

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

**PADOMJU LATVIJAS MILITĀRĀ UN POLITISKĀ
ATTĪSTĪBA**

(1918. GADA DECEMBRIS – 1919. GADA JŪNIJS)

PROMOCIJAS DARBS

Autors: **Jānis Šiliņš**

Promocijas darba zinātniskais vadītājs

Dr. hist., asoc. prof. Ēriks Jēkabsons

RĪGA

2011

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē».

This work has been supported by the European Social Fund within the project «Support for Doctoral Studies at University of Latvia».

ANOTĀCIJA

Promocijas darbā „Padomju Latvijas militārā un politiskā attīstība (1918. gada decembris – 1919. gada jūnijs)” tiek pētīta lielinieku režīma attīstība Latvijā no tā rašanās 1918. gada nogalē līdz sabrukumam 1919. gada vidū. Promocijas darbs hronoloģiski aptver lielinieku režīma pastāvēšanas „aktīvo posmu”, kad tas piedalījās cīņā par varu Latvijā.

Darbā galvenā uzmanība ir pievērsta Padomju Latvijas militāro un politisko procesu analīzei. Tā ietvaros aplūkotas Padomju Latvijas izveidošanas politiskās aizkulises un militārais fons; lielinieku režīma īstenotās politikas galvenie principi; represīvā, ekonomiskā un militarā politika; sabiedrības noskaņojuma izmaiņas un Padomju Latvijas sabrukuma apstākļi.

Atslēgas vārdi: Latvijas vēsture, Padomju Latvija, lielinieku režīms

ANNOTATION

Doctoral thesis „Military and Political Development of Soviet Latvia (December, 1918 – January, 1919)” investigates the development of the Bolshevik regime from its beginning at the end of 1918 until its collapse in the middle of 1919. Chronologically the present thesis include and concentrate upon the „active period” of the existence of the Bolshevik regime when it took an active part in the struggle for power in Latvia.

Particular attention in the thesis is paid to the analyses of the military and political processes in Latvia. Within its framework when considering the military background at the time of existence of Soviet Latvia, we also indicate to the hidden course behind it dealing with special principles of the Bolshevik regime and its repressive, economic and military policy and the successive changes in the spirit and mood of the society of that time consequently leading to breakdown of Soviet Latvia.

Key words: History of Latvia, Soviet Latvia, Bolshevik regime

SATURA RĀDĪTĀJS

Apzīmējumu saraksts	1
Ievads	2
Avotu un literatūras apskats	7
1. nodaļa. Militārā un politiskā situācija Latvijā 1917. un 1918. gadā	24
1.1. Sociālisms un Latvijas sabiedrība 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā	24
1.2. Februāra revolūcija un tās sekas	27
1.3. Iskolata un vācu okupācijas laiks	35
1.4. Padomju Krievijas politiskā un militārā gatavošanās Baltijas kampaņai	41
2. nodaļa. Padomju Latvijas izveidošanas politiskie un militārie aspekti, 1918. gada novembris – 1919. gada janvāris	48
2.1. Militārā kampaņa Baltijā, 1918. gada novembris – 1919. gada janvāra sākums	48
2.2. Padomju Latvijas izveidošana 1918. gada nogalē	61
2.3. Padomju varas organizēšana Latvijā	69
3. nodaļa. Padomju Latvijas politiskā attīstība, 1919. gada janvāris – aprīlis	76
3.1. Latvijas padomju kongress un LSPR konstituēšana	76
3.2. Padomju valdības programmas pamatprincipi	82
3.3. Represīvā politika	85
3.3.1. Šķiru karš pret buržuāziju	88
3.3.2. Represīvās institūcijas Padomju Latvijā	96
3.3.3. Sarkanā terora upuru skaits: aplēses	102
3.4. Saimnieciskā politika	104
3.4.1. Privātīpašuma likvidācija	104
3.4.2. Pārtikas politika	113
3.4.3. Kara komunisms	120
4. nodaļa. Padomju Latvijas militārā attīstība, 1919. gada janvāris – aprīlis	124
4.1. Padomju Latvijas militārā politika	124
4.1.1. PLA izveidošana	124
4.1.2. PLA formēšana un papildināšana	127
4.1.3. PLA apgāde	133
4.1.4. Cīņa par vēlēto komiteju likvidēšanu	139
4.2. Kara darbība Latvijā, 1919. gada janvāris – aprīlis	142
4.2.1. Militārās operācijas Vidzemes frontē	142

4.2.2. Militārās operācijas Kurzemes frontē	145
4.2.3. Kurzemes frontes sabrukums 1919. gada martā	147
5. nodaļa. Padomju Latvijas sabrukums, 1919. gada maijs – jūnijs	155
5.1. Padomju Latvijas stratēģiskā un iekšpolitiskā situācija 1919. gada maijā	155
5.1.1. Padomju Latvijas stratēģiskās situācijas pasliktināšanās	155
5.1.2. Iekšpolitiskais stāvoklis un sabiedrības noskaņojums Padomju Latvijā	160
5.2. Rīgas zaudēšana un evakuācija uz Latgali	166
5.2.1. Rīgas zaudēšana 1919. gada 22. maijā	166
5.2.2. PLA atkāpšanās uz Latgali	171
5.2.3. Padomju iestāžu evakuācija uz Latgali	176
5.3. Stāvoklis 1919. gada jūnijā un jautājums par Padomju Latvijas likvidēšanu	178
5.3.1. LKP 1919. gada maija beigās un jūnijā	178
5.3.2. Jautājums par Padomju Latvijas likvidēšanu	180
Secinājumi	186
Izmantotie avoti un literatūra	192

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

CK – Centrālā komiteja

Iskolastrels – Latviešu strēlnieku puilku apvienotās padomes izpildkomiteja

Iskolats – Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomiteja

KFKA – Krievijas Federācijas Kara Arhīvs

KFVA – Krievijas Federācijas Valsts Arhīvs

KK(b)P – Krievijas Komunistiskā (boļševiku) partija

KRK – Kara revolucionārā komiteja

KSFPR – Krievijas Sociālistiskā Federatīvā Padomju Republika

LCIK – Latvijas Centrālā izpildkomiteja

LKP – Latvijas Komunistiskā partija

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika

LSD – Latvijas Sociāldemokrātija

LSDSP – Latviešu Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija

LSPR – Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika

LVA – Latvijas Valsts Arhīvs

LVVA – Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs

PLA – Padomju Latvijas armija

RKP – Revolucionārā Kara padome

TKP – Tautas Komisāru padome

VĀK – Viskrievijas Ārkārtējā komisija cīņai ar kontrrevolūciju un sabotāžu

VCIK – Viskrievijas Centrālā izpildkomiteja

IEVADS

1. Pasaules kara noslēgums nesa dramatiskas politiskas pārmaiņas visā Eiropā, tai skaitā arī Baltijas reģionā un Latvijā. Neatkarīgās Latvijas proklamēšanai 1918. gada 18. novembrī sekoja Sarkanās armijas iebrukums no austrumiem un lielinieku režīma izveidošana 1918. gada decembrī. Šajā laikā militāru un politisku satricinājumu piedzīvoja viss Baltijas reģions, saduroties Padomju Krievijas, Vācijas, Antantes valstu, jaunizveidoto nacionālo valdību un dažādu sīkāku iekšējo spēku (monarhisti, vācbaltieši u.c.) interesēm. Par vienu no nozīmīgākajiem spēkiem šajā situācijā līdz pat 1919. gada maijam var uzskatīt Padomju Latviju.

Promocijas darba tēma ir aktuāla vismaz četros kvalitatīvos līmeņos. Pirmkārt, Latvijas vēstures kontekstā Padomju Latvijas valstiskuma pētniecība ir nozīmīga, lai gūtu pilnvērtīgu izpratni par vēsturiskajiem procesiem Latvijā pēc 1. Pasaules kara, Brīvības cīņu posmu un neatkarīgas Latvijas valsts izveidošanos; Otrkārt, Baltijas reģiona vēstures kontekstā Padomju Latvijas izpēte sniedz vispusīgāku ieskatu nacionālo un komunistisko valstiskumu ģenēzē 1918.- 1919. gadā, kur svarīga loma bija gan latviešu komunistu režīmam, gan tā bruņotajiem spēkiem. Treškārt, Austrumeiropas un Centrālās Eiropas vēstures kontekstā Padomju Latviju var uzskatīt par vienu no veiksmīgākajām padomju valstiskuma formām, kuri 1918.- 1919. gadā tika izveidoti plašā teritorijā no Vācijas (Minhenes Komūna jeb Bavārijas Padomju republika) rietumos un Ungārijas Sociālistiskajai Republikai dienvidos, līdz Padomju Ukrainai austrumos un Igaunijas Darba Komūnai ziemeļos. Tādēļ Padomju Latvijas izpēte var sniegt pilnīgāku priekšstatu par lieliniecisma izplatību Eiropā pēc 1. Pasaules kara. Ceturtkārt, pasaules vēstures kontekstā Padomju Latvijas pētniecība varētu būt saistoša, jo šeit izveidoto režīmu var uzskatīt par vienu no pirmajiem 20. gadsimta totalitāro režīmu prototipiem un tā varētu iekļauties kopējā totalitārisma pētniecībā. Neskatoties uz visiem minētajiem aspektiem, Padomju Latvijas pētniecībai Latvijā pēc neatkarības atgūšanas ir pievērsts salīdzinoši maz uzmanības, koncentrējoties tikai uz atsevišķiem tās vēstures aspektiem (latviešu sarkano strēlnieku darbība, „sarkanais terors”), nesniedzot vispusīgu militāro un politisko procesu analīzi. Savukārt darbi, kuri ir tapuši padomju periodā, ir uzskatāmi par pārāk tendencioziem, jo tie kalpoja komunistiskā režīma ideoloģiskiem mērķiem.

Promocijas darba hronoloģiskās robežas aptver laika periodu no pagaidu padomju valdības izveidošanas un padomju varas pasludināšanas Latvijā 1918. gada decembrī līdz lielinieku militārās un politiskās varas sabrukumam pēc Rīgas zaudēšanas 1919. gada 22. maijā, sekojošai padomju iestāžu un armijas evakuācijas uz Latgali un Krieviju jūnija sākumā,

lēmumiem par faktisku padomju valdības likvidēšanu, saglabājot to tikai kā formālu institūciju. Padomju Latvija oficiāli turpināja pastāvēt līdz 1920. gada 13. janvārim, tomēr tās valdība darbojās sašaurinātā sastāvā un pilnībā pakļāvās Maskavas politiskajam diktātam; arī latviešu sarkano strēlnieku pulki tika pārvietoti uz citām Krievijas Pilsoņu kara frontēm, bet Latgalē palikušās Sarkanās armijas daļas veica pasīva rakstura uzdevumus. Tādējādi promocijas darbs aptver Padomju Latvijas pastāvēšanas „aktīvo” periodu – laiku, kad tā bija nozīmīgs vēsturisks faktors cīņā par varu Latvijas teritorijā.

Tas, ka Padomju Latvijas valstiskums izgāja pilnu attīstības ciklu no tā rašanās līdz sabrukumam tikai nepilna pusgada laikā, padara to par ievērības cienīgu vēsturisku fenomenu. Sevišķi tādēļ, ka šajā laikā tika veiktas intensīvas reformas dažādās sabiedriskās dzīves jomās. Kā pētīt tik īslaicīgu, bet vienlaikus ārkārtīgi intensīvu vēsturisko procesu? Padomju Latvijas vēstures tradīcija pamatoti ir koncentrējusies uz lielinieku režīma pastāvēšanas politiskajiem un militārajiem aspektiem. Padomju režīms Latvijā tika radīts Sarkanās armijas militārās ofensīvas rezultātā un pēc nepilniem sešiem mēnešiem sabruka pēc piedzīvotās militārās katastrofas. No otras puses, padomju karaspēka ofensīvu rietumu virzienā 1918. gada nogalē noteica politiski apsvērumi, bet militāro sakāvi 1919. gada maijā lielā mērā ietekmēja neveiksmīgā lielinieku režīma īstenotā saimnieciskā un sociālā, kā arī militārā politika. Vienlaikus neatbildēti palikuši jautājumi par politisko un militāro procesu iekšējo attīstību un savstarpējo mijiedarbību. Padomju varas ieviesto sabiedrības pārvaldi var uzskatīt par galēji militarizētu, bet lielinieku īstenoto ekonomisko politiku apzīmēt kā „kara komunismu”, bet tas ir nepietiekami, lai izprastu vēsturiskos procesus, kuri noteica aplūkojamā režīma raksturu un tā attīstības iekšējās norises.

Promocijas darba mērķis ir izpētīt Padomju Latvijas militāro un politisko attīstību no tās ģenēzes līdz sabrukumam. Promocijas darba struktūra ir veidota, balstoties uz hronoloģisko principu. Atbilstoši tam ir izvirzīti sekojoši darba uzdevumi:

1) raksturot militāro un politisko situāciju Latvijā un Baltijā 1917.-1918. gadā. Tas nepieciešams, lai iegūtu pilnvērtīgu vēsturiskās situācijas izpratni, kurā radās priekšnoteikumi lielinieku režīma izveidošanai Latvijā;

2) izpētīt Padomju Latvijas militāro un politisko ģenēzi (1918.gada decembris – 1919.gada janvāris). Šī uzdevumi izpilde ļauj noskaidrot būtiskākos procesus un faktorus, kuri ietekmēja lielinieku režīma izveidošanos Latvijā;

3) izpētīt Padomju Latvijas militāro un politisko attīstību (1919.gada februāris – maijs). Tas ļauj noteikt lielinieku režīma attīstības galvenos virzienus un to īstenotās politikas īpatnības, kā arī militāro un politisko faktoru savstarpējo mijiedarbību;

4) izpētīt Padomju Latvijas militāro un politisko sabrukumu (1919.gada maijs – jūnijs). Šī uzdevuma izpildes ietvaros iespējams novērtēt lielinieku režīma sabrukuma procesu gaitu, izpētīt tā cēloņus un sekas.

Promocijas darba izstrādāšanā ir izmantotas tradicionālās vēstures zinātnes pētniecības metodes. Vēsturiski ģenētiskā metode izmantota, lai restaurētu un secīgi izklāstītu kopējos aplūkojamā laika perioda vēstures procesus un atklātu pētāmo problēmu nianšes. Promocijas darbā izmantota arī vēsturiski salīdzinošā metode. Ar tās palīdzību iespējams izdarīt plašākus vispārinājumus un secinājumus, salīdzinot atsevišķus vēsturiskās attīstības posmus un atklājot tās kopīgās tendences. Diahronā metode izmantota, lai atklātu militāro un politisko procesu mainību nemainīgajā Latvijas telpā; bet sinhronā metode, lai salīdzinātu situāciju Latvijā ar citiem padomju valstiskumiem (Padomju Igaunija, Lietuva un Krievija). Vēsturiski sistēmiskā metode izmantota, lai analizētu dažādu politisko un militāro sistēmu un apakšsistēmu darbību un savstarpējo mijiedarbību.

Kā jau tika minēts, promocijas darba struktūra ir balstīta uz hronoloģisko principu, kam pakārtota svarīgāko problēmjautājumu iztirzāšana. Katrā promocijas darba nodaļā tiek pievērsta uzmanība noteiktam posmam Padomju Latvijas attīstībā. Pirmajā nodaļā tiek raksturota politiskā un militārā situācija Latvijā un Baltijā pēc Februāra revolūcijas Krievijā 1917. gadā līdz 1. Pasaules kara beigām 1918. gada novembrī. Šajā nodaļā sīkāk aplūkota Padomju Latvijas rašanās priekšvēsture – sabiedrības attieksme pret lieliniekiem 1917. gadā, „Iskolata” darbība Vidzemē 1917. un 1918. gadā, vācu okupācijas režīms un tā ietekme uz situāciju Latvijā un Baltijā. Aplūkota arī idejas par padomju valstiskuma radīšanu bijušās Krievijas impērijas rietumu apgabalos rašanās, starptautiskā situācija 1918. gada rudenī, kā arī situācija Latvijā un Sarkanās armijas iebrukuma Baltijā politiskā un militārā sagatavošana 1918. gada vasarā un rudenī.

Otrajā nodaļā tiek izvērtēts pagaidu padomju valdības izveidošanas, padomju varas pasludināšanas un reālās ieviešanas process Latvijā no 1918. gada novembra beigām līdz 1919. gada janvāra vidum, kad oficiāli tika pasludināta Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika (LSPR). Šeit aplūkota militārās situācijas attīstība; domstarpības padomju valstiskuma jautājumā starp Latvijas Sociāldemokrātiju (LSD) un Krievijas Komunistisko partiju (KK(b)P); 17. decembra manifesta tapšana un izsludināšana; LSD Centrālās komitejas (LSD CK) Krievijas biroja aktivitātes; praktiskā padomju varas organizēšana Latvijā 1918. gada beigās. Nodaļā aplūkotā problemātika ļauj izprast politisko un militāro procesu vēsturisko attīstību, kas noveda pie Padomju Latvijas izveidošanās un lielā mērā noteica tās tālākās attīstības virzienu.

Trešajā nodaļā tiek analizēta Padomju Latvijas politiskā attīstība no padomju varas konstitūcijas 1919. gada janvāra vidū līdz militārajai un politiskajai krīzei maija vidū. Sīkāk tiek aplūkota LSPR konstitucionālā noformēšana, lielinieku īstenotās politikas pamatprincipi, padomju varas īstenotā represīvā un saimnieciskā politika un tās sekas. Represīvās politikas kontekstā tiek aplūkoti tās attīstības posmi un īpatnības, ka arī kvantitatīvie rādītāji. Paralēli lielinieku īstenotajam šķiru karam pret buržuāziju uzmanība tiek pievērsta atsevišķām represīvajām institūcijām, kuru darbībā var saskatīt būtiskus uzlabojumus salīdzinājumā ar Padomju Krieviju (politiskā nodaļa, revolucionārais tribunāls, koncentrācijas nometne). Saimnieciskās politikas ietvaros uzmanība tiek pievērsta privātīpašuma likvidēšanai Padomju Latvijā (šādā kontekstā aplūkota arī agrārā reforma); pārtikas politikai; „kara komunisma” izpausmju analīzei. Šajā nodaļā veiktā lielinieku režīma politiskās dimensijas analīze ļauj izprast tā politiskos mērķus un principus, un galvenās prioritātes, kas noteica Padomju Latvijas politiskās attīstības virzienu.

Ceturtajā nodaļā tiek pētītas lielinieku režīma īstenotās militārās politikas īpatnības, Padomju Latvijas armijas izveidošana, tās formēšana, papildināšana, skaitliskā sastāva izmaiņas, apgāde (atsevišķi aplūkota armijas apgāde ar pārtiku, bruņojumu, ekipējumu un munīciju), un jautājums par vēlēto padomju likvidēšanu karaspēkā. Atsevišķi tiek izvērtētas militārās norises frontē, analizējot divas PLA krīzes (1919. gada janvāra beigās un martā). Šeit aplūkotās problēmas atklāj lielinieku režīma attieksmi pret militārajiem procesiem un to savstarpējo mijiedarbību.

Piektajā nodaļā analizēts Padomju Latvijas militārais un politiskais sabrukums 1919. gada maija beigās un jūnijā. Šeit tiek aplūkota lielinieku režīma militārās un iekšpolitiskās situācijas pasliktināšanās maija vidū un sabiedrības aktīvās un pasīvās pretestības pieaugums. Tiek izvērtēta Rīgas zaudēšana 1919. gada 22. maijā, analizētas tās militārās un politiskās sekas, armijas un padomju iestāžu evakuācija uz Latgali, PLA un Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) sairuma process, masveidīgi dezertējot padomju un partijas darbiniekiem. Nodaļā pētīts arī lielinieku stāvoklis pēc atkāpšanās uz Latgali un jautājums par padomju valdības turpmākās darbības lietderību, kā arī Padomju Latvijas pievienošanās padomju republiku kopējai militārajai savienībai. Promocijas darba pēdējā nodaļā apskatītie jautājumi ļauj gūt priekšstatu par sarežģīto dažādu faktoru mijiedarbību, kas noveda pie Padomju Latvijas sabrukuma.

Jāatzīmē, ka promocijas darbā uzmanība mērķtiecīgi ir tikusi koncentrēta tikai uz politiskajām un militārajām norisēm. Salīdzinoši mazāka uzmanība ir veltīta Padomju Latvijas ekonomiskajai un sociālajai attīstībai. Apzināti ir apieta lielinieku īstenotā kultūras politikas

analīze, kas ir atsevišķa pētījuma vērtā. Atzīstot, ka lielinieku režīms pievērsa ārkārtīgi lielu uzmanību propagandai, aģitācijai un izglītības reformām, tomēr līdzšinējie pētījumi liek domāt, ka tie nespēja atstāt paliekošu iespaidu uz Padomju Latvijas politiskajām norisēm.¹

Promocijas darbā ir izmantota virkne lielinieku režīma laikā lietotu jēdzienu: proletariāts, proletariāta diktatūra, buržuāzija u.c. Padomju Latvijas kontekstā to nozīme gandrīz vienmēr atbilst tai, kādā šie termini tradicionāli tiek izmantoti vēsturisko procesu aprakstīšanai pilsoņu kara laika Padomju Krievijā. Vienīgais būtiskais izņēmums ir jēdziens „buržuāzija”, kuru latviešu lielinieki plaši izmantoja, lai gan paši vēlāk atzina, ka gandrīz visa „buržuāzija” no Latvijas viņu valdīšanas laikā bija aizbēgusi.² K. Markss buržuāziju klasiski ir definējis kā kapitālistu šķiru, sabiedriskās ražošanas līdzekļu īpašnieku un algota darbaspēka izmantotāju.³ Ja pieņemam šo definīciju, tad 1919. gadā Latvijā labākajā gadījumā varēja runāt par atsevišķiem indivīdiem, kas pārstāvēja buržuāzijas šķiru. Tomēr Padomju Latvijā „buržuāzijas” jēdziens tika lietots ārkārtīgi plaši, attiecinot to arī uz vidusšķiru, kuru, starp citu, K. Markss uzskatīja par konservatīvu un pat „reakcionāru”.⁴ Vidusšķira ietvēra sevī sīkrūpniekus, sīktirgotājus, amatniekus un pat zemniekus. Padomju Latvijas gadījumā „buržuāzijas” jēdziena robežas tādēļ bija ārkārtīgi izplūdušas un ar šo terminu varēja apzīmēt ikvienu (ar visām no tā izrietošajām sekām), kas nebija fiziska darba strādnieks.

¹ Šiliņš J. *May Day 1919: Representation of Soviet Power in Riga* / eds. Bilsel C., Esmark K., Kizilyurek N., Rastrick O. *Constructing Cultural Identity, Representing Social Power. Power and Culture, vol. 5*. Pisa: Plus-Pisa University Press, 2010. pp.189-204

² Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок*. Ч.1. Псков, 1919. стр.146

³ Markss K., Engelss F. *Komunistiskās partijas manifesti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008. 4.lpp.

⁴ Markss K., Engelss F. *Komunistiskās partijas manifesti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008. 15.lpp.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Promocijas darba „Padomju Latvijas militārā un politiskā attīstība (1918.gada decembris – 1919.gada jūnijs)” izpētes objekts nosaka nepieciešamību pētījuma ietvaros izmantot daudzveidīgu avotu un literatūras bāzi. Avotu un literatūras apskatā sīkāk tiek aplūkotas galvenās nepublicēto un publicēto avotu grupas, kā arī analizēta Padomju Latvijas vēsturei veltītās historiogrāfijas attīstība.

1. Avoti

1. 1. Nepublicētie avoti

Pateicoties Padomju Latvijas iestāžu un LKP darbību saistīto dokumentu pārvietošanai uz Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas arhīviem pēc 2. Pasaules kara beigām, svarīgākie dokumenti par lielinieku režīma darbību atrodami Latvijas arhīvos. Šeit nonāca arī Latviešu strēlnieku vēstures komisijas materiāli, kas sniedz plašu informāciju par PLA darbību Latvijā 1919. gadā. Krievijas arhīvos atrodami dokumenti ir svarīgs papildinājums tieši militāro jautājumu noskaidrošanai, kā arī atsevišķu Padomju Krievijas un Latvijas iestāžu sadarbības aspektu atsegšanai.

Promocijas darba izstrādāšanā ir izmantoti kopumā vairāk kā divdesmit Latvijas Valsts Arhīva (turpmāk tekstā LVA) un Latvijas Valsts Vēstures Arhīva (turpmāk tekstā LVVA) fondi, vairāki Krievijas Federācijas Valsts Arhīva (turpmāk tekstā KFVA), kā arī Krievijas Federācijas Kara Arhīva (turpmāk tekstā KFKA) fondi. Līdzās dažādu padomju iestāžu arhīviem⁵ kā sevišķi nozīmīgi promocijas darba izstrādāšanā izmantoti Latvijas Sociāldemokrātijas (vēlākās Latvijas Komunistiskās partijas)⁶, dažādu militāro iestāžu un karaspēka daļu,⁷ atsevišķu personu⁸ un pētniecības iestāžu fondi.⁹

⁵ Viskrievijas Centrālās Izpildkomitejas (KFVA, P-1235 f.), Padomju Latvijas valdības (LVA, PA-83 f.), LSPR Iekšlietu (LVVA, P-10 f.), Kara (LVVA, P-4 f.), Pārtikas (LVVA, P-8 f.) un Tieslietu (LVVA, P-12 f.) komisariātu, Rīgas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes (LVVA, P-1 f.) un citu padomju un komiteju fondi.

⁶ LKP Centrālās komitejas (LVA, PA-31 f.), Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālās komitejas Krievijas biroja (LVA, PA-32 f.) un LKP Rīgas komitejas fondi (LVA, PA-56 f.).

⁷ PLA (KFKA, 200.f.), LSPR Kara komisariāta (LVVA, P-4 f.), 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas (LVVA, P-699 f.), 2. Padomju Latvijas (bijušās Sevišķās Internacionālās strēlnieku divīzijas) (KFKA, 1042.f.) fondi.

⁸ Pēteris Stučka personīgais arhīvs (LVA, PA-55 f.)

Vairāki promocijas darbam svarīgākie arhīvu fondi ir bijuši sevišķi svarīgi. Viens no tiem ir **LKP vēstures komisijas** fonds.¹⁰ Fonda četrpadsmit aprakstos apkopoti materiāli par LSDSP, vēlāk LSD un LKP darbību laika posmā no 1905.- 1940. gadam. Šeit atrodami dokumenti, atmiņas un pētījumi par Baltijas ekonomiku un kultūru, par sociālistiskās kustības attīstību sākot no 19. gadsimta beigām, 1905.-1907. gada revolūciju un tās apspiešanu, rīcības komiteju darbību 1905. gada revolūcijā, tiesāto revolucionāru lietas. Promocijas darbā nozīmīgs avots ir šinī fondā atrodamās laikabiedru atmiņas, piemēram, ievērojamā latviešu komunistu un Rīgas padomes locekļa K. Skrandas atmiņas par notikumiem Latvijas galvaspilsētā u.c. Tās ir vērtīgs papildinājums dokumentiem, atklājot daudzas svarīgas detaļas.

Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālās komitejas Krievijas biroja fonds¹¹ ir nozīmīgs ar to, ka šeit atrodams plašs materiālu klāsts, kas atklāj lielinieku gatavošanos Baltijas kampaņai 1918. gada beigās un praktiskos soļus, lai sagrābtu varu Latvijā. LSD CK Krievijas birojs 1918. gada nogalē bija lielinieku darbības koordinējošais centrs. Tā vadībā atradās ievērojamākie latviešu komunisti. No fondā atrodamajiem dokumentiem iespējams gūt priekšstatu par problēmām, ar kurām saskārās latviešu lielinieki organizējot komunistiskās pagrīdes graujošo darbību Latvijā un Sarkanās armijas politisko atbalstu. Svarīgs avots ir LSD CK Krievijas biroja sēžu protokoli, kuri atklāj latviešu lielinieku līderu iekšējās diskusijas un viedokļu dažādību. Šeit atrodamas plašas ziņas par uz Latviju nosūtītajiem komunistiem, kā arī par resursiem, kuri tika iesaistīti, lai organizētu padomju varu Latvijā.

Iekšlietu komisariāta fondā¹² atrodami ziņojumi par politisko un saimniecisko stāvokli Padomju Latvijā, dažādi komisariāta un vietējo iestāžu sēžu protokoli, komisariāta instrukcijas, apkārtraksti, dažādi ziņojumi, noteikumi un rīkojumi. Tāpat šinī fondā glabājas materiāli, kas atspoguļo Iekšlietu komisariāta saraksti ar citām LSPR civilajām un militārajām iestādēm, apriņķu un pagastu izpildkomiteju darbības pārskati, ziņas par apriņķu milicijas darbību, personāla dokumenti, politiski neuzticamo personu saraksti. Promocijas darba izstrādāšanā svarīgi bija ar padomju varas organizēšanu saistītie materiāli, kā arī dokumenti,

⁹ Latviešu strēlnieku vēstures komisijas (LVA, PA-45 f.), Latvijas Komunistiskās partijas Vēstures komisija (LVA, PA-35 f.), Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatas redakcija (LVA, PA-36 f.).

¹⁰ LVA, PA-35 f. LKP vēstures komisija tika izveidota 1920. gada 22. septembrī Maskavā. No 1920. līdz 1936. gada komisija izdeva 14 grāmatas. 1936. gadā komisijas savāktie un apkopotie dokumenti tika nodoti Centrālajā Valsts Oktobra revolūcijas arhīvā Maskavā. Pēc 2. Pasaules kara komisijas materiāli nonāca Latvijā. Skat.: LVA, PA-36 f. Vēsturiskā izziņa, 75.lp.

¹¹ LVA, PA-32 f.

¹² LVVA, P-10 f.

kas atspoguļo Sarkanā terora organizēšanu un norisi Latvijā. Promocijas darbam fonds ir vērtīgs, jo tas ļauj gūt priekšstatu par politisko stāvokli Padomju Latvijā un tā attīstību, lielinieku īstenotās politikas īpatnībām.

Tieslietu komisariāta fonds.¹³ Fondā atrodami Padomju Latvijas valdības dekrēti, nolikumi, rīkojumi u.c.; valdības, Tieslietu komisariāta un vietējo iestāžu sēžu protokoli; komisariāta pavēles, rīkojumi, noteikumi, instruktoru ziņojumi, nodaļu darbības pārskati, sarakste ar dažādām centrālajām un vietējām iestādēm dažādos jautājumos; materiāli, kas ir saistīti ar komisariāta personālsastāvu un finasiālo situāciju. Fondā glabājas pilsētu un apriņķu Revolucionāro tribunālu spriedumi, nošauto un ieslodzīto personu saraksti, tribunālu darbības pārskati; ziņojumi un pārskati par cietumu darbību, ieslodzīto skaitu un veselības stāvokli; izmeklēšanas materiāli u.c. Šie materiāli ir ļoti svarīgi, lai maksimāli pilnīgi varētu rekonstruēt lielinieku režīma īstenoto represiju organizēšanu un upuru skaitu.

LSPR **Kara komisariāta**¹⁴ fonda četros aprakstos ir apkopoti dokumenti (pavēles, ziņojumi, saraksti, atskaites, sarakste ar dažādām iestādēm u.c.), kas attiecas uz Padomju Latvijas bruņoto spēku organizāciju un apgādi no 1919.gada janvāra līdz jūnijam. Komisariāta kompetencē ietilpa PLA apgāde un papildināšana. Komisariātā nonāca ziņas par mobilizācijas gaitu, militārajiem pārvadājumiem, karaspēka veselības, pārtikas stāvokli un citiem jautājumiem. LSPR Kara komisariāts organizēja kara nodaļas vietējo padomju sastāvā, rūpējās par bruņoto spēku aizmugures drošību, nozīmēja un apstiprināja komandējošo sastāvu un formēja atsevišķas karaspēka vienības. Kara komisariāts apgādes un mobilizācijas jautājumos aktīvi sadarbojās ar Satiksmes, Pārtikas un Iekšlietu komisariātu, LSPR Apgādes padomi un PLA Revolucionāro kara padomi. Promocijas darba izstrādāšanā liela nozīme bija fondā atrodamajiem dokumentiem par armijas papildināšanu ar brīvprātīgajiem un mobilizāciju gaitu, kā arī par PLA vienību sastāvu kaujas laukā.

Promocijas darbam nozīmīgs ir **15. armijas (bijušās PLA) fonds**.¹⁵ Svarīgs avots ir fondā atrodamais PLA kaujas žurnāls, kas ļauj izsekot operatīvo lēmumu pieņemšanas gaitai un stāvoklim armijā. Ārkārtīgi nozīmīgi darba izstrādāšanai bija PLA Inspekcijas materiāli. Šeit atrodami armijas inspektora ziņojumi dažādām augstākstāvošām amatpersonām un inspekcijas saņemtās atskaites par evakuāciju gaitu, karaspēka noskaņojumu un kaujas spējām, atsevišķu kaujas operāciju gaitas analīze. Vērtīgi ir atsevišķu karaspēka daļu inspekcijas rezultāti, kas sniedz priekšstatu par PLA stāvokli 1919. gada maijā. Fondā atrodamas ziņas par armijas organizatorisko un skaitlisko sastāvu un tā izmaiņām. Tāpat šeit

¹³ LVA, P-12 f.

¹⁴ LVVA, P-4 f.

¹⁵ KFKA, 200 f.

atrodami materiāli par jautājumiem, kas saistīti ar armijas apgādi ar pārtiku, apģērbu un bruņojumu. Kopā ar 1. un 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas, un citu PLA daļu dokumentiem, kas atrodami citos arhīvu fondos,¹⁶ iepsējams iegūt maksimāli pilnīgu priekšstatu par armijas darbību Latvijā 1919. gadā.

Viens no šādiem avotiem ir **Latviešu strēlnieku vēstures komisijas** fonda¹⁷ deviņos aprakstos apkopotie materiāli. Komisija, kura tika nodibināta 1925. gadā Maskavā VK(b)P CK Latvijas sekcijas paspārnē, aktīvi vāca dokumentus un atmiņas par latviešu strēlnieku kaujas gaitām un izdeva vairākus rakstu krājumus.¹⁸ Komisijas fondā ir atrodamas KSFPR Revolucionārās Kara padomes (RRKP) un PLA RKP un štāba, kā arī Rīgas Kara nodaļas, 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas un tās apakšvienību pavēles; ziņas par daļu formēšanu, kaujas sastāvu un zaudējumiem, materiāli par mobilizāciju gaitu un apgādi; operatīvie dokumenti, karaspēka daļu vēstures un kaujas žurnāli.

Nozīmīgs avots ir Latviešu strēlnieku vēstures komisijas savāktās strēlnieku, komandieru un Padomju Latvijas vadītāju atmiņas. Tie ir stāstījumi par atsevišķām kaujas operācijām un atsevišķu daļu cīņas gaitām, kuri dažkārt ir papildināti ar publicētiem dokumentiem. Atsevišķi jāatzīmē Sarkanās armijas un PLA virspavēlnieka Jukuma Vācieša manuskripts „1918.gads. Pilsoņu karš”¹⁹ un 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas komisāra Kārļa Dozīša raksts „Padomju Latvijas apgāde”²⁰, kuros pausti konceptuāli vērtējumi par atsevišķiem (bruņoto spēku organizācija, apgāde) promocijas darba jautājumiem. Šajā fondā atrodami materiāli ir ļoti svarīgi promocijas darba mērķa sasniegšanai, jo sniedz daudzpusīgu ieskatu daudzos jautājumos, kas saistīti ar Padomju Latvijas militāro un daļēji arī politisko attīstību.

Kopumā arhīvos glabājas ļoti plaša un daudzpusīga dokumentācija, kas atspoguļo dažādus lielinieku režīma darbības aspektus. Tāpat saglabāts ir liels skaits laikabiedru atmiņu, kas būtiski papildina dokumentus. Tomēr jānorāda arī uz vairākām nepilnībām un trūkumiem, ar kuriem jāsaskaras darbā ar šiem materiāliem. Vai nu pilnībā, vai daļēji trūkst daudzu

¹⁶ 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzija (LVVA, P-699 f.); Padomju Latvijas latviešu strēlnieku divīzijas apvienotās padomes Izpildu komiteja (LVVA, P-25 f.); Padomju Latvijas latviešu strēlnieku divīzijas 2.strēlnieku pulks (LVVA, P-605 f.); Latviešu padomju strēlnieku divīzijas komunistiskās organizācijas komiteja (LVA, PA-43 f.); Latviešu strēlnieku divīzijas politdaļa (LVA, PA-44 f.); daudzu PLA daļu dokumentācija atrodama Latviešu strēlnieku vēstures komisijas (LVA, PA-45 f.) materiālos.

¹⁷ LVA, PA-45 f.

¹⁸ *Latvju strēlnieku vēsture. I sēj., 1., 2.d.* / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. Maskava: Prometejs, 1928; *Latvju strēlnieku vēsture. II sēj. 2.d.* Maskava / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P.: Prometejs, 1934.; *Latvju revolucionārais strēlnieks, 1., 2.d.* / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. Maskava: Prometejs, 1934.- 1935.

¹⁹ LVA, PA-45 f., 3.apr., 33.-35.l.

²⁰ LVA, PA-45 f., 3.apr., 16.l.

padomju iestāžu un arī karaspēka daļu dokumentācija. Liela daļa dokumentu ir pazudusi vai tikusi iznīcināta atkāpšanās laikā.

Jāatzīmē arī, ka daudzu fondu dokumentu sastādīšanā bieži vien nav ievērota komplektēšanas un hronoloģiskā konsekvence, ko var izskaidrot ar kara apstākļu radīto steigu, pieredzējušu darbinieku trūkumu vai iestāžu atrašanos veidošanās stadijā. Šāda veida trūkumi sevišķi bieži attiecināmi uz telegrammām un telefonogrammām, kurām bieži nav uzrādīti to sastādīšanas datumi un autori. Rezultātā daudzus dokumentus nav iespējams izmantot bez salīdzināšanas ar citiem avotiem.

Promocijas darbā tika izmantoti arī vairāki dokumenti no Latvijas Kara muzeja krājumiem. Muzejā glabājas liels skaits dokumentu (tai skaitā fotodokumentu) par promocijas darba tēmu, tomēr liela daļa no tiem ir jau publicēti, vai arī atrodami citos Latvijas arhīvos.

2. Publicētie avoti

2.1. Dokumentu krājumi

Kopš 20. gadsimta piecdesmitajiem gadiem Latvijā tika izdoti vairāki dokumentu krājumi, kuri bija saistīti ar dažādiem Padomju Latvijas valdības un partijas darbības aspektiem.²¹ Šajos krājumos atrodami materiāli par Padomju Latvijas politisko, saimniecisko, kultūras attīstību, mazākā mērā par militāriem jautājumiem. Kā galvenais šo krājumu trūkums jāizceļ dokumentu atlase, kura ir veikta izteikti tendenciozi. Nav atrodami ļoti nozīmīgi dokumenti, kuri norāda uz lielinieku režīma negatīvajām pusēm. Sevišķi tas attiecas uz materiāliem, kas ir saistīti ar Sarkanu teroru. Viens no galvenajiem šo krājumu uzdevumiem bija radīt priekšstatu par iedzīvotāju vairākuma viennozīmīgo atbalstu komunistu režīmam, kaut arī patiesā situācija 1919. gada maijā un jūnijā bija pavisam citāda. Neskatoties uz šiem trūkumiem, padomju periodā izdotajos krājumos ir ticis publicēts ievērojams dokumentu klāsts.

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas izdots tikai viens dokumentu krājums, kurā atrodams salīdzinoši daudz dokumentu par promocijas darba tēmu.²² V. Šalda sastādītā krājuma uzdevums ir bijis strēlnieku un lielinieku attiecību atsegšana. Dokumentu krājuma otrā nodaļa

²¹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919.gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958.; *Социалистическая Советская Республика Латвия в 1919 г. И иностранная интервенция. Документы и материалы в двух томах. Т1, 2.* / ред. Крастинь Я. Рига, 1959-1960.; *Latviešu strēlnieki cīņā par padomju varu Latvijā 1917.-1920. gadā. Atmiņas un dokumenti.* / red. Krastiņš J. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1960.

²² *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006.

ir veltīta strēlnieku dalībai karagājienā uz Latviju 1918. gada beigās un 1919. gadā. Šeit atrodami vairāki nozīmīgi dokumenti, kas attiecas uz Padomju Latvijas politisko attīstību, piemēram, LSD CK Krievijas biroja ārkārtas sēžu protokoli. Vesela virkne dokumentu ir būtiski Padomju Latvijas militārās vēstures kontekstā. Krājuma pozitīvā iezīme - dokumentiem pievienoti īsi paskaidrojumi, bet pielikumā atrodamas biogrāfiskas ziņas par dokumentos minētajām personām.

Promocijas darba izstrādāšanā tika izmantoti arī Krievijas Pilsoņu karam veltītie dokumentu krājumi, kuri izdoti Padomju Savienībā. Šeit apkopotas Sarkanās armijas virspavēlniecības pavēles, kā arī dokumenti, kas atspoguļo dažādu armiju un fronšu darbību.²³ Daļa no šeit atrodamajiem materiāliem ir veltīta norisēm Baltijā – pavēles Rietumu armijai, Ziemeļu un Rietumu frontēm, kurām PLA bija pakļauta operatīvā ziņā. Lielākā daļa dokumentu ir pavēles par armiju un fronšu stratēģiskajiem uzdevumiem. Kritiski vērtējot šos krājumus, jāņem vērā, ka dokumentu atlase ir veikta, lai parādītu Sarkanā armiju pozitīvā gaismā, bieži publicēti dokumentu fragmenti un izrauti no konteksta.

2.2. Atmiņas

Promocijas darba izstrādāšanā svarīgs avots ir laikabiedru atmiņas. Vērtīgas atmiņas 20. gadsimta divdesmitajos gados Padomju Krievijā izdeva Latviešu strēlnieku vēstures komisija. Tā savas darbības laikā izdeva divus rakstu krājumus, kuros līdzās atsevišķiem rakstiem ievietots liels skaits strēlnieku atmiņu par 1919.gadu. Atsevišķi jāmin Georga Popova sarakstītās atmiņas par komunistu valdīšanas laiku Rīgā.²⁴ G. Popovs bija cara ģenerāļa dēls, kura ģimene uz Rīgu bija devusies bēgļu gaitās no Krievijas 1918. gada sākumā. Viņa sarakstītajās atmiņās ir atspoguļota ikdienas dzīve lielinieku laika Rīgā un plaši aprakstīts Sarkanais terors. Autors sniedz vērtīgas ziņas un vērojumus par padomju režīma darbību Latvijas galvaspilsētā. Literatūrā bieži tiek citēta G. Popova statistika par terora rezultātā bojā gājušajiem, cietumos un koncentrācijas nometnēs ieslodzītajiem un no bada mirušajiem.²⁵ Tomēr jāņem vērā, ka G. Popova minētie skaitļi un atsevišķu notikumu apstākļi var būt

²³ *Директивы главного командования Красной армии (1917-1920). Сборник документов.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1969.; *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971.

²⁴ Popoff G. *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town.* London: George Allen&Unwin, 1932.; Popoff G. *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town.* Westport: Hyperion Press, 1978.

²⁵ Popoff G. *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town.* Westport: Hyperion Press, 1978. pp.337-339

pārspīlēti, kas ir visai tipiska atmiņu literatūras īpatnība. Tādēļ pret šo darbu jāizturas ar zināmu piesardzību un kritiski jāizvērtē tajā atrodamā informācija. Interesanti ir autora secinājumi, kas lielinieku laiku Rīgā interpretē kā Maskavas inspirētu eksperimentu kopumā rietumnieciskā pilsētā.²⁶

Kārlis Lapiņš-Merts (1895.-1942.) 1919. gadā ieņēma Rīgas Kara nodaļā lietveža amatu un īsu laiku pildīja arī nodaļas pārziņa pienākumus. Pēc lielinieku režīma sabrukuma viņš devās uz Latgali un tālāk uz Padomju Krieviju, kur strādāja militārās institūcijās. Viņš tika apvainots kontaktos ar Latvijas izlūkdienu, arestēts un 1923. gadā izsūtīts uz Krievijas ziemeļiem, apmaiņas rezultātā nonāca Latvijā. Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados K. Merts publicēja vairākus darbus (dažus no tiem daiļlietratūras žanrā²⁷), kuros asi tika kritizēta komunisma ideoloģija un lielinieku režīma laiks Latvijā.²⁸ Viņa redakcijā 1927. gadā iznāca arī iknedēļas žurnāls „Internacionāle”, kas sevi pozicionēja kā nacionālrevolucionāru un fašistisku izdevumu un par savu mērķi izvirzīja sociālisma kustības atmakošanu. K. Lapiņa – Merta izdotajās atmiņās un žurnālā atrodamas plašas ziņas par lielinieku režīma darbības aizkulisēm, kuras gan tikai daļēji iespējams pārbaudīt salīdzinot ar arhīvu materiāliem.

2.3. Prese

1919. gada preses izdevumi ir nozīmīgi promocijas darba izstrādāšanā vairāku iemeslu dēļ. Šeit atrodami padomju valdības dekrēti un dažādu iestāžu rīkojumi, kā arī atspoguļoti lielinieku līderu uzskati par svarīgiem politiskiem un militāriem jautājumiem. 1919. gadā Padomju Latvijā iznāca pavisam 56 avīzes un žurnāli.²⁹ No tiem promocijas darbā tika izmantoti deviņi izdevumi. Atsevišķi var izcelt divus Padomju Latvijā izdotos laikrakstus: „Cīņa” un „Uz priekšu!”

Laikraksts „Cīņa” bija LSD un vēlāk (no 1919. gada 5. marta) LKP oficiālais izdevums. Šeit tika publicēti gandrīz visi padomju valdības dekrēti un centrālo iestāžu rīkojumi. Regulāri „Cīņas” slejās publicējās ievērojamākie lielinieku režīma līderi. Šeit tika apskatīti visdažādākie jautājumi, kas skāra gan Padomju Latvijas iekšējo dzīvi, gan notikumus ārzemēs. Lielinieki „Cīņu” uzskatīja par vienu no galvenajiem propagandas un aģitācijas līdzekļiem. Ne velti „Cīņas” redaktoru Kārli Krastiņu iekļāva padomju valdības sastāvā.

²⁶ Popoff G. *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town.* Westport: Hyperion Press, 1978. p.11

²⁷ Lapiņš K. *Republika gaisā.* Rīga: Grāmatu Draugs, 1932.; Lapiņš K. *Čekas gūstā.* Rīga: Straume, 1930. Lapiņš K. *Kara stāsti.* Rīga: Zemnieka Doms, 1937.

²⁸ Merts K. *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam.* Rīga-Liepāja: Astra, 1924.

²⁹ *Latviešu periodika. 1.sēj. 1768-1919.* Rīga: Zinātne, 1977. 379., 380.lpp.

1919. gada pirmajā pusē „Cīņa” iznāca katru dienu, izņemot pirmdienas, pavisam līdz 22. maijam iznāca 112 numuri un vairāki pielikumi. „Cīņas” devīzes bija „Visu zemju proletārieši, savienojaties!” un „Bez cīņas nav uzvaras!” Laikraksts tika iespiests Rīgā, tas iznāca dažādos formātos un dažādā apjomā (4-6 lpp.).

Avīze „Uz priekšu!” bija Latvijas Revolucionāro sociālistu partijas (pazīstami arī kā sociālrevolucionāri jeb eseri) oficiālais izdevums. Sociālrevolucionāri kā skaitliski neliels un sākotnēji margināls politiskais spēks, kurš pie tam aktīvi atbalstīja lielinieku nākšanu pie varas 1918. gada beigās un 1919. gada sākumā, Padomju Latvijā netika aizliegti. Partijai tika dotas iespējas pat piedalīties vietējās vēlēšanās. Šo iemeslu dēļ „Uz priekšu!” bija vienīgais laikraksts Padomju Latvijā, kurā tika pausti uzskati, kas bieži vien ievērojami atšķīrās no padomju valdības un komunistiskās partijas oficiālajām nostādnēm. Padomju Latvijas stāvoklim kļūstot sarežģītākam, 1919. gada pavasarī sociālrevolucionāru popularitāte ievērojami pieauga. Gatavojoties vietējām vēlēšanām, „Uz priekšu!” publicēja sociālrevolucionāru programmu un nekautrējās izteikt kritiskas piezīmes par lielinieku īstenoto politiku.

Sociālrevolucionāriem kļūstot par valdošās LKP politisko konkurentu, pastiprinājās represijas gan pret pašiem sociālrevolucionāriem, gan pret viņu preses izdevumu. Rezultātā tika traucēta „Uz priekšu!” iznākšana un lielinieku kontrolētajos laikrakstos parādījās asa sociālrevolucionāru kritika. Iespējamā „Uz priekšu!” slēgšana tika apspriesta divās LKP CK sēdēs. 21. marta sēdē, par spīti vairāku biedru iebildumiem, tika nolemts laikrakstu slēgt. Nakamajā dienā šis lēmums tika mainīts, jo „Uz priekšu!” esot mainījis savu nostāju.³⁰ 27.-31. martā laikraksts netika izdots, jo „Uz priekšu!” drukātava Rīgā tika rekvizēta LKP CK vajadzībām. Aprīļa sākumā laikraksta izdošana tika atjaunota.

Tāpat kā „Cīņa”, arī „Uz priekšu!” tika izdota katru dienu, izņemot pirmdienas. „Uz priekšu!” devīze bija „Cīņā iegūsi savas tiesības!” Pavisam līdz 22. maijam iznāca 110 avīzes numuri. Laikraksts iznāca dažādos formātos un dažādā apjomā (1-6 lpp.).

3. Literatūra

Svarīgi ir novērtēt Padomju Latvijas problemātikai veltītās Latvijas historiogrāfijas stāvokli un kontekstā ar to - līdz šim tapušos pētījumus par Padomju Latvijas attīstību. Vēsturisko literatūru par Padomju Latviju par kritēriju izmantojot ideoloģiskās atšķirības un

³⁰ LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 16.lp., 16.lp.op.

vēsturiskos apstākļus, kuros tā tapusi, iespējams iedalīt divās lielās grupās: padomju un Latvijas nacionālajā historiogrāfijā.³¹

Abu historiogrāfisko virzienu galvenā konceptuālā atšķirība meklējama padomju režīma sabrukuma cēloņu skaidrojumā. Padomju historiogrāfija par galveno cēloni uzskatīja ārējo faktoru - pretinieka („imperiālistisko lielvalstu”) militāro pārākumu. Savukārt Latvijas nacionālā historiogrāfija par tādu tradicionāli uzskatījusi režīma iekšējās problēmas. Lielā mērā minētā atšķirība skaidrojama ar atšķirīgiem ideoloģiskiem apsvērumiem. Padomju propagandai nebija izdevīga atziņa par sabiedrības novēršanos no lieliniekiem un režīma militāro un politisko neveiksmju uzsvēršana. Tādēļ uzmanība tika vērsta uz ārējo spēku darbību nevis iekšējām problēmām.

3.1. Padomju historiogrāfija

Padomju vēstures tradīciju var iedalīt trīs posmos: 1) 1919.-1937.gads; 2) 1938.-1953.gads; 3) 1954.-1990.gads. Zīmīgi, ka minēto posmu hronoloģiskās robežas sakrīt ar politiskām izmaiņām, kuras skāra Padomju Savienību un Latviju. Sakrītība nav nejauša, tā tikai vēlreiz apliecina, cik ideoloģizēta un politizēta bija Padomju Latvijas vēstures rakstīšana padomju režīma apstākļos.

Latvijas vēstures padomiskā tradīcija sāka veidoties jau 1919.gadā īsi pēc lielinieku atkāpšanās uz Latgali un izstāšanās no aktīvas cīņas par varu Latvijā. **Pirmajā posmā** (1919.-1937.g.) padomju vēsturisko literatūru raksturo salīdzinoši plašas diskusijas un strīdi, liela interese par Padomju Latvijas vēsturisko pieredzi. Neskatoties uz lielo aktivitāti, šajā laikā tā arī netapa visaptverošs pētījums par Padomju Latvijas vēsturi.³² Posms noslēdzās 1937.gadā līdz ar Latviešu strēlnieku vēstures komisijas likvidēšanu un lielas daļas autoru fizisku iznīcināšanu Staļina uzsāktajās represijās. Šinī posmā tapušo darbu lielākā vērtība bija dokumentāli nefiksētu detaļu publiskošana un notikumu aktīvo līdzdalībnieku diskusijas.

³¹ Šādu historiogrāfijas dalījumu savā disertācijā ir pamatojis V.Blūzma. Viņš to izmantoja analizējot kreisā radikālisma vilni Latvijā, bet to iespējams veiksmīgi izmantot arī attiecībā uz hronoloģiski šaurāko Padomju Latvijas vēstures posmu. Sk.: Blūzma V. Pateiktais un noklusētais: lieliniecisma vilnis Latvijā (1917.-1919.) vēstures pētījumos// *Latvijas Vēsture*, 1994, Nr.4, 63.-64.lpp.

³² 1934.gadā Maskavā izdotajā krājumā „Latvju revolucionārais strēlnieks” tika atzīts: „Šinī gadā mēs svinam Latvijas padomju republikas (1918.-1919.g.g.) piecpadsmit gadu jubileju, bet reizē ar to mums nākas konstatēt, ka piecpadsmit gados mēs neesam uzrakstījuši un publicējuši nedz šīs slavenās republikas vēsturi, nedz arī viņas izcīnītāju – latvju revolucionāro strēlnieku vēsturi.” Vīksne P. Koposim visus spēkus strēlnieku vēstures darbam / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 3.lpp.

Pati pirmā un promocijas darba izstrādāšanā nozīmīga bija LSPR valdības priekšsēdētāja Pētera Stučkas 1919. gada vasarā sarakstītā grāmata.³³ Šis darbs balansē uz atmiņu un dokumentāli pamatota pētījuma robežas. Grāmatas vairāk kā piecdesmit nodaļās aplūkoti visdažādākie politiska, ekonomiska, sociāla, kultūras un militāra rakstura jautājumi. Šeit atspoguļots pat Sarkanais terors, kas turpmāk komunistiskajā historiogrāfijā praktiski netika darīts. P. Stučka izstrādāja arī komunistiskajai historiogrāfijai raksturīgo koncepciju par ārējo faktoru izšķirošo lomu Padomju Latvijas liktenī.

Kaut arī atsevišķas grāmatas nodaļas sastāv no kāda preses raksta pārpublicējuma, daudzviet P. Stučka sniedz vēsturiskās situācijas analīzi un savu personīgo vērtējumu. Tāpat vērtīgas ir daudzās detaļas, kuras nav atrodamas arhīvu materiālos, bet bija saglabājušās valdības vadītāja atmiņā. P. Stučkas grāmatai ir polemisks raksturs, tās galvenais mērķis ir Padomju Latvijas īstenotās politikas attaisnošana. Vienlaikus plaši tiek norādīts uz pieļautajām kļūdām, kuras padomju režīma atjaunošanas gadījumā būtu jānovērš. Šinī darbā iemūžinātas tā laika latviešu komunistu vidū valdošās domstarpības un diskusijas. Grāmatā sniegtās ziņas var vērtēt kā kopumā drošicamas, jo daļu no tām iespējams salīdzināt ar citos avotos sniegtajām.³⁴

Divdesmitie un trīsdesmitie gadi bija produktīvi militārās vēstures jomā. Aktīvi darbojās Latviešu strēlnieku vēstures komisija, vācot dokumentus, publicējot pētījumus un karavīru atmiņas. Paraleli vēstures komisijas darbam atsevišķi bijušie Padomju Latvijas militārie vadītāji un komandieri publicēja atmiņas un pētījumus par cīņām Latvijā.³⁵ Jāatzīmē, ka šajos darbos acīmredzama ir subjektivitāte un tendenciozitāte, kura izriet no autoru līdzdalības notikumos un pētījumu ideoloģiskiem uzdevumiem.

Kā šinī periodā vērtīgi darbi jāizceļ Latviešu strēlnieku vēstures komisijas izdotā krājuma „Latvju revolucionārais strēlnieks” abas daļas. Pirmajā daļā ievietoti raksti par latviešu strēlnieku cīņām Krievijas Pilsoņu kara frontēs, tai skaitā Latvijā, atmiņas, dokumenti

³³ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок*. Ч.1. Псков, 1919. Grāmatas ievads ir datēts ar 1919. gada 14. jūliju.

³⁴ Par šo darbu skatīt arī: Stranga A. *Komunistu diktatūra Latvijā: 1918. g. decembris – 1919. g. janvāris*. / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 77.lpp.

³⁵ Daniševskis J. *Cīņa par Padomju Latviju*. [b.v.], 1929.; Lejiņš K. *Kā izcēlās Latvijas valsts un vai darba ļaudis var pret to noziēties?* [b.v.]: Spartaks, 1930. 32 lpp.; Strauss V. *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija*. Maskava: Prometejs, 1931.; Šķilters K. *Pilsoņu karš un latvju kolonisti. 1917.-1921*. Minska: PSRS Tautu centr. Izd.-bas Minskas nod., 1931.; Vācietis J. *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme*. Rīga: Avots, 1989.; Травинский Ф. Исторические заметки о гражданской войне в Прибалтике // *Война и революция*, 1928, Nr.12, стр.87-102.; Янель К. От Пскова до Виндавы и обратно (1918 – 1919 гг.) // *Война и революция*, Nr.2, 1928, u.c.

un citi materiāli.³⁶ Raksturīga ir autoru ideoloģiskā polemika ar Latvijas Republikas vēsturniekiem, kritizējot darbus par Brīvības cīņām,³⁷ kuros mēģināts pierādīt latviešu sarkano strēlnieku augstākās kaujas spējas un nacionālās armijas glābuvību. Otrajā „Latvju revolucionārā strēlnieka” krājuma daļā ievietota vesela virkne ārkārtīgi vērtīgu atmiņu un pētījumu par strēlnieku gaitām Latvijā 1919. gadā. Īpaši jāizceļ V. Strausa pētījums par PLA operācijām Ziemeļvidzemē,³⁸ kurā labi analizēta militāra plānošana, kauju gaita un rezultāti. Autors netipiski padomju laika historiogrāfijai salīdzinoši daudz uzmanības pievērš dezertēšanas jautājuma aplūkošanai. Jāatzīst gan, ka abos krājumos ievietoto rakstu kvalitāte ir ļoti atšķirīga – te ir atrodamas gan atmiņas, gan zinātniski pētījumi, kuros izmantoti arhīvu materiāli. Kā galvenais rakstu krājumu trūkums, līdzās to tendenciozitātei, jāmin vājs zinātniskais aparāts – atsauces un norādes uz avotiem lietotas tikai retumis. Līdz ar to šinīs publikācijās sniegtās ziņas ir grūti pārbaudāmas.

Padomju historiogrāfijas **otro posmu** (1938.-1953.g.), par kura sākuma robežu var uzskatīt represiju vilni PSRS, bet par noslēgumu - J. Staļina nāvi, raksturo ievērojami mazāka interese par Padomju Latvijas vēsturi. Pētniecību negatīvi ietekmēja bijušo Padomju Latvijas politisko un militāro līderu fiziska iznīcināšana, Latviešu strēlnieku vēstures komisijas likvidēšana 1937. gadā un kopējā politiskās konjunktūras maiņa. Ievērojamākie iepriekšējā perioda autori tika represēti un viņu pētījumus nevarēja pieminēt. Šajā posmā tika izdoti tikai atsevišķi vispārēja rakstura darbi,³⁹ kuru zinātniskā kvalitāte tolaik valdošā vadoņa kulta un pētījumu izteikti ideoloģiskās ievirzes rezultātā bija ievērojami zemāka nekā iepriekšējā periodā. Būtiski bija sašaurinājusies izmantoto avotu bāze, tika atlasīti fakti, kuri varēja pamatot valdošās ideoloģiskās klišejas.

Trešajā posmā (1954.- 1990.g.), pēc J.Staļina nāves mainoties politiskajai konjunktūrai, atkal atjaunojās zinātniskā interese par Padomju Latvijas vēsturi. Tika izdoti

³⁶ Daniševskis J. Padomju Latvijas saimnieciskais stāvoklis / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 91.-120.lpp.; Bērziņš R. Padomju Latvijas pārvalde un Iskolastrels / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 121.-144.lpp. u.c.

³⁷ Vīksne P. Viltus varoņu kulta un vēstures patiesība / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934.160.-176.lpp.; Cinis M. Pulkveža Fr.Bieža „varoņdarbi” red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 177.-190.lpp.

³⁸ Strauss V. Valkas-Rūjienas operācija / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1935. 141.-254.lpp.

³⁹ Drīzulis A. *Latvija ārvalstu militārās intervences un pilsoņu kara posmā (1918.-1920.)*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1948.; Зиле А. *Социально-экономические мероприятия Советского Правительства Латвии в 1919 году*. Рига, 1949.; Зиле А. *Экономические мероприятия Советского правительства Латвии в 1919 году*. Рига, 1950.; Кисис Р. *Латышские стрелки в период гражданской войны*. Рига: Латгосиздат, 1951.; Лейт А. *Агрессия империалистических держав в Латвии (1917-1920 гг.)*. Рига: Латгиз, 1952.; Тилле А. *Советская власть в Латвии 1917-1919 гг. Автореферат диссертации*. Москва, 1951.

dokumentu un rakstu krājumi⁴⁰, monogrāfijas⁴¹, parādījās arī plašāki pētījumi. Visaktīvāk pētīta tika LKP vēsture, latviešu lielinieku biogrāfijas un latviešu sarkano strēlnieku gaitas Krievijas Pilsoņu karā (1918.-1921.), ietverot arī to cīņas Padomju Latvijā.

Kopumā šī padomju historiogrāfijas perioda pētījumiem raksturīgas šādas iezīmes: a) notikumi Latvijā tika aplūkoti kā Krievijas pilsoņu kara sastāvdaļa; b) pildot ideoloģisko pasūtījumu, vēsturnieki izvairījās vai noklusēja nepatīkamus jautājumus un „nedrošas” tēmas (Sarkanais terors, dezertēšana no PLA un tās zaudējumi u.c.) un uzsvēra (bieži vien pārspīlēja) panākumus; c) par faktoloģiskā materiāla atlases kritēriju kalpoja tā atbilstība padomju vēstures koncepcijai, izvairoties no faktiem, kas to varētu apgāzt. Līdz ar to ļoti ierobežota bija jauna avotu materiāla izmantošana.

Viens no padomju historiogrāfijas trešā posma lielākajiem devumiem bija padomju valstiskumu veidošanās procesa atspoguļošana Baltijas reģiona kontekstā. Tika izdoti vairāki darbi, kuros paralēli tika izklāstīta Padomju Igaunijas, Latvijas un Lietuvas vēsture.⁴² No tiem apjomīgākā darba redkolēģijā ietilpa visu trīs republiku autoritatīvi vēsturnieki (A. Drīzulis, J. Žugžda, V. Maamjagi). Grāmatas nodaļās secīgi tiek izklāstīti sociālistiskās revolūcijas priekšnoteikumi Baltijā un katra padomju valstiskuma ceļš no tā tapšanas līdz sabrukumam. Šeit atrodams plašs faktu materiāls par lielinieku režīmiem katrā no Baltijas valstīm, atspoguļota to politiskā, saimnieciskā un militārā attīstība. Tomēr darbā praktiski netiek veikta padomju valstiskumu salīdzinoša analīze, tā ir atstāta lasītāju ziņā. Grāmatai pievienots bibliogrāfiskais, ģeogrāfiskais un biogrāfiskais rādītājs, kas atvieglo darbu ar šo apjomīgo sacerējumu.

Padomju historiogrāfijas pēdējā periodā liela uzmanība tika pievērsta militārās vēstures pētniecībai, sevišķi latviešu sarkano strēlnieku gaitām. Promocijas darbā plaši ir izmantota V. Bērziņa monogrāfija par strēlnieku cīņām Padomju Latvijā.⁴³ Šis darbs balstās uz plašu npublicēto un publicēto avotu, un literatūras bāzi. Līdzīgi citiem padomju historiogrāfijas darbiem, šeit ir apieta dezertēšanas un zaudējumu problēmas sīkāks atspoguļojums; netiek

⁴⁰ *Cīņa par padomju varu Latvijā*. Rīga: LPSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 1955.; *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga, 1958.; *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1-2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959-1960.; *Latviešu strēlnieki cīņā par padomju varu Latvijā 1917.-1920. gadā. Atmiņas un dokumenti.* / red. Krastiņš J. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1960.

⁴¹ Allens P. *Padomju varas ekonomiskās politikas pamati Padomju Latvijā 1919.gadā*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1960. Birziņa L. *Rīgas Strādnieku deputātu Padomes struktūra un darbība 1919.gadā*. Rīga, 1959.; Sīpols V. *Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkulises. 1918 – 1920*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1957.; Treijs R. *Deviņpadsmitais gads Latvijā*. Rīga: Zvaigzne, 1988. u.c.

⁴² *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967.; *Иностранная военная интервенция в Прибалтике 1917-1920 гг.* / редкол.: Арумязь Х., Берзиньш В., Бирон А. и др. Москва: Наука, 1988.

⁴³ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919.gadā*. Rīga: Zinātne, 1969.

minēti fakti, kas liecina par disciplīnas problēmām un karaspēkā valdošo neapmierinātību ar komunistiem. Pēc Padomju Savienības sabrukuma un Latvijas neatkarības atgūšanas izdotajā monogrāfijā V. Bērziņš šīs nepilnības ir novērsis.⁴⁴

3.2. Latvijas nacionālā historiogrāfija

Latvijas nacionālās historiogrāfijas tradīciju iespējams iedalīt trīs periodos: a) starpkaru posms (1920.-1940.g.); b) trimdas posms (pēc 2.Pasaules kara); c) pētījumi pēc Latvijas neatkarības atgūšanas.⁴⁵

Pirmo periodu (1920.-1940.g.) raksturo vēsturnieku intereses trūkums par Padomju Latvijas problemātiku. Ar atsevišķiem vēstures jautājumiem (galvenokārt teroru, landesvēra cīņām pret lieliniekiem) nodarbojās vācu un baltvācu autori.⁴⁶ Kaut arī starpkaru periodā bija vērojama plaša interese par Brīvības cīņu (1918.-1920.) posmu un tika sarakstīts ievērojams skaits darbu⁴⁷, nevienā no tiem nav plašāk analizēta Padomju Latvijas armijas darbība un stratēģija, nemaz nerunājot par PLA uzbūves un organizācijas problēmām. Politiskās vēstures jautājumi tika aplūkoti tikai atsevišķās atmiņās vai provokatīvās publikācijās.⁴⁸

Šādu situāciju var izskaidrot ar politiskiem apsvērumiem, kuru rezultātā Padomju Latvijas pētniecība tika ignorēta. Lielinieku režīma pastrādātie noziegumi, latviešu sabiedrības loma šajos vēsturiskajos notikumos un plašā antikomunistiskā propaganda lika uzskatīt Padomju Latvijas periodu par tik „neērtu”, ka latviešu autori atļāvās to pieminēt tikai epizodiski⁴⁹.

⁴⁴ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki – drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas Vēstures Institūta apgāds, 1995.

⁴⁵ V.Blūzma lieliniecismam veltīto „nekomunistisko” historiogrāfiju iedala četros posmos: 1) 1917.-1920.g. [politiska publicistika]; 2) 1920.-1940.g. [atmiņas]; 3) 1941.g. – 60.gadu vidus; 4) 60.gadu vidus – 80.gadu beigas.” Sk.: Blūzma V. Pateiktais un noklusētais: lieliniecisma vilnis Latvijā (1917.-1919.) vēstures pētījumos // *Latvijas Vēsture*, 1994, Nr.4, 55.lpp.

⁴⁶ *Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus: Ein Gedenkbuch*. Rīga, 1929.; Bischoff J. *Die letzte Front. Geschichte der Eisernen Division im Baltikum 1919*. Berlin: Buch und Tiefdruck Gesellschaft, 1935.; Engelhardt E. *Der Ritt nach Riga*. Berlin: Volk und Reich Verlag, 1938.; Medem W. *Stürmer von Riga. Die Geschichte eines Freikorps*. Leipzig-Wien: Franz Schneider Verlag, 1935. u.c.

⁴⁷ Bērziņš P. *Latvijas brīvības cīņas, 1918-1920*. Rīga: Gulbis, 1928.; *Mūsu armija tapšanā, valsts iznīcināšanā un tagadējos sasniegumos*. / Kalējs A. Rīga: Golts un Juniors, 1929.; Peniķis M. *Latvijas armijas sākums un cīņas Latvijā līdz 1919.gada jūlijam*. Rīga: Armijas spiestuve, 1932.; Mednis E. *Latviešu tautas cīņas 1918.-1920.g.* Rīga, 1937. *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture* / red. Peniķis M. 1.d., Rīga, 1938. u.c.

⁴⁸ Šeit jāmin K. Lapiņa-Merta sarakstītie darbi un viņa izdots žurnāls „Internacionāle”, arī O. Vīcupa „Melnā grāmata”, kuras bija Latvijas Republikas valsts aparātā darbojošos bijušo komunistu kritika. Skat.: Vīcupa O. *Melnā grāmata*. 1.,2.d. Rīga: Antēra, 2008.

⁴⁹ V.Blūzma raksta: „Par nožēlu jāatzīst, ka lieliniecisma vilnim Latvijā šajā periodā [1920.-1940.g.] praktiski netika veltīta profesionāla nekomunistisko vēsturnieku uzmanība. Izskaidrojumi šim fenomenam bija vairāki – profesionālu latviešu vēsturnieku trūkums, aizņemtība ar citiem nozīmīgiem Latvijas vēstures posmiem un tematiem, pilsonisko politiķu nevēlēšanās nodarboties ar „netīrās veļas”

Otrajā periodā, īpaši līdz ar jaunās trimdas latviešu vēsturnieku paaudzes līdzdalību⁵⁰, palielinājās interese par Padomju Latvijas vēsturi un lieliniecismu kopumā. To lielā mērā ietekmēja Aukstā kara politiskā situācija, jo komunisma pētniecībai Rietumu vēstures zinātnē tika pievērsta liela uzmanība. Šajā laikā tapa virkne vispārēja rakstura darbu, kuros tika runāts par lielinieku režīmu vai atsevišķiem tā darbības aspektiem.⁵¹ Pētījumus apgrūtināja avotu trūkums, jo lielākā daļa dokumentu glabājās Padomju Savienības arhīvos. Tādēļ šinī periodā autoriem lielākoties nācās balstīties uz literatūras analīzi un laikabiedru atmiņām.

Promocijas darbā izmantotas Edgara Andersona monogrāfijas četras nodaļas.⁵² Šeit ir aplūkota lielinieku režīma veidošanās priekšvēsture un tā īstenotā politika Latvijā, kā arī militārās norises. Nozīmīga ir atsevišķu vēsturnieku vērtējumu un lielinieku pieļauto kļūdu analīze, kā arī pielikumā ievietotais Padomju Latvijas armijas daļu un „Padomju Latvijas Kara flotes sastāva pārskats”. E. Andersons līdzīgi citiem nekomunistiskās historiogrāfijas pārstāvjiem asi kritizē padomju valdības īstenoto politiku (agrāro reformu, ekonomisko un sociālo politiku), uzskatot to par galveno lielinieku militāro neveiksmju cēloni.

Divi galvenie darba trūkumi ir nepārdomātais zinātniskais aparāts un tā balstīšanās tikai uz publicētajiem avotiem. Ja pēdējais apstāklis bija objektīvi nepārvarams šķērslis (rietumu vēsturniekiem nebija iespēju strādāt padomju arhīvos), tad pirmais ir tīri subjektīvs. Vislielāko problēmu strādājot ar E. Andersona monogrāfiju sagādā smagnējā grupveida atsauču sistēma. Bieži vien grūtības sagādā izmantotā avota atšifrēšana, no kura ņemts konkrētais fakts. Vienlaikus darbā ir vairākas neprecizitātes, kuras radušās vai nu neuzmanības, vai arī objektīvu iemeslu dēļ, jo nav bijis iespējams pārbaudīt faktus.⁵³

---

mazgāšanu. Domāju, tomēr izšķirošie būs bijuši politiska rakstura apsvērumi, jo šajā pat laikā publicēti vairāki apjomīgi atbrīvošanās cīņām veltīti darbi. (...)tolaik izdotajās skolas mācību grāmatās nākas sadurties vai nu ar 1917.-1919.gada virspusēju notikumu pārstāstu, vai ar faktu noklusēšanu.” Sk.: Blūzma, Valdis Pateiktais un noklusētais: lieliniecisma vilnis Latvijā (1917.-1919.) vēstures pētījumos // *Latvijas Vēsture*, 1994, Nr.4, 55.lpp.

⁵⁰ V.Blūzma raksta: „Acīmredzot, tieši ideoloģiska rakstura apsvērumi lika Latvijas Republikas vēsturniekiem ignorēt gan Iskolatu, gan Latvijas Padomju Republiku 1919.gadā. Tikai pēckara gados Rietumos vairāki jaunākās paaudzes latviešu izcelsmes vēsturnieki (...) publicēja vairākas monogrāfijas, kas pēc būtības pievērsās lieliniecisma fenomenam Latvijā.” Sk.: Blūzma, Valdis Pateiktais un noklusētais: lieliniecisma vilnis Latvijā (1917.-1919.) vēstures pētījumos // *Latvijas Vēsture*, 1994, Nr.1, 47.lpp.

⁵¹ Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. Stokholma: Daugava, 1968.; Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967.; Šilde Ā. *Latvijas vēsture 1914-1940*. Stokholma: Daugava, 1976.; Šilde Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993.; Šilde Ā. *Pirmā Republika*. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1989.

⁵² Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967.

⁵³ Piemēram, Andersons raksta, ka Padomju Krievijas atbalsts bijis 20 miljoni rubļu, 120 vagoni labības, 30 vagoni cukura, 5 vagoni sērskociņu un 10 cisternu petrolejas, lai gan patiesībā Padomju Latvijas saņemtā palīdzība bija daudz lielāka. Skat.: Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 386.lpp.

Trešais posms sākās ar padomju historiogrāfijas pārvērtēšanu Atmodas laikam raksturīgās vēstures „balto plankumu” aizpildīšanas kontekstā. Pirmais darbs, kurā tas spilgti izpaudās, bija A.Strangas un M.Virša raksts,⁵⁴ kurā pirmo reizi Padomju Savienībā izdotā vēsturiskā pētījumā mēģināts izvērtēt Padomju Latvijas vēstures faktus no nekomunistiskām pozīcijām. Autori atteicās no stingri šķiriskām pozīcijām un vērtēja vēsturiskos notikumus no latviešu tautas interešu perspektīvas. No jauna tika analizēti padomju režīma sabrukuma cēloņi, kritizēta tā īstenotā ekonomiskā politika, kā arī analizēti lielinieku nodarītie zaudējumi Latvijas saimniecībai, iedzīvotājiem un kultūras iestādēm. Par galveno Padomju Latvijas sabrukuma iemeslu tika nosaukta padomju ekonomiskā politika, terors un partijas darbinieku patvaļa.⁵⁵

Promocijas darba izstrādē vērtīga ir V. Blūzmas publiķijās veiktā Padomju Latvijai veltītās historiogrāfijas analīze.⁵⁶ Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkumā V. Blūzma formulēja vairākas būtiskas tēzes, kuras iezīmēja jaunas pieejas atsevišķos jautājumos. Tās bija: Latvijas Republikas proklamēšana 1918. gada 18. novembrī spieda lieliniekus atkāpties no autonomas Padomju Latvijas lozunga un pasludināt LSPR izveidošanu; LSPR tiesiskā statusa ziņā bija KSFPR valstiska autonomija; LSPR pastāvēja partokrātisks, totalitārs režīms; padomju varas ātru sabrukumu nodrošināja iekšējo un ārējo politisko faktoru kombinācija.⁵⁷ Šeit, it sevišķi pēdējā punktā, saskatāmas sintēzes pazīmes starp padomju un nacionālās historiogrāfijas virzienu. Tā vietā, lai apgalvotu, ka lielinieku režīms Latvijā sabruka tikai iekšēju vai tikai ārēju faktoru rezultātā, V. Blūzma raksta: „Padomju varas neefektivitāte Latvijas sabiedrības problēmu risināšanā pastiprināja pretlieliniecisko noskaņojumu pieaugumu tautā, bet ārējā militārā spiediena pieaugums neļāva Latvijas lieliniekiem pārvarēt politisko krīzi ar teroristiskām metodēm.”⁵⁸

Kopš neatkarības atgūšanas vēsturnieki tikai daļēji ir izmantojuši iespēju no jauna interpretēt bagāto Latvijas arhīvu materiālu. Publicēta ir tikai neliela daļa no svarīgākajiem dokumentiem. Neskatoties uz pētniecībai labvēlīgajiem apstākļiem, par Padomju Latvijas

⁵⁴ Stranga A., Virsis M. Fakti un pārdomas / sast. Leitāns V. *Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950.* Rīga: Avots, 1990. 63.-72.lpp.

⁵⁵ Stranga A., Virsis M. Fakti un pārdomas / sast. Leitāns V. *Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950.* Rīga: Avots, 1990. 68.-69.lpp.

⁵⁶ Blūzma V. Pateiktais un noklusētais: lieliniecisma vilnis Latvijā (1917.-1919.) vēstures pētījumos // *Latvijas Vēsture*, 1994-1995, Nr. 1-4; Blūzma V. Kreisā radikālisma viļņa Latvijā (1917.g. marts - 1920.g. janvāris) vēstures problēmas un to atspoguļojums historiogrāfijā : Disertācijas kopsavilkums. // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1998, Nr. 2, 165.-167.lpp.

⁵⁷ Blūzma V. *Kreisā radikālisma viļņa Latvijā (1917. g. marts – 1920. g. janvāris) vēstures problēmas un to atspoguļojums historiogrāfijā. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1998. 27.-28.lpp.

⁵⁸ Blūzma V. *Kreisā radikālisma viļņa Latvijā (1917. g. marts – 1920. g. janvāris) vēstures problēmas un to atspoguļojums historiogrāfijā. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1998. 28.lpp.

vēsturisko attīstību 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā nav tapis neviens visaptveroša rakstura darbs. Tā vietā ir sarakstītas dažādas kvalitātes zinātniskas un populārzinātniskas publikācijas par atsevišķiem ar lielinieku režīma darbību saistītiem jautājumiem.⁵⁹ Atsevišķas nodaļas par Padomju Latviju ir atrodamas vairākos Latvijas 20. gadsimta vēsturei veltītajos darbos.⁶⁰ Diemžēl ir sastopami arī gadījumi, kad lielinieku režīma darbība Latvijā tiek faktiski ignorēta. Piemēram, autoru kolektīva sarakstītajā „Latvijas vēsture. 20.gadsimts” lielinieku režīms pieminēts tikai nepilnā lappusē.⁶¹

Kā pozitīvu piemēru var izcelt vēsturnieku veikumu Sarkanā terora pētniecībā. Šeit jāizceļ Ā. Puriņa raksti par Sarkanā teroru Latvijā un jo sevišķi par revolucionāro tribunālu darbību.⁶² Profesors A. Stranga ir publicējis vairākus rakstus, kuri ir veltīti terora problēmai un Padomju Latvijas politiskajai attīstībai. Nozīmīgas ir A. Strangas paustās tēzes par Sarkanā terora ideoloģisko determinētību un izteikti etnisko raksturu. Tāpat A. Stranga ir visai detalizēti iztirzājis Latvijas padomju valdības tapšanas aizkulises, demonstrējot latviešu komunistu pretestību Maskavas plāniem.⁶³

⁵⁹ Blūzma V. Kad īsti Latvija kļuva par valsti? // *Latvijas Vēsture*, 1992, Nr.1, 3.-13.lpp.; Blūzma V. Latgales jautājums un lielinieki (1917-1919) // *Temīda*, 1991, Nr.2, 3.; Fedosejevs L. Sarkanais terors Latvijā 1919.gadā // *Diena*, 1991, 16.febr.; Jēkabsons Ē. Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M.Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918.gadā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1996, Nr.1, 58.-79.lpp.; Jēkabsons Ē. Latvijas poļi un Latgales muižniecība valsts neatkarības sākumposmā. 1918.- 1920.gads // *Latvija Vēstures Institūta Žurnāls*, 1995, Nr.3, 78.-108.lpp.; Puriņš Ā. Dumpis uz grimstoša kuģa // *Rīgas Laiks*, 1994, Nr.5, 20.-23.lpp.; Puriņš Ā. Rīga rītausmā, 1919.gada 22.maijā // *Jūrmala*, 1990, Nr.19, 12.-13.lpp.; Šteins V. Latviešu strēlnieki – cits viedoklis // *Latvijas Vēsture*, 1994, Nr.3, 57.-60.lpp.; Stinkulis V. Aizgāja latvietis pasaulē tālu...// *Latvijas Vēsture*, 1993, Nr.2, 43.-46.lpp.; Stinkulis V. “Sarkanos” aizstāvēt // *Latviešu strēlnieks*, 1996, Nr.2, 15.lpp.; Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 30.-39.lpp.; Šiliņš J. Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris – maijs // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2009, Nr.3, 119.-137.lpp.; Šiliņš J. Totalitārā režīma cilvēciskā seja: latviešu lielinieku līderu sociālais portrets / red. Saleniece I. *Vēsture: Avoti un cilvēki. XX Zinātniskie lasījumi.* Daugavpils: Saule, 2011. 311.-318.lpp.; Šiliņš J. Padomju Latvija un tās bruņotie spēki (1918. gada decembris – 1919. gada jūnijs) Latvijas arhīvu materiālos / red. Saleniece I. *Vēsture: avoti un cilvēki. XIX zinātniskie lasījumi. Vēsture XIII.* Daugavpils: Saule, 2010, 186.-192. lpp.; Šiliņš J. Padomju Latvijas iestāžu evakuācija uz Latgali 1919. gada maija beigās // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2008, Nr.4, 126.-140.lpp.; Šiliņš J. Latvian Society and the Soviet Regime in 1919: from Support to Resistance / ed. Jensen H. *Rebellion and Resistance. Power and Culture. Vol. 4.* Pisa: Pisa University Press, 2009. pp. 69-83.; Šiliņš J. May Day 1919: Representation of Soviet Power in Riga // eds. Bilsel C., Esmark K., Kizilyurek N., Rastrick O. *Constructing Cultural Identity, Representing Social Power. Power and Culture, vol. 5.* Pisa: Plus-Pisa University Press, 2010. pp.189-204

⁶⁰ *20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003.; Puisāns, Tadeušs. *The Emerging Nation.* Rīga: Centre of Baltic-Nordic History and Political Studies, 1995.

⁶¹ *Latvijas vēsture 20. gadsimts.* / Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A. u.c. Rīga: Jumava, 2005. 113.lpp.

⁶² Puriņš, Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919.gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.3, 4.; Puriņš, Ā. revolucionārie tribunāli. Puriņš Ā. Cēsu revolucionārais tribunāls // *Latvijas Vēsture*, 1999, Nr.2, 40.-52.lpp.; Puriņš Ā. Smiltenes revolucionārais tribunāls // *Latvijas Vēsture*, 1999, Nr.3, 20.-22.lpp.; Puriņš Ā. Vecgulbenes (Malienas) revolucionārais tribunāls // *Latvijas Vēsture*, 1999, Nr.1, 55.-60.lpp.

⁶³ Stranga, A. Padomju vara Latvijā 1919.gadā: komunistiskā terora nacionālais aspekts // *Latvijas Vēsture*, 2007, Nr.2, 104.-107.lpp.; Stranga A. Komunistu diktatūra Latvijā: 1918. g. decembris – 1919.

Vairākas publikācijas, kas saistītas ar dažādiem Padomju Latvijas vēstures aspektiem, ir sarakstījis arī vācu vēsturnieks Detlefs Henings. Viņš aplūko gan lielinieku režīma darbību saistībā ar 1905. gada notikumiem, attiecībām ar vietējo vācu minoritāti un teroru.⁶⁴ Pozitīvi atzīmējama arī Valda Bērziņa pēc neatkarības atgūšanas tapusī monogrāfija,⁶⁵ kurā divu nodaļu četras apakšnodaļas ir veltītas strēlnieku darbībai Latvijā 1918.-1919. gadā. Šeit ir aplūkoti vairāki jautājumi, kurus padomju laikā nevarēja skart (strēlnieku naids pret komunistiem, plaši aplūkota dezertēšana u.c.). Tāpat šeit minētas daudzas Padomju Latvijas politiska rakstura norises, tai skaitā Sarkanais terors.

Neskatoties uz minētajām pozitīvajām iezīmēm, jāatzīst, ka kopumā Padomju Latvijas problemātikai arī pēc neatkarības atgūšanas tiek pievērsts salīdzinoši maz uzmanības.⁶⁶

---

g. janvāris / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 69., 74.lpp.; Stranga A. Par Latvijas vēstures boļševistisko sānsoli: Stučkas režīms – 1918. gada dec./1919. gada janv. // *Latvijas Vēstnesis*, 2008, 30.dec., 139.lpp.

⁶⁴ Henings D. „No bezvēstures tautas par vēstures tautu” – 1905. gada revolūcija Baltijā / sast. Škapars J. *Baltijas brīvības ceļš*. Rīga: Zelta grauds, 2005. 432.-438.lpp.; Henings D. 1905. gada revolūcija un 1919. gads / red. Bērziņš J. *1905. gads Latvijā: 100. Pētījumi un starptautiskas konferences materiāli, 2005. gada 11.-12. janvāris*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2006. 520.-525.lpp.; Henning D. Die Legende vom dritten Weg: Die sozialistische Sowjetrepublik Lettlands (1918-1920) // *Journal of Baltic Studies*, 1994, Vol.XXV, Nr.4, pp.331-348; Henning D. From Kangars to Rubiks. The Long Line of Traitors in the Historical Political Culture of Latvia // *Journal of Baltic Studies*, 2006, Vol.XXXVII, Nr.2, pp.179-193

⁶⁵ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki – drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas Vēstures Institūta apgāds, 1995.

⁶⁶ Jēkabsons Ē. *Latvijas Neatkarības karš 1918.-1920. gadā: galveno militārpolitisko norišu atspoguļojums historiogrāfijā* / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 39.lpp.

1. NODAĻA. MILITĀRĀ UN POLITISKĀ SITUĀCIJA LATVIJĀ 1917. UN 1918. GADĀ

Padomju Latvijas valstiskumam bija salīdzinoši gara priekšvēsture. Par tās sākumpunktu var uzskatīt sociālisma ideju ienākšanu Latvijā 19. gadsimta beigās. Svarīgs notikums sociālisma kustības attīstībā bija 1905. gada revolūcija. Tomēr galvenais vēsturiskais pavērsiens, kas radīja priekšnoteikumus Padomju Latvijas tapšanai, bija 1. Pasaules karš un tam sekojošā Krievijas un Vācijas impērijas sabrukšana, kas ļāva uz veco politisko sistēmu drupām radīt jaunas politiskas konstrukcijas.

1.1. Sociālisms un Latvijas sabiedrība 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā

Latvijas sabiedrība sociālisma idejas iepazīna 19. gadsimta 90. gados ar „Jaunās strāvas” kustības starpniecību. Latvijā, kura 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā piedzīvoja straujas ekonomiskas un sociālas transformācijas (uzbanizācija un industrializācija), kreisās idejas guva lielu atsaucību. Straujajai Baltijas guberņu modernizācijai, kura balstījās uz no Rietumeiropas importētajām tehnoloģijām un mūsdienīgiem saimniekošanas veidiem, pa pēdām sekoja arī Eiropas modernās idejas. To vidū līdzās demokrātismam, liberālismam un nacionālismam bija arī sociālisms, kas ātri iemantoja popularitāti ekonomiski, sociāli un politiski diskriminēto latviešu vidū. 1904. gadā nodibinātā Latviešu Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija (LSDSP) kļuva par pirmo latviešu politisko partiju un arī daudzskaitlīgu politisko spēku Latvijas teritorijā.⁶⁷ Jāuzsver gan, ka šī partijā bija apvienoti visdažādāko novirzienu sociālisma ideju pārstāvji sākot ar mērenu sociāldemokrātismu līdz radikālam marksismam.

1905. gada revolūcija bija viens no izšķirošākajiem notikumiem sociālistiskās kustības attīstībā Latvijā. LSDSP aktīvi iesaistījās revolucionārajos notikumos, organizēja streikus, masu mītiņus, kaujinieku grupas un mežabrāļu kustību. 1905. gada revolūcija bija nesekmīga

---

⁶⁷ LSDSP biedru skaits 1904. gadā sasniedza 2500 cilvēku. Skat.: Apine I. *1905.-1907. gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti*. Rīga: Zelta Grauds, 2005. 15.lpp. Salīdzinājumam B. Kalniņš rakstīja, ka tolaik partijā darbojušies 5000 cilvēki. Skat.: *Latvijas sociāldemokrātija. Pagātne, tagadne un nākotne. Vēsturisks atskats un tagadnes principi* / red. Kalniņš B. Stokholma: Zviedrijas latviešu sociāldemokrātu klubs, 1946. 3.lpp.

un tai bija tālejošas konsekvences. Revolūcijas atbalsis bija saklausāmas arī 1919. gadā.⁶⁸ Daudzi sociālistiskās kustības darbinieki krita, tika ieslodzīti vai izsūtīti, vai devās emigrācijā. Cara režīma represijas radikalizēja sociālistisko kustību. Daudzu gadus jauno revolucionāru tolaik pārdzīvotais ievērojami mainīja viņu priekšstatus par politiskās cīņas līdzekļiem, dzelzainas disciplīnas nozīmi un radīja atreibības alkas.⁶⁹ Vēl viens revolūcijas rezultāts bija LSDSP attālināšanās no vācu sociāldemokrātijas un tuvināšanās Krievijas sociālistiem ar V. Ļeņinu priekšgalā. 1906. gadā LSDSP pievienojās KSDSP, kļūstot par tās autonomu teritoriālu vienību un pieņemot jaunu nosaukumu „Latvijas Sociāldemokrātija” (turpmāk tekstā LSD). Šim solim bija ne tikai psiholoģiskas vai administratīvas, bet arī ideoloģiskas sekas – tika pieļauta iespēja, ka Latvijai, tāpat kā Krievijai ceļā uz sociālismu varēs „pārlēkt” buržuāziskās attīstības stadijai.⁷⁰ Jāuzsver vēl viens būtisks aspekts. 1905. gada revolūcija revolucionārus sabiedrības acīs padarīja par varoņiem, cietējiem un galvenajiem carisma režīma pretiniekiem. Vēlākajos 1917.-1919. gada notikumos tas kļuva par svarīgu faktoru cīņā par politisko varu.

Laikā pēc 1905. gada revolūcijas LSD piedzīvoja pakāpenisku nonākšanu arvien lielākā lielniecisma ietekmē. Kaut gan partijas biedru skaits revolūcijas un tai sekojošo represiju rezultātā bija ievērojami sarucis, LSD tik un tā veidoja skaitliski lielāko KSDSP sastāvdaļu - latviešu skaits pēc dažādām aplēsēm pārsniedza krievu biedru skaitu vismaz divas reizes.⁷¹

Jaunu izaicinājumu sociālisma kustībai nesa 1. Pasaules karš (1914.-1918.), kura laikā LSD konsekventi ieturētā pretkara pozīcija Latvijas gadījumā izrādījās tālredzīga. Šeit jāuzsver, ka 1. Pasaules karš kļuva par vienu no lielākajām katastrofām Latvijas vēsturē. Tās ekonomiskās, sociālās un demogrāfiskās sekas bija ārkārtīgi smagas. Bēgļu kustības rezultātā

⁶⁸ Par šo jautājumu plašāk ir rakstījis Detlefs Henings. Skat.: Henings D. 1905. gada revolūcija un 1919. gads / red. Bērziņš J. 1905. gads Latvijā: 100. Pētījumi un starptautiskas konferences materiāli, 2005. gada 11.-12. janvāris. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2006. 520.-525.lpp.

⁶⁹ Henings D. 1905. gada revolūcija un 1919. gads / red. Bērziņš J. 1905. gads Latvijā: 100. Pētījumi un starptautiskas konferences materiāli, 2005. gada 11.-12. janvāris. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2006. 521.lpp.; Šiliņš J. Totalitārā režīma cilvēciskā seja: latviešu lielnieku līderu sociālais portrets / red. Saleniece I. *Vēsture: Avoti un cilvēki. XX Zinātniskie lasījumi*. Daugavpils: Saule, 2011. 316., 317.lpp.

⁷⁰ Ezergailis A. *The 1917 Revolution in Latvia*. New York, London: Columbia University Press, 1974. p.24

⁷¹ Ezergailis A. *The 1917 Revolution in Latvia*. New York, London: Columbia University Press, 1974. p.29 F. Cielēns rakstīja, ka 1914. gadā sākumā visā Krievijā lieliniekiem nelegālajā organizācijā bijuši 600 biedri, bet LSD rindās vien bija 3500 biedri. Skat.: Cielēns F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. I. sēj. No bezvēstures tautas līdz pilnītiesīgai nācijai*. Lidingo: Memento, 1961. 380.lpp.; Bruno Kalniņš arī uzsvēra, ka LSD bija lielākā sociāldemokrātiskā nelegālā partija Krievijā. 1912. gadā LSD biedru skaitu sasniedza 2500 cilvēku, kamēr krieviem bijis 600-700 mazinieku un 300-400 lielinieku. Skat.: Kalniņš B. *Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi*. Stokholma: LSDSP Ārzemju komiteja, 1956. 169.lpp.

iedzīvotāju skaits Latvijas teritorijā samazinājās vismaz par trešdaļu⁷², radot reālus draudus latviešu tautas pastāvēšanai, bet 1915. gada evakuācijas faktiski likvidēja rūpniecību Rīgā un lielākajās Latvijas pilsētās.⁷³ Līdz ar evakuācijām un karadarbību tika sagrauta Latvijas iedzīvotāju labklājība un radīti jauni politiski izaicinājumi.

1917. gada sākumā frontes līnija Latviju bija sašķēlusi divās daļās – Kurzeme un Zemgale atradās vācu karaspēka rokās, bet Rīga, Vidzeme un Latgale – Krievijas armijas kontrolē. Šāda situācija radīja bažas par latviešu nācijas turpmāko nākotni, ja karā uzvarētu Vācija un Latvijas teritorija nonāktu tās rokās vai arī tiktu sadalīta starp abām lielvalstīm. Smagajos kara apstākļos latviešu pilsoniskā inteliģence un liela daļa sabiedrības lielākās cerības lika uz latviešu strēlnieku pulkiem un viņu spējām kopīgi ar Krievijas armiju atbrīvot Kurzemi un Zemgali no vāciešiem.

1917. gads Rīgas frontē sākās ar vērienīgu krievu 12. armijas ofensīvu, kura pazīstama ar nosaukumu „Ziemassvētku kaujas” (1917. gada 5.-11. janvāris). Šajā operācijā un tai sekojošajās Janvāra kaujās (1917. gada 23. janvāris – 4. februāris), nozīmīga loma tika atvēlēta latviešu strēlnieku daļām. Kaut arī strēlniekiem izdevās sasniegt svarīgus taktiskus panākumus (vācu Ložmetēju kalna ieņemšana), tika ciesti lieli dzīvā spēka zaudējumi.⁷⁴ Ziemassvētku kaujās izgaisa arī latviešu sabiedrības lielās cerības padzīt ienaidnieku no Kurzemes. Piedzīvotā neveiksme radīja smagas psiholoģiskas sekas gan strēlniekos, gan daļā sabiedrības. Ziemassvētku kaujām bija tālejošas politiskas konsekvences 1917.-1918. gada notikumos, jo smagajos zaudējumos tika vainoti nemākulīgie cara ģenerāļi un carisms kā tāds, kā arī slavas kārie strēlnieku virsnieki un pilsoniskā inteliģence, kura laipoja, meklējot kompromisus starp lojalitāti pastāvošajam politiskajam režīmam un nacionālajiem ideāliem.

⁷² Kopējais bēgļu skaits 1915.-1917. gadā tiek lēsts ap 850 000 cilvēku. Kurzemē iedzīvotāju skaits saruka par 60-70%. Skat.: Šilde Ā. *Latvijas vēstre 1915-1940*. Stokholma: Daugava, 1976. 42., 56.lpp. Pēc Latviešu bēgļu apādāšanas Centrālkomitejas datiem 1915. gadā bēgļu gaitās bija devušies 760 000 latviešu. Skat.: Bartele T., Šalda V. *Latvieši Maskavā 1915-1922*. Daugavpils: Saule, 2001. 19.lpp.

⁷³ No Rīgas tika evakuēts pavisam 90% mašīnu parka un enerģētikas iekārtu. 1913. gadā visā Latvijā bija vairāk kā 108 tūkstoši strādnieku, no tiem Rīgā 87 600. Salīdzinājumam 1916. gada sākumā Rīgā bija palikuši tikai 3400 strādnieki. Skat.: Niedre O. *Vidzemes un Kurzemes strādnieki un zemnieki pirmā pasaules kara laikā*. Rīga: Zinātne, 1972. 15.lpp.; Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 30.lpp.; 20. *gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940)*. 1.sēj. / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 591.lpp.

⁷⁴ Kopējos strēlnieku zaudējumus “Ziemassvētku” un Janvāra kaujās vērtē ap 9000 cilvēku, no tiem aptuveni 2000 kritušo. Skat.: *История латышских стрелков*. / ред. Крастинь Я. Рига: Зинатне, 1972. стр.91

1.2. Februāra revolūcija un tās sekas

Mēnesi pēc Janvāra kauju noslēguma Krieviju satricināja Februāra revolūcija (1917. gada 8. – 17. marts), kuras rezultātā imperators Nikolajs II bija spiests atteikties no troņa. Vara pārgāja Krievijas Pagaidu valdības rokās un valsts sagaidīja virkni liberālu un demokrātisku pārveidojumu. Viens no tiem bija visu politisko partiju (tai skaitā arī LSD) darbības legalizēšana. Tika atbrīvoti politiskie ieslodzītie un organizētas demokrātiskas pašpārvaldes iestādes – padomes. Demokratizācijas procesi sasniedza arī armiju, pārvēršot to par politisko cīņu lauku. Visā neokupētajā bijušās Krievijas impērijas daļā sākās strauji un grūti prognozējami politiskie procesi.

Lieliniecisms tolaik bija viens no labāk organizētajiem politiskajiem spēkiem Krievijā. Ilgie nelegālās darbības gadi bija devuši tiem ievērojamu pieredzi un daudzu iedzīvotāju simpātijas. Arī Latvijā lielinieki ar LSD starpniecību⁷⁵ pretendēja uz vietējās varas iegūšanu. Tomēr jāuzsver, ka tūlīt pēc Februāra revolūcijas LSD pozīcijas armijā un civiliedzīvotāju vidū Latvijā bija vājākas nekā KSDSP Krievijā. Tam bija vairāki iemesli. Pirmkārt, lielākā daļa LSD līderu tobrīd atradās vai nu ieslodzījumā, vai izsūtījumā, vai trimdā. Otrkārt, liela daļa partijas elektorāta bija devusies bēgļu gaitās uz Krieviju. Treškārt, Latvijai atrodoties karadarbības zonā, Krievijas impērijas represīvie orgāni bija izvērсуši pastiprinātu cīņu pret sociāldemokrātiju, kuras rezultātā LSD CK darbība bija paralizēta. LSD par labu nebija nācis arī tas, ka 1. Pasaules karš sabiedrībā bija atraisījis nacionālas un patriotiskas jūtas un tas, vismaz pirmajos kara gados, mazināja internacionālismu propagandējošo lielinieku popularitāti.

Visu minēto faktoru rezultātā Februāra revolūcijas priekšvakarā LSD stāvoklis bija ļoti grūts. 1916. gada janvārī Rīgas un Vidzemes organizācijās kopā bija tikai 360 biedri, kaut arī kara sākumā Rīgā vien to skaits sasniedza divus tūkstošus.⁷⁶ Lai atgūtu agrākās pozīcijas, bija nepieciešams laiks un lielinieku līderu (Jūlija Kārļa Daniševska, Jāņa Lencmaņa, Jāņa Šilfa,

⁷⁵ 1917. gada pavasarī LSD sastāvā atradās pavisam četrus ideoloģisku virzienu pārstāvji: „lielinieki ļeņinieši”, kuru kontrolē atradās LSD CK; lielinieki vienībnieki, kura izvairījās no ideoloģiskām diskusijām un par savu galveno mērķi uzskatīja partijas vienotības saglabāšanu; mazinieki vienībnieki, kuru lielākā daļa bija mazinieki internacionālisti; latviešu mazinieki, kuri darbojās Krievijā un kuriem bija asas attiecības ar lieliniecisko LSD CK. Skat.: Ezerģailis A. *Esejas par 1917. gadu*. Rīga: Zinātne, 1991. 117.-118.lpp.

⁷⁶ *История латышских стрелков.* / ред. Крастинь Я. Рига: Зинатне, 1972. стр.109. Pavisam Latvijā pirms kara LSD biedru skaits pārsniedzis trīs tūkstošus. Skat.: Niedre O. *Vidzemes un Kurzemes strādnieki un zemnieki pirmā pasaules kara laikā*. Rīga: Zinātne, 1972. 17.lpp. Savukārt 1916. gadā pēc plašiem arestiem LSD Rīgas organizācijā bija atlikuši tikai 30-40 biedri. Skat.: Apsītis R., Kalniņš V. *Latvijas PSR valsts un tiesību vesture. 2. sēj.* Rīga: Zvaigzne, 1980. 156.lpp.; Niedre O. *Vidzemes un Kurzemes strādnieki un zemnieki pirmā pasaules kara laikā*. Rīga: Zinātne, 1972. 25.lpp.

Jēkaba Petersa u.c.) atgriešanās no trimdas vai izsūtījuma, kas notika 1917. gada aprīlī un maijā. Līdz tam LSD bija salīdzinoši niecīga ietekme dažādajās civilajās un armijas podomēs,⁷⁷ kurās dominēja citi politiskie spēki.

Lielineki cīņā par varu 1917. gadā

Lielineku triumfa gājiens Vidzemē un Rīgā 1917. gada pavasarī un vasarā⁷⁸ aizsākās ar proletārisku padomju izveidošanu. Tās pastāvēja līdzās Krievijas Pagaidu valdības sankcionētajām demokrātiski vēlētajām padomēm, kuru ieviešanā un darbībā varēja piedalīties visas iedzīvotāju grupas un visi politiskie spēki. Lielineki, kuri stingri iestājās pret Pagaidu valdības īstenoto politiku, ne vien centās nostiprināt savas pozīcijas jau izveidotajās pašpārvaldes iestādēs, bet paralēli veidoja jaunas, sev paklausīgas padomes, radot tā saukto „divvaldības” stāvokli.⁷⁹

LSD pie proletārisku padomju veidošanas ķērās ar lielu enerģiju. Rīgas sabiedrisko organizāciju padomei un Rīgas pilsētas pagaidu domei kā alternatīva tika izveidota Rīgas Strādnieku deputātu padome,⁸⁰ bet Vidzemes Pagaidu zemes padomei – LSD kontrolētā Bezzemnieku padome. Jāuzsver, ka tolaik nekur citur Krievijā bezzemnieku padomes vēl netika veidotas.⁸¹ Šāda Latvijas īpatnība bija saistīta ar skaitliski niecīgo pilsētu proletariātu, kas bija palicis Rīgā pēc 1915. gada evakuācijām. Trūkstot „proletāriskam elementam” pilsētās, lielineki meklēja politisko atbalstu laukos un atrada to bezzemnieku vidū.⁸² No

⁷⁷ Martā tika izveidota Vidzemes Pagaidu zemes padome, aprīlī Kurzemes un Latgales padomes. 12. armijā darbojās armijas zaldātu deputātu padome un tās izpildkomiteja (Iskosols) un virsnieku padome un attiecīgi tās izpildkomiteja (Iskomofs).

⁷⁸ Piemēram, A. Ezergailis uzskata, ka lielineki faktiski varu Latvijā ieguva jau 1917. gada jūnijā. Skat.: Ezergailis A. *The 1917 Revolution in Latvia*. New York, London: Columbia University Press, 1974. p. 254

⁷⁹ Krievijā divvaldība pastāvēja laika posmā no februāra revolūcijas līdz oktobra apvērsumam, kad paralēli pastāvēja divi konkurējoši centri: Pagaidu valdība un Petrogradas padome. Bruno Kalniņš uzskatīja, ka Vidzemes gadījumā „divvaldību” iemiesoja, no vienas puses, 12. armijas izpildkomiteja un, no otras puses, Rīgas Strādnieku deputātu padome. Skat.: Kalniņš B. *Vēl cīņa nav galā... 1899-1920*. Stokholma: Memento, 1983. 98.lpp. Savukārt A. Ezergailis ir uzsvēris nodomu izveidot Iskolatu kā paralēlu varas centru Vidzemes Zemes padomei. Skat.: Ezergailis A. *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution*. New York: Columbia University Press, 1983. pp.105, 106

⁸⁰ Rīgas Strādnieku deputātu padome tika ievēlēta 1917. gada 20. martā 39 cilvēku sastāvā. Sākuma padomi vadīja Arvīds Zeibots, vēlākais LSPR statistikas komisārs. 2. aprīlī pēc atgriešanās no trimdas par padomes priekšsēdētāju tika ievēlēts lielineks Rūdolfs Endrups, vēlākais LSPR finansu komisārs un pārtikas komisārs. Strādnieku padomes tika ievēlētas arī Valmierā, Valkā, Cēsīs, Rūjienā un civiet. Skat.: Apsītis R., Kalniņš V. *Latvijas PSR valsts un tiesību vesture. 2. sēj.* Rīga: Zvaigzne, 1980. 156., 157., 159.lpp.

⁸¹ Bezzemnieku padomes Krievijā sāka veidot tikai pēc oktobra apvērsuma 1917. gada beigās. Skat.: Ezergailis A. *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution*. New York: Columbia University Press, 1983. p.102

⁸² 20. gadsimta sākumā no visiem Latvijas teritorijā lauksaimniecībā nodarbinātajiem aptuveni 60% bija bezzemnieki. Vidzemē un Kurzemē bezzemnieku daļa sasniedza ¾. Kara laikā bezzemnieku daļa Vidzemē varēja vēl vairāk pieaugt pateicoties bēgļiem no Kurzemes. Skat.: Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 28.lpp. Kopējais bezzemnieku skaits 1917. gadā Vidzemē tika vērtēts aptuveni 250 000 cilvēku.

1917. gada 29. aprīļa līdz 1. maijam Rīgas Strādnieku deputātu padome kopā ar LSD CK Valmierā organizēja Vidzemes bezzemnieku kongresu, ievēlot Vidzemes Pagaidu zemes padomei alternatīvu Vidzemes Bezzemnieku padomi. Šinī padomē absoūtu vairākumu (82% no locekļu kopskaita⁸³) ieguva lielinieki. 1917. gada maijā abas padomes tika apvienotas Vidzemes Zemes padomē un bezzemnieku padome pārvērtās par LSD frakciju.

Turpmākajos mēnešos bezzemnieku padomes tika izveidotas katrā Vidzemes pagastā un šādas padomes tika organizētas arī apriņķu līmenī.⁸⁴ Ņemot vērā gan Vidzemes Bezzemnieku padomes sastāvu, gan tās formālo pakļautību lielinieku kontrolētajai Rīgas Strādnieku padomes bezzemnieku sekcijai, var uzskatīt, ka līdz ar bezzemnieku padomju tīkla izveidošanu Vidzemes laukos, LSD ieguva plašu bezzemnieku elektorātu un paklausīgu (turklāt šķiriski „pareizu”) pārvaldes un kontroles instrumentu.⁸⁵

Bezzemnieku kongresā lielinieku ietekmē tika pieņemti vairāki svarīgi lēmumi, no kuriem sevišķi jāizceļ lēmums par muižu un baznīcas zemju konfiskāciju. Tas pavēra ceļu muižu atsavināšanas procesam, kas sākās 1917. gada maijā un aktīvi turpinājās visas vasaras garumā. Daudzas muižas nonāca vietējo bezzemnieku padomju rokās un tas palielināja lielinieku popularitāti bezzemnieku un zemnieku vidū, kuri cerēja uz muižu zemes sadalīšanu. Pārējie politiskie spēki tolaik nespēja piedāvāt noteiktus agrārā jautājuma risināšanas ceļus. Lielinieku sludinātā zemes konfiskācija, turpretim, daudzviet jau tika īstenota dzīvē. Daudzi zemnieki muižās saskatīja ne tikai vēsturisku ienaidnieku, bet arī netaisnīgu ekonomisku konkurentu. Pilsonisko spēku apelācija pie privātīpašuma neaizskaramības principa šādos apstākļos bija lemta neveiksmei iepretī ātrajam un radikālajam lielinieku piedāvātajam agrārā jautājuma risinājumam. Tādēļ bezzemnieku padomju izveidošanu un to īstenoto politiku var uzskatīt par vienu no lielinieku 1917. gada panākumu stūrakmeņiem.

Cīņa par ietekmi strēlnieku pulkos

Lielinieku sekmes 1917. gadā noteica ne tikai lielinieku līderu gatavība aktīvai politiskajai aģitācijai un aizkulišu cīņām vai to politiskajai programmai, bet arī LSD mērķtiecība un darbības plānveidīgums. LSD pirmais solis bija alternatīvu varas struktūru izveidošanu, bet otrais - cīņa par ietekmi latviešu strēlnieku pulkos. Abi šie soļi bija tālredzīgi, jo cerības izkonkurēt savus pretiniekus no jau izveidotajām institūcijām solījās būt grūts un

---

Skat.: Greitjāne R. *Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 1917.g. marts – 1918. g. februāris*. Rīga: Zinātne, 1986. 5.lpp.

⁸³ Greitjāne R. *Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 1917.g. marts – 1918. g. februāris*. Rīga: Zinātne, 1986. 37.lpp.

⁸⁴ Apsītis R., Kalniņš V. *Latvijas PSR valsts un tiesību vesture. 2. sēj.* Rīga: Zvaigzne, 1980. 162.lpp.

⁸⁵ Turpat, 161.lpp.

ilgstošs process. Lielinieki bija pirmie, kuri strēlniekos saskatīja ne tikai militāru, bet arī politiski nozīmīgu spēku.

LSD lieliski apzinājās bruņota spēka izšķirošo nozīmi revolucionārajos notikumos un tādēļ tradicionāli pievērsa lielu vērību aģitācijai bruņotajos spēkos. Latviešu strēlnieku daļām tika pievērsta sevišķa uzmanība gan to augsto kaujas spēju, gan lielās autoritātes sabiedrībā, gan to nacionālās viendabības dēļ. Strēlnieku ideju bija izauklējusi nacionāli noskaņotā inteliģence un tādēļ latviešu strēlnieki varēja kļūt par svarīgu faktoru politiskajā sacensībā starp LSD un pilsoniskajām partijām.

Sākotnēji augstākajās armijas un arī latviešu strēlnieku vēlētajās institūcijās noteicošās pozīcijas bija lielinieku politiskajiem pretiniekiem. LSD biedru skaits armijā tūlīt pēc Februāra revolūcijas bija niecīgs, piemēram, 1917.gada aprīļa sākumā visos latviešu strēlnieku pulkos kopā bija aptuveni 70 biedru.⁸⁶ 1. Latviešu strēlnieku kongresā (9.-12. aprīlis) LSD neguva nekādus panākumus.⁸⁷ Kongresā ievēlētā Latviešu strēlnieku izpildkomiteja (Iskolastrels) atradās mazinieku kontrolē.

Tomēr intensīvā lielinieku aģitācija, kura strēlnieku pulkus sasniedza galvenokārt to atpūtas laikā frontes aizmugurē, izrādījās ļoti efektīva. Bija pagājis tikai pusotrs mēnesis no pirmā strēlnieku kongresa, kad 2. Latviešu strēlnieku kongresā (1917. gada 25.-30. maijs), uzstājoties latviešu komunistu līderiem Fricim Roziņam, J. Daniševskim un Kārlim Pētersonam, tika panākts izšķirošs lūzums par labu LSD. Kongress pieņēma lielinieku izstrādāto rezolūciju, kurā tika nosodīta Pagaidu valdības kara turpināšanas politika, kā arī ievēlēts lieliniecisks Iskolastrels un pārņemts tā izdots laikraksts „Brīvais Strēlnieks”. Lielinieku uzvara nāca negaidīti pilsoniskajiem spēkiem. Lielā mērā to noteica daudz pieredzējušāko komunistu veiksmīgās manipulācijas un pilsonisko spēku nespēja uz tām adekvāti atbildēt.⁸⁸

Par spīti aizkulišu spēlēm un tam, ka daudzas sīkākas strēlnieku daļas pēc kongresa izteica protestus tā pieņemtajai rezolūcijai, kā arī pieaugošajai pilsonisko spēku pretdarbībai,⁸⁹ nenoliedzama bija lielinieku ietekmes palielināšanās strēlnieku daļās. Piemēram, LSD Rīgas konferencē, kura risinājās paralēli 2. latviešu strēlnieku kongresam, no konferencē

⁸⁶ Kalniņš B. *Vēl cīņa nav galā... 1899-1920*. Stokholma: Memento, 1983. 109.lpp.

⁸⁷ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 203.lpp.

⁸⁸ Tomaševskis J. *Latviešu strēlnieki 1917. gada martā – novembrī: nacionālais faktors*. Maģistra darbs. Latvija Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte. Rīga: Latvijas Univeristāte, 2009. 47., 48.lpp.

⁸⁹ Ezergailis A. *The 1917 Revolution in Latvia*. New York, London: Columbia University Press, 1974. pp.233-238. Tomaševskis J. *Latviešu strēlnieki 1917. gada martā – novembrī: nacionālais faktors*. Maģistra darbs. Latvija Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte. Rīga: Latvijas Univeristāte, 2009. 49.-51., 59.-63.lpp.

pārstāvētajiem 2800 biedriem aptuveni 1000 nāca no strēlnieku pulkiem.⁹⁰ Turpmākajos mēnešos LSD biedru skaits strēlnieku vidū pieauga ļoti strauji. Jūnija sākumā latviešu strēlnieku pulkos bija jau 1737 lielinieki, jūlijā – 1826, augustā 3000.⁹¹ 1917. gada vasaras beigās vairums LSD biedru nāca tieši no strēlnieku daļām, nevis no pilsētu strādniecības vai bezzemniekiem.

Kādēļ strēlnieki izrādījās tik atsaucīgi komunistu propagandai? Vēstures literatūrā sastopami dažādi skaidrojumi. Piemēram, E. Andersons raksta, ka par galveno iemeslu jāuzskata vienota latviešu nacionāla centra un politiskās programmas, kā arī latviešu pilsonisko aprindu pieredzes trūkums, to nelielā interese par ciešu politisku organizēšanos un noteiktas ideoloģijas izveidošanu.⁹² Svarīgs faktors noteikti bija arī LSD politiskā programma, kura atbilda daudzu latviešu tā laika politiskajām vēlmēm. Līdzās jau minētajam agrārajam jautājumam ļoti svarīga bija LSD mērķtiecīgā pretkara propaganda.

Lielinieki bija vienīgais politiskais spēks, kurš pretēji Krievijas Pagaidu valdībai aicināja uz tūlītēju kara izbeigšanu. Strēlniekos un daudzos civiliedzīvotājos simpātijas izraisīja nevis pati kara pārtraukšanas ideja, bet gan aicinājums uz mieru „bez kontribūcijām un aneksijām.” Tas nozīmētu pirmskara situācijas atjaunošanu, vācu okupācijas karaspēka aiziešanu no Kurzemes, kara postījumu pārtraukšanu un iespēju bēgļiem atgriezties Latvijā. Lielinieki, tāpat, piedāvāja kaut praktiski neīstenojamu, tomēr daudziem latviešiem ļoti pievilcīgu trīs gadus ilgušā kara atrisinājumu. Pilsoniskie spēki, kuri dažādu politisku motīvu vadīti ieturēja pret Pagaidu valdību lojālu nostāju, nonāca neizdevīgā situācijā, jo tiem nācās pamatot kara turpināšanas un lielo zaudējumu nepieciešamību, pretī nespējot piedāvāt nekādus ievērojamus politiskus ieguvumus.

LSD uzvara 1917. gada vēlēšanās

Faktiskas divvaldības izveidošanai un strēlnieku pārņemšanai sekoja lielinieku uzvaras vairākās 1917. gadā notikušajās vēlēšanās. Kaut arī LSD bija atklāti nedemokrātiska partija un noliedza vispārējas demokrātiskas vēlēšanas un demokrātiskas pārvaldes institūcijas, tā tomēr piedalījās visās 1917. gada vēlēšanās. Kopumā togad Vidzemē tika organizētas četras dažāda līmeņa vēlēšanas: 1) pilsētu domju vēlēšanas; 2) Vidzemes Zemes padomes vēlēšanas; 3) apriņķu zemes padomju vēlēšanas Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķos augusta otrajā pusē; 4) Satversmes sapulces vēlēšanas novembra vidū.

⁹⁰ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 186.lpp.

⁹¹ Tomanis B. *Revolūcijas dēli. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā*. Rīga: Liesma, 1970. 32.lpp.; Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 186., 202., 207., 217.lpp.

⁹² Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 202., 203.lpp.

Visās minētajās vēlēšanās pārliecinoši uzvarēja LSD. Gandrīz visur LSD ieguva vairāk kā pusi balsu. Vidzemes Zemes padomes vēlēšanās un tām sekojošās apriņķu zemes padomju vēlēšanās LSD guva neapstrīdamas uzvaras. Vidzemes zemes padomes vēlēšanās LSD saņēma gandrīz 61% balsu, bet apriņķu zemes padomju vēlēšanās dažādos apriņķos LSD saņēma 71-76% balsu (Rūjienā pat 80%).⁹³ Vēlēšanu rezultātā LSD ieguva pilnīgu kontroli pār Vidzemes zemes padomi un apriņķu padomēm. 1917. gada 25. novembrī risinājās Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanas. Latvijā lielnieki saņēma 97 781 balsi (72%), bet spēcīgākā tās pretiniece Zemnieku Savienība – 31453 balsis. Strēlnieku pulkos lielnieku atbalsts sasniedza pārsteidzoši augsto 96,5% atzīmi.⁹⁴ Vidzemē lielnieki guva lielākos panākumus, ja salīdzina vēlēšanu rezultātus ar citām Krievijas daļām. Maskavā lielnieki ieguva 56%, Petrogradā 45%, Igaunijā 40%, bet Krievijā caurmērā tikai 24% balsu.⁹⁵ Jāatzīmē, ka viena no 1917. gada vēlēšanu īpatnībām Vidzemē bija ārkārtīgi zemā vēlēšanu aktivitāte. Dažviet Latvijā tā tikai nedaudz pārsniedza 30% no visiem balstiesīgajiem.⁹⁶ Tas acīmredzot liecināja gan par demokrātiskās pieredzes trūkumu, gan par politisko apātiju, kas valdīja kara nomocītajā Latvijas sabiedrībā.

Dažkārt literatūrā kā lielniekiem labvēlīgs faktors tiek minēta skaitliski lielās karavīru masas līdzdalība vēlēšanās, kas būtiski ietekmējusi vēlēšanu rezultātu. Te gan jāņem vērā, ka armija piedalījās vēlēšanās arī Petrogradā un daudzos citos piefrontes iecirkņos, tomēr tieši Vidzemē lielnieki guva pārliecinošāko uzvaru. Jāuzsver, ka 1917. gada vēlēšanas, lai cik to rezultāti kādam varētu šķist nepieņemami, bija godīgas. Par to liecina kaut vai tas, ka neviens no LSD politiskajiem pretiniekiem neprotēdēja pret to iznākumu. Turklāt ir zināms, ka lielnieki bija populāri arī latviešu bēgļu vidū Krievijā.⁹⁷ Tādēļ pamatoti ir runāt par radikālo ideju popularitāti tā laika politiski aktīvāko latviešu vidū.

⁹³ P. Stučka. *Rakstu izlase. 2. sēj. 1910.g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris.* / red. Dribins L. Rīga: Liesma, 1978. 307.lpp.; 20. *gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 1.sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 620.lpp.; Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920.* Stokholma: Daugava, 1967. 245.lpp.

⁹⁴ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920.* Stokholma: Daugava, 1967. 250.-251.lpp.

⁹⁵ Turpat, 251.lpp.; Raun T. U. *Estonia and Estonians.* Stanford: Hoover Press, 2001. p.113

⁹⁶ 20. *gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 1.sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 620., 624.lpp. Valmieras apriņķa zemes padomes vēlēšanās 1917. gada 23. septembrī Rūjienas pagastā no visiem balstiesīgajiem bija piedalījušies tikai 27,3%. Skat.: Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 99.lpp.

⁹⁷ Zināms, ka LSD Petrogradas rajonā 1917. gada februārī skaitījās 140, marta beigās 350, aprīļa beigās 700, jūnija sākumā 1500, jūlija sākumā 1960, septembrī 2000 biedri. Skat.: Ezergailis A. *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution.* New York: Columbia University Press, 1983. p.250. 1917. gada beigās latviešu lielnieku skaits Petrogradā sasniedzis 2500 cilvēku. Skat.: *Latvijas vēsture 20. gadsimts.* / Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A. u.c. Rīga: Jumava, 2005. 78.lpp. Arī liela daļa Maskavā dzīvojošo latviešu atbalstīja lielniekus. Skat.: Barteles T., Šalda V. *Latvieši Maskavā 1915-1922.* Daugavpils: Saule, 2001. 69.lpp. Par latviešu lielnieku skaitu Krievijā liecina fakts, ka

Tas, ka miera un zemes solījumi kara izpostītā teritorijā guva atsaucību, nebija pārsteidzoši. A. Ezergailis norāda, ka vēl lielāka nozīme lielinieku panākumos 1917. gadā bijusi solījumiem par taisnīgu preču un pārtikas sadali un frontes tuvumā valdošā haosa izbeigšanu.⁹⁸ Lieliniekiem par labu nāca arī vēlēšanu hronoloģiski veiksmīgais izkārtojums. Trīs no četrām 1917. gada vēlēšanām notika līdz Rīgas zaudēšanai septembrī, bet pēdējās (Satversmes sapulces vēlēšanas) – pāris mēnešus vēlāk, jau lielinieku diktatūras apstākļos. Tas LSD ļāva izvairīties no Rīgas zaudēšanas politiskajām sekām.

Rīgas zaudēšana iedragāja LSD pozīcijas. Partijas līderi bija palikuši vācu okupētajā Rīgā un lieliniekus daudzi uzskatīja par vainīgiem Rīgas zaudēšanā. Strauji saruka LSD biedru skaits strēlnieku pulkos (no 3300 līdz 1430). Daudzi lielinieki no pulku komitejām bija palikuši Rīgā.⁹⁹ Padomju historiogrāfija to skaidroja ar smagajiem zaudējumiem Juglas kaujās.¹⁰⁰ Jāņem gan vērā, ka latviešu strēlnieku kopējie zaudējumi šajās kaujās nepārsniedza 3000 kritušos, ievainotos un bez vēsts pazudušos.¹⁰¹ Tātad gandrīz visiem Juglas kaujās kritušajiem strēlniekiem būtu bijis jābūt LSD biedriem, lai ar šīm kaujām varētu attaisnot partijas biedru skaita sarukšanu par vairāk kā divām reizēm. V. Bērziņš kopējo situāciju raksturo šādi: „Īsi sakot, komitejas „pārbaudi ar kauju” nebija izturējušas.”¹⁰²

Varas pārņemšana Vidzemē

Lielinieki panākumu kulmināciju sasniedza 1917. gada nogalē pēc novembra sākumā notikušā apvērsuma Petrogradā. Laika posmā no 1917. gada novembra beigām līdz 1918. gada februāra vidum LSD rokās nonāca diktatoriska vara visā vācu neokupētajā Latvijas teritorijas daļā. Pirmās ziņas par lielinieku apvērsumu Petrogradā Vidzemi sasniedza jau 7. novembra vakarā. Nākamajā dienā legalizējās 12. armijas rajona Kara Revolucionārā komiteja (KRK), kura vadīja varas pārņemšanu Vidzemē. Ar lieliniekiem lojālām karaspēka daļām tika ieņemti stratēģiski svarīgākie punkti. 8. novembrī 12. armijas KRK pavēlēja 1. Daugavpils un 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulkam ieņemt Cēsis. 10. novembrī sekoja

---

LSD 5. kongresā 1917. gada jūlija vidū ar padomdevēja tiesībām piedalījās delegāti, kuri pārstāvēja 29 latviešu lielinieku grupas Krievijā ar kopumā 6497 biedriem. Skat.: *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.281

⁹⁸ Ezergailis A. *The Causes of the Bolshevik Revolution in Latvia.* [b.v.] [b.i.] 1979. p.5

⁹⁹ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 98.lpp.

¹⁰⁰ *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.291

¹⁰¹ *20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 1.sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 615.lpp.

¹⁰² Turpat, 98.lpp.

pavēle par Valmieras un Valkas ieņemšanu.¹⁰³ Pēc Valmieras ieņemšanas vienīgais stratēģiski svarīgais punkts, kurš neatradās lielinieku rokās, bija Valka. Tur atrodošais 12. armijas štābs bija ap sevi koncentrējis Pagaidu valdībai vēl lojālās karaspēka daļas. Lielinieku spēki izrādījās pārāk mazi, lai ar kauju mēģinātu ieņemt pilsētu, tādēļ Valkas ieņemšana notika pēc ilgām pārrunām un 17. kavalērijas divīzija aiziešanas no Valkas. 20. novembrī 6. latviešu strēlnieku pulks ieņēma pilsētu un saņēma gūstā 12. armijas štābu.¹⁰⁴ Visa Vidzeme atradās lielinieku rokās.

Varas pārņemšana, kaut ar minimālu asinsizliešanu, ilga veselas divas nedēļas. Iespējams, to būtu bijis iespējams paveikt ātrāk, ja KRK būtu izšķīrusies par atklātu konfrontāciju ar Pagaidu valdībai lojālajiem spēkiem, tomēr tādā gadījumā neprognozējama varēja būt citu armijas vienību reakcija, kuras ieturēja neitralitāti. Potenciālie draudi no armijas puses tika pilnībā likvidēti novembra beigās, kad lielinieki 12. armijas ārkārtas kongresā (1917. gada 27.-28. novembrī) panāca sev lojāla Iskosola ievēlēšanu.¹⁰⁵

Nākamajā dienā pēc Valkas ieņemšanas pilsētā uz sanākumi pulcējās Latvijas strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku padome, lai pasludinātu oficiālu varas pāriešanu proletārisko padomju rokās. Faktiski tas nozīmēja diktatorisku pilnvaru oficiālu nodošanu minētās padomes jaunievēlētajai izpildkomitejai (Iskolatam).¹⁰⁶ 21.-22. novembrī notikušajā plenārsēdē Valkā par Iskolata priekšsēdētāju tika ievēlēts viens no ievērojamākajiem latviešu komunistiem F. Roziņš; tika pasludināta padomju vara Latvijā. Atbilstoši Viskrievijas II Padomju kongresa lēmumiem Iskolats no 12. armijas pārņēma civilo pārvaldi vācu karaspēka neokupētajā Latvijas daļā. Tūlīt sekoja lēmums par visu līdzšinējo pašvaldības iestāžu (pilsētu domes, zemes padomes u.c.) likvidēšanu, bet visa vietējā vara tika nodota pagastu bezzemnieku padomēm. Līdz ar to iznīcinātas tika demokrātiski ievēlētās zemnieku padomes, kuras lielinieki pasludināja par „kontrrevolucionārām”.¹⁰⁷ Pēc apvērsuma organizētajās bezzemnieku padomju vēlēšanās netika pielaisti saimnieki un citi jaunajai varai nevēlami

¹⁰³ Pavēli bija jāīsteno 6. un 7. pulkam, kuri 26.-27. oktobrī tika „izfīrti” no aizdomīgiem virsniekiem. *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.305

¹⁰⁴ Турпат, стр.311; Драудиņš Т. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā.* Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 131.lpp.

¹⁰⁵ Турпат, 132.lpp.; *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.311

¹⁰⁶ Iskolata sastāvā dominēja lielinieki (F. Linde, Kārklīņš, Eihe, Endrups, Daniševskis, Bērce u.c.). Tā bija augstākā institūcija, kas koordinēja visu Latvijas neokupētajā daļā esošo proletārisko padomju darbību atbilstoši LSD politiskajai līnijai. Skat.: *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.286.

¹⁰⁷ Драудиņш Т. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā.* Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 140.lpp.

iedzīvotāji.¹⁰⁸ Vēl viens jaunās varas nedemokrātisks solis bija vairāku nelieliniecisko laikrakstu („Līdums”, „Laika Vēstis” un „Strādnieku Avīze”) izdošanas aizliegums.¹⁰⁹

Lai Vidzemē notikušo apvērsumu un tam sekojošo varas sagrābšanu leģitimizētu, 1917. gada 29.-31. decembrī Valmierā tika sarīkots Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomju II kongress.¹¹⁰ Tas jau *post factum* lēma par Latvijas strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes (faktiski tās izpildorgāna – Iskolata) pasludināšanu par augstākās varas institūciju Latvijas teritorijā.¹¹¹ Kaut arī apveltīts ar visai plašām pilnvarām, Iskolats ir uzskatāms par Krievijas guberņas līmeņa pārvaldes orgānu, tā patstāvība bija ļoti nosacīta.¹¹² Vidzemē tika kopēti visi būtiskākie pārveidojumi, kurus lielinieki īstenoja Padomju Krievijā. Piemēram, 4. decembra sēdē Iskolats pieņēma lēmumu reorganizēt tiesu sistēmu atbilstoši Tautas Komisāru Padomes 22. novembrī pieņemtajam dekrētam, kurš paredzēja visu pirmsrevolūcijas tiesu iestāžu likvidēšanu un strādnieku un zemnieku revolucionāro tribunālu izveidošanu; decembra beigās Latvijā nodibināja Sarkanos gvardi kā Krievijas Sarkanās gvardes sastāvdaļu u.c.¹¹³

1.3. Iskolata un vācu okupācijas laiks

Iskolata darbība Latvijā 1917. gada decembrī – 1918. gada februārī

Latvijas padomju II kongress, atkārtojot pāris nedēļas iepriekš notikušajā LSD XV konferencē pieņemto lēmumu, pasludināja sociālisma ieviešanu par „nepieciešamu, neatliekamu revolucionārās valdības politiku.”¹¹⁴ Ceļš uz sociālismu tika izsprasts šādi: proletariāta diktatūra, pakāpeniska privātīpašuma (tai skaitā arī uz zemi) likvidēšana un

¹⁰⁸ Turpat, 137.lpp.

¹⁰⁹ *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.321

¹¹⁰ Kongresā piedalījās 297 delegāti (258 lielinieki, 34 bezpartejiskie, 5 eseri un meņševiki. Skat.: *Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.-1918.).* / red. Spreslis A. Rīga: Zinātne, 1973. 253.lpp.

¹¹¹ Kongresa ievēlētā Latvijas padome 1. janvārī ar manifestu vērsās pie strādniekiem pasludinot padomju varas izveidošanu Latvijā. *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.321

¹¹² Iskolats sevi uzskatīja par pakļautu Ziemeļrietumu apgabala un Ziemeļu frontes Strādnieku, kareivju un zemnieku augstākajai padomei. Skat.: *20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). I.sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 622.lpp. 1917. gada 24. decembrī LSD CK publicēja „Latvijas pašnoteiktšanās deklarāciju”, kurā uzsvēra, ka proletariāts „nekad un nekur nav izsacījis gribu vai izrādījis tieksmes atdalīties no Krievijas.” Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā.* Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 141.lpp.

¹¹³ *Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.-1918.).* / red. Spreslis A. Rīga: Zinātne, 1973. 115., 223.-224.lpp.

¹¹⁴ *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.319

nesaudzīga cīņa pret buržuāziju.¹¹⁵ 1919. gadā šī pati formula tiks atkārtota. Jāizceļ uzsvars, kas likts uz cīņu pret buržuāziju. Tas liecina, ka terors jau no pirmajām lielinieku režīma pastāvēšanas dienām tika uzskatīts par neatņemamu sociālistiskas sabiedrības celtniecības sastāvdaļu. Tāpat kā 1919. gadā, terora nepieciešamību noteica tikai un vienīgi ideoloģiski apsvērumi, jo buržuāzija un pilsoniskās aprindas nespēja izrādīt lieliniekiem nekādu vērā ņemamu pretestību.

Iskolata īstenotās politikas kontekstā sīkāk aplūkosim vidzemniekiem svarīgā agrārā jautājuma risināšanu, kuram bija liela nozīme arī 1919. gadā. Ceļš līdz partijas oficiāli atzītai pozīcijai par visa privatīpašuma uz zemi likvidēšanu bija visai straujš. Ja LSD XIII konferencē Maskavā 1917.gada maijā tika aicināts īstenot tikai lielo zemes īpašumu nacionalizāciju, vienlaikus atsakoties no visas zemes piespiedu nacionalizācijas,¹¹⁶ tad LSD V kongress 1917. gada jūlijā Rīgā par gala mērķi jau uzstādīja visu ražošanas līdzekļu (tātad arī visas zemes) „socializēšanu” un sīksaimniecību atstāšanu tikai tur, „kur tagadējos apstākļos nav revolucionārai demokrātijai vēl pietiekoši daudz spēka, lai izvestu visu saimniecību pārkārtošanu un apvienošanu racionālās lielsaimniecībās, un tādēļ, ka paši sīksaimnieki vēl neizprot šādas pārkārtošanas lietderību.”¹¹⁷ Tātad pilnīga privāto saimniecību likvidēšana tika uzskatīta tikai par laika jautājumu, līdz „revolucionārā demokrātija” iegūtu pietiekami daudz spēka šādas reformas īstenošanai.¹¹⁸

Pēc diktatoriskas varas iegūšanas Vidzemē šādi šķēršļi vairs nepastāvēja, jo lielinieki bija ieguvuši varas pilnību. LSD konference 1917. gada decembrī konstatēja, ka „agrārās revolūcijas attīstība Latvijā jau tagad dod iespēju pilnīgi atcelt privatīpašuma tiesības uz zemi, mežiem, ūdeņiem un apakšzemes bagātībām.”¹¹⁹ Visas zemes nacionalizācijā tika saskatīti vairāki būtiski ieguvumi, tai skaitā arī politiskās cīņas laukā, jo tas dotu „nāvīgu triecienu” kontrrevolūcijai. Turklāt ar zemes nacionalizāciju tika saistītas cerības koncentrēt savās rokās lauku kapitālu, lai to izmantotu rūpniecības attīstīšanai.¹²⁰ Konference nolēma, ka ir iespējams

¹¹⁵ Turpat, c.p.320; Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 137.lpp.

¹¹⁶ Rezolūcijā bija teikts: „atļaujam sīkajiem īpašniekiem pašiem ar laiku, pēc pārleicības, labprātīgi pāriet uz jauno agrārkārtību (...) bet arī šie sīkie zemju privatīpašumi var palikt spēkā tikai tik ilgi, kamēr viņu īpašnieki uzņemas un spēj izpildīt lauku proletariāta maksimālos darba noteikumus un sabiedriskās dzīves apstākļus” Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 156.lpp.

¹¹⁷ Turpat, 157.lpp.

¹¹⁸ Šajā kongresā tika arī asi kritizēts toreiz populārais sauklis par „savu kaktiņu, savu stūrīti zemes”, pamatojot to ar nepieciešamību pāriet uz lielražošanu laukos, kura vienīgā „spēj nodrošināt cilvēces cienīgus darba apstākļus un augstāko darba ražīgumu.” Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 158.lpp.

¹¹⁹ Turpat, 137., 138.lpp.

¹²⁰ Pēc lielinieku domām, tas novērstu lauksaimniecības krīzes pamateļoni, atbrīvotu ceļu tālākai ekonomiskai attīstībai. „Visas zemes nacionalizācija dod visplašāko iespējamību ieplūst kapitāliem

veikt un jāveic visas zemes nacionalizācija, kā arī jāveido paraugsaimniecības. Vidējo un sīko zemnieku līdzšinējie īpašumi pagaidām bija jāatstājot to lietošanā.¹²¹ Te jāpievērš uzmanība vārdam „pagaidām”, kas tikai vēlreiz apliecināja lielnieku nodomus konfiscēt visus zemes īpašumus.

Minētie lēmumi pēc pāris dienām vēlreiz tika atkārtoti Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku II kongreā: „Kongress svinīgi pasludināja, ka visa tautas rokās pārgājusi zeme, meži, ūdeņi, apakšzemes bagātības, kā arī muižu inventars un kapitali atrodas vienīgi Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomju pilnīgā rīcībā”¹²² un piemetināja, ka „Latvijai nav vairs atgriešanās pie privātīpašuma tiesībām uz zemi.”¹²³ Līdz ar to jau no pirmajām lielnieku režīma dienām tika sagrautas bezzemnieku un sīkzemnieku cerības iegūt savā īpašumā kaut daļu no konfiscētajām muižu zemēm.¹²⁴ 1919. gadā šīs nostādnes tika realizētas visā pilnībā ar agrārās reformas starpniecību.

Iskolata sabrukums

Lielnieku režīms Vidzemē un Latgalē pastāvēja tikai trīs mēnešus – no Valkas ieņemšanas 1917. gada 20. novembrī līdz vācu-krievu pamiera pārtraukšanai 1918. gada 18. februārī. Miera sarunas starp Vāciju un Krieviju, kuras risinājās Brestļitovskā no 1917. gada 22. decembra, bija nesekmīgas.¹²⁵ 17. februārī beidzās pamiera termiņš Austrumu frontē un 18. februārī vācu karaspēks atsāka karadarbību. 18. februārī tika ieņemta Daugavpils, 20. februārī – Cēsis un Valmiera. 22. februārī vācieši bija ieņēmuši visu Latgali, bet 27. februārī sasniedza Alūksni, noslēdzot Latvijas teritorijas ieņemšanu. Ne krievu, ne latviešu strēlnieku daļas, ne sarkanā gvarde nespēja izrādīt vāciešiem vērā ņemamu pretestību.

Kaut arī, kā liecina Iskolata protokoli, vācu uzbrukums tika gaidīts, padomju iestāžu evakuācija un karaspēka atkāpšanās notika lielā steigā un visai haotiski. Aizejošās armijas un

lauksaimniecībā, un tādā kārtā ierauj paša proletariata regulētā Krievijas valsts saimniecībā līdz šim niecīgos apmēros akumulēto lauksaimniecības kapitalu.” Skat.: Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 159.lpp.

¹²¹ Zem tika atstāta zemnieku īpašumā ar noteikumu, ka „viņi izpilda visus lauku proletariata darbus un sabiedriskās dzīves prasības un attiecīgo iestāžu norādījumus.” Pretējā gadījumā tiktu aļauts konfiscēt viņu inventāru. Skat.: Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 160.lpp. To, ka tas bija tikai pirmais solis pilnīgas zemes konfiskācijas virzienā, uzskata A. Ezergailis. Skat.: Ezergailis A. *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution*. New York: Columbia University Press, 1983. p.142

¹²² Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 139.lpp.

¹²³ Turpat, 169.lpp.

¹²⁴ Pat padomju historiogrāfijā šis lēmums ir ticis kritizēts. Piemēram, T. Draudiņš rakstīja: „Kongress neievēroja latviešu bezzemnieku un sīkzemnieku vēlēšanos dabūt zemi savā personīgā rīcībā.” Skat.: Draudiņš T. *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. 139.lpp.

¹²⁵ 27. novembrī lielnieku valdība uzsāka Krievijas – Vācijas pamiera sarunas un 15. decembrī noslēdza divus mēnešus ilgu pamieru, kura laikā notika miera sarunas Brest-Ļitovskā.

sarkanās gvardes vienības, kā arī komunistu grupas dažkārt nonāca ielenkumā un tika iznīcinātas. Evakuācijas perioda visvairāk aprakstītā epizode ir ķīlnieku ņemšanas kampaņa, kas iezīmēja pirmā lielinieku režīma varas perioda terora kulmināciju. Šeit jāatzīmē, ka Iskolats vēl pirms vācu uzbrukuma sākuma bija pieņēmis lēmumu ņemt ķīlniekus no „kontrevolucionāru” un aizdomās turēto vidū, lai nodrošinātos pret iespējamām represijām pret komunistiem pēc Vidzemes ieņemšanas.¹²⁶ Vairāki desmiti no Vidzemes turīgāko iedzīvotāju un inteliģences vidus ņemtie ķīlnieki atkāpšanās haosā tika nogalināti.¹²⁷

Kāda bija Iskolata darbības vēsturiskā nozīme? Daļa Latvijas iedzīvotāju tiešā veidā varēja iepazīt lielinieku režīmu darbībā. Iskolats gan vēl nepaspēja īstenot visas ekonomiskās reformas un terors bija vēl salīdzinoši vājš, tomēr Latvijā, sekojot Padomju Krievijas dekrētiem, tika izveidota sarkanā gварde un revolucionārie tribunāli.¹²⁸ Kopumā var teikt, ka Iskolata darbība atklāja vairākas tendences, kuras gadu vēlāk pēc lielinieku atgriešanās izpaudās visā pilnībā. Tās bija: režīma nedemokrātisms, koncentrējot varu šaura partijas darbinieku loka rokās; demokrātiski vēlēto iestāžu likvidācija un vērsšanās pret vārda brīvību; šķiru cīņas principa iedzīvināšana, kas nesa represijas pret veselām sabiedrības grupām; ekonomiskās reformas, kas izpaudās daļējā uzņēmumu nacionalizācijā, muižu konfiskācijas un nospraustajā kursā uz visa īpašuma un zemes nacionalizāciju.

Politiskās un militārās norises 1918. gada pavasarī un vasarā

Iskolata sagrāve un tai sekojošā vācu okupācijas vara nesa vēl vienu satricinājumu LSD. Pateicoties Iskolata īstenotajai politikai un lielinieku radikalizācijai pēc Rīgas un Vidzemes zaudēšanas, partijas iekšienē saasinājās uzskatu atšķirības, kuras LSD pastāvēja jau vairākus gadus. 1918. gada martā pēc P. Kalniņa un F. Mendera rezolūcijas LSD galīgi sašķēlās. Abi mazinieciskā spārna pārstāvji asi kritizēja lielinieku diktatūru un tās īstenoto politiku Krievijā un Latvijā. LSD Rīgas komiteja atbildēja ar mazinieku pasludināšanu par kontrevolucionāriem un izslēgšanu no partijas.¹²⁹ Šo lēmumu (piedaloties tikai lieliniekiem) 1918. gada maijā apstiprināja LSD konference. 1918. gada 17. jūnijā no LSD izslēgtie

¹²⁶ *Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.-1918.).* / red. Spreslis A. Rīga: Zinātne, 1973. 203.lpp.

¹²⁷ Šilde Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā.* Rīga: Elpa, 1993. 12., 13.lpp.; Ezergailis A. *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution.* New York: Columbia University Press, 1983. p. 165

¹²⁸ Revolucionāros tribunālus kā pagaidu ārkārtas tiesu institūciju izveidoja ar dekrētu par tiesu Nr.1 1917. gada 24. novembrī. Latvijas neokupētajā daļā katrā apriņķī bija jāizveido pa vienam revolucionārajam tribunālam. Tomēr ir ziņas, ka revolucionārie tribunāli stihiski tika veidoti daudzviet vidzemē. Skat. Stumbaņa E. *Padomju tiesas pirmie soļi Latvijā.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1957. 21.lpp.; Puriņš Ā. *Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // Latvijas Vēsture,* 1998, Nr.4, 15.lpp.; Ezergailis A. *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution.* New York: Columbia University Press, 1983. p.154

¹²⁹ 1918. gada 17. jūnijā izslēgtie sociāldemokrāti izveidoja jaunu partiju – Latvijas Sociāldemokrātisko Strādnieku Partiju.

mazinieki izveidoja Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partiju, kura uzskatīja sevi par agrākās LSDSP mantinieci.¹³⁰

Latvijā pagrīdē palikušajiem lieliniekiem līdz pat Padomju Krievijas konsulāta izveidei Rīgā 1918. gada aprīlī nebija praktiski nekādu sakaru ar Padomju Krieviju. Viņi bija spiesti darboties pilnīgā izolācijā. Tomēr LSD radikālākais spārns šādos apstākļos izvēlējās nevis ieturēt nogaidošu pozīciju, bet atklāti uzstāties pret vācu okupācijas režīmu. Rezultātā LSD iesaistījās konfrontācijā ar vācu okupācijas varu, kas noveda pie tās līderu arestiem. Pēc diplomātisko attiecību izveidošanas starp Padomju Krieviju un Vāciju 1918. gada vasarā ievērojamākie arestētie latviešu lielinieki (J. Daniševskis, Rūdolfs Endrups, Roberts Eihe un J. Lencmanis) tika izraidīti uz Krieviju. LSD darbība Latvijā apsīka un par latviešu lielinieku darbības centru kļuva Maskavā izvietotais LSD CK Krievijas birojs.¹³¹

Krievijas biroju 1918. gada 22. aprīlī izveidoja LSD CK un maijā šo lēmumu atbalstīja Rīgā sanākusī LSD XVI konference. Par Krievijas biroja priekšsēdētāju kļuva J. Daniševskis, par kasieri – Kārlis Krastiņš un par sekretāru – Roberts Bauze. Biroja uzdevums bija nelegālās darbības Latvijā organizatorisks un materiāls atbalsts. Tas rūpējās par Maskavā izdotās „Cīņas”, literatūras un ieroču nogādašņu Latvijā.¹³²

Krievijas emigrācijas posms LSD attīstībā bija ļoti nozīmīgs. Sevišķi tādēļ, ka daudzi latviešu lielinieku ieguva lielu organizatorisku pieredzi padomju varas veidošanā, ieņemot augstus amatus Padomju Krievijas civilajās un militārajās institūcijās. Cilvēki, kuri vēl pirms gada atradās trimdā vai izsūtījumā, tagad bija kļuvuši par visas Krievijas mēroga atbildīgām amatpersonām. Nākamais Padomju Latvijas valdības galva Pēteris Stučka kļuva par KSFP pirmo tieslietu tautas komisāru. Viņš piedalījās Padomju Krievijas tiesu iekārtas radīšanā un Konstitūcijas izstrādāšanā. J. Peterss kļuva par Viskrievijas Ārkārtējās komisijas (VĀK) priekšsēdētāja vietnieku un īsu laiku pat vadīja šo iestādi F. Dzeržinska prombūtnes laikā.

Virksne latviešu lielinieku atradās augstākās Padomju Krievijas likumdevējas un izpildvaras iestādes Viskrievijas Centrālās Izpildkomitejas (VCIK) un tās prezidija sastāvā: J. Bērziņš, O. Kārklis, J. Lencmanis, K. Pētersons, F. Roziņš. O. Kārklis no 1918. gada jūnija ieņēma VCIK Revolucionārā tribunāla priekšsēdētāja, bet vēlāk VCIK kasācijas nodaļas un tiesas kolēģijas priekšsēdētāja amatu.¹³³ Arnolds Neibuts 1918. gadā bija VCIK loceklis,

¹³⁰ Kalniņš B. *Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi*. Stokholma: LSDSP Ārzemju komiteja, 1956. 191., 192.lpp.

¹³¹ LSD CK lēma par biroja izveidošanu 1918. gada maijā, tam vajadzēja koordinēt latviešu sekcijas visā Krievijas teritorijā. Formāli birojs pakļāvās LSD CK, kas atradās Latvijā, lai gan faktiski caur to tika realizēta partijas vadība.

¹³² LVA, PA-32 f., 1.apr., Vēsturiskā izziņa, 5.lp.

¹³³ LVA, PA-36 f., 10.apr., 65.l., 88., 89.lp.

vadīja VCIK aģitācijas nodaļu un bija KSFPR Ārlietu tautas komisariāta pārstāvis Tālajos Austrumos.¹³⁴ Daudzi latvieši strādāja arī nozīmīgās vietējās varas institūcijās. Piemēram, Ernests Vīksniņš ieņēma Orlas guberņas izpildkomitejas priekšsēdētāja amatu, bet Maskavas kara komisariātā darbojās Frīdrihs Linde, Kārlis Pečaks, Jānis Pieče.¹³⁵ Ievērojamākā latviešu tautības bezpartejiskā Padomju Krievijas amatpersona bija Jukums Vācietis, kurš vispirms kļuva par Austrumu frontes komandieri un vēlāk par Padomju Krievijas bruņoto spēku pirmo virspavēlnieku. Augstus amatus militārajā hierarhijā ieņēma arī citi latvieši. Piemēram, par Ziemeļkaukāza frontes komandieri tika iecēlts K. Kalniņš, bet par Dienvidu frontes komandieri - P. Slavens.¹³⁶

Latviešu darbība Krievijā neaprobežojās tikai ar politisku un militāru amatu ieņemšanu. Nozīmīgs faktors lielnieku režīma pastāvēšanas sākumposmā bija tā sauktajiem „sarkanajiem” latviešu strēlniekiem. Jau 1918. gada februāra vidū (pirms Iskolata padzīšanas no Vidzemes) Padomju Krievijā atradās aptuveni piecarpus tūkstoši latviešu strēlnieku, kamēr Latvijā aptuveni deviņi tūkstoši.¹³⁷ 1918. gada februāra beigās vācu karaspēka uzbrukuma rezultātā Latvijā palikušie latviešu strēlnieku pulki atkāpās uz Padomju Krieviju. No lielnieku apvērsuma līdz vācu uzbrukumam pulku sastāvs bija samazinājies par 42% (no 21858 līdz 12476).¹³⁸ Pēc atkāpšanās uz Krieviju latviešu strēlnieku pulki tika reorganizēti. Vienlaikus ar veco pulku demobilizāciju risinājās jaunu pulku formēšana, palielinot to skaitu no agrākajiem astoņiem līdz deviņiem (apvienoti trīs brigādēs). 1918. gada aprīļa vidū jaunizveidotās Latviešu strēlnieku padomju divīzijas¹³⁹ rindās bija pieteikušies 7000 brīvprātīgie. Salīdzinot ar stāvokli 1917. gada rudenī strēlnieku daļu skaitliskais sastāvs bija sarucis vairāk kā četras reizes.¹⁴⁰

Latviešu strēlnieku vienības pamatoti tika uzskatītas par kaujasspējīgākām salīdzinājumā ar citām tā laika Sarkanās armijas daļām. Tādēļ tās plaši tika izmantotas

¹³⁴ LVA, PA-36 f., 10.apr., 94.l., 44.lp.

¹³⁵ LVA, PA-32 f., 1.apr., 4.l., 75.lp.

¹³⁶ Tomanis B. *Revolūcijas dēļi. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā*. Rīga: Liesma, 1970. 279.lpp.

¹³⁷ Turpat, 77.lpp.

¹³⁸ Turpat

¹³⁹ Latviešu strēlnieku padomju divīzija tika izveidota 1918.gada 13.aprīlī; no 1919.gada 12.janvāra divīzija tika pārdēvēta par 1.Padomju Latvijas strēlnieku divīziju un tā ietilpa Padomju Latvijas armijas (PLA) sastāvā; 1919. gada 26.jūnijā divīzija tika pārformēta un pārdēvēta par Latviešu strēlnieku divīziju; no 1919. gada 8.jūlija divīzija pārdēvēta par 53.strēlnieku divīziju; no 3.augusta divīzija pārdēvēta par Latviešu strēlnieku divīziju; divīziju izformēja 1920.gada 29.novembrī.

¹⁴⁰ 1917. gada oktobra beigās un novembra sākumā latviešu strēlnieku daļās bija 29956 cilvēki. Skat.: Tomanis B. *Revolūcijas dēļi. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā*. Rīga: Liesma, 1970. 288., 290.lpp. A. Ezergailis latviešu strēlnieku atkāpšanos uz Krieviju un tai sekojošo pulku reorganizāciju ir apzīmējis par katastrofālu. Skat.: Ezergailis A. *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution*. New York: Columbia University Press, 1983. p.364

kārtības uzturēšanai lielākajās Krievijas pilsētās. Vienlaikus jāatzīst, ka latviešu strēlnieku daļās 1918. gadā bija sastopami disciplīnas pārkāpšanas un pat kaujas pavēļu neizpildīšanas gadījumi.¹⁴¹ Daļēji to var izskaidrot ar to, ka ievērojami bija mainījies latviešu strēlnieku daļu sastāvs. Krievijā strēlnieku pulkos iestājās liels skaits latviešu bēgļu un evakuēto strādnieku, kuriem nebija nekādas militārās pieredzes, kā arī citu tautību militārie speciālisti. Līdz 1918. gada rudenim divīzijas skaitliskais sastāvs ievērojami pieauga, bet tikai neliela daļa strēlnieku varēja lepoties ar 1. Pasaules kara kauju pieredzi.

Latviešu strēlnieku pulku kaujas spējas negatīvi ietekmēja ne tikai pieredzējušu karavīru un komandieru trūkums, bet arī to saskaldīta izmantošana plašajā Krievijas teritorijā. 1918. gada laikā Latviešu strēlnieku padomju divīzija tā arī ne reizi kaujās netika izmantota kā vienots veselums.¹⁴² Tas liedza divīzijas un brigāžu štābiem un apgādes iestādēm iegūt augstākā līmeņa vadības iemaņas. Turklāt latviešu strēlnieki bieži tika izmantoti dažādu dumpju un nemieru apspiešanai un tādēļ to pieredze cīņās ar regulāru karaspēku nebija liela. Nopietnākās kaujas ar strēlnieku piedalīšanos risinājās 1918. gada vasarā pret čehoslovāku korpusu Austrumu frontē un rudenī pret Donas kazakiem Dienvidu frontē. Šinīs kaujās latviešu strēlnieki cieta smagus zaudējumus.¹⁴³

1.4. Padomju Krievijas politiskā un militārā gatavošanās Baltijas kampaņai

Padomju Krievijas militārie un politiskie priekšdarbi

Vācijas revolūcija un 1. Pasaules kara noslēgums 1918. gada novembra sākumā dramatiski mainīja politisko un militāro situāciju Eiropā un Baltijā. Vācijai zaudējums karā nozīmēja iekšpolitiskus satricinājumus un smagas ārpolitiskas konsekvences. Tās karaspēkam bija jāpamet plašas okupētās teritorijas un jāatstāj to pārvalde vietējo nacionālo valdību rokās.

¹⁴¹ Kaujas pavēļu neizpildīšana tika pārmesta 4. un 6. pulka strēlniekiem. Skat.: LVVA, P-699 f., 1.apr., 100.l., 3., 12.lp.; Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 139.lpp. Jaroslavļas dumpja apspiešanas laikā stāvoklis 6. pulkā bijis tik slikts, ka tas "līdzinājies laupītāju bandai." Skat.: Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 145.lpp. Arī kreiso eseru dumpja apspiešanas laikā Maskavā 1918. gada 6.-7. jūlijā izplatīta bija latviešu strēlnieku iesaistīšanās laupīšanās. Skat.: Bartele T., Šalda V. *Latvieši Maskavā 1915-1922*. Daugavpils: Saule, 2001. 85.lpp. Savukārt Iskolastrelā ienāca ziņojumi par atsevišķās divīzijas daļās izplatīto dzeršanu un azartspēlēm, kareivju izvairīšanos no apmācībām. Skat.: LVVA, P-699 f., 1.apr., 100.l., 8., 10., 19.lp.

¹⁴² Lielākā latviešu strēlnieku formācija, kas 1918. gadā tika izmantota kaujās, bija brigāde. Turklāt tas notika tikai 1918. gada rudenī kaujās Dienvidu frontē. Skat.: Tomanis B. *Revolūcijas dēli. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā*. Rīga: Liesma, 1970. 278.lpp.

¹⁴³ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 147., 152.lpp.; Tomanis B. *Revolūcijas dēli. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā*. Rīga: Liesma, 1970., 232., 275., 276.lpp.

Jaunā situācija radīja jaunus izaicinājumus un iespējas Vācijas austrumu kaimiņam Padomju Krievijai. Maldīgi būtu uzskatīt, ka Vācijas revolūcija un 1. Pasaules kara beigās Eiropā Krievijai nāca negaidīti. Pirmos sagatavošanās soļus iespējamām pārmaiņām Austrumeiropā tā spēra jau 1918. gada vasaras beigās, kad cīņu gaita Rietumu frontē nosvērās par labu Antantes valstīm. Neskatoties uz pilsoņu kara sākumu, Padomju Krievijas politiskā vadība uzmanīgi sekoja situācijas attīstībai Eiropā.

1918. gada augusta pirmajā pusē pēdējās kaujasspējīgās vācu armijas daļas tika pārsvietas no Krievijas pierobežas uz Rietumu fronti.¹⁴⁴ Līdz ar to Krievijas rietumos bija zuduši vācu aktīvas darbības draudi. 1918. gada septembrī tika uzsākta gatavošanās Sarkanās armijas stratēģiskai izvēršanai, ko daļēji var saistīt arī ar ilgi gaidītajām pārmaiņām Eiropā. Tika reformēta bruņoto spēku vadība. 1. septembrī VCIK pieņēma lēmumu par KSFPB bruņoto spēku virspavēlnieka posteņa izveidošanu un Augstākās Kara padomes likvidēšanu. Par pirmo Virspavēlnieku tika iecelts Austrumu frontes komandieris J. Vācietis. Augstākās Kara padomes vietā 2. septembrī tika izveidota Republikas Revolucionārā Kara padome (RRKP), kas bija galvenā militārā institūcija Padomju Krievijā.¹⁴⁵ Padomes rokās tika koncentrēta visu militāro formējumu un iestāžu vadība. Zīmīgi, ka nolikumā par RRKP izveidošanu bija norādīts, ka tā izveidota Padomju Krievijas robežu “aktīvas aizsardzības interesēs”, kas neizslēdza arī uzbrukuma operāciju izvēršanas iespējas nepieciešamības gadījumā.¹⁴⁶

Viens no pirmajiem RRKP lēmumiem bija stratēģiskā līmeņa vadību (fronšu) izveidošana. 1918. gada 11. septembrī tika noteikta aktīvās armijas struktūra un izveidotas trīs frontes.¹⁴⁷ Līdzās Austrumu, Ziemeļu un Dienvidu frontes organizēšanai tika apspriesta iespēja izveidot arī Rietumu fronti. Ar attiecīgu jautājumu pie VCIK priekšsēdētāja Jakova Sverdlova vērsās bruņoto spēku virspavēlnieks. Savās atmiņās J. Vācietis atstāsta tikšanos, norādot uz J. Sverdlova iebildumiem pret Rietumu frontes izveidošanu. Rietumu frontes izveidošana neesot atbildusi tā laika politiskajai konjunktūrai, jo šāds solis varētu „kaitināt vāciešus”.¹⁴⁸ Vienlaikus J. Sverdlovs norādījis J. Vācietim, ka rietumos jāizveido tāda militāri

¹⁴⁴ LVA, PA-45 f., 3.apr., 34.l., 216.lp.

¹⁴⁵ Padome savu darbību sāka 1918. gada 6. septembrī. Tās priekšsēdētājs bija Ļ. Trockis, padomes locekļu vidū bija divi latvieši (virspavēlnieks J. Vācietis un J. Daniševskis). Sk.: Реввоенсовет Республики / *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.501; LVA, PA-45 f., 3.apr., 34.l., 246.lp.

¹⁴⁶ KFVA, P-1235 f., 93.apr., 108.l., 1.lp.

¹⁴⁷ Красная армия / *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.299. Līdz tam jau pastāvēja 13. jūnijā izveidotā Austrumu fronte.

¹⁴⁸ LVA, PA-45 f., 3.apr., 35.l., 161.lp. RRKP pakļāvās VCIK un no 1918. gada 30. novembra arī Aizsardzības padomei. Skat.: Красная армия / *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.299

organizatoriska struktūra, lai nākotnē tajā varētu iekļaut patstāvīgās nacionālās padomju armijas.¹⁴⁹ Šādi izteikumi liecina, ka jau 1918. gada septembrī VCIK bija nolēmusi atgūtajos rietumu apgabalos veidot padomju valstiskumus ar saviem atsevišķiem bruņotajiem spēkiem.

Minēto apsvērumu rezultātā Krievijas rietumos tika izveidota nevis fronte, bet Rietumu aizsardzības rajons. Zīmīgi, ka fronšu uzskaitījumā tā laika dokumentos Rietumu aizsardzības rajons tika minēts kā fronteī līdzvērtīgs veidojums. Militāra rakstura priekšdarbi tika veikti arī zemākā līmenī. Jau 1918. gada 3. augustā Maskavā tika uzsākta Rietumu kājnieku divīzijas formēšana no poļu internacionālistiem.¹⁵⁰ Tūlīt pat divīzija tika pārvietota uz Baltkrievijas pierobežu. 17. augustā tika uzsākta 7. kājnieku rezerves padomju divīzijas formēšana. Vēlāk šī divīzija ieguva nosaukumu „Sevišķā Internacionālā divīzija”¹⁵¹ un piedalījās karadarbībā Latvijā un Ziemeļlietuvā.

22. septembrī RRPK nolēma izdarīt piecu gadagājumu mobilizāciju (1893.-1897. gadā dzimušie vīrieši), lai izveidotu bruņoto spēku stratēģisko rezervi 6 divīziju sastāvā. Vēlāk mobilizācija pārtikas trūkuma dēļ tika atlikta uz 1. novembri.¹⁵² Tomēr, neskatoties uz visiem sarežģījumiem, Sarkanās armijas skaitlisko sastāvu līdz gada beigām bija plānots palielināt līdz miljonam cilvēku.¹⁵³ 22. oktobrī Augstākā kara inspekcija piedāvāja RRPK masu regulārās armijas izveidošanas programmu, kas paredzēja Sarkanās armijas skaitlisko sastāvu nepilna gada laikā palielināt līdz trīs miljoniem cilvēku. Kā pamatojums šādas programmas nepieciešamībai tika izvirzītas drīzumā gaidāmās cīņas ar Vāciju un Antantes valstīm, kurām potenciāli vajadzēja pāraugt „pasaules pilsoņu karā”.¹⁵⁴ Programmas pirmajai stadijai bija jānoslēdzas jau 15. novembrī, bet visai programmai – 1. jūlijā.¹⁵⁵

Tikmēr Krievijas rietumos turpinājās jaunu vienību formēšana. 23. oktobrī Baltkrievijas pierobežā (Vitebskā un Smoļenskā) tika uzsākta 17. strēlnieku divīzijas organizēšana, bet Krievijas iekšējos rajonos formēja stratēģisko rezervi 11 strēlnieku un 3 kavalērijas divīziju sastāvā.¹⁵⁶ 30. oktobrī, tātad vēl pirms 1. Pasaules kara beigām, RRPK izdeva pavēli par 7. armijas formēšanas sākumu Igaunijas un Latvijas pierobežā divu divīziju sastāvā.¹⁵⁷

¹⁴⁹ LVA, PA-45 f., 3.apr., 35.l., 161.lp.

¹⁵⁰ Пятьдесят вторая стрелковая дивизия / *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.495

¹⁵¹ no 25. oktobra – 2. Maskavas strādnieku divīzija, no 27. novembra Sevišķā sarkanās milicijas divīzija, no 2. decembra Sevišķā Internacionālā strēlnieku divīzija. Sk.: Вторая стрелковая дивизия Армии Советской Латвии / *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.133

¹⁵² LVA, PA-45 f., 3.apr., 35.l., 14., 17.lp.

¹⁵³ Turpat, 196.lp.

¹⁵⁴ Turpat

¹⁵⁵ Turpat, 197., 198.lp.

¹⁵⁶ Turpat, 193.lp.; Семнадцатая стрелковая дивизия / *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.543. No stratēģiskās rezerves

Līdzās militāriem priekšdarbiem jāatzīmē 1918. gada 15. septembrī KK(b)P paspārnē izveidotā Krievijas okupēto apgabalu komunistisko organizāciju centrālā biroja aktivitātes, kam bija svarīga loma gaidāmās kampaņas politiskajā sagatavošanā. Birojs apvienoja Somijas, Polijas, Baltkrievijas, Ukrainas un Baltijas komunistus. Tika izveidota institūcija, kas varētu centralizēti sagatavot un vadīt vietējo komunistu bruņotu cīņu visās vācu okupētajās teritorijās. 1918. gada septembra vidū KK(b)P CK sasauca Vācijas okupēto Krievijas apgabalu komunistisko organizāciju sanākumi, kuras mērķis bija sagatavot plašāku konferenci. Minētā konference risinājās no 19. līdz 24. oktobrim Maskavā un tajā piedalījās VCIK priekšsēdētās J. Sverdlovs.¹⁵⁸ Latviešu komunistus konferencē pārstāvēja četri LSD biedri, divi no tiem (A. Bērce un K. Krastiņš) ar balsstiesībām, bet pārējie divi (F. Roziņš un O. Kārklīšs) ar padomdevēju tiesībām. Konferencē, kura risinājās pašā Vācijas revolūcijas priekšvakarā, tika nolemts gatavot proletariāta bruņotu sacelšanos. Turpmākajās nedēļās konferences lēmumi kalpoja kā vietējo komunistisko partiju darbības programma.¹⁵⁹

Reakcija uz Vācijas revolūciju

1918. gada 3. novembrī Vācijas kara flotes bāzē Ķīlē izcēlās matrožu dumpis. Nākamajā dienā varu pilsētā bija pārņēmusi jaunizveidotā matrožu un strādnieku padome. 1918. gada 4. novembrī Vāciju pāršalca diplomātisks skandāls, jo policija Berlīnē atklāja revolucionāros uzsaukumus, kuri it kā bija „izbiruši” kādam Padomju Krievijas diplomātiskā pasta kurjeram. Nākamajā dienā Vācija pārtrauca diplomātiskās attiecības ar Krieviju un izraidīja krievu sūtniecības un diplomātiskos darbiniekus. 6. novembra rītā tika apcietināti arī Padomju Krievijas konsulāta darbinieki Rīgā un izraidīti uz Krieviju.¹⁶⁰

Tomēr Padomju Krievijas graujošās darbības apturēšana nevarēja aizkavēt revolūcijas uzvaru Vācijā. 9. novembrī Vācijas ķeizars atteicās no troņa un tika pasludināta republikas izveidošana. LSD CK un Rīgas komiteja reaģēja uz revolūciju Vācijā ar uzsaukumu, kurā kareivīgi paziņoja, ka „Pilsonu karš pret apspiedējiem un tautas bendēm ir sācies. Sarkanie karogi plīvo pār Vāciju, Ungāriju, Bulgāriju. Revolūcijā viņas savienosies ar Sociālistisko

---

divīzijām līdz 1919. gada sākumam trīs tika nodotas 7. armijas rīcībā cīņām Baltijā. Skat.: LVA, PA-45 f., 3.apr., 35.l., 194.lp.

¹⁵⁷ Седьмая армия / Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.537

¹⁵⁸ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zvaigzne, 1969. 25.lpp.

¹⁵⁹ Jau agrāk, 1918. gada 16. oktobrī LSD CK Krievijas birojs informēja latviešu sekcijas Krievijā, ka Eiropā radušās “revolucionāras perspektīvas” un jāspēr soļi, lai vajadzības gadījumā atbalstītu vietējo proletariātu, jo “Latvijā pašlaik proletariāta revolucionārā organizācija diezgan nestipra.” Skat.: LVA, PA-32 f., 1.apr., 5.l., 19.lp.op. 19. oktobrī A. Bērce ziņojumā konferencē uzsvēra pārliecību par revolūcijas sākšanos Vācijā tuvākajā laikā. Skat.: *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.104

¹⁶⁰ Kalniņš B. *Vēl cīņa nav galā... 1899-1920*. Stokholma: Memento, 1983. 164., 165.lpp.

Padomju Krieviju.”¹⁶¹ Latviešu komunisti tāpat kā viņu biedri Krievijā notikumus Vācijā uztvēra ar lielu sajūsmu un gaidīja to drīzu pāraugšanu vispasaules proletariāta revolūcijā. Komunistu režīmam Krievijā parādījās cerības ne vien izkļūt no starptautiskas izolācijas un atgūt Brestas miera līgumā zaudētās teritorijas, bet arī sagaidīt komunistu sludinātās ideoloģijas vispārēju triumfu. Lai to panāktu, vispirms bija jānodibina cieši sakari starp Krievijas un Vācijas komunistiem.

Vietējās komunistiskās partijas, to vidū arī LSD, jau no pirmajām Vācijas revolūcijas dienām uzsāka darbību. Uz regulārām ārkārtas sēdēm sāka pulcēties LSD CK Krievijas birojs. Pirmā ārkārtas sēde notika 1918. gada 10. novembrī un tajā tika iztirzāti jautājumi par darbību Vācijas revolūcijas apstākļos. Birojs vienojās izmantot Padomju Krievijas ietekmi ātrākai vācu karaspēka aiziešanai no Latvijas; aicināt Krievijas karaspēku ieņemt Latviju; aktīvi atbalstīt Latvijas komunistisko pagrīdi, gatavojot bruņotu sacelšanos; uzsākt partijas biedru organizēšanu Krievijā un sūtīt aģitatorus uz Latviju; kā arī „atdzīvināt” Iskolata darbību.¹⁶² LSD un Rīgas komiteja apņēmīgi paziņoja: „Baltijas junkuru un patvaldnieku režīms ir jāsatric mūsu pašu rokām.”¹⁶³

Latviešu komunisti savu lomu Vācijas revolūcijas apstākļos saskatīja Latvijas pārvēršanā par drošu tiltu starp revolucionāro Krieviju un Vāciju.¹⁶⁴ Divas dienas pēc Kompjēnas pamiera noslēgšanas Padomju Krievija oficiāli paziņoja par Brestas miera līguma un visu vēlāk noslēgto papildvienošanos anulēšanu. Līdz ar to par spēkā neesošu tika pasludināta arī Krievijas atteikšanās no rietumu teritorijām, kuras tā bija zaudējusi 1918. gadā Brestas miera līguma rezultātā. Vācu okupēto apgabalu komunistisko partiju Centrālais birojs šajā pat dienā nāca klajā ar sevišķu aicinājumu „Uz pēdējo cīņu!” Birojs atklāti uzsvēra nepieciešamību savienot Krievijas un Eiropas revolucionāros spēkus.¹⁶⁵ Vienlaikus tika izskaidroti veidi, kā tas būtu paveicams: „Ceļš uz to [sociālismu – J. Š.] iet tikai caur stipru un

¹⁶¹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 127.lpp.

¹⁶² *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 103.-105.lpp.

¹⁶³ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 127.lpp.

¹⁶⁴ Latviešu strēlnieku padomju divīzijas partijas organizācijas II konferences (1918. gada 15.-19. novembris) rezolūcija atspoguļoja tā laika noskaņojumu. Komunisti uzsvēra, ka cīņa pret „starptautisko imperiālismu” prasīs Padomju Krievijas un Vācijas apvienošanos, bet „lai šī savienība kļūtu par reālu faktu, padomju varai jācenšas visiem spēkiem pabalstīt Vācijas darbaļaužu masas un dzīt viņas uz priekšu cīņā pret buržuāziju un sociālšovinistiem.” Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 139.lpp.

¹⁶⁵ „Līdz ar revolūcijas uzliesmošanu rietumos okupēto apgabalu tautas masu cīņa kļūst sevišķi svarīga. Mums jāceļ tilts pār proletārisko Krieviju un proletārisko Austriju un Vāciju. Mums jāklūst par to locekli, kurš savienos visus revolucionāros spēkus cīņā pret buržuāzisko kontrevolūciju, cīņā par sociālismu.” Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 129.lpp.

vienotu strādnieku deputātu padomju nodibināšanu uz vietām, kuras izšķirošās cīņas momentā sagrābs savās rokās visu valsts varu. (...) Sacelieties kā viens cīņai par strādnieku lietu!”

Maskava nekautrējās vietējos komunistus atklāti aicināt uz bruņotu sacelšanos. Birojs uzdeva veikt aģitāciju vācu kareivju un Krievijas karagūstekņu vidū un sadarboties ar jau izveidotajām revolucionārajām vācu zaldātu padomēm. „Bet [tas] vēl nav pietiekoši. Mums nepieciešami tūliņ ir jāstājas pie sarkanās strādnieku gvardes dibināšanas. (...) Spēku var lauzt vienīgi ar pretspēku. Pretī baltai gvardei ir jāliek dzelzsspēcīga, stipri organizēta Sarkanā Armija. (...) Mūsu uzvara apvienos Vakareiropas un Krievijas proletariāta revolucionāros spēkus. (...) Pēc mums sacelsies Francijas, Anglijas un Amerikas proletārieši un zaldāti.”¹⁶⁶ Bija skaidrs, ka vietējās komunistiskās partijas nespēs izveidot pietiekami lielu bruņotu spēku, lai patstāvīgi cīnītos ar visas Eiropas un pasaules kontrrevolūciju. Tādēļ svarīga, ja ne svarīgākā loma, bija jāuzņemas Padomju Krievijas Sarkanajai armijai. 1918. gada novembrī turpinājās Sarkanās armijas skaitliskā sastāva strauja palielināšana un RRPK apstiprināja jaunu Sarkanās armijas formēšanas plānu, kas paredzēja izveidot papildus 51 jaunu divīziju (47 strēlnieku un 4 kavalērijas divīzijas).¹⁶⁷ Kaut arī mobilizāciju kavēja dažādas organizatoriskas un apgādes problēmas, Sarkanās armijas skaitliskais sastāvs 1918. gada 1. decembrī bija sasniedzis jau 800 tūkstošus cilvēku (tai skaitā 285 tūkstoši durkļu un zobenu).¹⁶⁸

Neskatoties uz militāro un politisko sagatavošanos, kuru Padomju Krievija bija veikusi iepriekšējos mēnešos un aktīvo darbību tūlīt pēc Vācijas revolūcijas sākuma, 1. Pasaules kara beigās nāca Krievijas komunistiem nepiemērotā brīdī. Sarkanā armija tolaik bija pilnībā aizņemta Krievijas pilsoņu kara cīņās. Tās prasīja gandrīz visus pieejamos resursus. Smagas kaujas 1918. gada novembrī risinājās Urālos un Donas upes baseinā. Vēl oktobra sākumā spēku trūkuma dēļ padomju bruņoto spēku virspavēlniecība savos stratēģiskajos apsvērumos Rietumu aizsardzības rajonam bija atvēlējusi vienīgi pasīvas aizsardzības funkcijas.¹⁶⁹ Visas kaujasspējīgās daļas no rietumiem bija pārvietotas uz aktīvajiem kaujas rajoniem. Mobilizācijas un armijas skaitliska izvēršana tādēļ bija loģiski nepieciešams solis, bet šādi iegūtie spēki pilnībā bija izmantojami tikai pēc dažiem mēnešiem.

Spēku trūkuma apstākļos Padomju Krievija galveno likmi lika uz stingri centralizētu revolucionāro procesu vadību no Maskavas un dzelzainu partijas disciplīnu. Latviešu

¹⁶⁶ Турпат, 129., 130.lpp.

¹⁶⁷ Красная армия / Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.299

¹⁶⁸ Турпат

¹⁶⁹ Директивы главного командования Красной армии (1917-1920). Сборник документов. Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1969. стр.122

strēlnieku padomju divīzijas partijas organizācijas II konferencē (1918. gada 15.-19. novembris) VCIK priekšsēdētājs J. Sverdlovs apliecināja, ka par Latvijas jautājumu ticis lemts VCIK sēdē: „Mēs nolēmām dot signālu uz visiem tiem apgabaliem, kur kādreiz ir bijušas strādnieku, zaldātu un zemnieku padomes, lai tur atrodošies biedri pieliek visas pūles, lai vara nāktu atpakaļ šo padomju rokās. Bez tam vēl mēs devām citus, tieši praktiskus norādījumus un pavēles. Lai arī cik mīļa un tuva jums nebūtu sarkanā Latvija, tad tomēr vienmēr un visur jums kā internacionālistiem, kā revolūcijas cīnītājiem augstākais, vissvētākais ir – starptautiskā revolūcija. (...) Apspriežot jautājumu par latvju strēlniekiem, mēs nolēmām, ka sūtīt visus uz Latviju nevar. (...) Neviena solis nedrīkst tikt sperts bez centrālās varas, bez augstāko instanču rīkojuma.”¹⁷⁰

***

Sociālistiskajai kustībai Latvijā līdz lielinieku režīma izveidošanai 1918. gada nogalē bija gara un cīņām bagāta vēsture. 1917. gadā, pateicoties aktīvai aģitācijai, politiskai mērķtiecībai un pārdomātai politiskajai programmai, LSD izdevās iegūt Vidzemes iedzīvotāju vairākuma atbalstu. 1917. gada nogalē pēc lielinieku apvērsuma Petrogradā LSD sagrāba diktatorisku varu Vidzemē un ieguva iespēju īstenot savu politisko programmu dzīvē. Iskolata īslaicīgās darbības laikā tika uzsāktas plašas reformas, kuras pārtrauca vācu armijas uzbrukums un Vidzemes okupācija. Daļa latviešu strēlnieku un vairums komunistu devās uz Padomju Krieviju, kur aktīvi piedalījās lielinieku režīma izveidošanā. Latviešu lieliniekiem un latviešu strēlnieku daļām bija liela nozīme padomju varas izveidošanā un nostiprināšanā Krievijā. Daudzi latvieši ieņēma atbildīgus amatus Padomju Krievijas civilās un militārās varas struktūrās. Vienlaikus jāatzīmē, ka Latvijā palikušī lielinieciskā organizācija bija skaitliski neliela un ārkārtīgi vāja.

1918. gada vasaras beigās un rudens sākumā, iezīmējoties izšķirošam lūzumam 1. Pasaules kara gaitā, Padomju Krievija vieca virkni politiska un militāra rakstura priekšdarbu, lai spētu laicīgi reaģēt uz gaidāmajām pārmaiņām Eiropā. Komunistiskās pagrīdes darbības aktivizēšana, gatavojot to bruņotai revolūcijai un Sarkanās armijas nostiprināšana liecināja par Padomju Krievijas nodomu raksturu. Mērķtiecīgi tika gatavots revolūcijas eksports rietumu virzienā, kas tiktu atbalstīts ar bruņotu spēku Sarkanās armijas veidolā un politiski maskēts ar patstāvīgu nacionālu padomju valstiskumu radīšanu.

---

¹⁷⁰ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 137.lpp.

2. NODAĻA. PADOMJU LATVIJAS IZVEIDOŠANAS POLITISKIE UN MILITĀRIE ASPEKTI, 1918. GADA NOVEMBRIS – 1919. GADA JANVĀRIS

2.1. Militārā kampaņa Baltijā, 1918. gada novembris – 1919. gada janvāra sākums

Noslēdzoties 1. Pasaules karam, Baltijā izvietotās vācu 8. armijas sastāvā bija piecas kājnieku divīzijas un trīs brigādes,¹⁷¹ kā arī sīkākas vienības, kopumā ar vairāk kā 75 tūkstošiem karavīru.¹⁷² Tas bija skaitliski pietiekami liels spēks, lai ar to aizsargātu Baltiju no Sarkanās armijas iebrukuma. Tomēr līdz ar Kompjēnas pamiera noslēgšanu vācu okupācijas karaspēks sāka strauji zaudēt kaujas spējas. Karavīri gaidīja ātrāku evakuāciju uz Vāciju un plaši tika uzsākta zaldātu padomju organizēšana. Liela daļa no šīm padomēm bija radikāli noskaņotas un nelabprāt iesaistījās militārās operācijās pret Sarkanu armiju. Pēdējā cerība atjaunot vācu karaspēka kaujas spējas saistījās ar 1918. gada novembra beigās un decembra sākumā uzsākto „dzelzsbrigādes” formēšanu, vienā formējumā apvienojot visus karot vēl gribošos 8. armijas karavīrus. Lielas sekmes šis solis gan nedevis, jo dzelzsbrigādē iestājās vien 300 līdz 400 karavīru, apliecinot vispārējo vācu karavīru noskaņojumu – pēc iespējas ātrāk doties mājās.

1. Pasaules karā uzvarējušās Antantes valstis uz Baltijas reģionu nosūtīja kara flotes vienības. Novembra beigās Baltijas jūrā ieradās angļu 1. un 6. vieglo kreiseru eskadra.¹⁷³ Kaut arī Antante uz Baltiju nesūtīja sauszemes karaspēku un arī tās nosūtītie jūras spēki nebija daudzskaitlīgi, tas radīja visai lielu satraukumu Sarkanās armijas vadībā, kura baidījās no iespējamiem desantiem Baltijas piekrastē. Līdzās vāciešiem un Antantei jāmin vēl trešais spēks, kurš 1918. gada nogalē varēja aizkavēt Padomju Krievijas ofensīvu Baltijā. Tie bija dažādie vietējie militārie formējumi. Skaitiski lielākais no tiem bija uz rietumiem demarkācijas joslas tuvumā formētās krievu brīvprātīgo vienības. Jau no 1918. gada oktobra

¹⁷¹ Tās bija: 5. rezerves, 17., 19., 23. landvēra un 205. kājnieku divīzija, 9. un 29. landvēra brigāde, 17. kavalērijas brigāde. Skat.: Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 343.lpp.

¹⁷² *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр. 372; Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 343.lpp. Citā vietā E. Andersons, rakstot par 8. armijas skaitlisko sastāvu, min pat skaitli 150 000. Skat.: Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 371.lpp.

¹⁷³ Tikai 1918. gada 18. decembrī angļu kuģi ieradās Rīgā. Tā bija neliela flotes grupa ar kreiseri „Ceres”, mīnu kuģi „Princess Margaret” un 2 eskadras mīnu kuģiem. Skat.: Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 348., 360.lpp.

vācu okupācijas iestāžu uzraudzībā Pleskavas, Rēzeknes un Daugavpils apkārtnē tika uzsākta krievu brīvprātīgo Ziemeļu korpusa formēšana. Līdz kauju sākumam novembra vidū bija izdevies saformēt 3 kājnieku pulkus, 2 kavalērijas partizānu nodaļas un dažas sīkākas partizāņu grupas ar kopumā 4550 cilvēkiem uzturā (no tiem ap 2000 durkļu un zobenu).¹⁷⁴ Korpusa bruņojumā bija 6 vieglie un 24 smagie lielgabali (lielākā daļa kaujās neizmantojami), 44 ložmetēji un 8000 šautenes.¹⁷⁵ Ņemot vērā to, ka Ziemeļu korpuss bija jāaizstāv ļoti plaša teritorija (no Peipusa ezera ziemeļos līdz Daugavai dienvidos¹⁷⁶) un tā formēšana vēl nebija pabeigta (trūka ne tikai cilvēku un ieroču, bet arī apģērbs un apavi), korpusa kaujas spējas bija visai ierobežotas.

Grūtā stāvoklī atradās arī Igaunijas, Latvijas un Lietuvas nacionālo valdību karaspēks, kura formēšana sākās vēl vēlāk, tikai 1918. gada novembra beigās un decembra sākumā. Igaunija pirmā ķērās pie sava karaspēka organizēšanas. Atbildot uz Sarkanās armijas uzbrukumu Narvai, Igaunijas valdība izsludināja vispārēju mobilizāciju.¹⁷⁷ Militāro palīdzību Igaunijai sniedza Anglija, piegādājot ieročus un munīciju. Arī Somija atbalstīja savus dienvidu kaimiņus ar ieročiem un naudu, bet decembra beigās arī nosūtot brīvprātīgo vienības. Pateicoties Igaunijas valdības enerģiskajai rīcībai un ārējam atbalstam, līdz janvāra sākumam Igaunijas rīcībā bija 4800 vīru liels karaspēks.¹⁷⁸

Latvijā kā pirmās vietējās karaspēka vienības sāka formēt Baltijas Landesvēru (*Die Baltische Landeswehr*), kas sastāvēja galvenokārt no vietējiem vāciešiem. 8. armijas vadība 11. novembrī bija atļāvusi vācu zemessargu vienību formēšanu un līdz 16. novembrim bija pieteikušies 1600 brīvprātīgie.¹⁷⁹ Kā pirmā 1918. gada 12. novembrī tika izveidota Landesvēra Rīgas rotas (1. Rīgas), bet 17. novembrī - trieciennodaļu (*Die Stostruppe*).¹⁸⁰

Sākotnējais Landesvēra formēšanas plāns paredzēja 11 latviešu kājnieku rotu un dažādu atbalsta vienību formēšanu (vāciešu „kvota” bija tikai 6 kājnieku un 1 ložmetēju rotas, 1

¹⁷⁴ Korpusa sastāvā bija 1500 bijušie virsnieki. 3 kājnieku pulkos bija 2100 cilvēki, 2 kavalērijas partizāņu nodaļas ap 950 cilvēki un partizāņu grupas ap 1500 cilvēku. Korpusa štābs atradās Pleskavā. Rudiņš. Pilsoņu karš Latvijā // *Burtnieks*, 1930, Nr.8, 705.lpp.

¹⁷⁵ Rudiņš. Pilsoņu karš Latvijā // *Burtnieks*, 1930, Nr.8, 705. lpp. Korpusa dislokācija bija šāda: Pleskavā atradās 1050 durkļi un zobeni, 10 lielgabali; Ostrovā 500 durkļi; Rēzeknē 150 zobeni; uz salām Pleskavas ezerā 150 durkļi, 2 lielgabali. Skat.: Корнатовский Н. *Борьба за Красный Петроград*. Москва: АСТ, 2004. стр.73, 74

¹⁷⁶ Daugavpils apriņķī Ziemeļu korpusa vienību formēšanu lielinieku uzbrukuma dēļ nepaspēja uzsākt, visā Latgalē atradās tika viena korpusa vienība – M. Afansajeva komandētā kavalērijas nodaļa. Skat.: Jēkabsons Ē. Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afansajeva partizāņu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1996, Nr.1, 49.lpp.

¹⁷⁷ Raun T. U. *Estonia and Estonians*. Stanford: Hoover Press, 2001. p.107

¹⁷⁸ Turpat, p.108

¹⁷⁹ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 344.lpp.

¹⁸⁰ Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.34, 35.

baterijas un 1 kavalērijas eskadrona izveidošanu), tomēr latvieši pret iespēju veidot savu karaspēku vācu paspārnē izturējās noraidoši.¹⁸¹ Tikai pēc 1918. gada 7. decembrī noslēgtās vienošanās starp K. Ulmaņa vadīto pagaidu valdību un Vācijas ģenerālpilnvaroto Baltijā Augustu Vinnigu par 26 kājnieku rotu (tai skaitā 18 latviešu) formēšanu ar kopumā 6000 vīru, tika uzsākta arī latviešu karaspēka izveidošana. Gandrīz mēnesis bija pagājis latviešu un vāciešu savstarpējos ķīviņos un tobrīd lielākā daļa Latgales un daļa Austrumvidzemes jau atradās Sarkanās armijas rokās. Līdz 1918. gada beigām tika izveidotas astoņas latviešu rotas (Virsnieku rezerves, Studentu, Latgales virsnieku, Latgales instruktoru, Skolnieku un 3 Rīgas aizsardzības rotas) ar kopumā aptuveni 1400 karavīriem.¹⁸² Jaunformējamā karaspēka kaujas spējas bija zemas gan steidzīgās formēšanas, gan lielinieku propagandas ietekmes dēļ.

Pretējās puses stāvoklis arī bija visai sarežģīts. 1918. gada 15. novembrī tika izveidotas Sarkanās armijas stratēģiska līmeņa militārās vadības institūcijas Baltijas kampaņas īstenošanai: Ziemeļu fronte (attiecīga RKRP pavēle tika izdota jau 11. novembrī, vēl pirms Brestas miera līguma anulēšanas) un Rietumu armija, kura bija pakļauta tieši virspavēlniekam J. Vācietim. Baltijas telpā uzbrukumā tika sūtītas divas armijas: jau minētā Rietumu armija, kura bija saformēta no agrākā Rietumu aizsardzības rajona karaspēka un Ziemeļu frontes 7. armija.¹⁸³ Rietumu armijā novembra vidū bija aptuveni 14,5 tūkstoši cilvēku, bruņoti ar 38 lielgabaliem, 307 ložmetējiem, 3 bruņuvilcieniem, 5 bruņumašīnām un 19 lidmašīnām.¹⁸⁴ J. Vācietis armijas kaujas spēku decembra sākumā novērtēja aptuveni 8000 durkļu apmērā.¹⁸⁵ Jāņem gan vērā, ka Rietumu armijai bija jāuzbrūk ārkārtīgi plašā frontē – no Rēzeknes ziemeļos līdz Pripetes purviem dienvidos, kopumā aptuveni 400 kilometru plašā joslā. Armijas spēki bija sadalīti vienmērīgi visā frontē un rezultātā Latgalē Rēzeknes un Daugavpils virzienā 1918. gada novembrī uzbruka viena pati Pleskavas strēlnieku divīzija ar aptuveni 1000 kājniekiem un kavalēristiem.¹⁸⁶

¹⁸¹ Turpat, S.29; Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 344.lpp.

¹⁸² Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 360.lpp.

¹⁸³ *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.247, 248

¹⁸⁴ Западный район обороны / *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия.* Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.216

¹⁸⁵ *Директивы главного командования Красной армии (1917-1920). Сборник документов.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1969. стр.130 Turpmāk Rietumu armija tika būtiski papildināta. 1919. gada 1. janvārī tās sastāvā bija 19205 durkļi, 229 zobeni, 250 ložmetēji un 41 lielgabals. Tās sastāvā esošajā Pleskavas divīzijā, kas karoja Lietuvā, bija 2473 durkļi, 65 zobeni, 78 ložmetēji un 9 lielgabali. Skat.: Грицкевич А. *Западный фронт РСФСР. 1918-1920.* Минск: Харвест, 2010. стр.118-119

¹⁸⁶ V. Strauss raksta par 785 durkļiem Pleskavas strēlnieku divīzijas sastāvā. Savukārt, Rudiņš norādījis šādu skaitlisko sastāvu: 783 kājnieki, 2 eskadroni, 61 ložmetējs un 8 lielgabali. Skat.: Strauss V. *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija.* Maskava: Prometejs, 1931. 7.lpp.; Rudiņš. Pilsoņu karš Latvijā // *Burnieks*, 1930, Nr.8, 707. lpp. Pleskavas divīzijas morālais noskaņojums nebija augsts.

7. armijas stāvoklis arī nebija viegls. Tai ne vien bija jāieņem Igaunija un Ziemeļlatvija, bet arī jāaizsargā Petrograda no iespējamā somu uzbrukuma vai Antantes valstu desanta. Narvas virzienā tika izvērsta armijas 6. strēlnieku divīzija un dažas sīkākas vienības, kopumā ar vairāk kā 3270 durkļu un 190 zobenu, 19 lielgabaliem un 34 ložmetējiem.¹⁸⁷ Armijas kreisajā flangā Pleskavas – Ostrovas iecirknī uzbruka 2. Novgorodas strēlnieku divīzija, Vasiļjeva apvienotā grupa, 2. robežsardzes rajons un dažas sīkākas vienības (49. strēlnieku pulks, Izborskas partizānu vienība u.c.) ar kopumā vairāk kā 4800 durkļiem, 29 lielgabaliem un 48 ložmetējiem.¹⁸⁸ Kopējie pret Igauniju un Ziemeļlatviju izvērstie padomju spēki 1918. gada novembra beigās sasniedza aptuveni 8300 durkļu un zobenu, mazākā to daļa tika raidīta pret Latviju.¹⁸⁹

Padomju Krievija Baltijas virzienā spēja sapulcināt spēkus, kuri skaitliskā ziņā bija aptuveni divas reizes mazāki par vācu 8. armiju. Jāņem arī vērā, ka Sarkanās armijas vienības bija sliktāk bruņotas, tām nebija kaujas pieredzes un daudzas no tām atradās formēšanas stadijā vai bija nesen saformētas un sastāvēja galvenokārt no robežsargiem un zemessargiem.¹⁹⁰ Tādēļ var apgalvot, ka Sarkanās armijas panākumus Baltijā 1918. gada nogalē noteica nevis tās spēks, bet gan pretinieku (sevišķi vācu okupācijas karaspēka) vājums. Sarkanā armija tolaik bija aizņemta Krievijas pilsoņu kara cīņās un tādēļ rietumu apgabalos varēja sapulcināt tikai skaitliski nelielus, vāji apmācītus un slikti apbruņotus spēkus. Patiesībā karadarbības sākums rietumos padomju militārajai vadībai radīja daudzas papildus problēmas, jo Baltijas ieņemšanai bija jānovirza daļa no jau tā ierobežotajiem resursiem.

Grūtības sagādāja politiskais lēmums par Sarkanās armijas nacionālo militāro formējumu pārvietošanu uz rietumiem. Jautājums par latviešu un igauņu vienību izmantošanu uzbrukumam Baltijā tika izskatīts RRKP 13. novembra apspriedē.¹⁹¹ 15. novembrī Ļeņins nosūtīja telegrammu J. Vācietim par poļu un lietuviešu triecienbataljonu izveidošanu Rietumu strēlnieku divīzijas sastāvā. Novembra pēdējās dienās 7. un Rietumu armija saņēma pirmās igauņu, lietuviešu un latviešu strēlnieku daļas. Daugavpils virzienā uzbruka Viļņas bataljons,

---

Karavīri protestēja pret pārtikas un apģērba trūkumu un centās izvairīties no nosūtīšanas uz fronti. Skat.: KFVA, P-1235 f., 93.apr., 131.l., 39.lp.

¹⁸⁷ Strauss V. *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija*. Maskava: Prometejs, 1931. Shēma nr.1

¹⁸⁸ Turpat

¹⁸⁹ Vidzemes virzienā darbojās tikai pāris 2. Novgorodas strēlnieku divīzijas pulki.

¹⁹⁰ Rietumu aizsardzības rajona visas kaujas spējīgās daļas jau 1918. gada augusta vidū bija nosūtītas uz Austrumu fronti. Skat.: *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1*. Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.234 Daudzu vienību noskaņojums bija slikts un kaujas spējas zemas. Piemēram, jau pašā kampaņas sākumā 46. un 47. strēlnieku pulkā izcēlās dumpis Narvas tuvumā. Skat.: KFVA, P-1235 f., 93.apr., 132.l., 45.lp.op.

¹⁹¹ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 41.lpp.

bet kaujās pie Narvas 1918. gada 28. novembrī piedalījās 3. Tartu un 4. Narvas igauņu komunistiskais strēlnieku pulks, kā arī desanta vienība, kuras rindās bija 300 igauņu un 200 somu karavīru.¹⁹² Vēlāk, 1918. gada decembrī, Rietumu armijas sastāvā tika iekļauts 5. Viļņas pulks.¹⁹³ Pirmie latviešu strēlnieku pulki Pleskavā ieradās 1918. gada 30. novembrī un pārējo latviešu vienību pārsviešana turpinājās vairākus mēnešus.¹⁹⁴

Padomju karaspēks uzbrukuma operācijas uzsāka 1918. gada 16. novembrī, kad 7. armija veica pastiprinātu izlūkošanu Narvas un Pleskavas virzienā. Nākamajā dienā demarkācijas līniju pārgāja Rietumu armijas 17. strēlnieku divīzija un 2. robežapsardzes rajona karaspēks. Pirmās kaujas sekoja tikai pēc piecām dienām. 22. novembrī 7. armijas karaspēks pēc atkārtotas Ļeņina pavēles, kura balstījās uz kļūdainu informāciju par vāciešu evakuāciju, uzsāka uzbrukumu Narvai. J. Vācietis atmiņās raksta, Ļeņins neesot ņēmis vērā viņa protestu, kaut arī 7. armijas izlūkošana ziņojusi, ka pilsētā vēl atrodas vācu karaspēks. J. Vācietis bijis spiests piekāpties un 6. strēlnieku divīzija devās uzbrukumā, kuru vācu 205. kājnieku divīzija veiksmīgi atsita.¹⁹⁵

Tajā pat dienā, 1918. gada 22. novembrī, Rietumu armijas Pleskavas strēlnieku divīzijas 2. un 3. pulks šķērsoja Latvijas tagadējo robežu un ieņēma Zilupi.¹⁹⁶ Ziemeļu korpusa vienības bija atkāpušās uz Ludzu jau 16. novembrī, tātad vesela nedēļa bija pagājusi, līdz padomju karaspēks sadūšojās doties uz priekšu. Bija nepieciešama vēl gandrīz nedēļa, lai Pleskavas strēlnieku divīzija 28. novembrī ieņemtu Ludzu, kuru pretinieks arī bija jau pametis. 30. novembrī Sarkanās armijas rokās krita Rēzekne (jau 27. novembrī pilsētā bija ieradusās komunistu grupas) un Pitalova.¹⁹⁷ Tik lēnu un piesardzīgu padomju karaspēka darbību, izvairoties no jēlkādām sadursmēm ar vācu okupācijas karaspēku un Ziemeļu korpusu, noteica Pleskavas strēlnieku divīzijas ārkārtējais vājums.

Pirmo ievērojamo panākumu Sarkanā armija guva 1918. gada 25. novembrī, kad izšķirošā kaujā sakāva Ziemeļu korpusa galvenos spēkus un ieņēma Pleskavu, no kuras vācu

¹⁹² *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.208

¹⁹³ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā.* Rīga: Zinātne, 1969. 41.lpp.

¹⁹⁴ Kā pēdējais Latvijā 1919. gada februārī ieradās Liepājas (vēlāk 13. Padomju Latvijas) strēlnieku pulks. Skat.: Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā.* Rīga: Zinātne, 1969. 126.lpp.

¹⁹⁵ LVA, PA-45 f., 3.apr., 35.l., 151., 152.lp.; Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920.* Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.42. Padomju karaspēks cīņās par Narvu cieta smagus zaudējumus. Viens pats 2. Viļjandu igauņu pulks zaudēja 113 cilvēkus kritušus un ievainotus. Skat.: *Иностранная военная интервенция в Прибалтике 1917-1920 гг.* / редкол.: Арумяэ Х., Берзиньш В., Бирон А. и др. Москва: Наука, 1988. стр.95

¹⁹⁶ *20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 29.lpp.

¹⁹⁷ Pēc citām ziņām Rēzekni 3. Pleskavas strēlnieku pulks ieņēma 1. decembrī pulksten deviņos no rīta. Skat.: KVFA, P-1235 f., 93.apr., 268.l., 1.lp.

karaspēks jau bija evakuējies. Tomēr lielinieku spēki bija tik mazi un to vadība tik pasīva, ka tālāka virzīšanās uz rietumiem atsākās tikai pēc nedēļas. Sarkanās armijas vadības izstrādātais uzbrukuma plāns Baltijā paredzēja došanos uz priekšu kolonnās gar galvenajām komunikāciju līnijām. Igaunijā 7. armijas vienības uzbruka divos galvenajos virzienos: Narva – Tallina un Pleskava – Tartu – Pērnavā.¹⁹⁸ Latvijas teritorijā darbojās daži 7. armijas sastāvā esošās 2. Novgorodas strēlnieku divīzijas pulki (ziemeļaustrumu Vidzemē), vēlāk 2. latviešu strēlnieku padomju brigāde un Rietumu armijas kreisais spārns (Pleskavas strēlnieku divīzija un vēlāk Sevišķā Internacionālā strēlnieku divīzija). Virspavēlnieka J. Vācieša izstrādātais plāns paredzēja ieņemt Latviju, virzoties trijās kolonnās: Pleskava – Valka – Rīga – Tukums – Ventspils; 2) Rēzekne – Krustpils – Jelgava – Liepāja; Daugavpils – Panevėža – Liepāja.¹⁹⁹ Lietuvā uzbrukumu kolonnas virzījās: Polocka – Daugavpils – Šauļi; Polocka – Daugavpils – Viļņa un Polocka – Viļņa – Kauņa. Sarkanās armijas vadības izvirzītais galvenais stratēģiskais mērķis Baltijas kampaņas sākumposmā bija Daugavpils ieņemšana. Tai J. Vācieša izstrādātajā plānā bija liela nozīme, jo Sarkanās armijas ofensīvai vajadzēja balstīties uz secīgu trīs Baltijas reģiona lielo cietokšņu (Daugavpils, Kauņa, Kēnigsberga) ieņemšanu, kuri kļūtu par stratēģiskiem centriem, no kuriem varētu izvērst tālākas operācijas.

Jāatzīmē, ka Padomju Krievijas bruņoto spēku virspavēlnieka izstrādātajam plānam bija vairāki trūkumi. Pirmkārt, uzbrukumā raidītie spēki netika koncentrēti vienā galvenajā uzbrukuma virzienā, bet caurmērā vienmērīgi sadalīti joslā no Somijas līča ziemeļos līdz Pripetes purviem dienvidos. Tātad netika ievērots spēku koncentrēšanas princips, kas ļautu svarīgākajā uzbrukuma virzienā koncentrēt ievērojamu pārspēku. Otrkārt, uzsvars tika likts uz ģeogrāfiskās telpas ieņemšanu, nevis uz pretinieka spēku sakaušanu. Rezultātā pretinieks varēja izvairīties no izšķirošām kaujām, atkāpties un iegūt laiku, lai pabeigtu noorganizēt savus militāros spēkus.

Plāna trešā nepilnība bija ierobežotie spēki, ar kuriem bija jāīsteno stratēģiska mēroga mērķi. Spēku trūkumu bija iecerēts daļēji kompensēt ar pakāpenisku papildspēku pārsviešanu no citām frontēm un Krievijas iekšējiem rajoniem. Sevišķi lielas cerības tika liktas uz latviešu strēlnieku padomju divīzijas ierašanos, jo 1918. gada beigās divīzijas skaitliskais sastāvs pārsniedza 20 000 cilvēku²⁰⁰, kas aptuveni atbilda visas Rietumu armijas vai 7. armijas

¹⁹⁸ LVA, PA-45 f., 3. apr., 35.l., 153.lp.

¹⁹⁹ Draudiņš T. *Latviešu strēlnieku cīņu ceļš 1917-1920*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1961. 61.lpp.

²⁰⁰ 1918. gada novembrī divīzijas skaitliskais sastāvs sasniedza 17000 cilvēku. Novembrī un decembrī divīzijas pieauga par aptuveni 20%. Daudziem Krievijā dzīvojošajiem latviešiem iestāšanās divīzijā bija vienīgais veids, kā atgriezties Latvijā. 1918. gada beigās latviešu strēlnieku daļās bija 23-24 tūkstoši cilvēku, no tiem 9000 durkļu un 2000 zobenu, kā arī vairāk kā 400 ložmetēju, 80 lielgabalu un

sastāvam. Tomēr arī šeit radās virkne problēmu. Pirmkārt, latviešu divīzija bija izkaisīta visā plašajā Padomju Krievijā, vairāki tās pulki cīnījās Austrumu un Dienvidu frontē, citi atradās Maskavā vai tās tuvumā un citās lielākajās Krievijas pilsētās. Turklāt latviešu divīzija kopš tās izveidošanas brīža 1918. gada pavasarī vēl nebija cīnījusies vienkopus un atsevišķo daļu sapulcēšanai bija nepieciešams laiks.

RRKP kā pirmos uz Latviju 13. novembrī nolēma nosūtīt 1. un 6. strēlnieku pulku no Austrumu frontes. Kā pirmos uz Baltiju sūtīja pulkus, kuri atradās vistālāk no Baltijas, nevis, piemēram 2. un 3. latviešu pulku, kuri bija dislocēti Maskavā (vēl šeit bija izvietota vieglās artilērijas brigāde, haubiču divīzions, smagās artilērijas baterija, zenītartilērijas baterija, 1. brigādes štābs, satiksmes bataljons un aviācijas nodaļa). Pirmās latviešu strēlnieku vienības - 2. latviešu strēlnieku padomju brigādes spēki (1., 4., 6. strēlnieku pulks²⁰¹) ar aptuveni 3000 cilvēkiem (no tiem 1530 durkļi)²⁰² cīnās Dienvidigaunijā iesaistījās decembra sākumā, bet Latvijas robežu sasniedza 18. decembrī. 1. brigādes pulki (2., 3., 10. strēlnieku pulks) ieradās Daugavpilī pakāpeniski no decembra vidus līdz 1919. gada janvāra sākumam (piemēram, 2. strēlnieku pulks trijos ešelonos 31. decembrī, 1. un 4. janvārī)²⁰³; 12. decembrī, pēc J. Vācieša pavēles, no Dienvidu frontes tika sāka 3. strēlnieku brigādes (8. un 9. pulka) pārsviešana, bet tā Latvijā ieradās tikai 1919. gada janvārī (13. janvārī brigādes ešeloni iebrāuca Rīgā).

Vilcināšanos ar latviešu pulku sūtīšanu uz Latviju nevar izskaidrot tikai ar strēlnieku aizņemību kaujās. Iespējams, Sarkanās armijas vadības nodomi sākotnēji vēl nebija pilnībā skaidri.²⁰⁴ Kopš 1918. gada 19. oktobra latviešu strēlnieku padomju divīzija atradās tiešā virspavēlnieka J. Vācieša pakļautībā. Viņš ar divīziju varēja rīkoties pēc saviem ieskatiem. Tomēr tik un tā divīzija uz Latviju tika pārsviesta atsevišķās daļās. Novembra otrajā pusē notikušās Latviešu strēlnieku komunistisko frakciju II konferences rezolūcijā tika paziņots, ka latviešu strēlnieki turpinās cīnīties Sarkanās armijas rindās tur, kur to paredzēs kopējais pilsoņu kara plāns, lai „cik viņiem arī prāts nenestos uz to – nākt palīgā saviem brāļiem un māsām [Latvijā].”²⁰⁵ Tātad tika akceptēta iespēja, ka latviešu strēlnieku pulku lielākā daļa

---

20 lidmašīnu. Skat.: Tomanis B. *Revolūcijas dēli. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā*. Rīga: Liesma, 1970. 115.lpp.

²⁰¹ 1. strēlnieku pulks tika brigādē tika iekļauts 5. strēlnieku pulka vietā, kurš palika Serpuhovā.

²⁰² Brigādes pulkos 2700 un 2. eskadronā 184 cilvēki. Skat.: Rudiņš. Pilsoņu karš Latvijā // *Burtņieks*, 1930, Nr.10, 894.lpp.

²⁰³ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 55.lpp.

²⁰⁴ P. Stučka rakstīja: „Bet atbrīvot viņus no frontes nebija viegli.” Tikai tādēļ, ka vairākiem pulkiem bija nepieciešama atpūta un tie tika sūtīti uz aizmuguri un atpūtas vietā piekrita doties palīgā biedru sacelšanās, atrisināja problēmu un pēc nelielas sīvēšanās un dažādām problēmām (transporta sabrukums), latviešu strēlnieku pulki devās uz Latvijas robežu. Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок*. Ч.1. Псков, 1919. стр.7

²⁰⁵ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 141.lpp.

varētu nemaz nedoties uz Latviju.²⁰⁶ Iespējams, ka militāra rakstura sarežģījumi Baltijā un latviešu komunistu piekāpšanās patstāvīgas valsts izveidošanas jautājumā varēja mainīt augstākās vadības nodomus par gandrīz visu latviešu strēlnieku vienību nosūtīšanu uz Latviju. 1918. gada 12. decembrī pēc kategoriskām J. Vācieša pavēlēm, gandrīz mēnesi pēc Brestas miera anulēšanas, no Dienvidu frontes tika panākta 3. latviešu strēlnieku brigādes pārsviešana uz rietumiem un šajā pat laikā sākās arī 1. brigādes pārvietošana uz Latviju.²⁰⁷

Neskatoties uz minētajām problēmām, latviešu strēlnieku padomju divīzijas militārā un politiskā loma Baltijas kampaņas norisē bija nepārvērtējama. Latviešu strēlnieku ierašanās izraisīja sajūsmu Latvijas iedzīvotājos un samazināja K. Ulmaņa valdības formēto latviešu nacionālo vienību kaujas spējas, kuras atteicās karot pret strēlniekiem. Turklāt viņi veidoja skaitliski ievērojamu spēku, kas ļāva aktivizēt Sarkanās armijas darbību. Pleskavas frontē, piemēram, 7. armijas tālākā virzība turpinājās tikai decembra sākumā pēc 2. latviešu strēlnieku padomju brigādes ierašanās.

Sarkanās armijas daļām aktivizējoties Pleskavas un Ostrovas rajonā, Pleskavas grupas labajā kolonnā no Pleskavas uz Tartu un tālāk Pērnavu uzbruka 49. strēlnieku pulks, kurš bija pastiprināts ar kavalērijas eskadronu un artilērijas bateriju; grupas vidējā kolonna, kurā ietilpa 2. latviešu strēlnieku padomju brigāde, uzbruka Veru – Valkas – Valmieras – Rīgas virzienā; kreisā kolonna ar 2. Novgorodas divīzijas četriem pulkiem un divām artilērijas baterijām uzbruka Gulbenes virzienā un tālāk uz Pļaviņām.²⁰⁸ Tātad uzbrukums tika izvērstis vēdekļveidīgi, cenšoties iespieties pēc iespējas dziļāk pretinieka kontrolētajā teritorijā, nevis, piemēram, ar galvenajiem spēkiem vajājot Ziemeļu korpusu Pērnavas virzienā, vai ar lielākiem spēkiem dodoties Tartu un tālāk Tallinas virzienā.

Naktī no 5. uz 6. decembri 2. Novgorodas strēlnieku divīzijas sarkanarmieši ar bruņuvilcienu pēc sarunām ar vācu zaldātu padomi ieradās Gulbenē. Aktīvas sarunas notika arī ar Daugavpilī atrodošos vācu zaldātu padomi, kuras pārstāvji bija braukuši uz Maskavu un 1918. gada 3. decembrī pat piedalījušies LSD CK Krievijas biroja sēdē, kā arī sarunās ar Padomju Krievijas iestādēm.²⁰⁹ Rietumu armijas daļas jau aptuveni nedēļu atradās Daugavpils tuvumā, bet vācieši vilcinājās ar evakuāciju. Daugavpilī atradās lielas militārās noliktavas un

²⁰⁶ LSD CK Krievijas biroja 7. decembra sēdē tika apspriests strēlnieku jautājums. F. Roziņš uzskatīja, ka krievu daļu izmantošana Latvijas ieņemšanā nebūtu pieļaujama, jo „krievi tikai izpostīs „mūsu zemi.”” Pret F. Roziņa pozīciju iebilda gan J. Daniševskis, gan P. Stučka. Skat.: LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 118.lp., 118.lp.op.

²⁰⁷ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 373.lpp.

²⁰⁸ Rudiņš. Pilsoņu karš Latvijā // *Burtnieks*, 1930, Nr.9, 787., 788. lpp. Kartē, kuru ievietojis V. Strauss, redzams, ka Grīnera kolonnā, kura uzbruka Vidzemes dienvidu daļā, bija 1558 durkļi, 118 zobeni, 38 ložmetēji, 14 lielgabali, 2 bruņuvilcieni. Skat.: Strauss V. *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija*. Maskava: Prometejs, 1931. Shēma nr.1

²⁰⁹ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 114.lp.

tika saņemtas ziņas, ka vācieši gatavojas dzelzceļa tilta uzspridzināšanai, tādēļ Rietumu armijas vadība steidzināja Daugavpils ieņemšanu. Vajadzības gadījumā tas bija jāizdara ar spēku.²¹⁰ Vācu zaldātu padome pēc ultimātīvām Rietumu armijas prasībām, atļāva lielniekiem ienākt pilsētā 9. decembrī. Nākamajā dienā vācu karaspēka Austrumu pavēlniecība pameta Daugavpili, bet pēdējās vācu karaspēka vienības aizgāja no Daugavpils tikai 23. decembrī,²¹¹ kad Sarkanā armija sāka draudēt lietot spēku. Vācieši pilsētā uzturējās vēl vairākas nedēļas, lai evakuētu kara materiālus.

1918. gada 10. decembrī Rietumu armija ieņēma Krustpili, 11. decembrī - Jēkabpili, bet 7. armijas kreisais spārns - Alūksni. Tātad decembra pirmajā pusē visa Latgale un daļa Vidzemes atradās Sarkanās armijas rokās. 1918. gada 8. decembrī Sarkanās armijas spēki Baltijā tika reorganizēti. J. Vācietis izdeva speciālu direktīvu par Latvijas armijas grupas (komandieris G. Andrejevs, vietnieks F. Rieksts) izveidošanu Rietumu armijas sastāvā.²¹² Vēlāk, janvāra sākumā, tā kļuva par PLA organizatorisku pamatu. Jaunizveidotās grupas sastāvā tika iekļautas uz rietumiem nosūtītās rezerves: 1. latviešu strēlnieku padomju brigāde un Sevišķā Internacionālās strēlnieku divīzija (decembrī pārvietota no Maskavas uz Daugavpili), kā arī 2. robežapsardzības apgabala 2. rajona karaspēks. Tai vispirms vajadzēja izvietoties Drisas – Polockas rajonā, bet pēc tam nomainīt Pleskavas strēlnieku divīziju Krustpils – Daugavpils apkārtnē un virzīties tālāk uz Ziemeļlietuvu un Zemgali.²¹³

Atsevišķas Latvijas armijas grupas izveidošanai bija interesanta politiska priekšvēsture. 7. decembrī notikušajā LSD CK Krievijas biroja sēdē tika nolemts informēt J. Vācieti par politisko stāvokli Latvijā un „ievilkt viņu mūsu politikā.” Virspavēlnieka mītnē tika organizēta sapulce, kurā piedalījās biroja pārstāvji: P. Stučka, J. Daniševskis, J. Lencmanis, J. Pieče un E. Vīksniņš.²¹⁴ Krievijas biroja nodomi tika formulēti šādi: „Pleskavas 7.armija un Dvinskas grupa – tās tagad divas patstāvīgas kara spēka daļas. Viņas apvienojamas zem

²¹⁰ *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.475, 476

²¹¹ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920.* Stokholma: Daugava, 1967. 371.lpp.; Vacietis.

²¹² Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā.* Rīga: Zinātne, 1969. 48. lpp.

²¹³ *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.481-483

²¹⁴ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 117.lp. P. Stučka rakstīja: „Kad tika nolemts pasludināt Latvijas neatkarību, es ar biedriem devos uz Stavku uz pārrunām ar Virspavēlnieku par to, kā nokārtot iecerētās sacelšanās militāro pusi.” Bija nodomāts izveidot speciālu armijas grupu Latvijas atbrīvošanai. Bija jānolemj, kā nosaukt grupu. Stučka, pamatojoties uz to, ka grupa sadalīsies divās apkakšgrupās, piedāvājis to nosaukt par armiju, bet skaitļa vietā nosaukt par „Latvijas armiju”. Viņš vadījies no domas, ka vienā veselumā jāapvieno grupas, kurām bija jāuzbrūk Rīgai un Jelgavai. Skat.: Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии, Сборник статей и заметок. Ч.1.* Псков, 1919. стр.141

Vācieša vadības.”²¹⁵ Tātad latviešu komunisti vēlējas, lai Latvijas ieņemšanu personīgi vadītu J. Vācietis. Tomēr Latvijas armijas grupas izveidošana liecina, ka birojam izdevās gūt tikai ierobežotus panākumus, jo Vidzemē karojošās vienības palika 7. armijas rīcībā. Vienīgi 7. armijas sastāvā karojošajām latviešu strēlnieku daļām turpmākie rīkojumi bija jādod J. Vācieša vārdā.²¹⁶ Visu Latvijā operējošo spēku vadību viņš uzņēmās tikai janvāra sākumā, kad J. Vācietis kļuva par PLA komandieri.

Krievijas biroja aktivitātes liecina, ka J. Vācietis neatradās latviešu lielinieku ietekmē, ja viņš bija speciāli „jāievelk” viņu īstenotajā politikā. Tomēr noteikti var apgalvot, ka starp LSD CK un virspavēlnieku pastāvēja ciešas attiecības. Par to liecina 1918. gada novembra beigu notikumi. 26. novembrī K. Pētersons ar J. Lencmani devās uz virspavēlnieka mītni Serpuhovā. Nākamajā dienā Krievijas biroja sēdē K. Pētersons ziņoja, ka J. Vācietis neesot apmierināts ar kara un jūras lietu tautas komisāra Ļ. Trockas īstenoto politiku un tādēļ esot iespējama J. Vācieša atstādināšana. Birojs nolēma par to informēt Ļeņinu.²¹⁷ Tātad latviešu komunisti aktīvi atbalstīja J. Vācieti viņam kritiskos brīžos un acīmredzot varēja rēķināties arī ar virspavēlnieka pretimnākšanu svarīgākajos jautājumos, piemēram, strēlnieku sūtīšanu uz Latviju.

1918. gada 18. decembrī latviešu strēlnieki sasniedza Latvijas teritoriju – 2. latviešu strēlnieku brigāde ieņēma Valku. Valkā jau bija izveidojusies lielnieciska strādnieku padome, bet tur atradās arī vācu karaspēks, kurš centās novilcināt laiku līdz evakuācijai. 16. decembrī 7. armija deva pavēli pārtraukt sarunas ar vāciešiem un ar latviešu strēlnieku brigādes, viena 2. Novgorodas strēlnieku divīzijas pulka un Vjatkas pulka palīdzību ieņemt pilsētu.²¹⁸ Pilsētas tuvumā tika sagūstīti vairāki simti vācu karavīru, 17. decembrī vācu karaspēks pameta pilsētu un varu pārņēma vietējā padome, bet 18. decembrī Valkā ienāca latviešu strēlnieki.

Pēc Valkas ieņemšanas par galveno latviešu strēlnieku pulku uzdevumu kļuva Rīgas ieņemšana. Literatūrā lēmums pavērst 2. latviešu padomju strēlnieku brigādes uzbrukumu Rīgas virzienā, nevis turpināt Ziemeļu korpusa vajāšanu līdz Pērnavai un pēc tam atbalstīt Tallinas ieņemšanu, ticis asi kritizēts.²¹⁹ Igaunijas ieņemšana, neapšaubāmi, bija stratēģiski

²¹⁵ LVA, PA-32 f., 1. apr., 1. l., 118. lp. P. Stučka vēlāk gan rakstīja, ka pats J. Vācietis izteicis vēlēšanos uzņemties Latvijas armijas vadīšanu un Krievijas birojs tam labprāt piekritis. Skat.: Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии, Сборник статей и заметок. Ч.1.* Псков, 1919. стр.142

²¹⁶ *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.481

²¹⁷ LVA, PA-32 f., 1. apr., 1. l., 111. lp.

²¹⁸ *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.486

²¹⁹ **Kalnberziņš J.** Piezīmes par LKP 1919. gada kļūmēm un Padomju Latvijas krišanas iemesliem / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 2.d.* Maskava:

svarīgākais uzdevums Baltijā 1918. gada beigās. Lēmumā ar 2. strēlnieku brigādi ieņemt Rīgu ir skaidri saskatāms politisks motīvs. Rīgu jau decembra otrajā pusē apdraudēja 2. Novgorodas strēlnieku divīzijas daļas. 9. decembrī tās ieņēma Pļaviņas²²⁰, bet 18. decembrī nonāca pie Ogres, no kurienes pēc kaujas ar Dzelzsbrigādes un Landesvēra daļām atkāpās uz Skrīveriem. Pēc tam, kad šai divīzijai kā papildspēki pienāca 1. latviešu strēlnieku padomju brigādes daļas, Rīgas krišana bija tikai laika jautājums. Tomēr latviešu komunistu ambīcijas lika steigties ar Rīgas ieņemšanu (13. janvāris bija iepriekš noteikts kā Vislatvijas Apvienotā padomju kongresa datums), turklāt tieši no Valkas uzbrūkošajai strēlnieku kolonnai pa pēdām sekoja P. Stučkas valdība, kamēr gar Daugavu uzbrūkošajai 1. brigādei – tikai J. Lencmanis ar zemāka līmeņa LSD biedriem. Jāņem vērā arī apstākļi, ka Rīgu ieņemt bija ļauts tikai latviešu strēlnieku daļām. 1918. gada 29. decembrī viss Latvijā izvietotais padomju karaspēks, ieskaitot Latvijas armijas grupu, nonāca 7. armijas pakļautībā. Vienlaikus tika dota pavēle uzbrukuma operācijas Rīgas un Jelgavas virzienā turpināt tikai ar latviešu strēlnieku daļām.²²¹

Decembra beigās latviešu strēlnieku 2. brigāde virzījās strauji uz priekšu. 22. decembrī pēc kaujas ar vācu 3. brīvprātīgo bataljonu tā ieņēma Valmieru²²² un 23. decembrī - Cēsis. Tālāko virzīšanos uz priekšu traucēja Dzelzsbrigādes un Landesvēra vienības. 26. decembrī pēc kaujas tika ieņemta Līgatne, bet 30. decembrī pēc kaujas ar Dzelzsbrigādi arī Sigulda. Pēdējais šķērslis, lai ieņemtu Rīgu, bija Inčukalna pozīcijas, kur divu dienu ilgās cīņās (31. decembrī un 1. janvārī) sadūrās 2. latviešu strēlnieku brigādes daļas (1. un 4. strēlnieku pulks, 4. vieglā artilērijas baterija) ar lielākiem pretlielinieciskajiem spēkiem: 1. un 2. Rīgas rota, krievu rota, trieciennodaļas 2. vads, Baltijas virsnieku ložmetēju bataljona vads, haubiču baterijas vads (2 lielgabali, 52 cilvēki), no Siguldas atkāpusās Dzelzsbrigādes daļas, kā arī pulkveža M. Afanasjeva aptuveni 150 vīru stiprā kavalērijas nodaļa.²²³ 2. brigādes skaitliskais sastāvs tobrīd sasniedza 3228 cilvēkus²²⁴, bet kaujā pie Inčukalna nepiedalījās brigādes 6.

Prometejs, 1935. 92., 93.lpp.; Strauss V. *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija*. Maskava: Prometejs, 1931. 43.lpp.; Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 52.lpp.

²²⁰ *Директивы главного командования Красной армии (1917-1920). Сборник документов*. Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1969. стр.183

²²¹ *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.492

²²² Kaujā tika sabojāta bruņumašīna, daļa tās apkalpes nogalināta vai ievainota. Skat.: *Komunisti*, 1919, 1. janv. Kopumā Valmieras ieņemšanā tika zaudēti 3 kritušie un 10 ievainotie. Skat.: KFVA, P-1235 f., 93.apr., 109.l., 160.lp.

²²³ Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.67. Ē. Jēkabsons raksta, ka šajā laikā Afanasjeva vienība bija sarukusi līdz 75 cilvēkiem. Skat.: Jēkabsons Ē. *Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1996, Nr.1, 53., 54.lpp.

²²⁴ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 54.lpp.

strēlnieku pulks un dažas sīkākas vienības, tātad kaujā latviešu strēlniekiem varēja būt aptuveni trīskāršs skaitliskais pārsvars.

Latviešu strēlnieku vienības virzījās kolonnā gar Siguldas – Rīgas dzelzceļa līniju, kamēr pretinieks ieņēma aptuveni 10 kilometru plašu aizsardzības fronti no Gaujas līdz Plānupei.²²⁵ Pirmās kauju dienas vakarā, pēc sadursmēm pie Inčukalna stacijas, 1. latviešu strēlnieku pulks veica apejošu manevru, lai uzbruktu stacijai no dienvidiem, tomēr nespēja gūt izšķirošus panākumus, jo uzbrukums iestrēga no 1. Pasaules kara palikušajos dzeloņdrāšu aizsprostojumos. Pirmās dienas vakarā no Rīgas ar vilcienu uz fronti devās pēdējie vācu papildspēki – divi trieciennodaļas vadi un baterija, kopā aptuveni 150 vīri ar 54 zirgiem un 2 lielgabaliem.²²⁶ Jāatzīmē, ka uz fronti nedevās neviena Rīgā saformētā latviešu rota, jo 1918. gada 29. decembra vakarā pēc pavēles par došanos uz fronti saņemšanas nemieri sākās 1. Rīgas apsardzības rotā. Nemierus izdevās apspiest tikai ar Landesvēra vācu vienību palīdzību, kuras ar artilērijas uguni atbalstīja Rīgas ostā esošie angļu karakuģi. Arestēti tika 2 rotas virsnieki un 191 kareivis, desmit no viņiem 31. decembrī pēc kara tiesas lēmuma izpildīja nāvessodu.²²⁷ Arī pārējās latviešu rotās bija vērojama nevēlēšanās karot pret latviešu strēlniekiem, kaut gan to līdzdalība kaujā pie Inčukalna, iespējams, būtu ļāvusi atsist 2. brigādes uzbrukumu un aizkavēt Rīgas zaudēšanu.

Otrajā dienā (1. janvārī), pateicoties skaitliskajam pārspēkam, strēlnieku pulkiem izdevās izdarīt aptverošu manevru, kas draudēja noslēgties ar Inčukalna ielenkšanu. Viegļā artilērijas baterija apšaudīja Inčukalna staciju un Landesvēra pozīcijas. Lai izvairītos no ielenkuma, pretlielinieciskie spēki bija spiesti steigā atkāpties. Inčukalna kaujā Landesvērs zaudēja visu iesaistīto artilēriju (4 lielgabali), krita vai vēlāk gūstā tika nogalināti 34 Landesvēra karavīri un virsnieki (cik lieli bija Dzelzsbrigādes, krievu rotas un M. Afanasjeva nodaļas zaudējumi, nav zināms). Latviešu strēlnieku zaudējumi arī bija lieli, vienīgās aptuvenās ziņas ir sniedzis J. Fabriciuss, kuras gan ir diezgan apšaubāmas, ka 2. brigāde zaudējusi 70 kritušos un 150 ievainotos.²²⁸

Sakāvei pie Inčukalna bija vairākas svarīgas konsekvences. Pirmkārt, tā izšķīra Rīgas likteni, jo pilsētas pievārtē tika sakauti ievērojami pretlielinieciskie spēki. Otrkārt, Landesvērs bija cietis smagu neveiksmi, kas ievērojami samazināja tā kaujas spējas. Aktīvās kaujās tā vienības iesaistījās tikai pēc pāris nedēļām. Treškārt, vācbaltiešu sabiedrība beidzot atskārta

²²⁵ Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.64-67

²²⁶ Turpat, S.68, 69

²²⁷ Pēc citām ziņām kopumā tika arestēti 146 karavīri. Skat.: Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.63

²²⁸ Turpat, S.71; Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 375.lpp.

patiesos draudus Rīgai. No 31. decembra līdz 2. janvārim Landesvēra vienības papildināja ievērojams daudzums brīvprātīgo, vienā pašā Trieciennodaļā iestājās 120 cilvēku, palielinot tās sastāvu līdz 334 cilvēkiem.²²⁹

1919. gada 2. janvārī Rīgu pameta K. Ulmaņa vadītā Pagaidu valdība, 3. janvāra agrā rītā - Landesvēra un Dzelzsbrigādes lielākā daļa, kā arī nacionālā karaspēka atliekas. No aptuveni 1400 karavīriem Pagaidu valdībai lojāli bija palikuši tikai 436²³⁰ (apvienoti Virsnieku rezerves, Cēsu un Studentu rotā), pārējie izklīda vai pārgāja lielinieku pusē. Prom no Rīgas devās arī vairāki tūkstoši bēgļu. Pēc valdības iestāžu un karaspēka aiziešanas Rīgā sākās haoss, notika savstarpējas sadursmes starp no pagrīdes iznākušo revolucionāru grupām, Rīgā vēl palikušajām pagaidu valdībai lojālajām vienībām un laupītāju bandām. Ielu kaujās, kuras sākās jau 2. janvāra naktī, bet plašumā pieņēmas 3. janvārī, piedalījās aptuveni 200 bruņotu revolucionāru kaujinieku un 50 miliču. No tiem 22 tika nogalināti sadursmēs pie Rīgas dzelzceļa stacijas, elevatora un II pilsētas teātra (tagadējā Latvijas Nacionālā teātra) ar Dzelzbrigādes bataljonu un E. Engelharta kavalērijas vienību, kas bija palikuši Rīgā kā arjergards.²³¹ Revolucionāru spēki bija niecīgi, tādēļ viņi arī nelika šķēršļus pagaidu valdības galveno spēku aiziešanai. Ieroči tika izsniegti gandrīz katram strādniekam, kurš vēlējās, apbruņoti tika arī krimināli elementi (3. janvārī no Rīgas Termiņcietuma izbēga aptuveni 600 ieslodzītie²³²).

3. janvārī pulksten divos dienā Rīgā iejāja 2. kavalērijas divizona izlūki un pēcpusdienā ieradās no Valkas pārsviestais 6. latviešu strēlnieku pulks. 3. janvāra naktī līdz saspridzinātajam Juglas tiltam atbrauca padomju pagaidu valdības vilciens. P. Stučkas vadītā valdība šķērsoja Juglu un pārsēdās vāciešiem atņemtā bruņuvilcienā, un naktī iebruca Rīgā. 4. janvārī pulksten 3 no rīta valdības pārstāvji piedalījās Rīgas Kara revolucionārās komitejas sēdē.²³³ Varas pārņemšana Latvijas galvaspilsētā turpinājās vismaz divas dienas. Pilsētā sākās masveidīgas kratīšanas un aresti.²³⁴ 4. janvārī lielinieki ieņēma pilsētas prefektūru un policijas iecirkņus, atbruņoja Rīgā palikušos policistus. 5. janvārī tika reorganizēta steigā izveidotā padomju milicija, kurā bija iestājušies daudz cilvēku ar kriminālu pagātni. Uz milicijas

²²⁹ Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.73

²³⁰ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 360., 379.lpp.

²³¹ Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.78. Kaujā pie II pilsētas teātra krita aptuveni 16 un ievainoti 15 revolucionāri. Skat.: *Cīņa*, 1919, 10. janv.

²³² Skat. sīkāk: Šiliņš J. Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris – maijs // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2009, Nr.3, 120.lpp.

²³³ *Cīņa*, 1919, 30. janv.

²³⁴ Kristaps Skranda vēlāk atmiņās rakstīja, ka kratīšanas turpinājušās veselu nedēļu. Skat.: LVA, PA-35 f., 12.apr., 276.l., 4.lp.

iecirkņiem tika nosūtīti bruņoti komunisti un „apzinīgie strādnieki”, kuri atbruņoja visus miličus un pārbaudīja to personības, lai pilsētā beidzot ieviestu kārtību. Milicijas rindas tika papildinātas ar komunistiem.²³⁵ Jāatzīmē gan, ka milicijas darbs arī turpmāk sagādāja nopietnas bažas padomju iestādēm.²³⁶

Līdz ar Rīgas ieņemšanu bija noslēdzies Baltijas militārās kampaņas pirmais posms. Sākotnējo militāro situāciju Baltijā 1918. gada novembrī un decembra pirmajā pusē raksturoja visu iesaistīto konfliktējošo pušu vājums. No tā izrietēja arī katras puses darbība pirmajās nedēļās pēc Brestas miera līguma anulēšanas. Vācu okupācijas karaspēka galvenās rūpes saistījās ar ātrāku evakuāciju atpakaļ uz dzimteni; Antantes valstis izvairījās spert noteiktus soļus un galvenokārt pildīja novērotāju funkcijas; dažādie vietējie pretlielinieciskie formējumi izvairījās no aktīvas karadarbības un centās iegūt laiku; bet Sarkanā armija uzmanīgi virzījās uz rietumiem pa pēdām aizejošajam vācu karaspēkam, neiesaistoties lielākās sadursmēs. Būtiska loma padomju puses panākumos bija latviešu strēlnieku brigāžu nosūtīšanai uz Baltiju, kas ļāva ievērojami aktivizēt 7. un Rietumu armijas darbību. Latviešu strēlnieki kļuva arī par svarīgu militāru, politisku un psiholoģisku faktoru, kurš noteica komunistu ievērojamus panākumus Latvijā 1918. gada beigās.

2.2. Padomju Latvijas izveidošana 1918. gada nogalē

LSD CK nostāja Padomju Latvijas izveidošanas jautājumā

1918. gada rudenī Viskrievijas Centrālās Izpildkomitejas (VCIK) nospraustais kurss uz nacionālu padomju valstiskumu izveidošanu nerada atsaucību Latvijas Sociāldemokrātijas (LSD) vadības vidū. Latviešu komunistu līderu nodomi nesniedzās tālāk par „Iskolata” tipa vietējās pārvaldes darbības atjaunošanu. Pirmajā LSD CK Krievijas biroja sēdē pēc Vācijas revolūcijas sākuma bijušais „Iskolata” priekšsēdētājs Fricis Roziņš, ierosināja „atdzīvināt” „Iskolata” darbību.²³⁷ Tas faktiski nozīmētu Latvijas kā autonomas Padomju Krievijas sastāvdaļas atjaunošanu. Sīkāk latviešu komunistu nodomi tika izklāstīti Pētera Stučkas izstrādātajā un minētajā sēdē apstiprinātajā rezolūcijā par Latvijas jautājumu. Šo rezolūciju

²³⁵ LVA, PA-35 f., 12.apr., 276.l., 3.lp.

²³⁶ 15. februārī milicijas darbs tika novērtēts šādi: “līdz pat pēdējam laikam [milicija] nestāv savu uzdevumu augstumos. (...) milicija rekrutējas no deklasētas proletariāta masas, kā no kara vaņģiniekiem, bezizejā esošiem bezdarbniekiem un t.t. Visa šī masa ir izmirusi badā, kaila, neapģērbta, neapauta kā pienākas. Prasīt no šādiem slāņiem zināmu disciplīnas ievērošanu, savu pienākumu akurātu izpildīšanu vairāk nekā neiespējams.” Skat.: LVA, PA-56 f., 1.apr., 15.l., 2.lp.

²³⁷ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 104.lpp.

LSD XVII konference, kura notika 1918. gada 18. un 19. novembrī Rīgā, pieņēma kā tālākās darbības platformu. P. Stučkas projektā bija sīki izklāstīta vēlamā nākotnes Latvijas uzbūve un tās attiecības ar Padomju Krieviju.

LSD apstiprinātā programma paredzēja, ka Latvijai jāpastāv no četriem novadiem (Kurzeme, Vidzeme, Latgale un Rīga). Katra novada pamatā jāatrodas saimnieciskai komūnai, kuras politiskā vadība atrodas attiecīgā novada Strādnieku deputātu padomes rokās. Šo padomi ievēl visi attiecīgā novada strādnieki un strādnieces. Latvija atbilstoši šim projektam būtu „Savienotā komūna”, apvienojot visas četras novadu komūnas. Savienotajā Latvijas komūnā visa vara atrastos Latvijas Strādnieku deputātu padomes rokās, kuru atsevišķi ievēlētu visa Latvijas strādniecība. Tās rīkojumi būtu obligāti visām vietējām novadu komūnām. Galvenais uzsvars šajā programmā bija likts uz Latvijas Savienotās komūnas atrašanos Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas (KSFPR) sastāvā. Latvijas Savienotā komūna piedalītos Krievijas centrālo iestāžu vēlēšanās un šeit būtu spēkā visi Padomju Krievijas Konstitūcijas principi, arī augstāko Krievijas iestāžu dekrēti būtu obligāti Latvijas komūnai. Tādējādi Latvija būtu Padomju Krievijas „nešķirama sastāvdaļa.”²³⁸

Ideja par Latvijas kā autonomas komūnas veidošanu latviešu komunistu vidū bija ļoti spēcīga un tā tika attiecīgi propagandēta. Piemēram, Latviešu padomju pulku komunistisko frakciju II konferencē, kura norisinājās Padomju Krievijā vienlaikus ar LSD XVII konferenci Rīgā, P. Stučka, uzstājoties ar apsveikumu, uzsvēra, ka strēlnieku pulki „iet apzinīgi ugunī par brīvu Latvijas komūnu brīvā Krievijas Sociālistiskā Federatīvā Padomju Republikā. (...) Lai dzīvo atsvabinātā Latvijas komūna Krievijas Sociālistiskā Federatīvā Padomju Republikā!”²³⁹ Latviešu padomju pulku konferences pieņemtajās tēzēs Latvijas valsts patstāvības lozungs tika nosaukts par kaitīgu, neizpildāmu un nevajadzīgu ilūziju: „latvju strēlnieki saprot Krievijas un Latvijas brīvību kā Latvijas Padomju Republikas jeb Latvijas Komūnas pievienošanu Krievijas Sociālistiskai Federatīvai Padomju Republikai kā Eiropas un vispasaules sociālistisko republiku apvienības priekštecei.”²⁴⁰ Faktiski šajos lozungos bija izteikts viens no populārākajiem latviešu revolucionārajiem mērķiem – „Brīvu Latviju brīvā Krievijā”, šajā gadījumā pārveidotu formulā „autonomu Padomju Latviju Padomju Krievijā un Padomju Eiropas Apvienībā.” Jāuzsver, ka minētie saukļi tika izteikti laikā, kad Rīgā tika proklamēta Latvijas neatkarība.

²³⁸ *Rakstu izlase. 2. sēj. 1910.g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris.* / red. Dribins L. Rīga: Liesma, 1978. 295., 297.lpp.

²³⁹ Turpat, 293., 294.lpp.

²⁴⁰ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 140.lpp.

Latviešu komunistu programma atspoguļoja spēcīgo internacionālisma tendenci, kas tradicionāli bija raksturīga LSD – nacionālie mērķi vienmēr tika pakļauti internacionāliem virsuzdevumiem. Šajā gadījumā tā bija pasaules revolūcija un strādnieku internacionālā solidaritāte. Lielinieki par ierobežotu Latvijas autonomiju bija iestājušies gan 1917., gan 1918. gadā. Ādolfs Šilde šo latviešu komunistu pozīciju jautājumā par Latvijas valstiskumu apzīmējis kā „Stučkas doktrīnu,”²⁴¹ kurā nebija vietas idejai par Latvijas neatkarību. Padomju Krievijas augstākās politiskās vadības ieceres apdraudēja P. Stučkas aizstāvēto un pārējo latviešu komunistu atbalstīto pozīciju.

P. Stučka nevarēja nezināt par VCIK un TKP nodomiem veidot patstāvīgas padomju valstis bijušās Krievijas impērijas nomalēs.²⁴² Šādā kontekstā P. Stučkas steigu, virzot savas programmas apstiprināšanu LSD CK Krievijas birojā un LSD XVII konferencē, var skaidrot kā centienus nostiprināt kopēju latviešu komunistisko organizāciju pozīciju Latvijas jautājumā, lai pretotos augstākstāvošo Padomju Krievijas institūciju spiedienam un Latvijas gadījumā panāktu izņēmumu.

KK(b)P nostāja Padomju Latvijas izveidošana jautājumā

Latviešu komunistu aktivitātes nevarēja palikt nemanītas augstākajos Padomju Krievijas varas ešelonos. Kā jau tika minēts, „Stučkas doktrīna” principiāli atšķīrās no VCIK un TKP iecerēm. Jau 1918. gada 13. novembrī okupēto apgabalu komunistisko frakciju Centrālā biroja uzsaukumā varēja lasīt aicinājumu: „Lai dzīvo padomju republika Polijā, Latvijā, Lietuvā, Igaunijā, Ukrainā un Baltkrievijā.”²⁴³ Līdz ar Brestas miera līguma anulēšanu Maskava uzsāka mērķtiecīgi īstenot kursu uz nacionālu padomju republiku veidošanu vācu okupētajās teritorijās. Šāda politiskā līnija atbilda tā laika ģeostatēģiskajai situācijai un potenciāli varēja dot vairākus ieguvumus. Tā ļautu Padomju Krievijai izmantot Antantes valstu sludināto tautu pašnoteikšanās principu savās interesēs. Līdz ar to nacionālu padomju valstiskumu veidošana kļuva par spēcīgu propagandas un diplomātisku instrumentu, lai attaisnotu Sarkanās armijas ofensīvu rietumu virzienā. Svarīgi bija arī tas, ka komunistisku valdību veidošana deva iespēju maskēt militāro kampaņu pret Baltijā proklamētajām neatkarīgajām valstīm, radot ilūziju par it kā pilsoņu kara sākšanos katrā no agresijas skartajām zemēm.

²⁴¹ Šilde Ā. *Pirmā Republika*. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1989. 137.lpp.

²⁴² Jau 1918. gada jāvārī trešajā padomju kongresā J. Staļins bija uzsvēris nekrievu tautu tiesības un gandrīz vai pienākumu atdalīties no Krievijas. Skat.: Komunistu diktatūra Latvijā: 1918. g. decembris – 1919. g. janvāris / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 63.lpp.

²⁴³ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 130.lpp.

Latviešu komunistu intereses neatbilda šādai politiskajai programmai. Zīmīgi, ka izšķirošā LSD CK Krievijas biroja sēde, kurā latviešu komunisti tika piespiesti mainīt savu nostāju Latvijas valstiskuma jautājumā, notika 1918. gada 23. novembrī. Iepriekšējā dienā „Krievijas Cīņā” bija publicēts augstāk citētais P. Stučkas apsveikums latviešu strēlniekiem un tas, acīmredzot, izsauca neizpratni KK(b)P CK. 1918. gada 18. novembrī bija proklamēta neatkarīga Latvijas Republika un 22. novembrī Sarkanā armija bija šķērsojusi mūsdienu Latvijas robežu, bet LSD vēl arvien atklāti propagandēja palikšanu Padomju Krievijas sastāvā. J. Staļins, kurš piedalījās 23. novembra sēdē un pārstāvēja ne tikai savu, bet arī Ļeņina pozīciju, asi kritizēja LSD nevēlēšanos dibināt pagaidu revolucionāro valdību. Par latviešu komunistu nodomiem J. Staļins bija dzirdējis VCIK sēdē un iebilda pret „Iskolata” tipa pārvaldes atjaunošanu, kas nozīmētu paļaušanos uz vietējo padomju attīstību. Viņa instrukcijas, par kurām viņš bija vienojies ar Ļeņinu, bija šādas: tūlīt sastādīt revolucionāro pagaidu valdību; nekavējoties izsludināt valdības izveidošanu vienā no pierobežas punktiem, piemēram, Torošīnā; paziņot, ka Sarkanās armijas ieņemtajos apgabalos vara nonāk revolucionārās pagaidu valdības rokās un tur stājas spēkā visi dekrēti, kuri tikuši ieviesti Latvijas teritorijā padomju varas laikā 1917. gadā.²⁴⁴

Svarīgi ir atzīmēt divas 23. novembra Krievijas biroja sēdes nianses. Pirmkārt, J. Staļins uzsvēra to, ka viņa un Ļeņina ierosinājumi ir diametrāli pretēji LSD pozīcijai. Tomēr kompromiss abu pušu starpā netika meklēts, bet LSD CK tika pakļauta partijas augstākās vadības diktātam. Otrkārt, J. Staļins ierosināja padomju valdību pasludināt Torošīno stacijā, norādīdams, ka to varētu darīt arī Rīgā, tomēr neesot zināms, vai Rīga „nostāšoties revolūcijas pusē.”²⁴⁵ Torošīna nebija izvēlēta nejauši, jo šī stacija atradās tikai dažus kilometrus no Vācijas un Krievijas demarkācijas līnijas, un no šīs stacijas LSD organizēja nelegālos sakarus ar Latviju. J. Staļina aicinājums pasludināt pagaidu valdību Torošīnā faktiski nozīmēja aicinājumu izdarīt šo soli pēc iespējas ātrāk, negaidot kamēr (un vai vispār) parādīsies iespējas to izdarīt Rīgā. Sēdes turpinājumā J. Staļins vēlreiz mudināja Krievijas biroja locekļus „tūlīn sastādīt revolucionārās pagaidu valdības sastāvu un izstrādāt šīs valdības manifestu. (...) Nevajaga daudz runāt. Vajaga tūlīn darīt. Mūsu uzvara stipri atkarājas no laika.”²⁴⁶

Tātad KK(b)P CK nostāja Latvijas valstiskuma jautājumā bija skaidra – pēc iespējas ātrāk izveidot pagaidu padomju valdību, izstrādāt tās darbības programmu un to pasludināt

²⁴⁴ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 105., 106.lpp.

²⁴⁵ Turpat, 106.lpp.

²⁴⁶ Turpat

tuvākajā pierobežas vietā. 1918. gada 23. novembra sēdē LSD CK Krievijas birojs spēra arī pirmos praktiskos soļus J. Staļina instrukciju īstenošanai. Tika sastādīts pagaidu valdības locekļu saraksts, izveidota manifesta izstrādāšanas komisija un komandēts viens biroja pārstāvis uz Rīgu, lai informētu LSD CK par minētās sēdes norisi.²⁴⁷

Latvijas Pagaidu padomju valdības izveidošana

LSD CK Krievijas birojs pakļāvās Ļeņina un J. Staļina spiedienam, lai gan nelabprāt. Par to liecina kavēšanās ar tālāko rīcību. Tikai 4. decembrī oficiāli tika izveidota Latvijas pagaidu padomju valdība. Tā bija salīdzinoši ilga kavēšanās, ja ņemam vērā J. Staļina aicinājumu pagaidu valdību izveidot tūlīt pat. Līdz valdības manifesta izdošanai un padomju varas pasludināšanai Latvijā bija jāgaida vēl ilgāk. Jāuzsver, ka minēto uzdevumu izpildīšanu nekādi ārēji apstākļi nekavēja. Pat padomju varu bija iespējams pasludināt gan Torošīnā, gan kādā no Latvijas apdzīvotajām vietām, jo jau 22. novembrī Sarkanā armija bija šķērsojusi mūsdienu Latvijas robežu. 29. novembrī bija ieņemta Rēzekne. Ar drošības apsvērumiem padomju valdības pasludināšanas aizkavēšanos diez vai var izskaidrot, jo, piemēram, Padomju Igaunijas valdību (Igaunijas Darba Komūnas Padomi) pasludināja tūlīt pēc Narvas ieņemšanas 1918. gada 29. novembrī.²⁴⁸

Latviešu komunistu rīcība liecināja par viņu cerībām izvairīties no patstāvīgas Padomju Latvijas radīšanas. Šādu pieņēmumu apstiprina arī fakts, ka lēmums par pagaidu padomju valdības izveidošanu Latvijā palikušajiem komunistiem nāca negaidīti, kaut arī viņi bija labi informēti par notikumiem Padomju Krievijas varas gaitēnos. Vienlaikus vai pat īsi pirms padomju valdības izveidošanas Maskavā, uz Rīgu tika sūtīta vēstule ar lūgumu, lai LSD CK oficiāli to apstiprinātu. Pirmā vēstule sasniedza Rīgu jau 4. decembra rītā. Tomēr vietējie komunisti tai nepievērsa pienācīgu uzmanību. Tikai pēc otrās vēstules saņemšanas LSD CK sasauca ārkārtas sēdi, kura ilga visu nakti no 4. uz 5. decembri un rezultātā tika pieņemts lēmums par pagaidu padomju valdības izveidošanas nepieciešamību. Jānis Šilfs 5. decembra rītā Krievijas birojam nosūtītajā vēstulē rakstīja: „No [pirmās – J. Š.] saņemtās vēstules mums nebija skaidrs tas, ka diplomātisko attiecību nolūkā pagaidu valdība jāpastāda un jāproklamē tūlīt. Jūsu vēstuli saņēmām tās pašas dienas vakarā un nekavējoši sasaucām sēdi.”²⁴⁹

Jāuzsver vairāki svarīgi aspekti, kuri izriet no J. Šilfa vēstules. Pirmkārt, pilnīgi skaidrs ir tas, ka valdības veidošana Maskavā notika bez jebkādas LSD CK ziņas. Otrkārt, vēstule

²⁴⁷ Turpat

²⁴⁸ *Иностранная военная интервенция в Прибалтике 1917-1920 гг.* / редкол.: Арумяэ Х., Берзиньш В., Бирон А. и др. Москва: Наука, 1988. стр.95, 96

²⁴⁹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 177.lpp.

liecina, ka padomju valdības apstiprināšana izraisīja asas debates LSD CK, jo sēde bija ļoti ilga – tā sākās 4. decembra vakarā un noslēdzās tikai 5. decembra rītā (ap pulksten desmitiem). Tas arī nav nekas pārsteidzošs, ja ņem vērā programmatisko pārmaiņu mērogu - CK bija jāapstiprina lēmums pret kuru tā vienmēr bija atklāti cīnījies. Treškārt, Krievijas birojs pamatoja valdības izveidošanas nepieciešamību ar izmaiņām ārpolitiskajā konjunktūrā. Diemžēl nav zināms, kādi tieši notikumi tika minēti kā argumenti, lai LSD būtu spiesta steidzami veidot padomju valdību. Vēstulē bija teikts arī, ka „Pagaidu valdībai jāproklamējas tūlīt un jāpaziņo principu deklarācija (...) Valdībai nekavējoši pēc proklamēšanās jāgriežas oficiāli pie Krievijas Sociālistiskās Padomju Republikas dēļ morāliska un materiāla atbalsta.”²⁵⁰ No Maskavas atsūtītais valdības locekļu saraksts tika papildināts ar R. Endrupu, J. Krūmiņu, K. Pēteronu, A. Bērci, A. Miezi un J. Šilfu.

17. decembra padomju valdības manifests un Padomju Latvijas neatkarības atzīšana

Padomju vara Latvijā oficiāli tika pasludināta 1918. gada 17. decembrī ar pagaidu padomju valdības manifesta starpniecību. Tas notika gandrīz mēnesi pēc J. Staļina norādījuma nekavejoties sastādīt šādu manifestu un attiecīgas speciālas komisijas izveidošanas, un gandrīz divas nedēļas pēc Latvijas pagaidu padomju valdības izveidošanas.

LSD CK Krievijas biroja sēžu protokoli atklāj manifesta tapšanas priekšvēsturi. Pēc 23. novembra LSD CK Krievijas biroja sēdes atkārtoti uz manifesta publicēšanas nepieciešamību savā 5. decembra vēstulē no Rīgas norādīja J. Šilfs. Šajā pat dienā Krievijas birojs pieņēma konkrētu lēmumu par manifesta izplatīšanu. Tika nolemts to drukāt 80 000 eksemplāru (50 000 latviešu, 20 000 krievu, 10 000 vācu valodā) lielā tirāžā ar uz tā norādītu 17. decembra datumu.²⁵¹ Tātad 17. decembris kā padomju varas pasludināšanas datums Latvijā tika izvēlēts gandrīz divas nedēļas pirms manifesta publicēšanas.

Šajā kontekstā jāatzīmē, ka literatūrā diezgan izplatīts ir pieņēmums, ka padomju vara Latvijā tikusi pasludināta 1918. gada 17. decembrī Valkā, lai gan tas nemaz nebija iespējams, jo Valku latviešu strēlnieki ieņēma tikai 18. decembrī, bet pagaidu padomju valdība izbrauca no Maskavas uz Latviju 20. decembrī un ieradās Valkā tikai 22. decembrī. Jā, Valkā tolaik darbojās Strādnieku deputātu padome, kura teorētiski varēja izplatīt manifestu, tomēr tās izdotajā laikrakstā „Sarkanais Karogs” manifests tika publicēts tikai 22. decembrī.²⁵² Pārpratumu ar manifesta izsludināšanas vietu atklāj 7. decembra Krievijas biroja sēdes

²⁵⁰ Turpat

²⁵¹ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 115.lp.op., 116.lp.

²⁵² *Sarkanais Karogs*, 1918, 22.dec.

protokols, kur P. Stučka paziņojis, ka nepieciešams „simulēt” manifesta izlaišanu, lai tas izskatītos kā “vietējs pasākums.”²⁵³ Saprotot, ka Valku diez vai izdosies ieņemt paredzētājā laikā, LSD CK Krievijas birojs 15. decembra sēdē pieņēma lēmumu, ka 17. decembrī manifests tiks pārraidīts pa radio, bet 18. decembrī ievietos laikrakstā „Cīņa”. Latvijā manifests nonāca vēlāk, piemēram, Rīgā tikai 25. decembrī. Tātad nav pamata uzskatīt, ka padomju vara Latvijā būtu pasludināta Valkā, patiesībā tas tika izdarīts no Maskavas ar radio un preses starpniecību.²⁵⁴

Atklāts paliek jautājums, kādēļ šim apmānam tika izvēlēta tieši Valka. Padomju varu taču varēja pasludināt jebkurā citā apdzīvotā vietā, kura atradās Sarkanās armijas rokās. To varēja darīt gan J. Staļina piedāvātajā Torošinas stacijā pie demarkācijas līnijas, gan 22. novembrī ieņemtajā Zilupē, gan 29. novembrī ieņemtajā Rēzeknē, gan 6. decembrī ieņemtajā Gulbenē, gan 9. decembrī Daugavpilī. 15. decembrī Rēzeknē no Maskavas ieradās LSD CK Krievijas biroja darbinieku grupa J. Lencmaņa vadībā, kuri sev līdzī atveda arī daļu pagaidu padomju valdības manifesta tirāžas.²⁵⁵ Tātad nebija nekādu šķēršļu, lai padomju varu pasludinātu Rēzeknē vai kādā citā Latgales pilsētā 17. decembrī. Iespējams, ka Valka tika izvēlēta tādēļ, ka tā bija agrākās “Iskolata republikas” galvaspilsēta un manifesta izsludināšana šinī vietā simboliski liecināja par jaunās padomju varas leģitimitāti un pārmantojamību.

Kaut arī ar lielu kavēšanos un ne Latvijā, bet Maskavā, tomēr latviešu komunisti 17. decembrī oficiāli bija paziņojuši par savām pretenzijām uz varu Latvijas teritorijā. To var uzskatīt arī par Padomju Latvijas tapšanas dienu. Iedzīvotāji īsumā tika iepazīstināti ar pagaidu padomju valdības politisko programmu. Padomju Krievijas politiskajai vadībai manifesta publicēšana bija ilgi un grūti izcīnīta uzvara, bet LSD - liela piekāpšanās. Zīmīgi, ka manifesta tekstā vairākkārt tika uzsvērtā jaunās padomju valdības kontinuitāte no „Iskolata republikas,” kā arī ciešie sakari ar Krieviju un cerības pievienoties Eiropas sociālistisko padomju republiku apvienībai. Tomēr šīs frāzes nespēja mainīt patstāvīgas Padomju Latvijas izveidošanas faktu.

Kā jau augstāk tika minēts, pagaidu padomju valdība izbrauca no Maskavas 20. decembrī, tātad trīs dienas pēc manifesta oficiālas izsludināšanas. Vēl pēc divām dienām padomju valdība ieradās Valkā, kur to jau sagaidīja TKP 22. decembrī izdots un nākamajā dienā VCIK apstiprinātais dekrēts par Padomju Latvijas neatkarības atzīšanu. P. Stučka notikušo komentēja šādi: “Caur politiskiem apstākļiem, varētu sacīt – pret mūsu gribu, jeb

²⁵³ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 117.lp.

²⁵⁴ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 122.lp.

²⁵⁵ LVA, PA-32 f., 1.apr., 6.l., 46.lp.; LVA, PA-32 f., 1.apr., 3.l., 92.lp., 93.lp.op.

vismaz bez tās - mēs bijām kļuvuši neatkarīgu republiku starpā, jo Krievija mūsu neatkarību bija jau, atkal bez mūsu piekrišanas, pasludinājusi, pasludinājusi 1918. g. 25. decembrī. Krievijas federācijā mēs neiegājām.”²⁵⁶

Padomju Latvijas izveidošana latviešu komunistus (vismaz vārdos) neatturēja atkal un atkal atgriezties pie autonomas Latvijas darba komūnas idejas. Pat pēc diviem mēnešiem, kad Padomju Latvijas uzbūves jautājums bija jau galīgi izšķirts, komūnas ideāls vēl netika pilnībā atmests. Piemēram, Rīgas un Latvijas Revolucionārā kara komiteja 1919. gada 5. janvārī izdotajā biļetenā bija norādīts, ka 13. janvārī Apvienotā Latvijas padomju kongresa laikā, tikšot likts pamats „Latvijas darba komūnai.”²⁵⁷ Lai pilnīgāk izprastu tā laika situāciju un latviešu komunistu sīksto pretestību, var salīdzināt padomju varas pasludināšanas procesu Latvijā un Igaunijā. Jau Brestas miera līguma anulēšanas dienā KK(b)P Igaunņu sekcijas CK izsludināja uz Padomju Krieviju evakuēto komunistu mobilizāciju un aicināja padomju valdību pēc iespējas ātrāk nosūtīt uz Igaunijas pierobežu igauņu karaspēka daļas. Divas dienas vēlāk, 1918. gada 15. novembrī, KK(b)P igauņu sekcijas CK sanāksmē tika izveidota Igaunijas pagaidu revolucionārā komiteja vienpadsmit cilvēku sastāvā (Latvijas pagaidu padomju valdības ekvivalents).²⁵⁸ 20. novembrī pagaidu revolucionārā komiteja apstiprināja Igaunijas ieņemšanas operatīvo plānu, bet 21. novembrī tā izdeva pavēli Nr.1, atceļot visus vācu okupācijas varas un pagaidu valdības rīkojumus un paziņojot par visas varas pāriešanu darba tautas un Igaunijas pagaidu revolucionārās komitejas rokās.²⁵⁹

Tieši uz šādu rīcību LSD CK Krievijas biroju mudināja J. Staļins, Krievijas teritorijā izveidojot augstāko revolucionārās varas institūciju un izsludinot tās programmu. 29. novembra pusdienlaikā, dažas stundas pēc Narvas krišanas lielinieku rokās, pilsētas rātsnamā uz sanāksmi pulcējās KK(b)P Igaunņu sekcijas un pagaidu revolucionārās komitejas locekļi. Tika pieņemts lēmums, kurā Igaunija tika pasludināta par suverēnu padomju sociālistisko republiku ar oficiālo nosaukumu „Igaunijas Darba komūna”. Tūlīt tika izveidota arī komūnas padome (faktiski padomju valdība) un izdots manifestd par padomju varas atjaunošanu

²⁵⁶ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 368.lpp. P. Stučka attaisnoja piekāpšanos Krievijas biedriem ar to, ka situācija Brestas miera līguma laikā un 1918. Gada novembrī bija atšķirīga – Latvija jau bija atrauta no Krievijas un neatkarīgas Latvijas izveidošana vairs nenozīmēja atdalīšanos no Krievijas. Piekāpās krievu biedriem, jo bija skaidrs, ka pretējā gadījumā vācu socialnodevēji kriegs, ka Padomju Krievija nenes brīvību mazajām tautām, bet īsteno imperiālistiskus iekarošanas plānus. Skat.: Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок*. Ч.1. Псков, 1919. стр.21

²⁵⁷ *Strādnieku Cīņa*, 1919, 5.janv.; *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 213.lpp.

²⁵⁸ *Борьба за советскую власть в Прибалтике*. / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр. 204, 205

²⁵⁹ Turpat, стр.207, 208

Igaunijā.²⁶⁰ Nedēļu pēc Igaunijas Komūnas izveidošanas, 1918. gada 7. decembrī, TKP izdeva dekrētu par Padomju Igaunijas neatkarības atzīšanu. Varam secināt, ka katrā no padomju valstiskuma stadijām LSD atpalika no ziemeļu kaimiņiem par vienu līdz trim nedēļām, pat neskatoties uz to, ka Sarkanā armija Latvijas teritorijā ienāca nedēļu agrāk nekā Igaunijā.²⁶¹

2.3. Padomju varas organizēšana Latvijā

1919. gada 3. janvārī lielnieku rokās krita Rīga, Latvijas nozīmīgākais politiskais, saimnieciskais un administratīvais centrs. Lielnieku režīms bija kļuvis par dominējošo politisko spēku Latvijā. Līdz ar to parādījās nepieciešamība nostiprināt jau izveidotās pārvaldes struktūras un organizēt jaunas, lai savās rokās varētu pārņemt visu varas pilnību.²⁶² Jāatzīmē, ka Latgalē jaunā režīma organizēšana tika sākta jau 1918. gada novembra beigās, bet Vidzemes austrumdaļā decembra sākumā. Šo procesu no Maskavas koordinēja LSD CK Krievijas birojs un uz vietas realizēja speciālas no Padomju Krievijas iesūtītas komunistu grupas.

Pie praktiskas varas pārņemšanas organizēšanas Krievijas birojs ķērās tūlīt pēc Vācijas revolūcijas sākuma. 10. novembra biroja ārkārtas sēdē tika apspriesti jautājumi par tālāko darbību Vācijas revolūcijas apstākļos. Sēdē tika nolemts izmantot Padomju Krievijas ietekmi ātrākai vācu karaspēka aiziešanas panākšanai no Latvijas; iesaistīt Krievijas karaspēku Latvijas militārai ieņemšanai; visiem spēkiem atbalstīt Latvijas pagrīdi ar mērķi sagatavot bruņotu sacelšanos; organizēt LSD biedrus Padomju Krievijā un sūtīt aģitatorus uz Latviju.²⁶³

Galvenais uzdevums, kuru šajā laikā risināja LSD vadība, bija aģitatoru, propagandistu un kaujinieku nosūtīšana uz Latviju. Politiski uzticami cilvēki bija ārkārtīgi nepieciešami visdažādāko praktisko uzdevumu īstenošanai. Sevišķi tādēļ, ka Latvijas komunistiskā pagrīde bija skaitliski neliela - 1918. gada novembrī LSD rindās Latvijā skaitījās ne vairāk par 900

²⁶⁰ Turpat, стр.209

²⁶¹ Pat Lietuvā, kur padomju karaspēks ienāca tikai 1919. gada janvāra sākumā, notikumi risinājās pietiekami strauji. Piemēram, padomju valdības manifesti tika izsludināti 1918. gada 16. decembrī, tātad dienu pirms Latvijas pagaidu padomju valdības manifesta. Skat.: *Иностранная военная интервенция в Прибалтике 1917-1920 гг.* / редкол.: Арумьян Х., Берзиньш В., Бирон А. и др. Москва: Наука, 1988. стр.121

²⁶² Politiskā ziņā nepieciešamība veidot patstāvīgu politiskās varas struktūru tika atzīta LSD CK Krievijas biroja sēdē. "Saimniece Latvijā būs jaunā Valdība. Saprotams ka mums vajadzēs arī savas iestādes. Mums būs tomēr nepieciešams simulēt Latvijas patstāvību tamdēļ, ka to dara mūsu pretinieki un lai viņu iespaids tādā ziņā mazinātos." Skat.: LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 117.lp.op.

²⁶³ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 103.-105.lpp.

cilvēkiem.²⁶⁴ Enerģiski biedri bija nepieciešami gan bruņotās sacelšanās gatavošanai Latvijas lielākajās pilsētās, gan aģitācijai vācu karaspēka un iedzīvotāju vidū, gan padomju iestāžu organizēšanai, gan Sarkanās armijas vienību uzraudzīšanai.

Lai efektīvāk varētu atrisināt biedru nosūtīšanu uz Latviju, 1918. gada 14. novembrī Petrogradā tika izveidota atsevišķa LSD CK Krievijas biroja nodaļa.²⁶⁵ No Petrogradas varēja vieglāk organizēt biedru nelegālo pārsūtīšanu uz Baltiju, kā arī uzturēt tiešus telefona sakarus ar Torošinas staciju, kura bija galvenais aģitatoru un ieroču tranzīta punkts. Jau pirmajās dienās pēc Vācijas revolūcijas sākuma uz Latviju tika nosūtītas atsevišķas komunistu aģitatoru grupas. Piemēram, 14. novembrī Krievijas birojs ziņoja VĀK priekšsēdētāja vietniekam J. Petersam, ka uz Latviju nosūtīti trīs vācu tautības aģitatori, bet tās pašas dienas vakarā vēl pieci.²⁶⁶

Tomēr par masveidīgas un organizētas komunistu sūtīšanas sākumu var runāt tikai pēc 16. novembra, kad Krievijas birojs izsūtīja noteiktas instrukcijas visām latviešu komunistu sekcijām Krievijā. Tās paredzēja, ka komunisti bez biroja ziņas paši nedrīkst doties uz Latviju; visiem, kuri to vēlējās darīt, bija jāsūta savi pieteikumi uz Maskavu, kur tos izskatīja Krievijas birojs un lēma par to, vai izsaukt attiecīgo personu un pārsūtīt tālāk uz Latviju, vai aizturēt tā sūtīšanu, vai vispār atteikt šādu iespēju. Tas tika darīts, lai novērstu latviešu komunistu un padomju darbinieku stihisku došanos uz Latviju.

Krievijas birojs saskārās ar vairākām problēmām. Pirmkārt, vēlēšanos braukt uz Latviju izteica ārkārtīgi liels skaits latviešu komunistu un padomju darbinieku, un pat vienkāršu strādnieku. Tādēļ daudziem no viņiem tika atteiktas braukšanas atļaujas. Tomēr liels skaits komunistu, pat par spīti aizliegumam, devās uz Maskavu, lai mēģinātu iegūt komandējumus un pēc iespējas ātrāk atgrieztos dzimtenē. Rezultātā Maskavā pulcējās ļoti daudz cilvēku, ar kuriem birojs nespēja tikt galā. Viņus nevarēja ne pabarot, ne nodarbināt, ne sūtīt uz Latviju.

Otrkārt, redzot tik masveidīgu vēlmi doties prom no Krievijas, radās neapmierinātība dažāda līmeņa Krievijas iestādēs. Daudzus atbildīgus darbiniekus padomju iestādes attiecās atbrīvot, piemēram, Robertu Kārkliņu, R. Eihu un K. Gaili. O. Kārkliņš sūdzējās: „Mums dod tikai neatbildīgus darbiniekus.”²⁶⁷ Daudzviet latvieši veidoja lielu daļu no padomju iestāžu darbiniekiem un viņu aizbraukšana draudēja pārtraukt to darbu. Tādā situācijā, piemēram,

²⁶⁴ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 9.lpp. No krājumam pievienotajā tabulā atrodamajiem skaitļiem izriet, ka 1918. gada oktobrī LSD rindās bija aptuveni 700 biedru. Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 617.lpp.

²⁶⁵ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 101.lp.

²⁶⁶ Turpat, 81., 83., 84.lp.

²⁶⁷ Turpat, 106.lp.op.

atradās Viskrievijas Ārkārtējā komisija (VĀK). Praktiski visi latviešu tautības VĀK darbinieki izteica vēlēšanos doties atpakaļ uz dzimteni.²⁶⁸ VĀK protestu²⁶⁹ rezultātā tika panākts kompromiss. Turpmāk latviešus drīkstēja komandēt uz Latviju tikai pēc vienošanās ar VĀK vadību.

Treškārt, Latvijas komunistiskā pagrīde pieprasīja sūtīt tikai pieredzējušus un enerģiskus biedrus, jo katra nelegāli atsūtītā uzturēšana bija dārga un organizatoriski sarežģīta.²⁷⁰ Tomēr spēcīgu kandidātu bija maz un rezultātā bija gandrīz neiespējami apmierināt visu iesaistīto pušu intereses – latviešu vēlmi braukt uz dzimteni, neradīt traucējumus Padomju Krievijas iestāžu darbā un sagādāt pietiekamu skaitu kvalitatīvu darbinieku nelegālajam darbam.

Tie komunisti, kuri saņēma Krievijas biroja atļauju doties uz Latviju, tika vai nu sadalīti nelielās grupiņās un nelegāli sūtīti uz Latviju, vai arī pievienoti kādai karaspēka daļai vai iestādei, kura tika nosūtīta uz Baltiju. Dodoties uz Latviju, katram aizbraucējam izsniedza 1000 rubļu lielu pabalstu, pārtiku un apģērbu. LSD CK Krievijas birojs brīdināja aizbraucējus, ka „ja pēc mēneša Baltijā nenodibināsies padomju vara un ja partijas darbam arī vēl turpmāk būs jāpaliek nelegālam – tad par viņu atalgojumu partija nevarēs gādāt. Tas jāņem vērā katram atsevišķam braucējam.”²⁷¹ Šis brīdinājums liecināja par to, ka vēl 1918. gada decembrī LSD vadībai nebija pārliecības par gaidāmajiem panākumiem Latvijā un tā centās nodrošināties pret varbūtējām neveiksmēm. Tādām bažām tik tiešām bija pamats, ja ņemam vērā uzbrūkošās Sarkanās armijas ierobežotos spēkus un Latvijas komunistiskās pagrīdes vājumu.

Cilvēki, kuri tika sūtīti uz Latviju, bija jāapģērbj, jāapbruņo un jāpaēdina. Šajos jautājumos Krievijas birojs vērsās pie dažādām Padomju Krievijas iestādēm. Pirmā, visai kuriozā, prasība ir reģistrēta 1918. gada 11. novembrī, kad birojs lūdza Maskavas kara komisariātu izsniegt 5 pudus (aptuveni 80 kilogramu) melno ikrus.²⁷² Nākamajās dienās tika pieprasīti benzīns, konservi, ieroči un apģērbs.²⁷³ Nelegālās darbības organizēšanai Latvijā bija nepieciešami arī finansiālie līdzekļi. J. Šilfs, kurš tobrīd atradās Rīgā, 20. novembrī šiem

²⁶⁸ J. Peterss ziņoja Krievijas birojam, ka no „Ārkārtējās komisijas grib visi latviešu partijas darbinieki braukt projām.” Skat.: LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 106.lp.op.

²⁶⁹ Turpat, 125.lp.op.

²⁷⁰ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 179.lpp.

²⁷¹ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 105.lp.

²⁷² Turpat, 74.lp.

²⁷³ Turpat, 80., 97.lp. Piemēram, Maskavas kara komisariāts no savām noliktavām novembra vidū izsniedza 200 angļu rokasgranātas, 1000 Mauzera patronas un 500 Brauninga patronas. Skat.: LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 88.lp.

mērķiem pieprasīja vienu miljonu rubļu lielu summu.²⁷⁴ 25. novembra LSD CK Krievijas biroja sēdē šis jautājums tika izskatīts, bet naudas summas apjoms tika koriģēts. „CK un padomju vajadzībām” tika nolemts pieprasīt nevis vienu, bet piecus miljonus. Šo naudu vajadzēja saņemt ar J. Staļina starpniecību.²⁷⁵ 5. decembrī, pēc padomju valdības oficiālas apstiprināšanas, nauda Latvijas vajadzībām tika pārskaitīta no RRKP finansu nodaļas uz VĀK saimnieciskās nodaļas kontu, no kura to tālāk varēja saņemt Krievijas birojs.²⁷⁶ 18. decembrī, īsi pirms Latvijas padomju pagaidu valdības izbraukšanas uz Latviju, K. Pētersonam tika uzdots izņemt no konta visus piecus miljonus rubļu.²⁷⁷ Revolucionārā darbība un padomju varas organizēšana Latvijā vistiešākajā veidā tika finansēta no Maskavas.

Par to, cik kopumā LSD biedru un padomju darbinieku tika nosūtīti caur Krievijas biroju uz Latviju, precīzu ziņu nav. Zināms tikai tas, ka komunistus uz Latviju sūtīja regulāri, gandrīz katru dienu. Lielākās grupas sasniedza pat vairākus desmitus cilvēku. Piemēram, 1918. gada 20. novembrī no likvidētās Maskavas kara komisariāta politiskās nodaļas uz Latviju tika komandēti 39 darbinieki.²⁷⁸ 22. novembrī Krievijas birojs lūdza VĀK komandēt darbam uz Latviju 47 darbiniekus.²⁷⁹ 25. novembrī uz Rīgu nosūta R. Kārkliņu ar 14 latviešu strēlniekiem bruņotās sacelšanās gatavošanai.²⁸⁰ 28. novembra sēdē Krievijas birojs uz Latviju nolēma komandēt 18 biedrus²⁸¹, 5. decembrī 52, 8. decembrī 16 cilvēkus.²⁸² Vienlaikus uz Latviju tika sūtīti arī augsta līmeņa latviešu komunisti. Jau 14. novembrī uz fronti karaspēka organizēšanai tika nosūtīti vēlākie pagaidu padomju valdības locekļi: Frīdrihs Linde (velākais LSPR Tieslietu komisārs), Kārlis Pečaks, Juris Mežiņš un Augusts Ozoliņš.²⁸³ 5. decembrī uz Latviju ar 100 000 rubļu lielu summu devās vēlākais LSPR Iekšlietu komisārs J. Lencmanis un viņa vietnieks E. Vīksniņš, kuriem bija jāveic Krievijas biroja darbinieku nozīmēšana svarīgākajās vietās un tālāka biedru komandēšana par tranzītpunktu izmantojot Vecgulbeni.²⁸⁴

Uz Latviju nelegāli nosūtīto un pagrīdē palikušo biedru galvenais uzdevums bija pēc iespējas ātrāka vietējās varas pārņemšana. Tas nozīmēja vai nu padomju, vai revolucionāro

²⁷⁴ J. Šilfs LKP CK Krievijas birojam rakstīja: “Padomju u.c. šeit nepieminamiem vispārējiem izdevumiem mēs pieprasām vienu miljonu (1 000 000) rbļ.” Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 163.lpp.

²⁷⁵ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 109.lp.op.

²⁷⁶ Turpat, 116.lp.; LVA, PA-32 f., 1.apr., 6.l., 70.lp.

²⁷⁷ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 112.lp.op.

²⁷⁸ Turpat, 100., 100.lp.op., 101.lp.

²⁷⁹ Turpat, 103.-104.lp.a.op.

²⁸⁰ Roberts Kārkliņš ar strēlniekiem Rīgā ieradās pirmajās decembra dienās, bet jau 4. decembrī tika arestēts un nosēdēja cietumā līdz 1919. gada 3. janvārim. Skat.: LVA, PA-36 f., 10.apr., 65.l., 108.lp.

²⁸¹ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 112.lp.

²⁸² Turpat, 113.lp.op.; PA-32 f., 1.apr., 3.l., 110.lp.; PA-32 f., 1.apr., 6.l., 24.lp.

²⁸³ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 83.lp.

²⁸⁴ Turpat, 116.lp., 116.lp.op.

varas institūciju izveidošanu (piemēram, Valkā), vai, ja tas nebija iespējams, bruņotas sacelšanās gatavošana (piemēram, Rīgā, Jelgavā, Bauskā). Savukārt tām komunistu grupām, kuras devās uz rietumiem kopā ar Sarkanās armijas vienībām vai tām sekoja pa pēdām, bija jāveic praktiski varas pārņemšanas uzdevumi – jārevidē jau esošās padomes, jāorganizē padomes tur, kur tās vēl nebija izveidotas, jāveic aģitācija un jācīnās ar režīma reālajiem un potenciālajiem pretiniekiem. Ieskatu šādu grupu darbībā sniedz dažādi pārskati un ziņojumi, kurus sastādījuši attiecīgo grupu vadītāji. Lielākā daļa šo grupu darbojās autonomi un ar ļoti plašām pilnvarām.

Aplūkosim atsevišķas šo grupu darbības īpatnības. 1918. gada decembra sākumā tika izveidota kultūras organizācijas nodaļa, kura sākotnēji darbojās Latvijas armijas grupas, bet vēlāk Daugavpils Kara revolucionārās komitejas (KRK) paspārnē. Finansiāli nodaļu uzturēja no LSD CK Krievijas biroja līdzekļiem.²⁸⁵ Tās pienākumiem, vismaz pēc nodaļas nosaukuma spriežot, vajadzēja būt saistītiem ar kultūras dzīves organizēšanu Sarkanās armijas ieņemtajās teritorijās. Par nodaļas faktisko darbību liecina ziņas par tās rīcībā esošo inventāru, kur līdzās revolveriem un karabīnēm tika minēti arī 15 ložmetēji.²⁸⁶ Kādu kultūras dzīvi varēja organizēt ar ložmetēju palīdzību?

Ieskatu šīs nodaļas darba specifikā sniedz presē atrodamas ziņas: „No Krustapils. Tūliņ pēc miestīņa atbrīvošanas iesākās še revolucionārais jaunradīšanas darbs. Tikai no sākuma šī jaunradīšana pieņēma pavisam greizu virzienu. Vispārējā miestīņa iedzīvotāju sapulcē tika izvēlēta t.s. „padome”, resp. pagaidu izpildu komiteja no 15 personām, starp kurām izrādījās dažādi „tipi” līdz pat spekulantiem (...) kad ieradās Krustapilī Latviešu Armijas Grupas Kara Revolucionārās Padomes kultureli-organizatoriskā nodaļa un 3.latv. strēlnieku pulks, tad organizatoriskais darbs tika nostādīts uz pareizām sliedēm. Padome tika atlaista mājās un viņas vietā nodibinājās pagaidu Kara Revolucionārā Komiteja no 5 personām (...) no tām 2 piekomandēti no minētā kultūras nodaļas. (...) Pagasta „Padomes” vēlēšanas tika anulētas.”²⁸⁷

Ar padomju varas organizēšanu Latgalē un Vidzemē aktīvi nodarbojās arī Jāņa Zariņa vadītā grupa, kura bija saformēta no bijušās Maskavas kara komisariāta politiskās nodaļas darbiniekiem. Šīs grupas kompetencē ietilpa gan padomju varas organizēšana, gan kontroles tiesības karaspēkā un dažādās iestādēs, kā arī tā varēja veikt VĀK nodaļu funkcijas. J. Zariņš ar saviem vīriem izbrauca no Maskavas 28. novembrī, bet Latvijas teritorijā ieradās decembra sākumā. Latvijas pierobežā šī grupa galvenokārt cīnījās ar karaspēka un vietējo iedzīvotāju

²⁸⁵ Turpat, 122.lp.

²⁸⁶ LVA, PA-45 f., 4.apr., 24.l., 89.lp.

²⁸⁷ *Cīņa*, Nr.1, 8.janv,

veiktajām laupīšanām, izpildīja nāvessodus kontrrevolucionāriem, veica sarunas ar vācu zaldātu padomēm. Vidzemē J. Zariņa grupa “iztīrīja” vairākas padomes no “nevēlamiem elementiem”, no kuriem dažus arestēja, nosūtīja uz Vecgulbenes revolucionāro tribunālu vai nošāva. J. Zariņa grupa piedalījās arī A. Niedras aresta mēģinājumā Kalsnavā.²⁸⁸ Dažviet šī grupa pat apsteidza uzbrūkošās Sarkanās armijas daļas un iesaistījās sadursmēs ar pretinieku.²⁸⁹

Līdzīgas bruņotas grupas darbojās arī citās Latvijas vietās. Sevišķa vērība jāpievērš biežajām ievēlēto padomju reorganizācijām, kuras daudzviet notika pēc Sarkanās armijas ienākšanas.²⁹⁰ Daudzviet Latvijā vietējie iedzīvotāji bija ievēlējuši vietējās padomes vēl pirms komunistu parādīšanās. Tas tika darīts pēc viņu pašu iniciatīvas un kopumā demokrātiski, līdzīgi kā tas bija noticis 1917. gadā. Tomēr no Padomju Krievijas nākošo lielinieku skatījums uz padomju varas būtību principiāli atšķīrās no Latvijas iedzīvotāju gaidītā. Vietējām padomēm bija jākalpo par proletariāta diktatūras instrumentu nevis demokrātisku pašpārvaldes institūciju. Tas nozīmēja saimnieku un inteliģences izslēgšanu no vēlēto iestāžu sastāva, atstājot tikai bezzemniekus vai nabadzīgākos zemniekus. Tika lēsts, ka aptuveni 85% Vidzemes padomju ir jāpārvēl, lai tās atbilstu komunistu iecerētajai padomju varas formai.²⁹¹

Vietās, kur padomes vēl nebija ievēlētas, tika organizētas pagaidu (ārkārtas) revolucionārās varas institūcijas – Revolucionārās kara komitejas (RKK). To funkcijas bija ārkārtīgi plašas, gandrīz diktatoriskas un praktiski neviena nekontrolētas. Tās izveidoja lielākās apdzīvotās vietās vai nu karaspēka daļas, vai ienākušās komunistu grupas. To uzdevums bija attiecīgās teritorijas pārvaldīšana līdz vietējo padomju pilnīgai noorganizēšanai. RKK tika izveidotas Vecgulbenē, Madonā, Pļaviņās, Alūksnē, Valkā, Valmierā, Cēsīs.²⁹² Pēc padomes ievēlēšanas RKK nodeva tai savas funkcijas un tika likvidēta. Vislielākā un ietekmīgākā RKK 1918. gada beigās bija Rīgas Revolucionārā komiteja, kuru ievēlēja LSD XVII konferencē Rīgā 1918. gada 17.-18. novembrī. Faktiski tā darbojās kā nelegāla padomju valdība līdz Latvijas pagaidu padomju valdības izveidošanai 4. decembrī. Pēc tam tās funkcijas sašaurinājās līdz bruņotās sacelšanās gatavošanai Latvijas galvaspilsētā. Pirmajās dienās pēc Rīgas ieņemšanas RKK rokās atradās visa politiskā vara Rīgā. Rīgas RKK turpināja darboties līdz legālās Rīgas Strādnieku deputātu padomes sanākšanai 1919. gada 10. janvārī.

²⁸⁸ Niedra A. *Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi cīņā pret lieliniecismu*. Rīga: Zinātne, 1998. 117., 118.lpp.

²⁸⁹ LVVA, P-10 f., 1.apr., 49.l., 29.lp., 29.lp.op.

²⁹⁰ Tirzā, Siguldā un Krimuldā, Jēkabpilī, Svētē. Skat.: LVVA, P-10 f., 1.apr., 49.l., 2., 10., 12., 14.lp.

²⁹¹ LVA, PA-55 f., 2.apr., 3.l., 3.lp.

²⁹² LVA, PA-55 f., 2.apr., 3.l., 3.lp.

1919. gada janvāra pirmajā pusē noslēdzās visai haotiskais padomju varas organizēšanas posms. Tajā galvenā loma bija nevis centrālajām lielnieku režīma iestādēm (pagaidu padomju valdībai un tās komisariātiem, kuri tika izveidoti 1918. gada decembra beigās), bet gan vietējiem pagrīdniekiem un no Padomju Krievijas iesūtītajām komunistu grupām, kuru darbību no Maskavas koordinēja LSD CK Krievijas birojs. Tikai pēc Rīgas ieņemšanas un pagaidu padomju valdības pārcelšanās uz Latvijas galvaspilsētu var runāt par varas pakāpenisku centralizāciju. Šis pavērsiens skaidri iezīmējās pēc Apvienotās Latvijas padomju kongresa 1919. gada janvāra vidū.

***

Padomju Latvijas izveidošana bija Padomju Krievijas inspirēts un politiski, finansiāli un militāri atbalstīts ģeostatēģisks projekts. Par spīti Maskavas centieniem radīt pilsoņu kara ilūziju, notikumi Baltijā liecināja par Padomju Krievijas agresiju pret šeit izveidotajām nacionālajām valstīm. Latvijas komunistiskā pagrīde 1918. gada beigās bija pārāk mazskaitlīga, lai varētu cerēt patstāvīgi iegūt varu Latvijā. Tādēļ no Krievijas tika iepludināts liels skaits komunistu propagandas un revolucionārās darbības veikšanai. Arī militārās operācijas Latvijā sākotnēji tika īstenotas bez nacionālu vienību līdzdalības. Tikai 18. decembrī, gandrīz mēnesi pēc mūsdienu Latvijas robežas šķērsošanas, Latvijā ieradās pirmās latviešu strēlnieku vienības. Līdz janvārim latviešu strēlnieku pulki veidoja skaitliski nelielu daļu Latvijā no Padomju Krievijas iebrukušā karaspēkā vidū.

Latviešu komunistu vadība līdz pat 1918. gada beigām iebilda pret patstāvīgas Padomju Latvijas izveidošanas iespēju. Viņi uzskatīja, ka Latvijai jābūt Padomju Krievijas neatņemamai sastāvdaļai ar atsevišķām autonomijas tiesībām. Tādēļ latviešu komunisti vilcinājās gan ar pagaidu padomju valdības izveidošanu, gan tās manifesta izziņošanu. LSD CK piekāpšanās tika panākta tikai pateicoties KK(b)P CK un VCIK spiedienam un pārliecībai, ka Padomju Latvijas patstāvība būs iluzora un ārpolitiskās konjunktūras noteikta. Padomju valstiskumu izveidošana Baltijā bija nepieciešama, lai radītu politisku aizsegu Sarkanās armijas militārajām operācijām, kuru galamērķis bija atbalsts Vācijas revolūcijai un revolucionārajiem procesiem Eiropā kopumā. Tātad Padomju Latvijai bija jāklūst par tiltu starp Krieviju un Vāciju. Praktiskā padomju varas ieviešana 1918. gada nogalē Latvijā tika īstenota, organizējot revolucionārās varas institūcijas, atceļot un pārvēlot vietējās demokrātiskās padomes un īstenojot teroru pret jaunā režīma pretiniekiem.

3. NODAĻA. PADOMJU LATVIJAS POLITISKĀ ATTĪSTĪBA, 1919. GADA JANVĀRIS - APRĪLIS

3.1. Latvijas padomju kongress un LSPR konstituēšana

Padomju Latvijas formālais izveidošanas process noslēdzās ar Apvienotās Latvijas strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku padomju 1. kongresu, kurš risinājās Rīgā no 1919. gada 13. līdz 15. janvārim. Kongress bija nozīmīgs ar to, ka šeit lielinieku režīmam tika piešķirta formāla leģitimitāte, pieņemta Konstitūcija un rezolūcijas vairākos svarīgos jautājumos. Vienlaikus kongress tika izmantots jaunās varas varenības, iespēju un iekšējās disciplinētības demonstrēšanai.

Svarīgi atzīmēt, ka kongress tika sasaukts tikai desmit dienas pēc Rīgas ieņemšanas. Padomju valdība un jo sevišķi tās vadītājs P. Stučka steidzināja tā sasaukšanu. Tolaik tikusi apspriesta iespēja svarīgo pasākumu sarīkot 13 dienas vēlāk, 26. janvārī, kas ļautu tā norisi pieskaņot vēsturiskajiem 1905. gada notikumiem un drošības situācija būtu stabilāka. Šāda iespēja tika noraidīta, jo, pēc P. Stučkas domām, „ātrākai Kongresa sanākšanai bija milzīga politiska nozīme.”²⁹³

Kādi bija motīvi, kas steidzināja sarīkot kongresu? Pirmkārt, viens no tiem varēja būt P. Stučkas personīgā prestiža spodrināšana, jo viņš, jau aizbraucot no Maskavas uz Valku, bija solījis VCIK priekšsēdētājam J. Sverdlovam, ka kongress notiks tieši 13. janvārī. Vēlāk padomju valdības galva ar labpatiku atcerējās, ka šo solījumu izdevies izpildīt.²⁹⁴ Otrkārt, kongresa ātrāku noturēšanu pagērēja tālaika ārpolitiskā situācija, kurā Padomju Latvijai bija sava noteikta loma. Visu ar Latvijas padomju valstiskuma izveidošanu saistīto formalitāšu nokārtošana bija svarīga, lai attaisnotu Padomju Krievijas karaspēka atrašanos Latvijas teritorijā un atvieglotu tālāko ofensīvu rietumu virzienā. Sevišķi svarīgi tas bija Vācijas notikumu kontekstā, kur Berlīnē no 5. līdz 15. janvārim risinājās spartakistu sacelšanās. Treškārt, kongress bija jāsasauca pēc iespējas ātrāk arī iekšpolitisku mērķu labad. Jaunajam režīmam bija iekšēji jākonsolidējas, pilnībā jānoformē centrālā vara un varas vertikāle, kā arī jāmotivē jaunā režīma līderi turpmākajai darbībai pēc varas sagrābšanas.

²⁹³ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.11

²⁹⁴ Stučka P. *Rakstu izlase. 2. sēj. 1910.g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris.* / red. Dribins L. Rīga: Liesma, 1978. 234.lpp. Zināms, ka P. Stučka apstiprinājis kongresa norisi 13. janvārī 29. decembra telegrammā, kura tika nosūtīta J. Sverdlovam no Valkas. Vēlreiz uzaicinājums uz kongresu J. Sverdlovam tika nosūtīts 6. janvārī. Uz šo uzaicinājumu VCIK priekšsēdētājs atbildēja, ka “no visas sirds tiecas pats atbraukt.” Skat.: KFVA, P-1235 f., 94.apr., 573.l., 128., 139., 140.lp.

Uz Apvienotās Latvijas padomju kongresu tika pulcināti visu vietējo strādnieku un bezzemnieku padomju pārstāvji, kā arī liels skaits viesu no Latvijas, Vācijas un Padomju Krievijas. Kopumā kongresā piedalījās aptuveni 1000 dalībnieku, tai skaitā 705 padomju un partijas delegāti.²⁹⁵ Kongresa darba kārtība bija ārkārtīgi plaša – sākot ar apsveikumiem un reprezaentatīviem pasākumiem Padomju Latvijas Konstitūcijas pieņemšanai. Tas viss bija jāpaveic nieka trīs dienās, kas principiāli izslēdza jebkādu diskusiju un kritisku viedokļu paušanas iespēju. Turklāt svarīgāko lēmumu aplūkošana notika tikai trešās dienas vakarā.

Kongresa norise sākotnēji bija plānota Bruņniecības (tagadējā Saeimas) namā, taču tur visiem dalībniekiem nepietika vietas. Tādēļ kongresa dalībnieki svinīgā kolonnā, karogiem plīvojot, devās cauri Vecrīgai uz 1. Pilsētas teātri (tagadējā Nacionālā opera), kur astoņos vakarā tika atklāts kongresa darbs.²⁹⁶ Tas bija pirmais šāda veida gājiens, kurā publiski piedalījās komunistu līderi. Pirmajā kongresa dienā ar apsveikumiem un runām uzstājās padomju valdības un LKP pārstāvji, kā arī augsti viesi no Padomju Krievijas, kuru vidū svarīgākie bija Maskavas padomes priekšsēdētājs S. Kameņevs un VCIK priekšsēdētājs J. Sverdlovs, kurš tolaik Padomju Krievijas varas hierarhijā atradās līdzās (formāli pat augstāk) Tautas Komisāru Padomes (TKP) priekšsēdētājam V. Ļeņinam. Kaut arī V. Ļeņinu P. Stučka bija personīgi ielūdzis, viņš uz kongresu neieradās. Vienīgais praktiskais darbs, kurš tika paveikts pirmajā dienā, bija LSPR Konstitūcijas izstrādāšanas komisija apstiprināšana.

Otrajā dienā kongresa ietvaros Rīgā tika organizēts svinīgs sēru gājiens, lai godinātu un Esplanādē (vēlāk pārdēvēts par Komunāru laukumu) apbedītu 27 vācu okupācijas varas un 3. janvāra cīņās nogalinātos revolucionārus.²⁹⁷ Tā bija liela un labi organizēta izrāde, kuru noskatījās liels skaits rīdznieku un kura kalpoja propagandas un jaunā režīma varas demonstrācijas mērķiem.

Trešā kongresa diena tika veltīta visu svarīgāko jautājumu izlemšanai. Darbs tika uzsākts tikai sešos vakarā, kaut arī iepriekš darbu bija paredzēts sākt jau pulksten divos.²⁹⁸ Neskatoties uz vēlo sākumu, bija jāpaspēj noklausīties daudzi ziņojumi, apstiprināt padomju valdības uzbūvi, pieņemt Konstitūciju, apspriest agrāro un vēlēšanu jautājumu. P. Stučka uzstājās ar ziņojumu par padomju valdības darbu, par tā brīža militāro un saimniecisko stāvokli un starptautisko situāciju.²⁹⁹ Sekoja kongresa rezolūcijas pieņemšana, kurā tika

²⁹⁵ No tiem 569 delegāti, pārējie bija viesi. Skat.: *Cīņa*, 1919, 16. janv.

²⁹⁶ *Uz priekšu!* 1919, 16. janv.

²⁹⁷ Apglabāto vidū bija arī nošautie karavīri no Rīgas aizsardzības rotas. Skat.: *Cīņa*, 1919, 8. janv.

Viņus izraka no kapiem un pārvietoja uz 1. pilsētas slimnīcu. Skat.: Strādnieku *Cīņa*, 1919, 7. janv.

²⁹⁸ *Uz priekšu!* 1919, 18. janv.

²⁹⁹ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.222-224

slavēta LSD CK enerģiskā darbība, vēlreiz apstiprināts 17. decembra manifesta teksts un atzīta padomju valdības īstenotās politikas pareizība, kā arī uzdots padomju valdībai īstenot nesaudzīgu cīņu pret kontrrevolūciju un spekulāciju, īstenot pārtikas monopolizāciju un pārtikas diktatūru. Šo rezolūciju nolāsīja LSD pārstāvis K. Pečaks un kongress to vienbalsīgi apstiprināja. Arī citos jautājumos nekādu diskusiju nebija, notika tikai formāla balsošana par LSD CK iepriekš izstrādātajiem priekšlikumiem. Jāpiebilst, ka šāda kongresa norise daudzus delegātus neapmierināja, sevišķi tos, kas bija mērojuši tālu ceļu uz Rīgu un kuriem bija liegts aktīvi iesaistīties svarīgo lēmumu izstrādāšanā.³⁰⁰

LSPR Konstitūcijas izstrādāšanas komisijā ietilpa ievērojamākie LSD vadītāji: P. Stučka, J. Daniševskis un K. Pečaks. Kā atzina paši komisijas dalībnieki, LSPR Konstitūcija tika apzināti veidota tādējādi, lai tā būtu pēc iespējas līdzīgāka KSFPR Konstitūcijai, kuras izstrādāšanā, starp citu, bija piedalījies P. Stučka. Kaut arī tika uzsvērts, ka Padomju Krievijas Konstitūcija tikusi piemērota Latvijas apstākļiem, kā atzina P. Stučka, „mainīt mums nācās ļoti maz.”³⁰¹ LSPR Satversmes 1. paragrāfa 2. pants paredzēja, ka tiek negrozīti pieņemti 1918. gada 10. jūlija KSFPR Satversmes pamatnoteikumi (Konstitūcijas 9. līdz 23. pants (2. daļa)).³⁰² Arī citos punktos līdzība starp abām Konstitūcijām bija liela. P. Stučka norādīja, ka atšķirībā no Krievijas, kongress tiek saukts par padomju kongresu. Otra atšķirība bija tāda, ka tika atzēsti līdz šim figurējošie padomju un kongresu apzīmējumi „bezzemnieku” un „strēlnieku”, strēlniekus pielīdzinot strādniekiem, kuri darbojās „tikai citos apstākļos.”³⁰³ Atšķirībā no Krievijas bija paredzēta padomju valdības un apriņķu padomju apspriežu sasaukšana divreiz mēnesī un netika atsevišķi nodalītas apriņķa un apriņķa pilsētu padomes.

Tāpat kā citi jautājumi, arī Padomju Latvijas Konstitūcija kongresā netika sīkāk apspriesta. Par to vienošanās bija panākta 15. janvārī notikušajā komunistiskās frakcijas sēdē,

³⁰⁰ *Uz priekšu!* 1919, 18. janv.

³⁰¹ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.228

³⁰² *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 226.lpp. Šajos pamatnoteikumos tika formulēta proletariāta diktatūras principu ievērošana, darba tautas tiesības un pienākumi u.c. Pavisam KSFPR Konstitūcijā bija sešas sadaļas: Darba tautas tiesību deklarācija; Konstitūcijas pamatnoteikumi; Padomju varas uzbūve; Aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības; Budžeta tiesības; RSFPR karogs un ģerbonis. LSPR Konstitūcijā bija septiņas sadaļas: Vispārējie noteikumi; Centrālās varas organizācija; Vietējās Padomju varas organizācija; Vēlēšanu normas; Vēlēšanu tiesības un kārtība; Centrālo un vietējo ienākumu un izdevumu budžets; LSP Republikas karogs un zīmogs. Skat.: *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.256-258

³⁰³ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.228

kura par vairākām stundām aizkavēja kongresa darba atsākšanu.³⁰⁴ Ziņojumus par Konstitūcijas izstrādāšanu un saturu kongresa dalībniekiem nolasīja P. Stučka un J. Daniševskis, bet kongress to vienbalsīgi pieņēma. Pirmais ar ziņojumu kongresam uzstājās J. Daniševskis, izskaidrojot LSPR iekšējo uzbūvi. Viņš paziņoja, ka turpmāk visa vara Latvijā tiek nodota revolucionārajai tautai. Tādēļ padomju valdību nedrīkstot uzskatīt par visas tautas, bet tikai par noteiktas šķiras (proletariāta) valdību. Visiem, kuri nepieder pie šīs šķiras, tiek atņemtas vēlēšanu tiesības. Arī P. Stučka uzsvēra, ka „proletariāts nes brīvību tikai savai šķirai.”³⁰⁵ Tādējādi šķiru cīņas un proletariāta diktatūras princips kļuva par LSPR Konstitūcijas pamatu.

Par „darba tautas” augstāko varas orgānu formāli kļuva Apvienotās Latvijas strādnieku padomju kongress. Tā delegātiem bija jāievēl Latvijas Centrālā Izpildkomiteja (LCIK) 60 locekļu sastāvā, kuras rokās tika koncentrēta visa likumdevēja un izpildvara. Savukārt LCIK no sava vidus ievēlēja LSPR valdību 11 cilvēku sastāvā, kurai vajadzēja īstenot dzīvē LCIK lēmumus un rīkojumus. Tātad centrālās varas struktūra Latvijā un KSFPR bija gandrīz identiska – LCIK var uzskatīt par VCIK ekvivalentu, bet padomju valdība par TKP līdzinieci. Gluži tāpat kā Krievijā, arī Latvijā reālā vara atradās nevis padomju kongresa, kura uzdevums bija tikai regulāra pastāvošā režīma legitimitātes atjaunošana, bet gan padomju valdības rokās, kuras locekļi vienlaikus ietilpa arī LCIK prezidijā un LKP CK. Tas tika darīts apzināti, balstoties uz Padomju Krievijas pieredzi.³⁰⁶ Rezultātā politiskā vara Padomju Latvijā tika koncentrēta ārkārtīgi šaura cilvēku loka rokās, pat šaurāka nekā Padomju Krievijā, kur pastāvēja vairāki varas centri (VCIK, TKP, arī VĀK).

Izpildvaras struktūra arī bija līdzīga tai, kāda pastāvēja Padomju Krievijā. Visas atsevišķās iestādes tika grupētas Komisariātos (Padomju Krievijā – Tautas komisariāti), bet Komisariāti avienoti speciālās padomēs, kuras pārraudzīja svarīgākās nozares. Tautsaimniecības padomē ietilpa ražošanas (Rūpniecības, Zemkopības, Satiksmes un Darba komisariāts) un maiņas (Pārtikas, Finanšu un Maiņas komisariāts) padomes; Revolucionārās cīņas padomē tika apvienoti Kara, Iekšlietu un Tieslietu komisariāts; Sociālās apgādības un Izglītības padomē ietilpa Sociālās nodrošināšanas, Veselības un Izglītības komisariāts. Valsts kontroles komisariāts un Statistikas komisariāts darbojās ārpus padomēm, bet to vadītāji varēja piedalīties valdības sēdēs. Katra padome no sava vidus formāli deleģēja noteiktu skaitu

³⁰⁴ *Uz priekšu!* 1919, 18. janv.

³⁰⁵ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.228

³⁰⁶ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1.* Псков, 1919. стр.36

pārstāvju Padomju Latvijas valdībā: no Tautsaimniecības padomes 5, no Revolucionārās cīņas padomes 2, Sociālās apgādības un Izglītības padomes 2 cilvēkus. Tautsaimniecības padomes priekšsēdētājs vienlaikus ieņēma valdības priekšsēdētāja amatu, bet līdzās pārējiem 8 padomju pārstāvjiem valdībā ietilpa arī valdības sekretārs un LSD centrālā orgāna („Cīņas”) redaktors, kuram formāli valdībā bija jāpārstāv komunistiskā partija. Pamatojot „Cīņas” redaktora iekļaušanu valdības sastāvā, J. Daniševskis paziņoja: „Mēs atklāti sakām, ka mūsu valdība ir komunistiska.”³⁰⁷ Tātad nekādu ilūziju par partijas un padomju varas nošķirumu nevarēja būt.

Svarīgi ir atzīmēt, ka Padomju Latvijā netika izveidots Ārlietu komisariāts, bet pastāvēja ārlietu sekretariāts, kuru vadīja valdības priekšsēdētājs. Vislatvijas padomju kongresā apstiprināja padomju valdību šādā sastāvā: P. Stučka (priekšsēdētājs), D. Beika (rūpniecības komisārs), J. Bērziņš (izglītības komisārs), J. Daniševskis (valdības priekšsēdētāja vietnieks), R. Endrups (finansu komisārs), O. Kārklīšs (valdības priekšsēdētāja vietnieks), K. Krastiņš (“Cīņas” redaktors), J. Lencmanis (iekšlietu komisārs), K. Pētersons (kara komisārs), F. Roziņš (zemkopības komisārs), J. Šilfs (valdības sekretārs). Komentējot valdības uzbūves struktūru, P. Stučka norādīja, ka galvenais mērķis bijis vienkārša, lēta un mazskaitlīga valdības aparāta izveidošana, lai izvairītos no Krievijas smagnējā birokrātiskā aparāta replicēšanas. J. Sverdlovs esot iepazinies ar Padomju Latvijas varas uzbūves shēmu un to akceptējis, „pieņemot, ka pa šo ceļu būs jāiet arī Krievijas Republikai.”³⁰⁸

Komisariātus uz vietām pārstāvēja apriņķu padomes, kuru izpildkomitejas sastāvēja no atbilstošām nodaļām, kuras līdzīgi komisariātiem bija apvienotas attiecīgās padomēs, piemēram, Rīgas Revolucionārās cīņas padome utt. Arī pagastu padomēs tika ieviesta līdzīga struktūra, jo to izpildkomitejās arī vajadzēja ietilpt visu komisariātu nodaļām. Līdz ar to LSPR Konstitūcija paredzēja stingras varas vertikāles izveidošanu. Kaut arī zemākā līmeņa padomes tiešās vēlēšanās ievēlēja vietējais proletariāts, tās bija pakļautas stingram centrālo iestāžu (komisariātu) diktātam, kurus vadīja ievērojamākie LSD līderi.

Tātad faktiski jaunizveidotais režīms īstenoja nevis proletariāta, bet gan vienas partijas diktatūru. LSD biedriem partijas nospraustā politiskā līnija bija saistoša, bet LSPR augstākajā varas ešelonā nebija neviena bezpartejiskā, visi bija komunisti. Augstākais amats, kuru ieņēma bezpartejiska amatpersona, bija Izglītības komisariāta Mākslas nodaļas pārzinis Andrejs Upīts. P. Stučka kongresā atklāti paziņoja: „Partija (komunistiskā) nosaka valdības

³⁰⁷ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.227

³⁰⁸ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1.* Псков, 1919. стр.35

īstenoto līniju.”³⁰⁹ Arī par apriņķu un pagastu izpildkomiteju vadītājiem no iedzīvotāju ievēlētajām padomēm gandrīz vienmēr tika iecelti komunisti, bet kur tādu nebija, tur partijas diktatūra tika īstenota ar centrālo iestāžu rīkojumu palīdzību. Turklāt vajadzības gadījumā LCİK bija tiesības atcelt apriņķu izpildkomiteju rīkojumus.

Kongress pieņēma arī rezolūciju par Latvijas attiecībām ar Krieviju. Šis jautājums bija ļoti sāpīgs latviešu komunistiem, kuri īsti nespēja samierināties ar patstāvīga valstiskuma izveidošanu. Tādēļ, rezolūcijā tika runāts par Latvijas proletariāta brīvprātīgo apvienošanos ar krievu proletariātu un tā uzbūvēto KSFPR. Tika uzsvērts, ka arī pēc Latvijas neatkarības atzīšanas, abām valstīm jādzīvo visciešākajā brālīgajā savienībā un jāstiprina abu valstu sadarbība. Tie, protams, bija tikai vārdi, tomēr Padomju Latvijas Konstitūcija un visu Krievijas izdoto dekrētu pieņemšana liecināja, ka latviešu komunisti tik tiešām centās nepieļaut Padomju Latvijas patstāvības nostiprināšanos.

Centieni pēc iespējas uzsvērt Latvijas saikni ar Krieviju bija vērojama arī Konstitūcijas noteiktajā Padomju Latvijas simbolikā. Padomju Latvijas oficiālais nosaukums turpmāk tika noteikts “Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika,” kas līdzinājās Padomju Krievijas oficiālajam nosaukumam. Tika apstiprināts arī LSPR karogs (sarkans laukums ar oficiālā Padomju Latvijas nosaukuma abriveatūru “LSPR”) un ģerbonis. Šeit jāpievērš uzmanība divām niansēm. Pirmkārt, P. Stučka, apspriežot padomju republikas simboliku, norādīja, ka gadījumā, ja LSPR pievienos Padomju Krievijai, uz LSPR karoga tiks pievienots KSFPR ģerbonis. Otrkārt, Padomju Krievijas ģerbonī bija attēlots sirpis un āmurs, bet LSPR ģerbonī izkopts un āmurs, kā arī zobrats, kam vajadzēja demonstrēt Latvijas pilsētas un lauku proletariāta augstāko attīstības pakāpi salīdzinot ar Padomju Krieviju.³¹⁰ Līdzīgā simbolika, gandrīz identiskās Konstitūcijas, KK(b)P vadītāju ievēlēšana LCİK par goda locekļiem un Konstitūcijā nostiprinot īpašas attiecības ar Krieviju, viss tas apliecināja, ka latviešu komunisti nevēlējās atteikties no savas tradicionālās nostājas Latvijas patstāvības jautājumā, kas nekad nespējās tālāk par ierobežotu autonomiju Krievijas sastāvā.

³⁰⁹ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959.стр.228

³¹⁰ Stučka P. *Rakstu izlase. 2. sēj. 1910.g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris.* / red. Dribins L. Rīga: Liesma, 1978. 374.lpp.; Šilde Ā. *Pirmā Republika.* Ņujorka: Grāmatu draugs, 1989. 190.lpp.

3.2. Padomju valdības programmas pamatprincipi

Priekšstatu par padomju valdības iecerēto politisko programmu un tās pamatprincipiem mēs varam gūt, analizējot svarīgākos LSD pieņemtus programmatiskos dokumentus (17. decembra manifesti, Apvienotās Latvijas strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku padomju 1. kongresa rezolūcijas, LKP 6. kongresa rezolūciju) un komunistu vadoņu izteikumus.

P. Stučka 1918. gada decembrī Padomju Latvijas vēsturisko misiju formulēja šādi: „Mazā Latvija iesāk jaunu vēstures laikmetu (...) Visu acis raugās uz to, jo Latvijas proletariāta spīdošā pagātne viņai uzliek sevišķus uzdevumus: viņa var būt tikai pirmajās rindās. Un Latvijas darba komūnai ne vien vārdos, bet arī darbos jātop par komūnu. Viņai jācenšas vēl tālāk: kļūt par parauga komūnu. (...) Un pār Rīgas – šī Krievijas „loga uz rietumiem” – pili tālu redzami pacelsies mūsu sarkanais karogs ar Parīzes Komūnas sargu paroli: „Mēs stāvam še sargvietās par visu cilvēci!”³¹¹ Šinī citātā mēs skaidri redzam divus ambiciozus pieņēmumus, kuri lielā mērā noteica lielnieku režīma īstenoto politiku. Pirmais saistījās ar pieņēmumu, ka Padomju Latvijai būs iespēja dot ievērojamu internacionālu ieguldījumu pasaules revolūcijas veicināšanā. Otrs bija pārliecība par latviešu proletariāta izredzētību un tās vēsturisko misiju kļūt par paraugu citām padomju republikām.

Latviešu komunistu starptautiskās ambīcijas uzskatāmi bija izklāstītas 17. decembra manifestā, kur Padomju Latvija tika salīdzināta ar degošu lāpu “pretinieku revolucionārajā pulvera tornī.”³¹² Pārliecība, ka Padomju Latvija kļūs par nozīmīgu posmu ceļā uz pasaules revolūciju, bija balstīta ideoloģizētā tā laika vēsturiskās situācijas interpretācijā. Vācijā bija notikusi revolūcija, un ziņas par streikiem un nemieriem pienāca no visas Eiropas. Šie fakti radīja pamatu utopiskai nākotnes vīzijai: „(..) aiz mums stāv komunistiskā revolūcija, kas ne vien Vācijā, bet arī visā pārējā Eiropā jo drīzi novedīs pie vispārējo sociālistisko padomju republiku apvienības, kuras sastāvdaļa būs arī mēs.”³¹³ Latviešu lielnieki gaidīja jaunas pasaules kārtības nodibināšanos un vēlējās aktīvi piedalīties šajā procesā.

Otru mērķi, kas vairāk bija saistīts ar iekšpolitiskajiem procesiem, mēs arī varam atrast formulētu 17. decembra manifestā: „Mēs labi apzināties, ka pāreja uz sociālismu nav vienas dienas darbs, bet mēs noteikti un tūlīn dodamies ceļā uz to.”³¹⁴ Šo tēzi pēc Rīgas ieņemšanas vēlreiz apstiprināja P. Stučka, izklāstot valdības politikas galvenos principus: „Mūsu

³¹¹ P. Stučka. *Rakstu izlase. 2. sēj. 1910.g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris.* / red. Dribins L. Rīga: Liesma, 1978. 311.lpp.

³¹² Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku Padomju valdības manifesti. Pieejams Internetā: <http://www.historia.lv/alfabets/L/la/lspr/dok/1918.12.17.htm>

³¹³ Turpat

³¹⁴ Turpat

programmu varētu saņemt īsi pāris vārdos: **mēs tūlīt uzņemam ceļu uz sociālismu.**³¹⁵ Viņš vienlaikus kritizēja atsevišķu biedru aizbildināšanos ar vēl nenobriedušiem apstākļiem un kara postījumiem, kas liedzot īstenot tūlītēju pāreju uz sociālismu. Sociālisma uzbūvēšana bija pasaules mēroga vēsturisks uzdevums, kuru nedrīkstēja aizkavēt nekādi traucēkļi un aizspriedumi.

Valdības priekšsēdētājs arī paskaidroja, kas ir jādara, lai sasniegtu sociālismu un uzbūvētu „paraugkomūnu”. Kā pirmais uzdevums tika noteikta agrāko varas struktūru iznīcināšana. P. Stučka rakstīja: „starp kapitālismu un sociālismu būs ilgāks pārejas laikmets, kurā varu sagrābušajam proletariātam ar ciešu roku jāiznīcina visas pilsoniskās valsts, kā verdzināšanas aparāta iestādes, tās galīgi salaužot, mantīgās šķiras iznīcinot, un visas šķiru starpības tiešām atceļot, pēc tam tikai varēs iestāties jauna brīva sociālisma kārtība.”³¹⁶

Otrs uzdevums bija „šķiru valsts” jeb proletariāta diktatūras izveidošana, kura pastāvētu pārejas periodā no kapitālisma uz sociālismu. Šī uzdevuma sasniegšanai bija jāizveido terora sistēma, jo „neviens taču nešaubīsies par to, ka bagātnieku šķira nekad ar labu neatdos savas varas un ka šie norisināsies tiešām „pēdējā kauja”, kas būs „asiņaina kauja”, kura nav iespējama bez spēcīga varas aparāta. Šinī laikmetā šķiru cīņa pāriet bruņotā pilsoņu karā, kurā uz dzīvību un nāvi cīnās proletariāta un mantīgo šķiru diktatūras.”³¹⁷ Tātad terors tika uzskatīts par līdzekli pilsoņu kara izraisīšanai un uzvarai šinī karā. Papildus fiziskai cīņai pret šķiras ienaidniekiem bija nepieciešams organizēt cīņu arī pret buržuāzisko ideoloģiju, kura, pēc P. Stučkas domām, turot savā varā strādnieku apziņu. Tika identificēti arī šie ideoloģiskie ienaidnieki: buržuāziskā prese, skola un baznīca. Liela loma šajā cīņā bija atvēlēta propagandai.³¹⁸ Jāatzīmē, ka ideoloģiskā saikne starp komunisma uzcelšanu un terora nepieciešamību tika deklarēta arī oficiālos partijas dokumentos. Piemēram, LKP VI kongresa pieņemtajā rezolūcijā par Komunistiskās partijas un padomju valdības savstarpējām attiecībām bija teikts: „Latvijas Padomju valdība ir proletariāta diktatūra, t.i., spēcīga vara, kuras uzdevums ir iznīcināt pilsoņu šķiras varu un vispār iznīcināt šķiru starpības, ievēdot Latviju komunisma iekārtā.”³¹⁹

³¹⁵ *Strādnieku Cīņa*, 1919, 5. janv.

³¹⁶ Turpat

³¹⁷ Turpat. Citā rakstā P. Stučka par kļūdainu viņš nosauca uzskatu, ka kapitālistu šķira nav jāatceļ vai jāiznīcina. *Cīņa*, 1919, 8. janv.

³¹⁸ P. Stučka: „Mums vakar vēl pievienojās 8 apmuļķotas pretinieka rotas. Mums šodien pieteicās vakardienas valdības ierēdņi. (...) Un mēs darīsim visu, lai iekarotu arī viņu galvas un sirdis. Tādēļ mēs atklāsim jo plašu aģitāciju, ne lai zvejotu balsis vai biedru kandidātus, bet lai vestu karu uz dzīvību un nāvi pret to garīgo atkarību, kādā smok vēl masas un ne tikai masas, pretim pilsoniskajai garu pasaulei.” *Cīņa*, 1919, 8. janv.

³¹⁹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 291.lpp.

P. Stučkas formulētā padomju režīma programma lielā mērā balstījās uz priekšstatu par Latvijas proletariāta salīdzinoši augstāko attīstības pakāpi, kas ļautu veikt tūlītēju pāreju uz sociālismu. Interesanti, ka tāds pats pieņēmums bija pamatā Iskolata īstenotajai politikai 1917. gadā. Tomēr šāda pārliecība bija tāla no realitātes, jo tā ietvēra sevī vēlamību un sentimentālās atmiņas par LSD un latviešu strādniecības spēku pirms 1. Pasaules kara, nevis patieso stāvokli. Latvijas rūpniecība 1919. gadā bija pilnībā izpostīta un gandrīz visi strādnieki bija evakuēti uz Krieviju. Turklāt Latvijā palikušais „proletariāts” visu 1918. gadu bija palicis izolēts no Krievijas politiskajiem procesiem un tur īstenotajām reformām. Šādā nozīmē skaitliski nelielā Latvijas strādniecība patiesībā bija tālu „atpalikusi” un nevarēja tikt uzskatīta par sociālistiskās kustības avangardu. Vienīgais veids kā šo „atpalicību” varēja pārvarēt un apdzīt Krieviju ceļā uz sociālismu, lai apmierinātu latviešu komunistu līderu ambīcijas, bija mākslīga pārmaiņu paātrināšana.

Pirmais solis Padomju Krievijas panākšanas un apdzīšanas plānā bija 1919. gada 8. janvārī publicētais dekrēts par KSFPR līdz 1918. gada 25. decembrim pieņemto dekrētu stāšanos spēkā Latvijā. KSFPR dekrētu saskaņošanai ar vietējo likumdošanu nodibināja tieslietu komisāra F. Lindes vadītu komisiju.³²⁰ Līdz ar to Padomju Latvija vienā dienā bija ieguvusi likumdošanas bāzi, kuras izstrādāšanai Padomju Krievija bija veltījusi vairāk kā gadu. Daudzi no šiem dekrētiem tika uzlaboti, lai izvairītos no „kļūdām”, kuras tika pieļautas Krievijā.

Otrs solis reformu paātrināšanai bija stingras varas vertikāles izveidošana. Skatīliski nelielajai lielnieku elitei bija jānodrošina iespējas savus lēmumus un noteikumus ātri un efektīvi nodot vietējai izpildvarai un kontrolēt reformu ieviešanu dzīvē. Tas tika panākts, ieviešot dzelzainu vietējo iestāžu vadību un kontroli, ko nodrošināja partijas un padomju struktūru sapludināšana. P. Stučka janvāra sākumā rakstīja, ka nav iespējams nodalīt valdības aparātu no partijas aparāta: „mēs esam komunistu partija un mūsu valdība ir šīs partijas valdība, kas izvedīs dzīvē savu programmu (...) **partijas vadība ir padomju varas vadība**. Un nevien oficiāli, pusaizklāti, bet pilnīgi oficiāli atklāti.”³²¹ Izplatīta prakse bija padomju iestāžu un partijas organizāciju darbības nenošķiršana. Piemēram, krīzes apstākļos tika noturētas apvienotas LKP CK un padomju valdības sēdes.³²² Turklāt visa padomju varas struktūra tika pēc iespējas piesātināta ar komunistiem.

³²⁰ Puriņš Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.4, 16.lpp.

³²¹ *Cīņa*, 1919, 8. janv.

³²² LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 14.-25.lp.op.

3.3. Represīvā politika

Iespēja ātrāk sasniegt sociālismu tika saistīta arī ar stingri centralizētas un kontrolētas terora sistēmas izveidošanu. Padomju Latvijā īstenotās represijas pret politiskajiem ienaidniekiem parasti tiek apzīmētas kā Sarkanais terors.³²³ Represīvās politikas nozīmi Padomju Latvijas attīstībā ir grūti pārvērtēt. Pirmkārt, paši lielinieki represīvo sistēmu uzskatīja par ārkārtīgi svarīgu savas politiskās darbības sfēru. Par to liecina gan šīs tēmas pieminēšana 17. decembra manifestā³²⁴, gan regulārā ar teroru saistīto problēmu iekļaušana padomju valdības darba kārtībā, gan neatslābstošā interese par represijām zemāka līmeņa padomju un partijas iestādēs. Otrkārt, represīvā sistēmas uzbūve un tās darbības principi atklāj lielinieku režīma ideoloģiskās nostādnes un darbības principus. Treškārt, represīvā sistēma tika iecerēta un izmantota kā instruments sabiedrības transformēšanai un pastāvošā režīma stabilitātes uzturēšanai.

Padomju Latvijā īstenotās politiskās represijas bija cieši saistītas ar latviešu komunistu ideoloģiskajām nostādnēm un vēsturisko situāciju. Vēlreiz jāuzsver, ka latviešu lielinieki izcēlās ar sevišķu radikālismu un vēlmi apsteigt krievu biedrus sociālisma celtniecībā. 1918. gada notikumi Krievijā bija parādījuši represiju nozīmi politiskā režīma stabilitātes uzturēšanā un cīņā pret politiskajiem pretiniekiem. Turklāt daudzi latviešu komunisti bija tiešā vai netiešā viedā piedalījušies šinīs represijās un saskatīja tajās efektīvu sabiedrības vadības un

³²³ Paskaidrojums par jēdziena „Sarkanais terors” lietošanas specifiku. 1918. gada 30. augustā pēc atentāta pret Ļeņinu VCIK aicināja uzsākt nesaudzīgu masu teroru pret revolūcijas ienaidniekiem, 1918. gada 5. septembrī KSFPR Tautas komisāru Padome pieņēma lēmumu par Sarkanā terora uzsākšanu. Skat.: Stumbiņa E. Padomju tiesas pirmie soļi Latvijā. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1957. 25.lpp. Padomju Latvijā īstenotās represijas par Sarkanā teroru dēvēja arī P. Stučka. Skat.: Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.146

³²⁴ LSD CK un Rīgas komiteja jau novembra sākumā, reaģējot uz Vācijas revolūciju, paziņoja: „[starptautiskā revolūcija] nesīs mieru būdīnām un karu pilīm visās zemēs. (...) Gals tuvojas arī mūsu izsūcējiem – Baltijas junkuriem un tautiskiem bagātņiem.” Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 127.lpp.

pārveidošanas līdzekli.³²⁵ Šie, acīmredzot, ir galvenie iemesli, kādēļ 1919. gadā lielinieku īstenotās represijas bija daudz asiņainākas par Vidzemē 1917. un 1918. gadā pieredzētajām.³²⁶

Atgriežoties Latvijā, komunisti bija apbruņoti ar teorētiskām un praktiskām zināšanām terora īstenošanā un, vēl svarīgāk, ar šķiru kara apziņu. Tieši ideoloģiskie apsvērumi bija izšķirošie terora iniciēšanā, jo racionāla pamatojuma tā nepieciešamībai nebija. Komunisti, ienākot Latvijā, praktiski nesaskārās ar aktīvu pretestību un tā tas turpinājās līdz martam, kad frontes aizmugurē parādījās pirmās spēcīgās partizānu grupas. Situācija bija līdzīga 1917. gadam – plašs sabiedrības atbalsts vai vismaz nogaidošas simpātijas un oponentu pilnīga bezspēcība. Tas, kas atšķīrās, bija spēcīgi izteikta šķiru cīņas principu uzsvēršana un vēlme tos iedzīvināt, lai maksimāli ātri pārveidotu sabiedrību un radītu jaunu realitāti. J. Daniševskis divas dienas pēc Rīgas ieņemšanas rakstīja, ka šķiru karš esot „vienīgais līdzeklis strādniekiem glābt sevi no verdzības, no bada, no posta. (...) Kas grib uzvarēt, tam jāprot karā būt nesaudzīgam un uzņēmīgam un cirst droši un smagi.”³²⁷ Pāreja no šķiru cīņas uz šķiru karu bija jūtama jau no pirmajām komunistu valdīšanas dienām. Režīma reālie un iedomātie ienaidnieki tika ķerti un nogalināti.

Represīvās sistēmas attīstību Padomju Latvijā var nosacīti iedalīt divos posmos. Pirmo var apzīmēt kā haotisko posmu, kad teroru īstenoja vietējās ārkārtas revolucionārās iestādes bez centralizētas vadības un speciālām norādēm. Šis posms sākās līdz ar lielinieku ienākšanu Latvijā un turpinājās vismaz līdz janvāra vidum, bet dažviet vēl ilgāk. Terora haotiskumu noteica vairāki faktori: vēl neizveidotais varas aparāts, atbildīgu darbinieku trūkums, vājie sakari un taktiski apsvērumi. Nākamo posmu raksturoja cieša centralizācija, Iekšlietu un Tieslietu komisariātiem cenšoties koncentrēt savās rokās visu cīņu pret politiskajiem ienaidniekiem. Komisariāti nosūtīja savus emisārus uz lauku novadiem, lai organizētu represīvās iestādes, izstrādāja dažādas instrukcijas un veica kontroles pasākumus.

³²⁵ Padomju valdības priekšsēdētājs P. Stučka bija pirmais Padomju Krievijas tieslietu tautas komisārs; valdības priekšsēdētāja vietnieks O. Kārklīšs bija VCIK Revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs; LSPR kara komisārs K. Pētersons bija VCIK Revolucionārā tribunāla loceklis; LSPR iekšlietu komisārs J. Lenčmanis 1918. gadā ieņēma Jaroslavas Revolucionārās komitejas priekšsēdētāja amatu; Latvijas pagaidu padomju valdības loceklis K. Pečaks vadīja Maskavas Revolucionārā tribunāla nodaļu; LSPR tieslietu komisāra vietnieks A. Rozenbergs bija Omskas revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs; viens no Rīgas komunistu līderiem A. Miezišs 1918. gadā strādāja Petrogradas čekā, Marija Krustiņšone Maskavas revolucionarajā tribunālā. Skat.: Šiliņš J. Totalitārā režīma cilvēciskā seja: latviešu lielinieku līderu sociālais portrets / red. Saleniece I. *Vēsture: Avoti un cilvēki. XX Zinātniskie lasījumi*. Daugavpils: Saule, 2011. 317.lpp.; LVA, PA-32 f., 1.apr., 4.l., 100.lp.

³²⁶ Ā. Puriņš konstatē represiju pastiprināšanos Krievijā tieši pēc vācu ofensīvas 1918. gada februārī, kas VĀK un revolucionārie tribunāli saņēma tiesības piespriest un izpildīt nāvessodus. Viņš 1918. gada februārī nosauc par sarkanā terora sākumu. Skat.: Puriņš Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.3, 29., 30.lpp.

³²⁷ *Strādnieku Cīņa*, 1919, 5. janv.

Haotiskajā periodā represijas tika īstenotas, lai atrisinātu divus uzdevumus, kuri bija formulēti jau 17. decembra manifestā. Pirmais no tiem bija ikkatra agrākās valdības iestādes locekļa vai aizstāvja fiziska iznīcināšana, ja tas atteiktos no sadarbības ar jauno režīmu. Otrs uzdevums bija stingras kārtības nodrošināšana, draudot ar nežēlīgu izrēķināšanos. Tāpat galvenais mērķis šinī posmā bija varas sagrābšana un noturēšana. Tā kā ar varas pārņemšanu it visur nodarbojās ārkārtas revolucionārās iestādes vai speciālas komisijas, tad to rokās sākotnēji bija koncentrēta cīņa pret politiskajiem pretiniekiem. Vienlaikus 1918. gada beigās vairākās pilsētās tika izveidotas speciālas represīvās institūcijas – izmeklēšanas komisijas un izlūku nodaļas, bet Vecgulbenē 18. decembrī pirmais revolucionārais tribunāls Latvijā.³²⁸ Šīs iestādes tika izveidotas spontāni³²⁹ un darbojās pilnīgi patstāvīgi no centrālās varas. Represiju apmērus un raksturu pilnībā noteica vietējo komunistu nostāja.³³⁰

Organizētā terora posma sākumu iezīmēja centrālo iestāžu aktīva iesaistīšanās represīvo iestāžu organizēšanā un uzraudzīšanā. Viens no pirmajiem soļiem tika sperts 13. janvārī, kad LSPR Tieslietu komisārs pieprasīja visiem Latvijas teritorijā esošajiem tribunāliem nosūtīt ziņas par savu atrašanās vietu, dibināšanas laiku, sastāvu un statistiku par savu darbību.³³¹ Turpmākajās nedēļās padomju valdība izdeva virkni dekrētu, kas regulēja represīvo iestāžu darbību. Vienlaikus tika uzsākta aktīva revolucionāro tribunālu organizēšana uz vietām. Šo procesu uzraudzīja Aleksandra Āboliņa vadītā Tieslietu komisariāta Tiesu iekārtas nodaļa.³³² Katrā apriņķī bija jāizveido pa revolucionārajam tribunālam, bet atsevišķos gadījumos tribunālu skaits varēja būt pat lielāks.³³³ Sīkāk revolucionāro tribunālu jautājums tiks aplūkots atsevišķā apakšnodaļā.

Pāreja uz organizētu un centralizētu represīvo sistēmu iezīmēja arī jaunu uzdevumu izvirzīšanu. Ja sākotnēji terors bija vērsts uz varas sagrābšanu un noturēšanu, tad vēlākajā posmā tas tika izmantots galvenokārt kā šķiru kara līdzeklis pret buržuāziju. Līdz ar to terors ieguva masu terora raksturu, kas nozīmēja, ka tas tiek apzināti vērsts pret veselām sabiedrības

³²⁸ Daugavpilī izmeklēšanas komisija tika izveidota 20. decembrī, Cēsu apriņķī izmeklēšanas komisija tika izveidota 1918. gada 24. decembrī. Rīgā izmeklēšanas komisija tika izveidota 1919. gada 3. janvārī (reorganizēta 18. janvārī), Rīgas Jūrmalā izmeklēšanas komisiju izveidoja 7. janvārī, Tukumā 23. janvārī, Talsos 26. janvārī. Skat.: LVVA, P-12 f., 1.apr., 59.l., 1.lp.op., 3., 8.lp.

³²⁹ Piemēram, 7. decembrī Lubānas izpildkomiteja bija izveidojusi „ārkārtējo izmeklēšanas komisiju” 3 komunistu sastāvā. Skat.: LVVA, P-12 f., 1.apr., 84.l., 3.lp.

³³⁰ Daudzviet teroru izmantoja ne tikai politisku rēķinu kārtošanai. Piemēram, 22. februārī PLA inspekcija saņēma ziņojumu no Kurzemes, kurā tika atzīts, ka plašas masas vēl nav sapratušas komunisma ideju un bezzemnieku komitejas pārvēršas personīgas atriebības orgānos, lai konfiscētu īpašumu un atņemtu dzīvību tiem, uz kuriem ir zobs. Skat.: KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 374.lp.

³³¹ LVVA, P-12 f., 1.apr., 68.l., 3.lp.

³³² LVVA, P-12 f., 1.apr., 113.l., 296.lp.

³³³ Piemēram, 19. februārī tika izveidots Rīgas Jūrmalas tribunāls; īsu laiku pastāvēja Smiltenes tribunāls, bet Valkas tribunāls turpināja savu darbu arī pēc Valkas zaudēšanas.

grupām, nevis atsevišķiem indivīdiem.³³⁴ Jāuzsver, ka proletariāta diktatūras apstākļos buržuāzijas kā šķiras iznīcināšana bija kļuvusi par vienu no galvenajiem lielnieku režīma politiskajiem uzdevumiem. Tā sauktajā „buržuāzijā” tika saskatīts vēsturisko progresu bremzējošs faktors un drauds režīma stabilitātei. Lielnieku skatījumā buržuāzijas iznīcināšanas rezultātā izveidotos vienota darba tauta.³³⁵

Kas īsti tika saprasts ar apzīmējumu „buržuāzija”? Uzreiz jāuzsver, ka „buržuāzijas” jēdziens nebija un nevarēja būt precīzi definēts un tā saturs mainījās laika gaitā. Šaurā nozīmē šinī sociālajā grupā ieskaitīja bagātos pilsētniekus un daļu inteliģences, bet plašākā nozīmē par „buržujiem” varēja dēvēt ikvienu, kurš nepiederēja proletariātam (strādniecībai). Šāda jēdzieniska neskaidrība nebūt nebija šķērslis terora īstenošanai, bet gan drīzāk priekšrocība, vismaz raugoties no represīvo iestāžu skatu punkta. Represijas varēja tikt vērstas pret ļoti atšķirīgām iedzīvotāju grupām, katra no kurām vajadzības gadījumā varēja tikt apzīmēta kā „buržuāzija”.

3.3.1. Šķiru karš pret buržuāziju

J. Daniševska pasludinātais šķiru karš pret buržuāziju tika īstenots vairākos posmos. Vispirms buržuāzijai tika atņemtas politiskās tiesības. Tas tika paveikts ar 17. decembra manifesta un LSPR Konstitūcijas starpniecību, kur politiskās tiesības tika nodotas tikai un vienīgi strādnieku rokās. Politisko tiesību ierobežojumi atspoguļoja tā laika priekšstatu par nepieciešamību dažādi ierobežot buržuāziju kā šķiru, deklarējot, ka tādējādi tiks veicināta buržuāzijas kā šķiras izzušana.³³⁶

Lielnieku politiskajai varai nostiprinoties un saduroties ar spēcīgu pretestību frontē, lielnieku vadība izlēma par cīņas saasināšanu, vēršoties pret buržuāzijas privāto un personisko īpašumu. Tas sevī ietvēra gan vērtīgo īpašumu un lielo uzkrājumu konfiskāciju, gan drēbju un mantu nodokļa ieviešanu, kas tika pamatots ar grūtībām frontē. Iedzīvotāji neizrādīja lielu atsaucību, lai atteiktos no apgērba ziemas apstākļos, tādēļ 21. februāra sēdē padomju valdība nolēma drēbju nodokļa ievākšanai izmantot „spaidu līdzekļus,” uzdodot to veikt padomju milicijai un rekvizīcijas sekcijai.³³⁷

³³⁴ Симбирцев И. *ВЧК в ленинской России, 1917-1922. В заре революции.* Москва: Центрполиграф, 2008. стр.257

³³⁵ *Създа*, 1919, 8. janv.

³³⁶ Турпат

³³⁷ LVVA, P-613 f., 1.apr., 83.l., 7.lp.

Trešais posms sekoja, kad buržuāzijai tikai noteiktas pazeminātas pārtikas normas un tā tika iesaistīta piespiedu sabiedriskajos darbos. Sīkāk diskriminējoši zemo pārtikas normu noteikšana buržuāzijai tiek aplūkota nodaļā par lielinieku režīma pārtikas politiku. Norādes uz to, ka buržuāzija agri vai vēl tiks iesaistīta piespiedu sabiedriskajos darbos, bija atrodamas gan LSPR pieņemtajā Konstitūcijā, kur darbs bija noteikts kā visiem iedzīvotājiem obligāts, gan atsevišķos izteikumos presē. Piemēram, R. Šteins janvāra sākumā „Cīņā” rakstīja: „Latvijas Padomju Republikai par pamatu likts darbs, tādēļ arī buržuāzija nevarēs vairs gulēt, bet viņai būs jāķeras pie lāpstas.”³³⁸

Padomju valdības dekrēts par buržuāzijas nodarbināšanu sabiedriskajos darbos tika pieņemts 27. februārī. Piespiedu darbos bija jāiesaista buržuāzijas pārstāvji, kuri dzīvoja no sveša darba ienākumiem vai bija bezdarbnieki, brīvo profesiju pārstāvji (advokāti, profesori, literāti u.c.), muižnieki, namsaimnieki, tirgotāji, biržu un tirdzniecības starpnieki, personas bez noteiktas nodarbošanās, kā arī minēto personu sievas, pieaugušie bērni un radnieki.³³⁹ Kā ieteicamie darbi tika noteikti: asenizācija, ielu tīrīšana, smagu priekšmetu ielādēšana un izlādēšana, „dažādu priekšmetu pārvadāšana un pārnēsāšana tanī gadījumā, kad trūkst zirgu un citu pārvadāšanas līdzekļu”, nocietinājumu būvēšana un citi smagi zemes darbi u.c. Visiem šiem cilvēkiem tika atņemtas arī personas apliecības un par vienīgo to personu apliecinošo dokumentu kļuva darba grāmatiņa. Minēto kategoriju iedzīvotājiem personas apliecību vietā izsniedz darba grāmatiņu. Visiem, kas centās izviarīties no sabiedriskajiem darbiem vai darba grāmatiņas saņemšanas, draudēja nodošana revolucionārajam tribunālam vai nosūtīšana uz koncentrācijas nometni.³⁴⁰

Dekrēts par buržuāzijas piespiedu nodarbināšanu jāvērtē kā solis, kas nopietni apdraudēja lielas iedzīvotāju daļas veselību un dzīvību. Tie bija cilvēki, kurus valdošais režīms neuzskatīja par sabiedriski noderīgiem un viņiem jau bija noteiktas pazeminātas pārtikas normas, kuras viņus nostādīja bada apstākļos. Šo personu iesaistīšana smagos fiziskos darbos neizbēgami nozīmēja vēl lielākus veselības riskus. Par pašu sabiedrisko darbu organizēšanas kārtību un norisi mums ir pieejamas tikai fragmentāras ziņas, galvenokārt aculiecinieku atstāstos. Bijušais Rīgas Kara nodaļas lietvedis K. Lapiņš vērtēja, ka piespiedu darbos katru dienu bija nodarbināti 800 – 1000 cilvēki. Viņu darba diena ilga no 6 rītā līdz 12 vakarā. Darba apstākļi bija tik smagi, ka visai bieži bija pašnāvību mēģinājumi.³⁴¹ Cilvēkus sabiedriskajiem darbiem parasti ķēra uz ielām un pēc tam nosūtīja darbam bruņotu komunistu

³³⁸ *Cīņa*, 1919, 8. janv.

³³⁹ *Uz priekšu!* 1919, 23. marts

³⁴⁰ Turpat; LVVA, P-1338 f., 1.apr., 42.l., 1.lp.

³⁴¹ 1919. gada dekrēts un viņa izpildīšana // *Internacionāle*, 1927, Nr. 11, 5. lpp.

konvoja pavadībā.³⁴² Darbu organizēšanas haotiskais raksturs noteica to, ka bieži vien darba klaušām tika arestēti padomju iestāžu darbinieku ģimenes locekļi.³⁴³

Ceturtais posms karā pret buržuāziju sākās līdz ar satraucošu ziņu pienākšanu no frontes 1919. gada marta vidū. Šinī posmā notika pāreja uz mērķtiecīgu buržuāzijas brīvības atņemšanu un fizisku iznīcināšanu. Ziņas par Kurzemes frontes sabrukumu marta sākumā radīja lielu satraukumu Padomju Latvijas vadībā. Uz fronti nosūtītās komunistu grupas cīņai ar dezertieriem un kontrrevolucionāriem nespēja uzlabot stāvokli.³⁴⁴ Draudošajā situācijā sākās masveidīga izrēķināšanās ar potenciāli bīstamiem iedzīvotājiem. Daudzviet, tāpat kā atkāpšanās laikā Ziemeļvidzemē, lielieki nodarbojās ar ķīlnieku ņemšanu no buržuāzijas vidus un fronteī tuvākajās pilsētās veica cietumu „tīrīšanas”, nošaujot bīstamākos ieslodzītos (to vidū ķīlniekus).

Rīgā masveidīga cilvēku iznīcināšana sākās 14. martā, kad tika nošauti vismaz 57 cilvēki.³⁴⁵ Tobrīd fronte vēl atradās visai tālu. Nākamajā dienā Rīgas Sieviešu cietuma pagalmā tika nošauti vēl 30 cilvēki, bet Centrālcietumā - 9.³⁴⁶ Masveida nāvessodi turpinājās līdz pat marta beigām. To iegansts bija cietumu atbrīvošana no bīstamākajiem ieslodzītajiem, lai cietumus varētu vieglāk evakuēt. Šis uzdevums tika uzticēts speciāli izveidotam ārkārtas revolucionārajam tribunālam, kurš izbraukuma sēžu laikā cietumos izskatīja ieslodzīto lietas un steigā sastādīja nošaujamo sarakstu. Kopējais nošauto skaits trijos Rīgas cietumos marta otrajā pusē pārsniedza 200 cilvēkus.³⁴⁷

P. Stučka atzina masveida nāvessodu izpildīšanas faktu, uzsverot, ka vēsture attaisnos to nepieciešamību: „Sevišķi ņemot vērā to, ka šīs masu nošaušanas tika izmantotas tikai panikas vai sevišķas bīstamības brīžos, kā atriebības akts par to vai citu cietsirdību, to vai citu nodevību. Tā bija martā, aprīlī Jelgavā un Rīgā, tā bija Rīgā 22. maijā.”³⁴⁸ Fakti gan liecina par ko citu – nāvessodi tika izpildīti arī tālu no frontes līnijas. 13. martā Valmieras apriņķa revolucionārais tribunāls uz nāvi notiesāja 16 Mazsalacā arestētus kontrrevolucionārus. Vēl pēc nedēļas, 20. martā, Valmieras tribunāls ar nāvi sodīja 48 personas, bet 30. martā vēl 9.³⁴⁹ Asiņains terors tika izvērstis arī dziļā frontes aizmugurē esošajā Daugavpilī. Šeit darbojās PLA RKP izveidotā Daugavpils pilsētas kārtības apsargāšanas komisija, kura nodarbojās ne tikai ar

³⁴² Turpat

³⁴³ LVVA, P-1338 f., 1.apr., 42.l., 67.lp.

³⁴⁴ KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 226.-230.lp.

³⁴⁵ Iespējams, upuru skaits bija 62 cilvēki. Sal.: LVVA, P-12 f., 1.apr., 97.l.; LVVA, P-21 f., 2.apr., 21.l.

³⁴⁶ LVVA, P-12 f., 1.apr., 97.l.; LVA, P-21 f., 2.apr., 21.l.

³⁴⁷ LVVA, P-12 f., 1.apr., 97.l.; LVA, P-21 f., 2.apr., 21.l.

³⁴⁸ *Стучка П. Пять месяцев Социалистической Советской Латвии, Сборник статей и заметок. Ч. I.* Псков, 1919. стр.146

³⁴⁹ *Valmieras Apriņķa Strādnieku Padomes „Biļetens”, 1919, 21., 28.marts, 3.apr.*

dezertieru ķeršanu, bet arī organizēja masveida kratīšanas un arestus. Komisija bija atbildīga par asiņaināko lielinieku pastrādāto noziegumu Latvijas teritorijā – 98 daugavpiliešu nošaušanu naktī no 26. uz 27. martu. Pēc ziņu saņemšanas par Panevėžas zaudēšanu un PLA štāba evakuācijas pilsētā tika veikti masveida aresti, pēc tam arestētie izvesti ārpus pilsētas, aplaupīti un nošauti. Nepamatotā nežēlība izraisīja sašutumu pat vietējos komunistos un viņi nosūtīja vēstuli ar sūdzībām Ļeņinam.³⁵⁰

Reakcija uz notikumiem frontē neaprobežojās tikai ar cietumu „tīrīšanām” un masveidu nāvessodiem. Cenšoties atjaunot kārtību karaspēkā un aizmugurē, 20. martā padomju valdība visu varu Padomju Latvijas galvaspilsētā nodeva Rīgas Kara revolucionārajai komitejai (Rīgas KRK).³⁵¹ Tās paspārnē tika izveidots atsevišķs Kara revolucionārais tribunāls, kura uzdevumos ietilpa cīņa ar dezertieriem un kārtības ieviešana aizmugurē.³⁵² Par to, ka Rīgas iedzīvotājus gaida kādi ārkārtas soļi, liecināja presē publicētie materiāli. Avīzes, draudot ar smagiem sodiem, aicināja milicijas iecirkņos no 21. līdz 29. martam reģistrēties visus vīriešus,³⁵³ bet 23. martā tika publicēts Jūlija Daniševska raksts ar zīmīgu nosaukumu „Jāpiespiež nepriecāties”.³⁵⁴ Pēc trim dienām uz sanākumi Rīgas padomes telpās tika aicināti visi komunisti, lai tos it kā sadalītu Rīgas apsargāšanai.³⁵⁵ Tomēr patiesais komunistu pulcēšanas iemesls atklājās 26. marta rītā, kad iedzīvotāji saņēma avīzi „Cīņa”, kurā bija

³⁵⁰ Nošauti tika 76 par politiskiem noziegumiem un 22 par krimināliem noziegumiem aizdomās turēti apcietinātie. 31. martā presē parādījās raksts, kurā nošaušanas tika attaisnotas it kā ar kontrevolucionāras savvērestības atklāšanu Daugavpilī. Tomēr vietējie komunisti noliedza šādas savvērestības pastāvēšanas faktu. Skat.: LVVA, P-10 f., 1.apr., 3.a.l., 35.lp., 35.lp.op. 28. martā Daugavpils apriņķa kārtības uzturēšanas komisija paziņoja 76 par politiskiem noziegumiem apsūdzēto cilvēku nošaušanu. Skat.: 20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj. / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 55.lpp.; Stranga A. Padomju vara Latvijā 1919.gadā: komunistiskā terora nacionālais aspekts // *Latvijas Vēsture*, 2007, Nr.2, 107.lpp.; Jēkabsons Ē. Latvijas poļi un Latgales muižniecība valsts neatkarības sākumposmā. 1918.- 1920.gads // *Latvija Vēstures Institūta Žurnāls*, 1995, Nr.3, 81.lpp.

³⁵¹ Lēmumu par komitejas izveidošanas nepieciešamību LKP CK pieņēma jau 15. martā. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l.,14.lp. Komiteja sastāvēja no J. Lencmaņa, D. Beikas, I. Tomaševiča, Dzeņa un Dumpja. Skat.: *Cīņa*, 1919, 20. marts. Padomju valdība marta beigās Rīgas rajona KRK pārdēvēja par Revolucionāro Kara Padomi, pārvēršot to par PLA RKP pārstāvniecību Rīgā. Padomē iekļāva armijas komandiera palīgu. Tika norādīts, ka „ikvienam Komitejas loceklim uzticēs atsevišķas funkcijas, kuru robežās ikvienam iestādei vai privātpersonai bez ierunas jāpadodas, kā Padomju Valdības diktatoriskas varas tiešam priekšstāvim.” Skat.: *Uz priekšu!* 1919, 26. marts

³⁵² Tribunāla sastāvā bija 11 locekļi, visi gados jauni: Frīdrihs Linde (27 gadus vecs), Frīdrihs Matisons (27), Augusts Ponieks (25), Alfrēds Māja (22), Jānis Kauke (23), Alfrēds Āboliņš (20), Arnolds Eglīts (18), Anna Namniece (26), M.G. Beinuts (22), Anna Gaile, Teodors Zekke (24). Skat.: LVA, P-613 f., 1.apr., 88.l., 2.-4.lp. Rīgas KRK Kara revolucionārais tribunāls jau pirmajā tā darbības dienā 20. martā uz nāvi notiesāja Gabrielu Šmičkoviču un Berku Niedliņu par spiegošanu. Skat.: *Uz priekšu!* 1919, 23. marts

³⁵³ 21. martā 10. milicijas iecirknis uzdod visiem vīriešiem jāreģistrējas 21.-23. martā, tie, kuri neieradīsies, tiks sodīti kā kontrevolucionāri; 4., 7., 12. milicijas iecirkņa iedzīvotājiem 22.-25., 23.-26. martā; 5. iecirknis 26. martā. 2., 9., 11. iecirkņa iedzīvotāji 26., 27., 29. martā. Skat.: *Cīņa*, 1919, 21., 22., 25. marts

³⁵⁴ *Cīņa*, 1919, 23. marts

³⁵⁵ *Cīņa*, 1919, 26. marts

publicēts iepriekšējā dienā pieņemtais Rīgas KRK rīkojums Nr. 8. Tas paredzēja visas „buržuāzijas” (šīnī gadījumā tie, kas nebija strādnieki vai padomju kalpotāji) pārvietošanu no Vecrīgas un galvenajām Rīgas ielām uz Zaķu salu, Kundziņsalu vai Sarkandaugavu. Pārvietošanai nolemtajiem iedzīvotājiem tika aizliegts ņemt līdzī pārtiku vai personīgās mantas un savi dzīvokļi viņiem bija jāatstāj divu dienu laikā.³⁵⁶

Neapšaubāmi, šo rīkojumu var uzskatīt par vienu no nežēlīgākajiem un baisākajiem lielnieku režīma pastrādātajiem noziegumiem. Formāli Rīgas KRK to attaisnoja ar drošības apsvērumiem, lai izvairītos no citās pilsētās piedzīvotās armijas un strādnieku vienību apšaudīšanas no pagrabiem un māju logiem. Tik tiešām, Jelgavā sarkanarmieši tika apšaudīti, tomēr jāšaubās vai tiešām tas bija galvenais motīvs. Drīzāk tas kalpoja tikai kā iegants, lai vēl vairāk pastiprinātu represijas pret buržuāziju un atriebtos par neveiksmēm frontē. Kā gan citādi var izskaidrot aizliegumu pārvietotajiem ņemt līdzī personīgās mantas un pārtiku, bez kuras tie bija nolemti bada nāvei? Fr. Markuss netieši to apstiprināja, rakstot, ka „mūsu varas iestāžu uzdevumi ir (...) ne apspiest vien, **bet apspiežot, buržuāziju iznīdēt kā šķiru!** Un to proletariāts var un arī darīs! Visi mūsu dekrēti, rīkojumi un pavēles uz tam vien iziet.”³⁵⁷

Par to, cik liels bija pārvietoto skaits, mūsu rīcībā precīzu ziņu nav. P. Stučka, kuram gan nebija attiecīgu dokumentāru pierādījumu, rakstīja, ka uz Zaķu salu tikuši aizsūtīti „daži simti ģimeņu.”³⁵⁸ Viņš gan neminēja, cik ģimeņu tika noņemtas Kundziņsalā un cik Sarkandaugavā. Precīzāku pārvietoto skaitu savās atmiņās min G. Popovs, kurš raksta par 20 000 rīdzinieku, kuri tikuši izdzīti no saviem dzīvokļiem.³⁵⁹ Līdzīgi kā citi G. Popova darbā minētie skaitļi, arī šis varētu būt pārspīlēts, kaut gan ir zināms, ka Rīgā 1. maijā (vairāk kā mēnesi pēc pārvietošanas akcijas) dzīvoja 169 487 „darba ļaudis” (strādnieki, padomju kalpotāji un viņu ģimenes locekļi) un 43 317 nestrādājušie.³⁶⁰ Tātad pārvietošanas apmēri potenciāli varēja būt tuvi G. Popova nosauktajiem.

Maz ir ziņu arī par to, kā tieši norisinājās iedzīvotāju pārvietošana. Skaidrs gan ir tas, ka rīkojuma īstenošanai nācās plaši izmantot miliciju un bruņotus komunistus. Par to liecina arī ievērojama Rīgas komunistu Kristapa Skrandas atmiņas, kurās viņš atzina, ka iedzīvotāji nav vēlējušies izpildīt rīkojumu par pārvietošanu uz gandrīz neapdzīvotajām salām Daugavas

³⁵⁶ *Спана*, 1919, 26. marts. Rīgas KRK informēja LKP CK par savu nodomu 25. martā. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 17.lp.op.

³⁵⁷ *Спана*, 1919, 28. marts

³⁵⁸ П. Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1. Псков, 1919. стр.145, 148.

³⁵⁹ Popoff G. *The city of the red plague. Soviet rule in a Baltic town.* Westport: Hyperion Press, 1978. p. 339

³⁶⁰ *Спана*, 1919, 9. maijs

vidū, tādēļ to nācies veikt „piespiedu kārtā”.³⁶¹ Varam tikai iztēloties tās ciešanas, kuras piedzīvoja tūkstošiem rīdzinieku, kad viņi tika izdzīti no saviem mājokļiem un iesprostoti steigā izveidotos geto bez pietiekamas medicīniskās aprūpes un pārtikas.

Vēl viens traģisks pavērsiens, kas bija tieši saistīts ar stāvokli frontē, bija aprīļa sākumā komunistu uzsāktā ķīlnieku ņemšanas kampaņa Rīgā. 4. aprīlī LKP CK sēdē P. Stučka nolasīja radiogrammu, kura bija saņemta no Landesvēra ieņemtās Jelgavas. Tajā vācu komandieris piedāvāja apmainīt 300 Jelgavā sagūstītus komunistus un 200 viņu ģimenes locekļus pret lielinieku uz Rīgu aizvestajiem Jelgavas cietumniekiem.³⁶² Piedāvājums tika noraidīts un nākamajā dienā LKP CK apstiprināja Rīgas KRK ierosinājumu “sakarā ar saņemto paziņojumu pa radio no Jelgavas (...) arestēt vairākus buržuāzijas šķiras locekļus un visus mācītājus”.³⁶³

Tobrīd lielākā daļa cilvēku, kurus varēja uzskatīt par “buržuāziju” jau bija pārvietoti uz Daugavas salām, tādēļ milicijai un komunistiem ķīlnieku sagrābšana radīja lielas problēmas. Šī akcija notika steigā un bez noteikta plāna. Rezultātā cieta arī daudzi padomju darbinieki un notika daudzi pārpratumi. Kā ķīlnieki tika saņemtas veselas ģimenes, tai skaitā arī mazgadīgi bērni.³⁶⁴ Arestēti tika pat veselu māju iedzīvotāji, kā tas notika ar 70 iedzīvotājiem namā Nikolaja ielā 37.³⁶⁵

7. aprīlī Rīgas cietumos bija ieslodzīti 1964 cilvēki, kas bija lielinieku režīma laika cietumnieku skaita maksimums.³⁶⁶ Pavisam kā ķīlnieki tika saņemti vismaz tūkstoš cilvēku. To vidū bija strādnieki, padomju darbinieki (pat komisariātu kalpotāji), sarkanarmiešu ģimenes locekļi un gandrīz visi Latvijas Augstskolas pasniedzēji.³⁶⁷ Politiskā nodaļa un citas iestādes saņēma daudzus lūgumus atbrīvot nevainīgos cilvēkus. Piemēram, 21. un 44. pilsētas skolu skolēnu komitejas lūdza atbrīvot vairākus no arestētajiem ķīlniekiem.³⁶⁸ 12. aprīlī arī padomju valdība pievērsās šim jautājumam, uzdodot Rīgas revolucionārajam tribunālam pārbaudīt, vai arestēto vidū neatrodas darbaļaudis.³⁶⁹ Nedēļas laikā ieslodzīto skaits cietumos samazinājās par aptuveno četriem simtiem, kas vēlreiz apliecina milzīgo haosu, kas valdīja

³⁶¹ LVA, PA-35 f., 12.apr., 276.l., 8.lp.

³⁶² LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 11.lp.

³⁶³ Turpat, 12.lp.

³⁶⁴ Piemēram, kādā Rīgas milicijas 1. iecirkņa arestēto ķīlnieku sarakstā uzskaitītas šādas personas: 6 gadus vecā Zigrīda Kuncendorfa, 9 gadus vecais Zigurds Veidemanis, 11 gadus vecais Olavs Veidemanis, 14 gadus vecā Hela Vindža, 11 gadus vecā Magreta Betke, 14 gadus vecā Edīte Betke, 13 gadus vecā Ingrīta Veidemane. Skat.: LVVA, P-1338 f., 1.apr., 42.l., 45.lp.op., 46.lp.

³⁶⁵ LVVA, P-12 f., 1.apr., 72.l., 25.lp.

³⁶⁶ Šiliņš J. Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris – maijs // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2009, Nr.3, 123.lpp.

³⁶⁷ LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 12.lp.op., 25.lp.; LVVA, P-21 f., 2.apr., 15.l., 27.lp.

³⁶⁸ LVVA, P-21 f., 2.apr., 15.l., 24.lp.

³⁶⁹ Turpat, 31.lp.

ķīlnieku ņemšanas laikā.³⁷⁰ Geto izveidošana uz Daugavas salām un ķīlnieku ņemšanas kampaņa iezīmēja Sarkanā terora kulmināciju un vēlamo stāvokli, kādā būtu jāatrodas buržuāzijai. Tā bija jāpadara nekaitīga un jānoņem pakāpeniskai izmiršanai. Viens no terora ideologiem J. Daniševskis presē izteicās, ka frontes aizmugures nodrošināšanai visi buržuāzijas pārstāvji būtu jāievieto koncentrācijas nometnēs vai jānosūta uz darba vienībām, padarot tos par “nekaitīgiem”.³⁷¹

Masveida nāvessodi, buržuāzijas ievietošana geto un ņemšana ķīlniekos, ieslogot cietumos, iezīmēja šķiru kara kulmināciju. Tā brīža situāciju kāds komunistu aktīvistis raksturoja šādi: „Mēs vedam ar kontrrevolūciju niknu, asu, ārkārtēju sistemātisku cīņu.”³⁷² Šādos apstākļos spilgti atklājās vēl kāda lielinieku īstenotā terora īpatnība – tam bija spilgti izteikts etniskais raksturs. Cietumos ieslodzīto ķīlnieku vidū vācbaltiešu daļa sasniedza 91%,³⁷³ tāpat nošauto vidū dominēja vāciskas izcelsmes uzvārdi. Vāciešu ķeršana ķīlnieku kampaņas laikā Rīgā noveda pie traģiskuriozām situācijām. Piemēram, tika arestēta kāda poļu ģimene, kuras uzvārds bija identisks kādai pazīstamai vācbaltu muižnieku dzimtai.³⁷⁴

Profesors A. Stranga, komentējot Sarkanā terora izpausmes, raksta, ka teroram „noteikti bija arī nacionāls aspekts – pret vācbaltiešiem Stučka personīgi un komunistiskais režīms kopumā juta tādu naidu, kuru jau varbūt varētu pat apzīmēt kā naidu ar rasisma piegaršu.”³⁷⁵ Tik tiešām, jau no lielinieku režīma izveidošanas brīža vācbaltieši tika identificēti kā vieni no potenciālajiem ienaidniekiem. P. Stučka padomju varas pasludināšanas dienās rakstīja: „Baltijas vācu rakstnieks humānists Merķelis jau pirms 100 gadiem pareģoja saviem tautiešiem, ka nāks lielā tiesas diena par viņu ļaunajiem darbiem. Šī tiesas diena tagad ir klāt – latviešu proletariāts bargi pasludina: „Man pieder atriebšana, un es sodīšu.””³⁷⁶ Atriebības motīvs bija būtisks, jo 1905. un 1917./1918. gada revolucionārajos notikumos vietējie vācieši

³⁷⁰ Šiliņš J. Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris – maijs // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2009, Nr.3, 124.lpp.

³⁷¹ *Uz priekšu!* 1919, 10. maijs. Nākamajā „Uz priekšu!” numurā Daniševskis izteicās par visu „šaubīgo” cilvēku ievietošanu koncentrācijas nometnēs. Skat.: *Uz priekšu!* 1919, 11. maijs. Darba rotas, kurās tiktu izolēti nevēlami elementi, sāka formēt ievērojami ātrāk. Piemēram, zināms, ka Valmierā 4. martā tika saformēta rota no 128 nevēlamiem cilvēkiem, bet vēlāk to nolemts izformēt, jo tās atrašanās frontes tuvumā nebija vēlama. Skat.: LVVA, P-47 f., 1.apr., 13.l., 29.lp.

³⁷² *Cīņa*, 1919, 29. apr.

³⁷³ Centrālcietumā 29. aprīlī no visiem ieslodzītajiem 40% bija vācieši, bet no ķīlniekiem 91%. Skat.: Šiliņš J. Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris – maijs// *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2009, Nr.3, 127.lpp.

³⁷⁴ LVVA, P-12 f., 1.apr., 110.l., 45.lp.

³⁷⁵ Stranga A. Padomju vara Latvijā 1919. gadā: komunistiskā terora nacionālais aspekts // *Latvijas Vēsture*, 2007, Nr.2, 104. lpp.

³⁷⁶ Stučka P. *Rakstu izlase. 2. sēj. 1910.g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris.* / red. Dribins L. Rīga: Liesma, 1978. 308.lpp.

ieņēma stingri reakcionāru nostāju. Turklāt vācbaltiešu minoritāti varēja uzskatīt par priviliegētu un salīdzinoši pārtikušu grupu, kas automātiski to ievietoja buržuāzijas kategorijā.

Vēl lielāks naids tika vērsts pret vācbaltiešu aristokrātijas pārstāvjiem. P. Stučka šādu nostāju pamatoja šādi: „Visiem ir skaidrs, ka vienīgi ar vācu baronu un viņu līdzskrējēju, pirmām kārtām luterāņu garīdzniecības, iznīdēšanu varēs runāt par drošām novada atbrīvošanas perspektīvām. Baroniem pie mums no Padomju varas puses žēlastības nav bijis un nebūs.”³⁷⁷ Tādēļ represiju laikā sevišķa vērība parasti tika pievērsta augstdzimušajiem vāciešiem, tā dēvētajiem „foniem”. Piemēram, ķīlnieku uzskaites lapās viņiem bija atvēlēta speciāla sadaļa. Viņiem bija vislielākā iespēja kļūt par ķīlniekiem, arestētiem un nogalinātiem. Pirmais solis uz pilnīgu muižniecības kā šķiras iznīcināšanu tika sperts 17. aprīlī, kad Rīgas padomes Administratīvā nodaļa uzdeva Rīgā un Rīgas apriņķī arestēt un turēt kā ķīlniekus visus muižnieku kārtas vīriešus, izņemot ļoti vecus un slimus.³⁷⁸ 25. aprīļa dekrēts „Par Baltijas muižniecības cilšu piederīgiem Latvija” paredzēja visu baronu un to ģimenes locekļu izraidīšanu no Latvijas. Uz žēlastību varēja cerēt tikai tie muižnieki, kuriem bija sevišķi nopelni padomju valsts labā vai tie, kuri atteicās no sava titula uz mūžīgiem laikiem un nodeva savus bērnus audzināšanai padomju iestādēs.³⁷⁹ Profesors A. Stranga šo dekrētu ir novērtējis norādot, ka to „varētu nosaukt gandrīz par genocīdu.”³⁸⁰

P. Stučkas atmiņas liecina, ka latviešu komunisti ar aizdomām izturējās ne tikai pret turīgiem un augstdzimušiem vāciešiem, bet pat pret vietējiem vācu biedriem. Lielinieku valdīšanas laikā Rīgā tika izdots laikraksts vācu valodā „Rohte Fahne” („Sarkanais Karogs”), šeit darbojās vācu komunistu sekcija un vācu tautības karavīri karoja Lībknehta internacionālajā leģionā PLA sastāvā. P. Stučkas atmiņas liecina, ka viņa attieksme bija viennozīmīgi negatīva pret vietējo vāciešu aktivitātēm. Padomju valdības vadītājs kritiski izteicās par vācu komunistu grupu, kura sastāvēja no 7 bijušajiem kara gūstekņiem un dažiem desmitiem citu biedru, kuri it kā nodarbojušies ar spekulāciju un spiegošanu. Šī iemesla dēļ vācu sekciju Rīgas krišanas priekšvakarā nācies likvidēt.³⁸¹

³⁷⁷ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.30

³⁷⁸ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. стр.137.

³⁷⁹ LKM, 1057-VII; Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.31; Stranga A. *Комunistu diktatūra Latvijā: 1918. g. decembris – 1920. g. janvāris.* / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 69., 70.lpp.

³⁸⁰ Turpat

³⁸¹ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.30; Vācu sekcija darbību sāka 9. janvārī un sākotnēji tajā darbojās 10 biedri un

3.3.2. Represīvās institūcijas Padomju Latvijā

Lai gūtu labāku priekšstatu par Sarkanā terora norisi, sīkāk jāaplūko arī atsevišķas svarīgākās Padomju Latvijas represīvas institūcijas. Padomju valdības līmenī represīvo sistēmu uzraudzīja atsevišķa padome (Revolucionārās cīņas padome) un divi komisariāti (Iekšlietu un Tieslietu komisariāts). Tās bija galvenās pārraugošās institūcijas, kuras noteica represīvās sistēmas attīstības galvenos virzienus. Jāatzīmē, ka tiešā vai netiešā veidā cīņā pret režīma politiskajiem ienaidniekiem bija iesaistītas daudzas iestādes un organizācijas, gandrīz visa lielinieku režīma varas struktūra.³⁸²

Politiskās apakšnodaļas

Galvenā strukturālā atšķirība starp represīvo sistēmu Latvijā un Padomju Krievijā bija atteikšanās no ārkārtējo komisiju cīņai pret kontrrevolūciju (ĀK) izveidošanas. Principiāla vienošanās šajā jautājumā tika panākta vēl pirms pagaidu padomju valdības izveidošanas. 1918. gada 28.novembra LSD CK Krievijas biroja sēdē I. Tomaševičs izvirzīja jautājumu par ĀK dibināšanas nepieciešamību Latvijā. Partijas vadība nolēma, ka komisiju vietā cīņa pret kontrrevolūcija tiks nodota karaspēka politiskajiem komisāriem, bet „tiklīdz nodibinājušās padomju iestādes – tās saņem cīņu pret kontrrevolūciju.”³⁸³ 22. decembrī padomju valdība vēlreiz apstiprināja, ka Latvijā ĀK netiks veidota, bet dažviet jau izveidotās komisijas bija nekavējoties jālikvidē.³⁸⁴

Augstāk minētie lēmumi atspoguļoja tolaik Padomju Krievijas varas gaitēnos notiekošo diskusiju par Viskrievijas ĀK (VĀK) reformēšanu vai likvidēšanu. 1918. gada rudenī padomju presē tika iztirzāta VĀK darbība, kritizējot tās pārlieko autonomiju un kontroles grūtības.³⁸⁵ Diskusijas rezultāts bija VCIK piedāvātais VĀK reformas plāns. J. Sverdlovs 1918. gada 23. decembrī paziņoja, ka ārkārtējām komisijām turpmāk būtu jāietilpst padomju izpildkomiteju struktūrā, likvidējot to līdzšinējo autonomitāti (VĀK bija pakļauta tikai

aptuveni 1000 atbalsstātāju. 13. februārī biedru skaits bija pieaudzis līdz 21, bet partijas kandidātu skaits bija 356. Internacionālajā vienībā atradās 144 cilvēki. Skat.: LVVA, PA-56 f., 1.apr., 1.l., 52., 60.lp.

³⁸² Civiliedzīvotāju represēšanā tieši vai netieši bija iesaistīta: padomju milicija, LKP biedri (viņiem bija tiesības uz savu atbildību arestēt kontrrevolucionārus) un no tiem saformētas kaujas grupas, kara revolucionārās komitejas, izpildkomiteju sastāvā esošās institūcijas u.c. Represijās pret militārpersonām bija iesaistītas dažādas armijas iestādes: armijas, armijas grupu un ārkārtas iestāžu revolucionārie kara tribunāli un sevišķās nodaļas, aizsprosta vienības un darba rotas u.c. Jāatzīmē, ka svarīga loma Sarkanajā terorā bija presei, kura regulāri nodarbojās ar iedzīvotāju iebiedēšanu. Skat.: Puisāns T. *The Emerging Nation*. Rīga: Centre of Baltic-Nordic History and Political Studies, 1995. p. 181

³⁸³ LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 112.lp.

³⁸⁴ *Създа*, 1919, 17. janv.

³⁸⁵ Новоселов Д. «Приступить немедленно к ликвидации ВЧК...» // *Военно-Исторический Журнал*, 2006, Nr.12, стр.51, 52; Skat. arī: Puriņš Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.3, 30.lpp.

TKP).³⁸⁶ Padomju Krievijā šis princips tika ieviests dzīvē tikai pēc Pilsoņu kara beigām³⁸⁷, bet Latvijā tas tika izdarīts jau 1919. gadā, koncentrējot represīvās funkcijas centrālo un vietējo iestāžu rokās. Kādēļ tas notika tieši Latvijā (Igaunijā un Lietuvā atšķirībā no Latvijas VĀK tika izveidota³⁸⁸)? Nenoliedzami latviešu komunisti labi zināja par problēmām, kādas sagādāja VĀK patstāvība Krievijā. Turklāt latviešu komunistiem bija visciešākie kontakti ar aktīvākajiem VĀK kritiķiem J. Sverdlovu un S. Kameņevu, kuri, starp citu, piedalījās arī Apvienotajā Latvijas padomju 1. kongresā.

Padomju Latvijas valdības lēmumu rezultātā slepenpolīcijas institūcija Padomju Latvijā tika integrēta vispārējā padomju varas struktūrā. LSPR Iekšlietu komisariāta pakļautībā tika izveidota Latvijas politiskā nodaļa.³⁸⁹ Par tās galveno uzdevumu tika noteikta “cīņa pret kontrrevolūciju, amatu pārkāpumiem un pastāvošo noteikumu neizpildīšanu,”³⁹⁰ tātad tādi pat uzdevumi kā VĀK. Galvenā uzmanība nodaļas darbībā tika pievērsta cīņai pret politiskajiem pretiniekiem. Politiskās nodaļas funkcijās ietilpa apvainojošu materiālu vākšana pret aizdomās turētām personām (arī organizācijām), to apcietināšana un nodošana revolucionāro tribunālu izmeklēšanas komisijām.³⁹¹ Katras apriņķa izpildkomitejas administratīvās nodaļas sastāvā tika izveidota atsevišķa politiskā apakšnodaļa, kurai augstāk minētos uzdevumus bija jāveic apriņķa mērogā.³⁹² Līdz ar to cīņa pret politiskajiem ienaidniekiem nonāca ciešā padomju izpildinstitūciju un partijas uzraudzībā.

³⁸⁶ Новоселов Д. «Приступить немедленно к ликвидации ВЧК...» // *Военно-Исторический Журнал*, 2006, Nr.12, стр. 51.

³⁸⁷ Padomju Krievijā līdzīga slepenpolīcijas pakļautība kā Padomju Latvijā tika panākta tikai 1922. gadā. Ar KK(b)P CK politbiroja 1922. gada 23. janvāra lēmumu VĀK likvidēja un tās funkcijas nodeva Iekšlietu tautas komisariāta Valsts politiskajai pārvaldei. Skat.: Puriņš Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.4, 17.lpp.

³⁸⁸ *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.217. Ārkārtējā komisija tika izveidota arī Padomju Ungārijā, kur sākotnēji revolucionāro kārtību nodrošināja „Ļeņina partijas bruņotā nodaļa” (saukti arī par „Ļeņina puikām”. Skat.: Симбирцев И. *ВЧК в ленинской России, 1917-1922. В заре революции.* Москва: Центрполиграф, 2008. стр.184).

³⁸⁹ Latvijas politiskās nodaļas vadītājs bija Henriks Voits (1889.-1941.). 1918. gadā (9. maijs – 9. novembris) viņš strādāja kā Jaroslavljas gubernas čekā kā priekšsēdētāja vietnieks. Pēc atkāpšanās uz Latgali H. Voits darbojās 15. armijas sevišķajā nodaļā. Skat.: LVA, PA-36 f., 10.apr., 148.l., 67.lp.

³⁹⁰ LVVA, P-10 f., 1.apr., 3.l., 2.lp.

³⁹¹ LVVA, P-10 f., 1.apr., 3.l., 2.lp.

³⁹² Politiskās apakšnodaļas Latvijā sāka viedot jau 1919. gada janvārī un sākotnēji to darbība nebija reglamentēta. Tikai 1919. gada 18. februārī Iekšlietu komisariāts publicēja instrukciju par apriņķu padomju administratīvo nodaļu politiskajām apakšnodaļām. Sīkāk par 18. februāra instrukciju skat.: Puriņš Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā. *Latvijas Vēsture*. 1998. Nr.4, 17.lpp. Nozīmīgāko Rīgas padomes izpildkomitejas politisko apakšnodaļu sākotnēji vadīja Kārlis Namnieks (1918. gadā strādāja Maskavas čekā), bet pēc Jelgavas krišanas martā viņu šinī amatā nomainīja Pēteris Irklis (1887.-1937.). K. Namnieka atlaišanas iemesls bijusi dzeršana. P. Irklis 1918. gadā bija piedalījies Jaroslavljas dumpja apspiešanā. 1919. gadā Rīgā P. Irklis darbojas arī Rīgas propagandistu kolēģijā un Rīgas pilsētas partijas komitejā. Pēc atkāpšanās no Rīgas strādāja 15. armijas politiskajā nodaļā, ieņēma 11. strēlnieku divīzijas tribunāla priekšsēdētāja amatu. Skat.: LVA, PA-36 f., 10.apr., 53.l., 40.-43., 46., 48.lp.; LVA, PA-36 f., 10.apr., 94.l., 26.lp.

Politiskās apakšnodaļas kļuva par svarīgu represīvās sistēmas instrumentu. To rīcībā bija bruņots spēks – speciālas kaujas grupas, kuras veica kratīšanas, arestus, apcietināto konvojēšanu un apsardzes funkcijas. Vajadzības gadījumā politiskās apakšnodaļas varēja arī vērsties pie Kara komisariāta, lai iegūtu karaspēka atbalstu. Vēl vairāk to loma pieauga pēc Revolucionārās Cīņas padomes 24. februāra lēmuma paplašināt politiskās nodaļas tiesības, pieļaujot, ka tās var izspriest kontrrevolucionāru lietas un vajadzības gadījumā izpildīt nāvessodus.³⁹³

Revolucionārie tribunāli

Kā jau tika agrāk minēts, pirmie revolucionārie tribunāli Latvijas teritorijā tika izveidoti 1917. gadā. Komunistiem atgriežoties no Padomju Krievijas, revolucionāros tribunālus atjaunoja un to kompetencē tika nodotas politiskās un nozīmīgākās krimināllietas. Tribunāli veica pagaidu ārkārtas revolucionārās tiesas funkcijas. Revolucionāro tribunālu rokās tika apvienota gan izmeklēšanas, gan iztiesāšanas, gan soda izpildīšanas funkcija. Ar politisko noziegumu izmeklēšanu nodarbojās attiecīgā tribunāla izmeklēšanas komisija; noziegumus iztiesāja tribunāla kolēģija; un nāvessodus izpildīja attiecīgā tribunāla sastāvā esošā kaujas grupa.

Revolucionārajiem tribunāliem bija paredzēta svarīga loma cīņā pret politiskajiem ienaidniekiem, sevišķi pēc padomju varas nostiprināšanas. Pēc ārkārtējo revolucionāro institūciju likvidēšanas visi spriedumi, kas attiecās uz politiskajiem noziegumiem, bija jāpieņem revolucionārajiem tribunāliem. Līdz janvāra otrajai pusei Latvijas teritorijā darbu bija uzsākuši tikai daži tribunāli.³⁹⁴ Pēc padomju varas nostiprināšanas ar tiem bija paredzēts pārklāt visu Latvijas teritoriju. Katrā apriņķī bija jāizveido vismaz viens tribunāls. Vienlaikus tika meklētas iespējas efektīvīzēt tribunālu darbību, jo Padomju Krievijas pieredze liecināja, ka to līdzšinējā struktūra ir pārāk smagnēja un darbība pārlietu lēna.³⁹⁵

Padomju Latvijas valdības 21. janvāra sēdē tika panākta vienošanās par divu būtisku izmaiņu veikšanu revolucionāro tribunālu darbībā, paredzot piesēdētāju nepielaišanu tiesas procesos un tribunāla locekļu skaita samazināšanu līdz trim personām.³⁹⁶ Rezultātā tribunāla

³⁹³ Stumbaņa E. *Padomju tiesas pirmie soļi Latvijā*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1957. 44.lpp.

³⁹⁴ Vecgulbenē – 18. decembrī, Jelgavā – 8. janvārī (darbība atjaunota 27. janvārī), Cēsīs – 9. janvārī, Valmierā – 10. janvārī. LVVA, P-12 f., 1.apr., 59.l., 3.lp., 3.lp.op., 4.lp.op.

³⁹⁵ Latviešu komunistu līderi bija cieši iesaistīti revolucionāro tribunālu izveidošanas un attīstības procesā Padomju Krievijā, pat lielākā mērā nekā VĀK gadījumā. P. Stučka bija parakstījis dekrētu par revolucionāro tribunālu izveidošanu 1917. gadā. J. Daniševskis kļuva par pirmo Padomju Krievijas Kara revolucionārā tribunāla priekšsēdētāju u.c. P. Stučka bija izstrādājis dekrēta par tiesu Nr.1 projektu. Skat.: Stumbaņa E. *Padomju tiesas pirmie soļi Latvijā*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1957. 15.lpp.

³⁹⁶ Vajadzības gadījumā ar tieslietu komisāra atļauju tribunāla locekļu skaitu varēja palielināt. Skat.: LVVA, P-12 f., 1.apr., 37.l., 19.lp.

kolēģija skaitliski tika samazināta vairāk kā divas reizes. Tas bija būtiski, jo daudzviet trūka pieredzējušu un uzticamu partijas darbinieku, kurus varētu nozīmēt atbildīgajam amatam (tribunālu kolēģijās tika iecelti tikai komunisti). Jaunievecumi ļāva ievērojami paātrināt tribunālu darbību un nāvēssodu piespriešanu nodot atbildīgāko biedru rokās.³⁹⁷ Revolucionārie tribunāli bija pilnībā saauguši ar partijas un vietējo padomju struktūru, ne par kādu tiesu varas neatkarību nevarēja būt runa.³⁹⁸ Revolucionāro tribunālu spriedumi bija galīgi un nepārsūdzami. Padomju Latvijā tribunāla piesprieštos nāvēssodus parasti izpildīja 24 stundu laikā.³⁹⁹

Padomju Latvijā kopumā darbojās vismaz 20 revolucionārie tribunāli lielākajās apriņķu pilsētās. Paralēli speciāli revolucionārie tribunāli darbojās armijas (PLA Kara revolucionārais tribunāls, Vidzemes – Kurzemes grupas kara revolucionārais tribunāls) un dažādu civilo institūciju pakļautībā. Martā Revolucionārās Cīņas padomes paspārnē tika izveidots piefrontes pārvietojamais kara revolucionārais tribunāls trīs cilvēku sastāvā, lai veiktu ātru izrēķināšanos ar „revolūcijas ienaidniekiem” karadarbības rajonā un piefrontes joslā.⁴⁰⁰ Arī Rīgas KRK (vēlāk KRP) sastāvā darbojās revolucionārais kara tribunāls.

Par revolucionāro tribunālu darba stilu var uzzināt no Iekšlietu komisariāta veikto pārbaūžu rezultātiem. Daudzviet tribunālu kolēģiju un izmeklēšanas komisiju darbā tika atklāti daudzi trūkumi un nepilnības.⁴⁰¹ Piemēram, tika ziņots, ka Malienas revolucionārā tribunāla izmeklēšanas komisija darbojoties lielā steigā. Paša tribunāla darbība arī tika vērtēta kritiski – apvainojošajos materiālos bijis ļoti maz reālu faktu, bet vismaz viena cilvēka lietā augstākais soda mērs ticis piemērots nepamatoti. Malienas apriņķa tribunāla atbilde par šo gadījumu bija, ka tribunāls „esot vairāk vadījies no sirdsapziņas, ka minētais pilsonis pēc iebraukšanas plāna un izteicieniem esot bijis balto spiegs.”⁴⁰² Arī citos tribunālos situācija

³⁹⁷ Puriņš Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.4, 18.lpp. Tieši tribunālu darbības ātrumu P. Stučka uzskatīja par revolucionāro tribunālu stiprāko pusi Padomju Latvijā. Skat.: Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1.* Псков, 1919. стр.140. Padomju Krievijā līdzīga revolucionāro tribunālu reforma tika īstenota pēc nepilna mēneša. 1919. gada 17. februārī VCIK lēma par revolucionāro tribunālu locekļu skaita samazināšanu no 7 līdz 3 cilvēkiem. Skat.: Puriņš Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.3, 31.lpp.

³⁹⁸ Puriņš Ā. Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.4, 19.lpp.

³⁹⁹ Formāli revolucionārā tribunāla nāvēssodu bija tiesības atcelt LCIK vai padomju valdībai, bet tā kā nāvēssods tika izpildīts diennakts laikā pēc sprieduma pieņemšanas, tad šāda iespēja bija tikai tīri teorētiska. No aprīļa beigām tiesības atcelt tribunāla lēmumus bija arī vietējām izpildkomitejām. Skat.: LVVA, P-26 f., 1.apr., 41.l., 163.lp.

⁴⁰⁰ LVVA, P-613 f., 1.apr., 83.l., 11.lp.

⁴⁰¹ Kļūdas tribunālu darbībā (sevišķi laukos) atzina arī P. Stučka. Skat.: Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1.* Псков, 1919. стр.140

⁴⁰² LVVA, P-12 f., 1.apr., 59.l., 30.lp.op. „Revolucionārās sirdsapziņas” princips bija nostiprināts 1919. gada 28. janvārī publicētajos Tieslietu komisariāta noteikumos par revolucionārajiem tribunāliem:

nebija labāka. Piemēram, 29. aprīļa Tieslietu komisarāta cirkulārā bija teikts: „Lasot spriedumus par notiesātiem uz nāvi, ļoti daudz gadījumos, spriežot pēc noziegumu formulēšanas un sprieduma motīviem, pavisam nav saprotami, kādēļ piespriests šis augstākais soda mērs.”⁴⁰³

Koncentrācijas nometnes

1. Pasaules kara laikā karojošās valstis izveidoja plašu kara gūstekņu nometņu tīklu. Dažkārt arī civiliedzīvotāji līdzīgi karavīriem tika izolēti nometnēs. Šādu likteni piedzīvoja vairāki vadoši latviešu komunisti, kuri 1917. un 1918. gadā bija palikuši nelegālā darbā vācu okupētajā teritorijā. Literatūrā ir sastopamas ziņas, ka ideju par koncentrācijas nometņu izmantošanu kā politiskā terora instrumentu Krievijā 1917. gada beigās ierosinājuši igauņi.⁴⁰⁴ Praktiska koncentrācijas nometņu veidošana Padomju Krievijā sākās 1918. gada vasarā, izmantojot agrākās kara gūstekņu nometnes, kuras pēc kara beigām bija palikušas tukšas.⁴⁰⁵

Koncentrācijas nometnes izrādījās efektīvas ieslodzījuma vietas. Tās bija lētāk uzturēt, turklāt nometnēs bija iespējams ievietot vairāk ieslodzīto un vieglāk apsargāt nekā cietumus.⁴⁰⁶ Lēmums par koncentrācijas nometņu izveidošanas nepieciešamību Padomju Latvijā tika pieņemts Revolucionārās cīņas padomes sēdē 1919. gadā 13. februārī. Padome nolēma „dibināt koncentrācijas lēģerus ieslodzītšanai un nodarbināšanai priekš reakcionāriem, kuri ir nopietnās aizdomās par kontrevolūciju, bet kuru noziegumi nav dokumentāriski pierādāmi un tiesājami.”⁴⁰⁷

Trīs dienas vēlāk Revolucionārās cīņas padomes iniciatīvu atbalstīja padomju valdība, uzdodot augstāk minētajai padomei izstrādāt attiecīgu projektu.⁴⁰⁸ 19. februāra valdības sēdē ar ziņojumu uzstājās LSPR Iekšlietu komisārs J. Lencmanis. Viņš pavēstīja, ka ir izstrādāti noteikumi par koncentrācijas nometņu izveidošanu un izlemts izveidot trīs nometnes. Divām

---

„Revolucionārie Tribunāli piespriež sodu pēc lietas apstākļiem un savas revolucionārās sirdsapziņas, neizņemot pat nāves sodu”. Skat.: *Cīņa*, 1919, 28. janv., 2.lpp.

⁴⁰³ LVVA, P-21 f., 2.apr., 21.l., 5.lp.

⁴⁰⁴ Stranga A. Komunistu diktatūra Latvijā: 1918. g. decembris – 1919. g. janvāris / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 63.lpp. Zināms, ka igauņu lielinieki 1917. gada beigās izveidojuši koncentrācijas nometni Tartu, bijušajā ziemeļu lazaretē. Skat.: Šilde Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993. 14.lpp.

⁴⁰⁵ Джекобсон М., Смирнов М. *Система мест заключенич в РСФСР и СССР 1917-1929*. Pieejams internetā: http://www.pseudology.org/GULAG/Gulag1917_1929.htm

⁴⁰⁶ Šiliņš J. Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris – maijs // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2009, Nr.3, 121.lpp.; Джекобсон М., Смирнов М. *Система мест заключенич в РСФСР и СССР 1917-1929*. Pieejams Internetā: http://www.pseudology.org/GULAG/Gulag1917_1929.htm

⁴⁰⁷ LVVA, P-613 f., 1.apr., 83.l., 3.lp.

⁴⁰⁸ LVVA, P-4 f., 1.apr., 23.l., 177.lp.

no tām bija jāatrodas Kurzemē (Kalna muižā un Svētē) un vienai Vidzemē (Pļaviņās).⁴⁰⁹ Svētes nometne līdzīgi kā Krievijā bija jāizveido bijušās karagūstekņu nometnes vietā, bet pārējās divas jābūvē no jauna. 24. februārī presē tika publicēts valdības pieņemtais dekrēts par koncentrācijas nometņu izveidošanu un attiecīgiem noteikumiem.⁴¹⁰ Jāatzīmē, ka tolaik Padomju Krievijā koncentrācijas nometņu veidošana pilnība atradās vietējo iestāžu kompetencē un valdības līmeņa institūcijas nekādas konkrētas instrukcijas attiecībā uz koncentrācijas nometnēm vēl nebija izstrādājušas.

LSPR Iekšlietu komisariāts steidzās uzsākt koncentrācijas nometņu izveidi. Jau 18. februārī, tātad vēl pirms galīgā valdības akcepta saņemšanas, Madonas revolucionārā komiteja saņēma uzdevumu Stukmaņu aprīņķī ierīkot „civilgūstekņu nometni” un arī avansu būvniecībai 25 000 ruļu apmērā.⁴¹¹ Nometnes tika būvētas arī citviet Latvijā. Piemēram, arhīvos ir atrodamas ziņas, ka Valmieras aprīņķī darbojās koncentrācijas nometne, kuru izveidoja februāra beigās ar 100 ieslodzīto lielu kapacitāti.⁴¹² Iespējams, nometne šeit tika izveidota, lai atvieglotu vietējā cietuma un aresta namu darbu, kuri bija ārkārtīgi pārpildīti.⁴¹³ Citos avotos ir atrodamas ziņas par nometnēm Rīgā un Gulbenē.⁴¹⁴

Pļaviņu koncentrācijas nometne bija lielākā Latvijā. Tā bija ierīkota vietējās stikla fabrikas teritorijā un to no ārpusaules norobežoja dubults pusotru asi augsts dzeloņdrāšu žogs. Nometnes iekšienē atradās ar vēl vienu dzeloņdrāšu žogu nodalīta teritorija uz nāvi notiesātajiem.⁴¹⁵ Sākotnēji bija paredzēts, ka nometnē varētu ievietot aptuveni 1500 cilvēkus. Pirmo 50 cilvēku lielo grupu uz nometni nosūtīja 6. martā Malienas revolucionārais tribunāls. Bija paredzēts, ka 12. martā nometnē varētu ievietot līdz 800 cilvēkiem un pēc mēneša vēl tik pat daudz.⁴¹⁶ Aprīlī nometne bija pārpildīta un tajā sāka plosīties gripas un tīfa epidēmijas, kas lika pārtraukt jaunu ieslodzīto pieņemšanu.⁴¹⁷ Maija sākumā, kad nometnē izplatītās slimības sāka radīt draudus arī vietējiem iedzīvotājiem, uz nometni tika nosūtīta speciāla izmeklēšanas

⁴⁰⁹ LVVA, P-4 f., 1.apr., 23.l., 172.lp. Zīmīgi, ka divas no trim nometnēm tika dibinātas Kurzemē, kas varētu netieši norādīt uz politiskās vadības maldīgo pārliecību par frontes stabilitāti šinī virzienā.

⁴¹⁰ Iespējams, tā bija tikai pārrakstīšanās kļūda, bet presē publicētais teksts nedaudz atšķīrās no padomju valdības protokola. Valdības protokolā vārda „izolēšanas” vietā tika lietots vārds „izlietošanas”. Skat.: LVVA, P-4 f., 1.apr., 23.lp., 173.lp.

⁴¹¹ LVVA, P-624 f., 1.apr., 13.l., 1., 2.lp.

⁴¹² LVVA, P-12 f., 1.apr., 96.l., 3.lp. Valmieras koncentrācijas nometni vadīja Voldemārs Berkets, viņa palīgs bija Roberts Kārklīšs. Koncentrācijas nometnē strādāja 24-28 cilvēki. Pārzinis saņēma 650 rubļu algu. Valmieras koncentrācijas nometnes un cietuma aprīļa – jūnija budžets bija 159000 rubļu. Skat.: LVVA, P-47 f., 1.apr., 425.l., 2.lp.op., 4.lp.

⁴¹³ Vieninieku kamerās atradās pat 8 līdz 10 cilvēki. Skat.: LVVA, P-47 f., 1.apr., 425.l., 4.lp.

⁴¹⁴ Stranga A. Padomju vara Latvijā 1919. gadā: komunistiskā terora nacionālais aspekts // *Latvijas Vēsture*, 2007, Nr.2, 105.lpp.; Šilde Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993. 21.lpp.

⁴¹⁵ *Baltijas Vēstnesis*, 1919, 9. aug.

⁴¹⁶ Skat.: LVVA, P-12 f., 1.apr., 90.l., 7.lp.

⁴¹⁷ LVVA, P-26 f., 1.apr., 41.l., 108.lp.

komisiju.⁴¹⁸ Komisijas darba rezultātā tika atklāti daudzi pārkāpumi, kas bija noveduši pie ieslodzīto kritiskā stāvokļa un bija steidzami jānovērš. Viens no komisijas priekšlikumiem bija saistīts ar bēgšanas iespēju samazināšanu, ieviešot speciālas identifikācijas zīmes uz apģērba.⁴¹⁹

3.3.3. Sarkanā terora upuru skaits: aplēses

Sarkanā terora upuru skaitu Latvijā precīzi noteikt nav iespējams. Literatūrā sastopami visai aptuveni un dokumentāri nepamatoti skaitļi. P. Stučka atzina, ka Rīgā un Jelgavā nošauti 500 cilvēki, bet visā Latvijā 1000.⁴²⁰ G. Popovs apkopojis presē publicētās ziņas, rakstīja, ka lielinieku režīma laikā bojā gājuši 3632 cilvēki, no tiem 1549 Rīgā. Viņš izteica pieņēmumu, ka kopējais upuru skaits sasniedza vismaz 5000 cilvēku.⁴²¹ Bojā gājušo skaita precīzu noteikšanu traucē vairāki apstākļi. Pirmkārt, nav zināms, cik īsti cilvēku gāja bojā haotiskajā terora posmā, kad bieži netika veikta nekāda veida uzskaitē. Piemēram, Tukumā līdz revolucionārā tribunāla noorganizēšanai bija nošauti jau 17 cilvēki.⁴²² Arī komunistu atkāpšanās laikā no Vidzemes nogalināto cilvēku skaitu precīzi nav iespējams noteikt. Otrkārt, nākas saskarties ar pretrunīgām ziņām, kuras centrālās iestādes saņema no revolucionārajiem tribunāliem un cietumiem. Treškārt, nav saglabājušās ziņas no daudzām institūcijām – daudziem revolucionārajiem tribunāliem, koncentrācijas nometnēm u.c.

Arhīvos atrodamie revolucionāro tribunālu pārskati atklāj, ka no decembra līdz aprīlim tika piespriesti 653-730 nāvessodi.⁴²³ Ņemot vērā, ka minētajos sarakstos nav iekļautas ziņas par vairākiem tribunāliem (Alūksnes, Smiltenes, Stukmaņu u.c.) un to, ka šeit nav iekļauta informācija par nāvesodiem maijā, kopējo revolucionāro tribunālu spriedumu rezultātā nogalināto cilvēku skaits varēja sasniegt P. Stučkas minētās 1000 personas.⁴²⁴ Tomēr tas nenozīmē, ka šie skaitļi atspoguļotu kopējo Sarkanā terora upuru skaitu. Piemēram, salīdzinot Rīgas revolucionārā tribunāla spriedumus un Rīgas cietumos nošauto cilvēku skaitu, atklājas,

⁴¹⁸ Turpat, 181.lp.

⁴¹⁹ Turpat, 146.lp., 146.lp.op.; LVVA, P-26 f., 1.apr., 136.l., 1., 2.lp.

⁴²⁰ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.146, 147

⁴²¹ Popoff G. *The city of the red plague. Soviet rule in a Baltic town.* Westport: Hyperion Press, 1978. p.337; Lielāko Sarkanā terora upuru skaitu minējis H. Asaris, kurš rakstīja par 7342 noslepkavotajiem, šis skaitlis it kā iegūts „pēc laikrakstu ziņām.” Skat.: Asaris H. Aizmirstie // *Latvis*, 1933, Nr.3581, 1.lpp.

⁴²² LVVA, P-12 f., 1.apr., 49.l., 5.lp.

⁴²³ LVVA, P-21 f., 2.apr., 10.l., 128.lp.; LVVA, P-12 f., 1.apr., 59.l., 1.-9.lp.

⁴²⁴ Atrodamas arī lielākas revolucionāro tribunālu upuru aplēses, piemēram, ka 22 revolucionārie tribunāli kopuma piespriedušu aptuveni 2500 nāves spriedumus. Skat.: Miris Pēteris Stučka // *Jaunais Zemgālietis*, 1932, Nr.22, 3.lpp.

ka reālais nošauto skaits pārsniedza nāvessodu skaitu aptuveni divas reizes. Piemēram, janvārī uz nāvi notiesāti tika 9 cilvēki, bet nošauti 14, martā notiesāti 134, bet nošauti 295.⁴²⁵

Minētos skaitļus var izskaidrot ar to, ka nāvessoda piespriešanas un izpildes tiesības bija arī politiskajām nodaļām un dažādām speciālām komisijām un ārkārtas tribunāliem. Rīgas KRP revolucionārais tribunāls martā nošāva 20 cilvēkus un aprīlī 7⁴²⁶, bet pēc Cēsu sacelšanās izveidotais ārkārtas tribunāls nošāva 18 cilvēkus.⁴²⁷ Lielu skaitu cilvēku nogalināja arī dažādas komisijas. Piemēram, līdzās iepriekš minētajam Daugavpils gadījumam jāatzīmē Valkas atstāšana 1919. gada janvāra beigās, kad tika nošauti 70 cilvēki bez tribunāla lēmuma, aizbildinoties ar to, ka tribunāla sēdes nepaspētu izskatīt vairāk kā 10 lietas.⁴²⁸ Ar cilvēku nogalināšanu nodarbojās arī dažādas vietējās iestādes, sevišķi tad, ja ar centru bija vāji sakari. Piemēram, no Blomes pagasta Iekšlietu komisariātam tika ziņots: „Blomes pag[asta] pad[ome] sastāv no kom[unistiem], vairāki kontr[evolucionāru] aizraidīti uz sapņu valsti.”⁴²⁹ Jāņem arī vērā, ka liels skaits cilvēku tika nogalināti arī lielinieku atkāpšanās laikā, piemēram, Rīgā Centrālcietumā 22. maijā tika nošauti 32 ķīlnieki, Cēsīs vairāk kā 30 un Valmierā 30 cilvēki.⁴³⁰

Uzskaitītie iemesli neļauj nosaukt konkrētu Sarkanā terora upuru skaitu, lai gan droši var apgalvot, ka to skaits pārsniedza divus tūkstošus (no tiem aptuveni 1000 bija revolucionāro tribunālu upuri). Vai tas ir daudz vai maz? Mēnesī tie bija vismaz 400 cilvēki, kuru vaina bieži vien bija tikai piederība potenciāli bīstamai sabiedrības grupai. P. Stučka nāvessodu skaitu komentēja šādi: „(...) man gribētos vēlreiz apstiprināt, ka ne es, ne mani biedri nekad neizrāvās ar nošaušanas ideju, kā mērķi, bet vienmēr skatījās uz sarkano teroru kā uz ļaunumu, bet nepieciešamu, piespiedu ļaunumu.”⁴³¹ Tik tiešām, būtu pārspīlēti apgalvot, ka cilvēku nogalināšana būtu bijis lielinieku režīma pašmērķis. Ja tas tā būtu, tad nāvessodu skaits varēja būt vēl lielāks. Vienlaikus, atzīstot, ka terors tika izmantots kā līdzeklis sociālu transformāciju paātrināšanai, jāuzsver, ka masveida nāvessodi, tūkstošiem cilvēku ieslodzīšana koncentrācijas nometnēs un cietumos, nevar tikt nekādi attaisnots.

⁴²⁵ LVVA, P-21 f., 10.l., 128.lp.; LVVA, P-21 f., 2.apr., 21.l.

⁴²⁶ LVVA, P-613 f., 1.apr., 81.l., 147.lp.

⁴²⁷ Puriņš Ā. Dumpis uz grimstoša kuģa // *Rīgas Laiks*, 1995, Nr.5, 23.lpp.

⁴²⁸ Stranga A. Komunistu diktatūra Latvijā: 1918. g. decembris – 1919. g. janvāris / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 74.lpp.

⁴²⁹ LVVA, P-4 f., 1.apr., 23.lp., 102.lpp.

⁴³⁰ Puriņš Ā. Cēsu revolucionārais tribunāls 1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1999, Nr.2, 44.lpp; *Brīvā Zeme*, 1922. 8. nov.; *Jaunākās Ziņas*, 16.jūn.

⁴³¹ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок*. Ч.1. Псков, 1919. стр.146

Izvērtējot Sarkanu teroru Latvijā, jāsecina, ka tam piemita sociāla un daļēji arī etniska genocīda pazīmes. Par iecerēm iznīcināt veselās sociālas un etniskas grupas liecināja ne tikai lielnieku vadoņu publiski izteikumi, bet arī praktiskie soļi. Padomju Latvijā izveidotajai represīvajai sistēmai piemita arī vairākas novatoriskas iezīmes, kas ļāva efektīvāk vadīt un kontrolēt represiju norisi un palielināja terora apmēru kvantitatīvos rādītājus. Tas, ka lielnieku režīma politiskās ambīcijas izveidot paraugkomūnu sakrita ar centieniem radīt terora paraugsistēmu, nebija nejaušība. Atminējums slēpjas 1919. gadā organizētā terora iracionāli ideoloģiskajā raksturā. Tādēļ smagākās represijas skāra nevis tās Latvijas vietas, kuras bija nelabvēlīgāk noskaņotās pret komunistiem, bet tieši otrādi – viskomunistiskāk noskaņotajos rajonos (Vecgulbene, Valka, Cēsis, Smiltene, Rīga) represijas bija vissmagākās. Terora nesaistītība ar reālās pretestības apmēriem bija acīmredzama jau lielnieku ienākšanas laikā. Pat ja tā sauktā „buržuāzija” neizrādīja nekādu pretestību, tā tik un tā bija jāapspiež un jāiznīcina. Arī turpmākie notikumi, kad terors pastiprinājās proporcionāli sarežģījumiem frontē, liecina par to, ka ar represiju palīdzību tiek mēģināts atrisināt jautājumus, kas tiešā veidā nebija saistīti ar cīņu pret aktīvu pretestību politiskajam režīmam. Tādēļ Padomju Latvijas gadījumā var runāt par situāciju, kad terors tika izmantots nevis kā atbilde uz pieaugošu sabiedrības pretestību, bet gan tieši otrādi – pieaugot teroram, sabiedrība arvien vairāk pretojās režīmam.

3.4. Saimnieciskā politika

3.4.1. Privātīpašuma likvidācija

Padomju Latvijā īstenotās saimnieciskās politikas vadmotīvs bija privātīpašuma iznīcināšana. Faktiski Latvijā dzīvē tika realizēts tas, ko K. Markss bija rakstījis pirms 70 gadiem: „Proletariāts izmantos savu politisko varu, lai pakāpeniski atņemtu buržuāzijai visu kapitālu, lai centralizētu valsti, t.i., par valdošo šķiru organizētā proletariāta rokās visus ražošanas rīkus lai iespējami ātri pavairotu ražotājspēku masu. Tas, protams, sākumā var notikt, tikai despotiski iejaucoties īpašuma tiesībās un buržuāziskās ražošanas attiecībās, tātad lietojot pasākumus, kas ekonomiski šķiet nepietiekami un nederīgi, bet kas kustības gaitā paši sevi pāraug, padara nepieciešamus turpmākos uzbrukumus vecajai sabiedriskajai iekārtai un kā līdzeklis visa ražošanas veida apvērsumam ir nenovēršami.”⁴³²

⁴³² Markss K., Engelss F. *Komunistiskās partijas manifests*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008. 25.lpp.

Lielineku režīma ekonomiskās programmas pamatpunkti bija izklāstīti 17. decembra manifestā. Tie bija: privātīpašuma atcelšana; darba dienas saīsināšana; iedzīvotāju apgādes centralizēšana; rūpniecības atjaunošana. Galvenais uzsvars 17. decembra manifestā tika likts tieši uz visu privātīpašuma pakāpenisku iznīcināšanu: „Privātīpašuma tiesības uz zemi un muižu inventāru top atceltas (...) Privātīpašuma tiesības uz visiem pārējiem ražojamiem līdzekļiem, kā arī tirdzniecības uzņēmumiem, satiksmes līdzekļiem, bankām utt. soli pa solim iznīcināmas (...) Aizliegts top jebkādā veidā atsavināt savas īpašuma vai citādas tiesības uz pilsētu namiem.”⁴³³ Privātīpašuma atcelšana, kā jau pareizi bija norādījis K. Markss, bija ekonomiski nepamatots solis, bet tam (vismaz teorētiski) vajadzēja novērst sabiedrībā valdošo nevienlīdzību un ekonomiski iznīcināt jaunā režīma potenciālos pretiniekus. Tolaik Krievijā privātīpašums nebija likvidēts un, iespējams, latviešu komunisti to uzskatīja par vienu no krievu biedru pieļautajām kļūdām.

Privātīpašuma likvidēšana tika īstenota četros posmos. Pirmais solis tika sperts 1919. gada 31. janvārī, kad LSPR valdība paziņoja par vienreizēja ārkārtas nodokļa uzlikšanu mantīgajām šķirām. Pamatojot šī nodokļa nepieciešamību, Pēteris Stučka uzsvēra, ka tas ir nodokļu kara sākums pret buržuāziju. Ekonomiskie apsvērumi šajā gadījumā bija sekundāri, jo galvenais mērķis bija lielo īpašumu atņemšana buržuāzijai un nodošana valsts rokās. Tātad arī šis lēmums balstījās uz šķiru cīņas principu nevis uz racionāliem apsvērumiem. Pamati ārkārtas nodoklim tika likti jau Apvienotajā Latvijas padomju kongresā, kurā P. Stučka teica: „Mēs neuzlikām kontribūciju, bet veicām konfiskāciju. Ņemsim no buržuāzijas nevis kerencas, bet īpašumu, ar kuru mēs varēsim rīkoties un ar to mēs atņemsim buržuāzijai tās ekonomisko varu. Ja mēs varētu nostādīt aparātu šodien tā, lai savās rokās varētu pārņemt baznīcas īpašumu, mēs to izdarītu jau tagad.”⁴³⁴

31. janvāra dekrēta būtība bija kapitāla aplikšana ar progresīvo nodokli un lielā kapitāla konfiskācija. Kapitāls līdz 20 000 rubļiem netika aplikts ar nodokli vispār, bet par lielākām summām tas procentuāli pieauga no 5-100%. Piemēram, kapitālam virs 100 000 rubļu tika piemērota nodokļa likme 50%, virs 200 000 - 75%, virs 300 000 - 90%, virs 500 000 100%. Tātad, jo lielāks bija kāda kapitāls, jo mazākai summa palika tā rīcībā pēc nodokļa nomaksas, bet viss lielais kapitāls tika konfiscēts. Valsts rokās nonāca visa veida nekustamais īpašums (zeme, veikali, viesnīcas, rūpnīcas, īres nami u.c.), kas pārsniedza noteikto vērtību. Tika ieviests arī progresīvais nekustamā īpašuma nodoklis, kura likme svārstījās no 0,5-8%.

⁴³³ Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku Padomju valdības manifests. Pieejams Internetā: <http://www.historia.lv/alfabets/L/la/lspr/dok/1918.12.17.htm>

⁴³⁴ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.229

Turklāt bija paredzēts, ka nekustamais īpašums pilsētās, kura vērtība pārsniedz 100-200 tūkstošus rubļu (summa mainījās atkarībā no tā vai īpašums atrodās Rīgā vai citā pilsētā), tiek konfiscēts un īpašniekiem jāsamaksā vēl 8% tā vērtības. Laukos zemes nodoklis, atkarībā no saimniecības izmēriem, svārstījās no 50 līdz 3000 rubļiem. Saimniecības virs 100 hektāriem tika konfiscētas, bet tā īpašniekam bija jāsamaksā 60 rubļi par katru hektāru. Tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumiem bija jāsamaksā nodoklis, kura apmērs bija 1-10% no iepriekšējā gada apgrozījuma.⁴³⁵ P. Sutčka uzsvēra, ka šāda nodokļu politika ir jāuzskata par ceļu uz sociālismu un tā pierāda stingru turēšanos pie pilsoņu kara taktikas. Padomju valdība atklāti atzina, ka ieviestie nodokļi ir laupīšana, bet tā ir pamatota, jo aplaupīti tiek laupītāji.⁴³⁶

Par to, ka padomju valdība nedomāja apstāties ar minēto nodokļu ieviešanu un lielā kapitāla konfiskāciju, liecināja P. Stučkas izteikumi, ka konfiscēts tiek īpašums, kas pārsniedz 300 000 rubļus vai 100 hektārus, tikai tādēļ, ka vēl nav izveidots aparāts, kas ļautu konfiscēt visu īpašumu. Otrs svarīgais padomju valdības solis ekonomiskajā politikā sekoja 1919. gada februāra sākumā, kad tika paziņots par banku sistēmas nacionalizāciju. Bez atlīdzības valsts rokās nonāca visas bankas un to konti. Šis solis tika pamatots ar nepieciešamību iznīcināt kapitālisma ekonomisko varu, par kuras galveno balstu uzskatīja banku kapitālu. Banku darījumi tika pasludināti par valsts monopoli, tātad ar tām varēja nodarboties tikai valsts iestādes. Visi kredītiestāžu aktīvi nonāca steigā izveidotajā LSPR Tautas bankas rīcībā. Visi bankās atrodošies noguldījumi, kuri pārsniedza 10000 rubļu, tika konfiscēti bez atlīdzības. Noguldījumi līdz 10000 tika saglabāti, bet noguldītāji nevarēja izņemt mēnesī summu, kura pārsniedza izdzīvošanas minimumu (400 rubļi mēnesī).⁴³⁷ Tāpat kā ārkārtas nodokļa ieviešana, arī banku sistēmas nacionalizācija netika īstenota kādu konkrētu saimniecisku mērķu vārdā, bet gan ar nolūku sagraut buržuāzijas pārticību.

Pēc nepilna mēneša, 1919. gada 1. martā, LSPR valdība izdeva, iespējams, svarīgāko dekrētu tās pastāvēšanas vēsturē. Tas bija “Dekrēts par zemes nacionalizēšanu, lietošanu un pārvaldīšanu.”⁴³⁸ Līdz ar to Padomju Latvijā tika īstenota agrārā reforma, kura paredzēja visas zemes un dabas bagātību koncentrēšanu valsts rokās. Zemes īpašnieki dekrēta rezultātā kļuva par zemes nomniekiem. Viņi zaudēja īpašuma un mantošanas tiesības uz zemi un par tās tālāku izmantošanu bija jāslēdz atsevišķs līgums ar valsti. Nomas maksas varēja būt ļoti

⁴³⁵ Турпат, стр.341-345; *Сīņa*, 1919, 5. febr.

⁴³⁶ *Сīņa*, 1919, 5. febr.; *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.348-350

⁴³⁷ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.352-354

⁴³⁸ Турпат, стр.379-382

augstas, ja zeme atradās lielražošanai izdevīgā vietā.⁴³⁹ Līdz ar to zemes jautājumā tika īstenots K. Marksa „Komunistiskās partijas manifestā” piedāvāto pārkārtojumu pirmais punkts, kas paredzēja zemes īpašuma ekspropriāciju un zemes rentes izlietošanu valsts izdevumu segšanai.⁴⁴⁰ Nomas maksai tik tiešām vajadzēja kļūt par ievērojamu lielinieku režīma ienākumu pozīciju, tomēr tas, vismaz spriežot pēc P. Stučkas izteikumiem, nebija galvenais reformas mērķis. Zemes noma un zemniekiem uzspiestā 8 stundu darba diena bija līdzeklis, lai veicinātu „brīvprātīgu” (arī P. Stučka šo jēdzienu lietoja pēdīnās) zemnieku iestāšanos padomju saimniecībās.⁴⁴¹

Nevar noliegt, ka zemes dekrētam bija ārkārtīgi liela nozīme lielinieku režīma attīstības gaitā. Gan nacionālajā, gan padomju historiogrāfijā agrārā politika ir tikusi nosaukta par vienu no galvenajiem Padomju Latvijas sabrukuma cēloņiem.⁴⁴² Tik radikāls secinājums izriet no fakta, ka absolūti lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju 1919. gadā dzīvoja laukos un viņiem agrārā reforma bija svarīgākais lielinieku režīma politiskais lēmums. Plašās bezzemnieku masas gaidīja muižu īpašuma sadalīšanu, kuras rezultātā tika cerēts privātajā īpašumā iegūt zemi. Šīs cerības nepiepildījās, muižniekiem un lielajiem zemes īpašniekiem atņemtā zeme tika nevis sadalīta, bet apvienota padomju saimniecībās. Tas izraisīja lielu iedzīvotāju neapmierinātību.⁴⁴³ Nepatiku varēja izraisīt kaut vai tas vien, ka bezzemnieki nesaņēma pat to zemi, kuru padomju saimniecības pašas nespēja apsaimniekot, kā arī aizliegums padomju saimniecību strādniekiem turēt personīgos lopus.⁴⁴⁴ Par tā laika noskaņojumu liecina padomju iestāžu dokumenti. Piemēram, 25. februārī no Kurzemes tika ziņots, ka bezzemnieki vēl neesot sapratuši zemes socializāciju un viņos esot vēl dzīva Piektā gada ideja par zemes

⁴³⁹ Zemes nomas maksa svārstījās no 6 - 12 rubļiem par pūrvietu, bet sevišķi izdevīgās vietās tā varēja sasniegt pat 100 rubļus. Skat.: *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.387

⁴⁴⁰ Markss K., Engelss F. *Комunistiskās partijas manifesti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008. 26.lpp.

⁴⁴¹ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.85

⁴⁴² Кириш Ю. *Аграрная революция в Прибалтике*. Москва: Международный аграрный институт, 1931. стр.82, 91; Allens P. *Padomju varas ekonomiskās politikas pamati Latvijā 1919. gadā*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1960. 31., 32.lpp.; Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 383.lpp.; Puisāns, T. *The Emerging Nation*. Rīga: Centre of Baltic-Nordic History and Political Studies, 1995. p. 177; 20. *gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 52.lpp. u.c. Agrāro reformu par lielu kļūdu atzina arī latviešu lielinieku līderi P. Stučka un J. Daniševskis. P. Stučka agrārās reformas neveiksmi lielā mērā novēla uz zemkopības komisāru F. Roziņu. Skat.: Bondarevs P. *Pēteris Stučka kā agrārrevolucionārs* / red. Bondarevs P. *Labākas nākotnes vārdā*. Rīga: Zinātne, 1970. 87., 88.lpp.

⁴⁴³ Arī Lietuvā un Igaunijā zeme tika nacionalizeta un tāpat kā Latvijā netika sadalīta bezzemniekiem. Arī šajās valstīs agrārā reforma izraisīja lielu iedzīvotāju neapmierinātību. Skat.: *Иностранная военная интервенция в Прибалтике 1917-1920 гг.* / редкол.: Арумяэ Х., Берзиньш В., Бирон А. и др. Москва: Наука, 1988. стр.100, 130

⁴⁴⁴ Aizliegums par lopu turēšanu izraisīja tādu neapmierinātību, ka padomju valdība 1. maijā to atcēla. Skat.: Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 90.-91.lpp.

dalīšanu.⁴⁴⁵ Arī P. Stučka norādīja uz bezzemnieku neapmierinātību, kas dažviet pārauga pat bruņotā cīņā: „Latvijas Malienas („nomales”) aprīņķī, šajā agrākajā boļševisma cietoksnī, mums bija darīšana ar nelieliem, tomēr nemieriem, ar kā reiz bezzemnieku elementa piedalīšanos.”⁴⁴⁶

Šeit gan jāuzsver, ka komunistu īstenotā agrārā reforma nevarēja būt liels pārsteigums lauciniekiem, sevišķi aktīvākajiem bezzemniekiem Vidzemē, kuri jau 1917. gadā bija atbalstījuši LSD. Kā jau minēts (skat. 1. nodaļu), 1917. gada beigās un 1918. gada sākumā Iskolata kontrolētajā Vidzemes daļā tika sperti vairāki soļi, kas bija vērsti uz privātīpašuma uz zemi likvidēšanu. Turklāt lielnieku līderi neslēpa savu nostāju agrārājā jautājumā, atklāti runājot par nepieciešamību nacionalizēt visus zemes īpašumus un izveidot laukos lielsaimniecības. Vēlreiz par agrāro politiku tika runāts 1918. gada 18. un 9. novembrī notikušajā LSD konferencē Rīgā un šeit šī tēze tika atkal apstiprināta: „Var būt tikai viena programma – visas zemes un lauksaimniecības rīku nacionalizācija, zemes pirkšanas, pārdošanas, dāvināšanas un mantošanas aizliegšana.”⁴⁴⁷ Arī Apvienotais Latvijas padomju kongress apstiprināja, ka agrārājā jautājumā jāvadās no II Valmieras kongresa rezolūcijas.⁴⁴⁸ Tādēļ 1. marta dekrētu nevajadzētu vērtēt kā kaut ko ārkārtēju, jo tas loģiski izrietēja no konsekventas partijas agrārās programmas īstenošanas. Lieliniekiem agrārā jautājuma risināšanā tādēļ var pārmest tikai apbrīnojamo neapdomību, jo šādam radikālam solim 1919. gada pavasarī bija gaužām nepiemērots brīdis. PLA stāvoklis tobrīd bija draudošs, bet lielieki neņēma vērā faktu, ka zemnieki un bezzemnieki armijā veidoja skaitlisko vairākumu. Turklāt agrārā reforma noveda pie tā, ka liela daļa lauku palika neapsēti. 1919. gadā Kurzemē un Vidzemē ar dažādiem labības veidiem tika apsēts tikai 27-63% no 1913. gada platības.⁴⁴⁹

Līdz ar muižu nesadalīšanu sīkās saimniecībās faktiski tika uzsākta zemes kolektivizācija, kura, iespējams, vēlāk pāraugtu vienlaidus kolektivizācijā.⁴⁵⁰ Tikai dažu

⁴⁴⁵ КФКА, 200.ф., 1.апр., 159.лр., 373.лр.ор.

⁴⁴⁶ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.99

⁴⁴⁷ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 161.lpp.

⁴⁴⁸ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.231

⁴⁴⁹ Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945.* Stokholma: Daugava, 1968. 92.lpp.

⁴⁵⁰ Šāda iespēja padomju historiogrāfijā gan tika kategoriski noraidīta. Piemēram, P. Allens uzsvēra, ka padomju valdībai nebija ne nepieciešamo līdzekļu, ne inventāra. Tādēļ padomju valdība bija iecerējusi zemi iznomāt arī turpmākos gadus. Vienlaikus viņš gan atzina, ka zemes iznomāšana bijis pagaidu pasākums. Skat.: Allens P. *Padomju varas ekonomiskās politikas pamati Latvijā 1919. gadā.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1960. 25.lpp.

mēnešu laikā Padomju Latvijā tika izveidotas veselas 239 padomju saimniecības.⁴⁵¹ Tas bija vērienīgs projekts, kuram no Padomju Latvijas budžeta tika atvēlēti ievērojami līdzekļi – pēc aptuveniem aprēķiniem aptuveni 10 miljoni rubļu.⁴⁵² Svarīgs dekrēta aspekts bija valsts nomas līgumu slēgšana ar zemniekiem tikai uz vienu gadu ilgu termiņu. Nevienam nebija zināms, kas īsti notiks pēc tam. Tomēr, zinot lielnieku pozīciju agrārā jautājumā, varam visai droši pieņemt, ka labvēlīgas situācijas gadījumā 1920. gada pavasarī nomas līgumi ar zemniekiem vairs netiktu slēgti, bet visa zeme tiktu nodota padomju saimniecību rīcībā.⁴⁵³

Gan nacionālā, gan padomju historiogrāfija, apskatot agrāro reformu, parasti nepiemin vienu būtisku tās aspektu. Kā jau minēts, muižu nesadalīšana daudziem bezzemniekiem varēja būt nepatīkams, bet kopumā ne negaidīts solis. Pavisam citādi bija ar zemes īpašumu atņemšanu un to iznomāšanu agrākajiem saimniekiem. Liela daļa lauku iedzīvotāju bija spiesti šķirties no pašu vai viņu senču ar grūtībām no muižām atpirktajiem īpašumiem.⁴⁵⁴ Līdz ar zemes nacionalizēšanu tika likvidētas arī zemes mantošanas tiesības. Turklāt zemniekiem nebija skaidrības, kas īsti notiks pēc nomas līguma beigām pēc gada. Šāds stāvoklis bija daudz neizdevīgāks pat par to, kāds valdīja cara režīma laikā. Tieši šis aspekts, šķiet, izraisīja lielu zemnieku neapmierinātību un aktīvas pretestības uzsākšanu. Īsumā agrārās reformas rezultātus varētu raksturot šādi: bezzemnieki neko neieguva, bet zemnieki zaudēja savu privātīpašumu.

Pēdējais solis, ar kuru noslēdzās privātīpašuma likvidācijas process Padomju Latvijā, tika sperts 8. martā, kad LSPR valdība izdeva dekrētu par visu tirdzniecības, rūpniecības un zemkopības uzņēmumu konfiskāciju, kuru vērtība pārsniedza 10 000 rubļu. Tā bija salīdzinoši neliela summa, kas tolaik atbilda 25 minimālajām mēnešalgām. Rezultātā praktiski visi Latvijas veikali, darbnīcas un nelielas ražotnes tika atņemtas to īpašniekiem bez atlīdzības. Mazie uzņēmumi, kuru vērtība nerasniedza 10 000 rubļu, tika nevis konfiscēti, bet rekvizēti, kas nozīmēja, ka tie nonāca valsts rokās par minimālu kompensāciju. Uzņēmums tika novērtēts un tā vērtībai atbilstoša summa ieskaitīta no LSPR Tautas bankas

⁴⁵¹ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч. I. Псков, 1919. стр.84

⁴⁵² Krastiņš J. *Vētrā dzimušās.* Rīga: Zinātne, 1981. 76.lpp.

⁴⁵³ Par nodomiem pilnībā pāriet uz lielražošanu valsts kontrolētās saimniecībās liecina LSD XVII konferences rezolūcija (1918. gada 18., 19. novembris): „Nepieciešami vajadzīgs jau revolūcijas sākumā noorganizēt tik daudz lauksaimniecības lielo komūnu, lai tās varētu ar saviem ražojumiem apmierināt pilsētu un lauku proletariātu un tādā kārtā viņu atsvabināt no individuālo saimniecību resp. lauku buržuāzijas atkarības.” Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 161.lpp.

⁴⁵⁴ Bija gadījumi, kad arī nabadzīgiem zemniekiem nācās šķirties no sava nelielā īpašuma vai piespiedu kārtā stāties lauksaimniecības komūnā. Skat.: Кирш Ю. *Аграрная революция в Прибалтике.* Москва: Международный аграрный институт, 1931. стр.87

kontā, no kura bijušais sīktirgotājs vai ražotājs turpmāk katru mēnesi varēja saņemt ne vairāk kā 400 rubļus.⁴⁵⁵

Līdz ar uzņēmumu nacionalizāciju tajā pat dienā padomju valdība paziņoja par visu zelta un sudraba lietu konfiskāciju, kā arī juvelierveikalu un darbnīcu konfiskāciju.⁴⁵⁶ Visus dārgakmeņus un dārgmetālus pilsoņiem vajadzēja nodot LSPR Tautas bankā. Padomju vara zeltu un vērtslietas pasludināja par svešām darba tautai, jo tās galvenajai vērtībai jābūt darbam, bet viss vērtīgais jānodod sabiedrības (valsts) vajadzībām. Vienlaikus tika uzsākta Rīgas bankas seifu revidēšana un tur atrasto privātpersonu depozītu un vērtslietu konfiskācija.⁴⁵⁷

Ar minēto dekrētu palīdzību aptuveni divu mēnešu laikā tika likvidēts gandrīz visa veida privātīpašums. Iedzīvotāju īpašumā palika tikai mazāk vērtīgi dzīvokļi un ēkas. Visa zeme, uzņēmumi, iedzīvotāju uzkrājumi un vērtīgākie nami nonāca valsts rokās. Ne Padomju Krievijā, ne citās padomju republikās valdības tik tālu vēl nebija gājušas. Piemēram, KSFPD Pilsoņu kara laikā liela daļa nelielo rūpniecības uzņēmumu nemaz netika nacionalizēti.⁴⁵⁸ Šādā ziņā Padomju Latvijā īstenotās ekonomiskās reformas var uzskatīt par radikālākajām, kādas komunisti līdz tam (un vēl daudzus gadus pēc tam) bija realizējuši. Viens no galvenajiem šāda radikālisma cēloņiem bija reformu izteikti šķiriskais princips. Pārliecība, ka ekonomisko reformu mērķim jābūt iedomātās „buržuāzijas” saimnieciskai iznīcināšanai, bija iracionāla un vienlaikus arī bīstami destruktīva.

Jāatzīmē, ka 1919. gadā lielnieku līderu vidū diezgan izplatīta bija ideja atteikties no naudas vispār. Tika uzskatīts, ka tirgus attiecības varēs veiksmīgi aizstāt ar maiņas attiecībām starp pilsētu un laukiem. Jau Apvienotajā Vislatvijas padomju kongresā J. Daniševskis, komentējot LSPR Finanšu komisariāta uzdevumus, teica: “Kad mums būs iespēja iznīcināt naudu, mēs varēsim šai iestādei dot citas funkcijas.”⁴⁵⁹ Padomju valdības vadītājs P. Stučka presē pauda uzskatu, ka sociālismā nauda nav vajadzīga: “Jo kam gan sociālismā būs vajadzīgas korenkas vai cita nauda.”⁴⁶⁰ Turklāt viņš norādīja uz atšķirībām komunistu un

⁴⁵⁵ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.383

⁴⁵⁶ Turpat, стр.383, 384

⁴⁵⁷ *Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs*, 1919, 16. marts

⁴⁵⁸ Malle S. *The Economic Organization of War Communism 1918-1921*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. pp. 79, 80

⁴⁵⁹ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.226

⁴⁶⁰ Turpat, стр.349; *Сīņa*, 1919, 5. febr.

sociālrevolucionāru uzskatos, jo pēdējie pieļāva naudas saglabāšanu sociālismā.⁴⁶¹ Tomēr naudu kā tādu 1919. gadā Padomju Latvijā vēl neatcēla, to uzskatīja par pārejas laikmeta piespiedu nepieciešamību. Kaut arī diezgan plaši tika īstenota preču apmaiņa iekšējā un ārējā tirdzniecībā, nauda izrādījās ārkārtīgi nepieciešama norēķinos par pārtiku Ukrainā, kā arī Latvijā (tirdzniecība ar nenormētajiem produktiem, samaksa par rekvizēto mantu u.c.). Vienlaikus tika ieviesti stingri ierobežojumi, kas attiecās uz metāla naudas krājumiem. Finanšu komisariāts, aizbildinoties ar nepieciešamību ierobežot spekulāciju, noteica ierobežojumus sīknaudas (vērtībā līdz 10 rubļiem) glabāšanā, sevišķi tā sauktās „cara naudas”, kurai iedzīvotāju acīs bija vislielākā vērtība. Nevienas ģimenes rīcībā nedrīkstēja atrasties vairāk par 100 rubļiem, bet veikalos – vairāk par 500 rubļiem sīknaudas. Pārpalikumi privātpersonām un tirgotājiem bija jānodod Valsts kasē, pretējā gadījumā draudot ar konfiskācijām.

Privātīpašuma iznīcināšana noveda pie ārkārtējas ekonomikas centralizācijas. Visi ražošanas līdzekļi bija nonākuši valsts rokās. Tas attiecās arī uz lieliniekus visvairāk interesējošo saimniecības nozari – rūpniecību. Līdz ar 8. marta dekrētu tā pilnībā atradās valsts kontrolē. Šajā ziņā lielinieku režīms Latvijā bija paveicis to, ko neviena moderna valsts vēl nebija izdarījusi. Padomju Lietuvā⁴⁶² un Igaunijā valsts nacionalizēja tikai atsevišķus uzņēmumus. Arī Padomju Krievijā līdz pilsoņu kara noslēgumam nacionalizēta tika tikai daļa ražošanas,⁴⁶³ visa rūpniecība valsts rokās nonāca tikai līdz ar pirmo PSRS piecgades plānu 1928. gadā. Tātad Padomju Latvijas valdība nostādīja sevi tādā situācijā, kāda nekur citur vēl nebija pieredzēta.

Jāuzsver, ka rūpniecība 1919. gada sākumā Latvijā atradās tuvu pilnīgam sabrukumam. Tādēļ tās nacionalizācijā grūti saskatīt ekonomiskus ieguvumus. To apliecina arī P. Stučka, kurš rakstīja, ka rūpniecība bijusi jāatjauno militāru un aģitācijas apsvērumu dēļ.⁴⁶⁴ Rūpniecības atjaunošana bija proletāriskās valdības prestiža jautājums. Liela problēma bija

⁴⁶¹ *Цѣна*, 1919. 5. febr.

⁴⁶² Lietuvas padomju valdība veica daļēju rūpniecības nacionalizāciju, pārņemot pārtikas rūpniecības, papīra un kokapstrādes uzņēmumus. Arī Igaunijā tika nacionalizēti tikai atsevišķi uzņēmumi. Narvā tika nacionalizēta Krenholmas manufaktūra, dažas fabrikas un čuguna lietuve, Tartu nacionalizēja telefonu aparātu fabriku un vairākus citus uzņēmumus. Skat.: *Иностранная военная интервенция в Прибалтике 1917-1920 гг.* / редкол.: Арумяэ Х., Берзиньш В., Бирон А. и др. Москва: Наука, 1988. стр.101, 130

⁴⁶³ Padomju Krievijā pilsoņu kara laikā tika nacionalizēta visa lielā rūpniecība un gandrīz visa vidējā rūpniecība. 1920. gada novembrī tika pieņemts dekrēts arī par sīkās rūpniecības uzņēmumu nacionalizāciju, tomēr līdz jaunās ekonomiskās politikas sākumam 1921. gada martā to nepaspēja izdarīt. Skat.: Malle S. *The Economic Organization of War Communism 1918-1921*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. pp.64-67

⁴⁶⁴ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1.* Псков, 1919. стр.79

milzīgais bezdarbs (1919. gada februāra sākumā aptuveni 30%⁴⁶⁵), kas nekādi nesaskanēja ar komunistu ideoloģiju. Līdz ar vispārējo nacionalizāciju atbildību par tās atjaunošanu pilnībā uzņēmās valsts. Nacionalizētajos uzņēmumos tika organizēta strādnieku kontrole, ieceļot arodbiedrību izraudzītu 5 personu valdi. Tās priekšsēdētājs bija atbildīgs LSPR Rūpniecības komisariātam un vietējai izpildkomitejai.⁴⁶⁶ Cerības reevakuēt no Krievijas lielos uzņēmumos izgāzās gan draudošā fronta tuvuma, gan pārtikas trūkuma dēļ. Padomju valdības centieni rezultātā Rīgas fabrikās un rūpnīcās 1919. gada 1. maijā jau strādājuši aptuveni 10 000 cilvēku.⁴⁶⁷ Šeit gan jāatzīmē, ka darba produktivitāti nopietni ietekmēja pārtikas trūkums. Piemēram, 27. marta LKP CK sēdē Rīgas komiteja pieprasīja piešķirt strādniekiem vairāk pārtikas, “jo aiz bada tie nespēj strādāt.”⁴⁶⁸ Aprīlī veiktā anketēšana liecināja, ka tieši bada dēļ daudzās rūpnīcās ražība bija samazinājusies par 20-25%.⁴⁶⁹

Lielineku īstenoto reformu sekas finansiālā ziņā bija katastrofālas. E. Aizsilnieks, analizējot Padomju Latvijas saimniecību, konstatē, ka tās ienākumi no buržuāzijas aplikšanas ar progresīvo nodokli un no zemes nomas bijuši niecīgi. Arī rūpniecība diez vai nesusi lielu peļņu, drīzāk zaudējumus.⁴⁷⁰ Tādēļ viņš izdara loģisku secinājumu, ka vienīgais nozīmīgais režīma ienākumu avots bija Padomju Krievijas izsniegtie kredīti. Tik tiešām, Padomju Latvijai visu tās pastāvēšanas laiku trūka naudas. Aprīlī P. Stučka vērsās pie Latvijas pārstāvjiem Maskavā, lai tie steidzīgi sagādātu līdzekļus, jo „mums absolūti nav naudas (...) nav ar ko maksāt strādniekiem un zaldātiem.”⁴⁷¹ Padomju Latvija līdzās pieciem miljoniem rubļu, kurus LSD saņēma revolucionārajai darbībai Latvijā, 1918. gada decembrī no Krievijas saņēma vēl 20 miljonu rubļu, bet 1919. gada janvārī apjomīgu 220 miljonu rubļu lielu kredītu.⁴⁷² Tā bija ļoti liela summa. Salīdzinājumam Igaunija no Padomju Krievijas kopumā saņēma tikai 60 miljonus rubļu.⁴⁷³ Ir pilnīgi skaidrs, ka bez Padomju Krievijas finansiālā atbalsta Latvija nevarēja pastāvēt.⁴⁷⁴ Šeit gan jāuzsver, ka latviešu komunisti nemaz nedomāja

⁴⁶⁵ Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 97.lpp.

⁴⁶⁶ Turpat, 93.lpp.

⁴⁶⁷ Turpat; Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1*. Псков, 1919. стр.79

⁴⁶⁸ LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 18.lp.op.

⁴⁶⁹ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1*. Псков, 1919. стр.80

⁴⁷⁰ Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 89.lpp.

⁴⁷¹ LVA, PA-30 f., 1.apr., 11.l., 12.lp.

⁴⁷² LVA, PA-55 f., 2.apr., 3.l., 4.lp. 16. maijā LSPR valdībai tika piešķirti vēl 50 miljoni rubļu. Skat.: 20. *gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 40.lpp.

⁴⁷³ *Иностранная военная интервенция в Прибалтике 1917-1920 гг.* / редкол.: Арумязь Х., Берзиньш В., Бирон А. и др. Москва: Наука, 1988. стр.99

⁴⁷⁴ Lielas problēmas, piemēram, sagādāja īslaicīgās Padomju Latvijas valdības un KSFPD Tautsaimniecības augstākās padomes domstarpības, kuru rezultātā tika pārtraukti sūfījumi uz Latviju un to dažkārt pat apzīmē kā LSPR „ekonomisko blokādi.” Tomēr domstarpības ātri tika atrisinātas un

par ekonomiskas patstāvības iespēju no Krievijas. P. Stučka 1918. gada decembrī savus uzskatus par Latvijas ekonomiskajām iespējām un uzdevumiem izklāstīja šādi: „Mēs labi saprotam, ka mazajā Latvijā nevar nodibināties atsevišķa saimniecība. Bet te varētu rasties maza parauga šūniņa pārējai Krievijai”.⁴⁷⁵ Zināmā mērā tas arī tika sasniegts radikālo ekonomisko reformu veidolā, tomēr to sekas izrādījās katastrofālas gan pašai Padomju Latvijai, gan tās iedzīvotājiem.

3.4.2. Pārtikas politika

Līdzās cīņai pret privātīpašumu un par maksimālu ekonomikas centralizāciju, viens no vissvarīgākajiem padomju valdības realizētās saimnieciskās politikas jautājumiem bija iedzīvotāju un armijas apgāde ar pārtiku. No šī jautājuma atrisināšanas vistiešākajā veidā bija atkarīga režīma dzīvotspēja. Jo sevišķi tādēļ, ka tirgus ekonomikas iznīcināšana un ražošanas un tirdzniecības uzņēmumu nacionalizācijas rezultātā visa atbildība par pārtikas sagādi un sadali nonāca valsts rokās. Patiesībā šāds stāvoklis bija viens no lielinieku režīma mērķiem jau no tā pastāvēšanas paša sākuma. 1918. gada novembrī notikušajā LSD XVII konferencē par vienu no padomju varas uzdevumiem tika noteikta „pilsētu un lauku ražojumu apmaiņas organizēšana valsts robežās,” kā arī pārtikas līdzekļu tirdzniecības nacionalizācija.⁴⁷⁶ Arī 17. decembra manifestā bija uzsvērts, ka padomju iestāžu pārziņā ir jāņem „visas esošās pārtikas vielas” un jāorganizē trūkstošo piegāde.⁴⁷⁷

Padomju iestādes pie pārtikas problēmas risināšanas ķērās ar lielu entuziasmu, jo pārtikas apgādes sakārtošanā tika saskatīta viena no panākumu atslēgām, lai iegūtu nedalītu sabiedrības atzinību. Kā viena no pirmajām Padomju Latvijas centrālajām iestādēm 1918. gada 29. decembrī Valkā tika izveidots Pārtikas komisariāts (komisārs R. Eihe).⁴⁷⁸ Jaunizveidotās padomes no komisariāta saņēma norādījumus par pārtikas reģistrāciju un dažādiem ierobežojumiem. Jāatzīmē, ka pārtikas jautājums tika iekļauts Apvienotā Latvijas Strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju I kongresa dienas kārtībā. Kongresa

---

tām nebija tālejošu seku. Skat.: *20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 40.lpp.

⁴⁷⁵ Stučka P. *Rakstu izlase. 2. sēj. 1910.g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris.* / red. Dribins L. Rīga: Liesma, 1978. 310.lpp.

⁴⁷⁶ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 156.lpp.

⁴⁷⁷ Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku Padomju valdības manifests. Pieejams Internetā: <http://www.historia.lv/alfabets/L/la/lsp/dok/1918.12.17.htm>

⁴⁷⁸ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.303

rezolūcijā padomju valdībai tika uzdots „izvest dzīvē pārtikas monopolizāciju un diktatūru.”⁴⁷⁹ Šai rezolūcijai gan bija vairāk tīri formāls raksturs, tā tikai vēlreiz apstiprināja soļus, kuri daudzviet jau bija īstenoti.

Lielākā problēma, ar kuru saskārās padomju režīms, bija pārtikas sagāde. To apgrūtināja gan objektīvi, gan subjektīvi apstākļi. Situāciju sarežģīja tas, ka 1918. gada rudenī tika ievākta slikta raža, lielu daļu no kuras rekvizēja vācu okupācijas karaspēks. Tādēļ, komunistiem ienākot Latvijā, pārtikas krājumi bija mazāki, nekā bija gaidīts. Savukārt, lielinieku ieviestais brīvās tirdzniecības aizliegums lika zemniekiem slēpt arī šos nelielos pārtikas krājumus.

Kā pirmais un vienkāršākais risinājums pārtikas trūkuma apstākļos tika īstenota pilsētās esošo pārtikas krājumu pārdale. Rīgas revolucionārā kara padome 1919. gada 6. janvārī pieprasīja visiem iedzīvotājiem paziņot par to rīcībā esošajiem pārtikas krājumiem, ja tie pārsniedza noteiktu normu.⁴⁸⁰ Visi produkti, kas pārsniedza normu, tika konfiscēti. Līdzīgi rīkojumi tika izplatīti arī citviet Latvijā un paredzēja produktu (sevišķi labības, lopu un elpes) uzskaiti un pārpalikumu konfiskāciju. Jāpiebilst, ka Rīgas komiteja iedzīvotājiem pieprasīja atdot 3.-4. janvāra notikumu laikā nolaupīto pārtiku un aicināja ziņot par līdzpilsoņu noslēptajiem krājumiem.⁴⁸¹ Turpmāk apslēptās pārtikas meklēšana kļuva par vienu no iedzīvotāju izspiegošanas tīkla (izlūku nodaļu) galveno nodarbi.

Pārtikas reģistrācija un konfiskācija pilsētās, neapšaubāmi, varēja būt tikai īstermiņa risinājums, jo galvenais pārtikas avots bija lauki. Arī tur tika uzsākta produktu uzskaitē, bet tas bija laikietilpīgs process. Tādēļ, lai steidzami iegūtu pilsētām nepieciešamo pārtiku, 1919. gada 10. janvārī Padomju Latvijas valdība izdeva dekrētu par labības nodošanu. Šis rīkojums pazīstams arī kā „divu pudu dekrēts.”⁴⁸² Tā būtība bija noteiktas labības nodevas uzlikšana zemnieku saimniecībai, kuras apmēri bija 2 pudī no pūrvietas. Valsts par nodoto labību maksāja stingri noteiktu cenu.⁴⁸³ Labību bija paredzēts savākt un nogādāt Pārtikas komisariāta emisāru norādītajos punktos netālu no dzelzceļa stacijām, lai to tālāk varētu transportēt uz pilsētām. Faktiski minēto dekrētu var uzskatīt par 1918. gada lauksaimniecības ražas

⁴⁷⁹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 225.lpp.

⁴⁸⁰ 8 kilogramus miltu, 2 kg cukura, 2 kg sviesta un speķa, 50 kg kartupeļu, 4 kg gaļas uz katru ģimenes locekli.

⁴⁸¹ Tika aizliegta alkohola izgatavošana un tirdzniecība, cepumu un citu kulinārijas izstrādājumu ražošana, kā arī pārtikas izvešana no Rīgas. Pārtikas tirdzniecība Rīgā tobrīd vēl netika aizliegta, bet tika noteiktas „cietas” cenas – par mārciņu maizes ne vairāk kā 1 rublis un pārējo produktu cenas nedrīkstēja pārsniegt 3. janvāra līmeni. Skat.: *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.303, 304

⁴⁸² Turpat, стр.304, 305

⁴⁸³ Par rudziem un kviešiem tika maksāts 10 rubļi par pudu, par miežiem – 8 rubļi par pudu, par auzām - 6 rubļi par pudu, par zirņiem – 10 rubļi par pudu.

rekvizīciju par „cietām” (un salīdzinoši zemām) cenām. Vēl viena divu pudu dekrēta īpatnība bija tāda, ka labības nodevām bija pakļauta nevis katra saimniecība atsevišķi, bet gan pagasts kopumā. Tas valstij atviegloja nodevu apjomu noteikšanu, bet vienlaikus saasināja attiecības zemnieku starpā, jo daudzviet nodevu slogs tika pārliekts uz turīgāko zemnieku pleciem.

Par spīti lielajām cerībām, ar kādām padomju valdība raudzījās uz divu pudu dekrētu, tas deva niecīgus rezultātus. 1919. gada 21. februārī LSPR pārtikas komisāra ziņojumā par stāvokli Latvijā, tika konstatēts, ka „divu pudu nodeva” bija devusi tikai 20 000 pudu labības (Vidzemē vien bija paredzēts ievākt vairāk kā miljons pudu labības⁴⁸⁴), ar ko Rīgai pietiktu 5 dienām, bet visas Latvijas un armijas paēdināšanai – pusotrai dienai. Arī pārtikas reģistrācijas rezultāti nebija iepriecinoši. No Latvijas 17 apriņķiem tikai 8 izdevās konstatēt pārtikas pārpalikumus, bet tie bija pārāk mazi, lai varētu apmierināt pārējo 9 apriņķu iedzīvotāju vajadzības.⁴⁸⁵

Pēc „divu pudu dekrēta” izgāšanās, padomju valdības rīcībā palika maz iespēju, kā uzlabot pārtikas sagādi. Kādu laiku pilsētu iedzīvotājus bija iespējams apgādāt ar krājumiem, kas bija palikuši no vācu okupācijas varas laika. Rīgā sabiedriskajās ēdnīcās pakāpeniski tika samazināta iedzīvotājiem izsniegtās maizes un zupas kvalitāte. Sākotnēji pārtikas stāvokli varēja vērtēt kā ciešamu. Situācija pasliktinājās februārī, kad padomju valdībai papildus civiliedzīvotājiem ar pārtiku nācās apgādāt arī armiju. Viens no risinājumiem bija Pārtikas komisariāta un armijas izveidoto iepirkuma komisiju došanās uz laukiem pārtikas meklējumos. Komisijas centās ar vietējo padomju starpniecību no zemniekiem iepirkt pārtiku, dažkārt izmantojot arī vardarbīgas metodes. Plaši izmantota prakse bija pārtikas atņemšana turīgākajiem zemniekiem. Zināms, piemēram, ka Valmieras pārtikas nodaļa no 1. janvāra līdz 1. maijam „lauku buržuāzijai” rekvizēja kopumā vismaz 174 000 pudu pārtikas.⁴⁸⁶

Apstākļos, kad Latvijā pārtikas trūka un tās atņemšana zemniekiem draudēja izraisīt lielu neapmierinātību, viens no risinājumiem bija pārtikas sagādāšana kaimiņu republikās. Pārtikas komisariāts bija aprēķinājis, ka iedzīvotāju minimālo vajadzību apmierināšanai katru nedēļu nepieciešams no ārienes ievest 30 vagonus labības un 10 vagonus gaļas.⁴⁸⁷ 1919. gada 17. februārī padomju valdība uzdeva Pārtikas komisariātam vērsties pie Krievijas Pārtikas tautas komisariāta ar lūgumu Latviju iekļaut kopējā apgādes plānā. Tas ar VCIK

⁴⁸⁴ Vidzemē sējumu platība sasniedza 510894 desetīnas, Kurzemē – 665349. Skat.: *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т. I.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.315

⁴⁸⁵ Turpat

⁴⁸⁶ Krastiņš J. *Vētrā dzimušās*. Rīga: Zinātne, 1981. 78.lpp.

⁴⁸⁷ LVVA, P-8 f., 1.apr., 5.l., 10.lp.

priekšsēdētāja J. Sverdlova atbalstu arī tika panākts.⁴⁸⁸ Pat vēl vairāk, 13. martā KSFPRTautas saimniecības padomes prezidijs nolēma veikt steidzamus soļus Latvijas apgādāšanas jautājumā, līdz sadales normu noteikšanai un attiecību noskaidrošanai ar Krieviju.⁴⁸⁹

Cik lielu palīdzību Padomju Latvija saņēma no Krievijas? Arhīvu materiāli liecina, ka no Krievijas un Ukrainas saņemtā palīdzība bija ievērojami lielāka nekā literatūrā tas parasti tiek atzīts.⁴⁹⁰ Janvārī vien Padomju Latvija no Krievijas saņēma vairākus desmitus vagonu pārtikas.⁴⁹¹ Pēc Padomju Latvijas iekļaušanas kopējā Krievijas apgādes plānā, atbalsts vēl vairāk pieauga. 1919. gada pavasarī radās iespējas lielus pārtikas apjomus iegūt Sarkanās armijas ieņemtajā Ukrainā. LSPR Pārtikas komisariāta dokumenti liecina, ka Padomju Latvija no februāra beigām līdz maija sākumam no Ukrainas un Krievijas saņēma vismaz 500 vagonus dažādu pārtikas preču. No tiem aptuveni 300 vagonu labības, 121 vagonus sāls, 50 vagonus ar cukura, 9 vagonus tabakas un papirosu, 6 vagonus konditorijas izstrādājumu, 3 vagonus tauku, 1 vagonu tējas, kā arī 15 000 pudu sīrupa, 200 mucas siļķu u.c.⁴⁹²

Kopumā Pārtikas komisariāts bija saņēmis tiesības Ukrainā iegūt 470 vagonus labības, 360 vagonus auzu un 15 000 pudu gaļas.⁴⁹³ Šeit gan jānorāda, ka Ukrainā un Krievijā iegūtais pārtikas daudzums nespēja pilnībā apmierināt Latvijas vajadzības, labākajā gadījumā ar to varēja nodrošināt armijas patēriņu.⁴⁹⁴ Dažkārt pārmetumus izpelnījās uz Ukrainu pārtikas sagādei sūtītie biedri, piemēram, LSPR pārtikas komisārs Ādolfs Klevers ironiski izteicies: „Mēs sūtīsim uz Ukrainu lielos spekulantus, un es esmu pārliecināts, ka viņi atradīs un pārvedīs vairāk produktu, nekā to spēja biedrs Eihe.”⁴⁹⁵ Vai šādi pārmetumi bija pamatoti? Skaidrs ir tas, ka bez pārtikas ieviešanas no Krievijas un Ukrainas PLA un Padomju Latvijas civiliedzīvotāju apgāde būtu neiespējama.

Sarunas par pārtikas sagādi notika arī ar citām republikām. Februāra beigās Lietuvas un Baltkrievijas valdība vērsās pie Latvijas padomju valdības ar sūdzībām par karaspēka īstenoto pārtikas sagādi un izvešanu no Lietuvas. Jāatzīmē, ka tolaik uz Lietuvu pārtikas ieguvei

⁴⁸⁸ LVVA, P-8 f., 1.apr., 7.a l., 97.lp.

⁴⁸⁹ LVA, PA-55 f., 2.apr., 3.l., 6.lp.

⁴⁹⁰ Piemēram, E. Andersons raksta: „Padomju Krievijas atbalsts bija necīgs – 20 000 000 rbļ. kredīta, 120 vagonu labības, 30 vagonu cukura, 5 vagoni sērskociņu un 10 cisternu petrolejas.” Skat.: Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 386.lpp.

⁴⁹¹ Zināms, ka pagaidu padomju valdība pirmos 20 labības vagonus Krievijai lūdza jau 1918. gada 21. decembrī. Skat.: KFVA, P-1235 f., 93.apr., 358.l., 1.lp.

⁴⁹² LVVA, P-8 f., 1.apr., 7.a l., 142.lp.

⁴⁹³ LVA, PA-55 f., 2.apr., 9.l., 23.lp.

⁴⁹⁴ Armijas pabarošanai aprīlī un maijā bija nepieciešams atpakaļ 200 vagonu pārtikas. Skat.: LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 27.lp.

⁴⁹⁵ Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 105.lpp.

pārstāvjus sūtīja arī dažādas Latvijas civilās iestādes.⁴⁹⁶ Tas radīja vietējās varas neapmierinātību. 7. februārī Jonišķu padome paziņoja, ka aizliedz labības izvešanu uz Latviju līdz Latvijas un Lietuvas valdības vienosies par minēto jautājumu. 16. februārī Latvijas Pārtikas komisariāts lūdza Lietuvas padomju valdību, ņemot vērā Latvijas katastrofālo pārtikas stāvokli, atļaut izvest pārtikas produktus no Lietuvas pēc vienošanās ar vietējām izpildkomitejām. Šis lūgums tika akceptēts, tikai ar nosacījumu, ka pārtika tiks nevis pirkota, bet mainīta pret precēm un karaspēka daļām tiks aizliegts nodarboties ar pārtikas rekvizīciju. 11. martā LSPR Pārtikas komisariāts ziņoja, ka Latvija aizliedz karaspēkam veikt pārtikas sagatavošanu un izvešanu no Lietuvas. Pēc šī paziņojuma Lietuvas un Baltkrievijas valdība atvēlēja Latvijai 20 kilometru platu pierobežas joslu, kurā Pārtikas komisariāta aģenti varēja veikt pārtikas iepirkšanu.⁴⁹⁷

Līdzīgi kā pārtikas sagāde, arī tās sadale visā lielinieku režīma pastāvēšanas laikā radīja nopietnas problēmas. Komunistu vēlamais sadales modelis paredzēja pilnīgu privātās iniciatīvas izskaušanu no iedzīvotāju apgādes un tās koncentrēšanu valsts rokās. Viens no lielākajiem draudiem šādā kontekstā bija tā sauktā “spekulācija” jeb pārtikas tirgošana neatbilstoši valsts uzliktajiem noteikumiem. Sākotnēji tā bija galvenokārt pārtikas pārdošana par cenām, kas pārsniedza valsts noteiktās “cietās cenas”. Lai vēl vairāk apslāpētu spekulāciju, padomju valdība 1919. gada 25. janvārī izsludināja pārtikas monopolu uz labības, miltu, zirņu, putrainu, kartupeļu, cukura, sāls un alkohola tirdzniecību. Minētos pārtikas produktus bija arī aizliegts izvest pāri apriņķu robežām. Visi, kas šos noteikumus neievēroja, tika klasificēti kā spekulanti un bija nododami revolucionārajam tribunālam. Vēlāk „Cīņā” iedzīvotājiem tika paskaidrots, ka brīvās tirdzniecības aizliegums ir nepieciešams, lai atņemtu iespēju buržuāzija saņemt lielāku pārtikas daļu nekā tie būtu pelnījuši.⁴⁹⁸

Monopolizētos produktus iedzīvotāji turpmāk varēja saņemt ar kartiņu starpniecību. Iedzīvotāji pārtiku saņēma sabiedriskajās ēdnīcās, dienas devā ietilpa porcija zupas⁴⁹⁹ un noteikts daudzums maizes. Sākotnēji Rīgā noteiktā norma bija 400 gramu maizes dienā. 15.

⁴⁹⁶ Piemēram, Jaunjelgavas pārtikas nodaļa 27. februārī ziņoja, ka Lietuvā iepirkusi 32 pudus maizes. Skat.: *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.319

⁴⁹⁷ LVVA, P-8 f., 1.apr, 16.l., 6.-7.lp.

⁴⁹⁸ *Сīņa*, 1919, 28. feb.

⁴⁹⁹ Janvārī Rīgā darbojās 68 sabiedriskās virtuves, kurās vienreiz dienā tika izsniegta zupa. Tās sastāvs bija: nedēļā 700 gramu kartupeļu, 300 gramu kāpostu, 100 gramu miltu, 120 gramu putrainu, 60 gramu zirņu, 250 gramu dārzeņu, 90 gramu gaļas, 7 gramu sēņu, 50 gramu sāls. Tika vērtēts, ka zupas uzturvērtība bija tikai 400 kalorijas. J. Daniševskis rakstīja, ka “zupa bij gaužām plika (drusku kartupeļu, kāpostu, miltu, putrainu u.t.t.) un nekādā ziņā nevarēja apmierināt strādniekus.” Skat.: **Daniševskis J.** Padomju Latvijas saimnieciskais stāvoklis / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 96.lpp.

februārī, kad pilsētas pārtikas krājumi sāka izsīkt, Rīgas strādnieku deputātu padome paziņoja, ka turpmāk iedzīvotāju apgāde tiks veikta atbilstoši atsevišķām kategorijām. Pilsētnieku dalīšana tika veikta, ievērojot šķiru principu. Jāatzīmē, ka līdzīga sistēma 1918. gadā bija jau ieviesta Petrogradā un Maskavā.

Galvenais jaunās kārtības ieguvums bija iespēja nelielos pārtikas krājumus pārdalīt atbilstoši pastāvošā režīma politiskajām interesēm, saglabājot lojālākajām sabiedrības grupām salīdzinoši labāku apgādi. Pārtikas komisariāta dokumentos varam lasīt: "Ilgāki nevar vairs ļaut strādniekiem badoties un mantīgajiem pieēsties līdz kaklam."⁵⁰⁰ Tātad arī šinī pēc būtības ekonomiska rakstura jautājumā komunisti vadījās no ideoloģiskiem un politiska rakstura motīviem.

Pēc iedzīvotāju anketēšanas, kurā tika noskaidrota katra pilsētnieka sociālais stāvoklis un nodarbošanās, sekoja to iedalīšana trīs kategorijās. Pirmajā kategorijā ietilpa padomju darbinieki, karavīri, miliči, smaga fiziskā darba darītāji, kā arī ārsti, slimnīcu personāls, ugunsdzēsēji, jaunās mātes un slimnieki. Otrajā kategorijā tika iedalīti strādnieki, kuri veica vieglākus darbus labvēlīgos apstākļos, garīgā darba darītāji, pārdevēji, skolotāji, sētnieki, banku darbinieki, oficianti, telefonisti, frizieri un pārējie "sabiedriski noderīgu darbu" veicēji. Pēdējā, trešajā, kategorijā nonāca visi pārējie - buržuāzija (namsaimnieki, viesnīcu, veikalu īpašnieki, tirgotāji, citi uzņēmēji), bezdarbnieki un tie speciālisti (inženieri, juristi, mākslinieki, literāti, žurnālisti, arhitekti, ārsti), kuri nestrādāja padomju iestādēs, kā arī gados veci cilvēki.

Atbilstoši kategorijām iedzīvotājiem tika noteiktas pārtikas normas. Pirmā kategorija saņēma pusotru mārciņu jeb 600 gramus; otrā kategorija – mārciņu jeb 400 gramus; trešā kategorija – puse mārciņu jeb 200 gramus maizes dienā. Pirmās un otrās kategorijas pilsētnieki papildus varēja periodiski saņemt dažādus citus pārtikas produktus (gaļu, dārzeņus, kartupeļus, sāli, cukuru). Trešā iedzīvotāju kategorija faktiski tika pakļauta bada apstākļiem, sevišķi ņemot vērā maizes kvalitātes pakāpenisko pazemināšanos. Tolaik visā Latvijā izmantoja maizes surogātus (to sastāvā bija ne vairāk kā 50% rudzu miltu) un tātad zemākās kategorijas pilsētnieki nesaņēma vairāk kā 100 gramu maizes ekvivalentu dienā.⁵⁰¹ Pilsētnieku kategoriju sistēmas ieviešana tādēļ ir vērtējama kā ļoti ciniska, jo iedzīvotāji tika sadalīti derīgajos un mazāk derīgajos. Pēdējie bija spiesti vai nu dzīvot badā, vai meklēt citus pārtikas

⁵⁰⁰ LVVA, P-8 f., 1.apr., 5.l., 17.lp.

⁵⁰¹ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.316. Pārtikas komisariāts kritizēja tīras rudzu maizes cepšanu laukos šādi: „Tādai izšķērdībai mūsu grūtajos laikos nedrīkst būt vietas! Mums uz ātrāko jāķeras pie maizes falsifikācijas ieviešanas arī uz laukiem, miestos un pilsētās.” Skat.: LVVA, P-8 f., 1.apr., 5.l., 16.lp.

ieguves avotus. Sevišķi smagā situācijā šī iemesla dēļ nonāca gados vecie vientuļie iedzīvotāji, kuri tika nolemti bada nāvei.

1919. gada 1. martā kategoriju sistēma tika ieviesta visā lielinieku kontrolētajā Latvijas teritorijā. Tā kā lauku pilsētās un miestos bija vēl mazāk pārtikas nekā Rīgā, tad tur attiecīgās kategorijas saņēma vēl sliktāku apgādi. Piemēram, Valmierā pirmās kategorijas iedzīvotāji saņēma dienā 200 gramus, otrās kategorijas - 150 gramus, trešās kategorijas - 50 gramus maizes dienā. Neskatoties uz produktu ieviešanu no Ukrainas, maizes normas pakāpeniski tika samazinātas. Vispirms trešajai kategorijai maizes norma tika samazināta līdz 150 gramiem dienā, bet 19. maijā tika izsludināta jaunu pārtikas normu ieviešana visiem iedzīvotājiem. Pirmajai kategorijai pēc šiem noteikumiem bija jāsaņem 300 gramus, otrajai kategorijai - 200 gramus, trešajai kategorijai – 100 gramus maizes dienā.⁵⁰²

Pārtikas trūkuma rezultātā Latvijā pastāvēja visaptverošs bads un izplatījās epidēmijas. “Cīņa” jau 1919. gada 28. februārī rakstīja, ka Rīgā sācies bads un daudzi bezdarbnieki saņemot tikai 0,6 litrus zupas dienā.⁵⁰³ P. Stučka rakstīja, ka zupas uzturvērtība bijusi tikai 400 kalorijas. Viņš atzina: „Tas bija ļoti maz, un mūsu ārsti paziņoja, ka tas ir mazāk kā trešdaļa no tā, kas vajadzīgs veselam pieaugušam cilvēkam.”⁵⁰⁴ Lielinieku varas sākumā bada nāves gadījumi bija reti, jo iedzīvotāju rīcībā vēl bija saglabājušās pārtikas rezerves un vērtslietas, kuras spekulantiem varēja iemainīt pret produktiem. Taču pavasarī situācija mainījās. Lielinieki aktīvi cīnījās pret spekulāciju, konfiscēja pārtikas krājumus un nepārtraukti samazināja pārtikas normas. Rezultātā bada upuru skaits pieauga un maija sākumā Rīgā tika reģistrēts pirmais veselas ģimenes bada nāves gadījums.

Nepietiekamās pārtikas rezultātā pilsētās un laukos strauji izplatījās epidēmijas. Piemēram, no 15. aprīļa līdz 1. maijam ar tīfu Rīgā saslima 439 cilvēki, bet no 1. februāra līdz 1. maijam ar tīfu bija miruši 11 ārsti un vairākas medmāsas.⁵⁰⁵ Mirstība Rīgā arvien pieauga, no 14. marta līdz 8. maijam Rīgā bija reģistrēti 3107 nāves gadījumi. Padomju iestādes atzina, ka daļa mirušo netika reģistrēti. Biežākie nāves iemesli bija tīfs un bads. Šajā laikā nāves gadījumu skaits sasniedza 56 dienā, pārsniedzot normālo rādītāju piecarpus reizes.⁵⁰⁶

Var izdarīt secinājumu, ka padomju vara pārtikas apgādes jautājuma sakārtošanā cieta pilnīgu neveiksmi. Izgāzās visi lielinieku mēģinājumi sagādāt vajadzīgo pārtikas daudzumu

⁵⁰² *Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs*, 1919, 19. maijs. 1. maija svētkos rīdznieki saņēma zupu, kas bija gatavota pēc uzlabotas receptes. Tās sastāvā bija: 60 gramu makaronu vai kviešu pusbīdelētu miltu klīmpu, 60 gramu gaļas, 45 gramu miltu un 7 gramu sāls. Skat.: *Uz priekšu!* 1919, 29. apr.

⁵⁰³ *Cīņa*, 1919, 28. feb.

⁵⁰⁴ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии, Сборник статей и заметок.* Ч. I. Псков, 1919. стр. 114

⁵⁰⁵ *Komunisti*, 1919, 18. maijs

⁵⁰⁶ LVA, PA-84 f., 2. apr., 12. l., 94., 95. lp.

Latvijas teritorijā. Liels panākums bija Latvijas uzņemšana Krievijas apgādes plānā, kas deva ievērojamus pārtikas pievedumus no Krievija un Ukrainas. Tomēr neskatoties uz to, iedzīvotājiem produktu trūka arvien vairāk. Galvenais cēlonis bija armijas skaitliskā sastāva straujā palielināšanās, kuras uzturēšanai tika tērēta liela daļa no atvestās pārtikas. Jāmin arī zādžības un korupcija, kas valdīja pārtikas sadales aparātā. Pati padomju valdība netieši atzina savu nespēju tikt galā ar iedzīvotāju apgādi, 3. aprīlī izdodot dekrētu, kas atļāva nenormēto produktu (gaļas, sviesta, dārzeņu) brīvu tirdzniecību par tirgus cenām.⁵⁰⁷ Līdz ar to notika ievērojama atkāpšanās no uzņemtā kursa un tas, neapšaubāmi, bija bada diktēts solis. 3. aprīļa dekrēts tika uzskatīts par pagaidu līdzekli un pie pārtikas monopola bija paredzēts atgriezties, kad situācija ar pārtikas sagādi stabilizētos.⁵⁰⁸

Nespēja atrisināt pārtikas jautājumu atstāja negatīvu iespaidu gan uz armijas kaujasspējām, gan ražošanu, gan kopējo sabiedrības noskaņojumu. Karaspēkā vairākkārt radās nemieru draudi tieši nepietiekamās pārtikas dēļ. Vispārējā mobilizācija arī tika atlikta lielā mērā pateicoties pārtikas neesamībai. P. Stučka ir minējis arī negatīvo ietekmi uz rūpniecību – bads neļāva pārcelt no Krievijas lielus rūpniecības uzņēmumus un samazināja ražošanas produktivitāti.⁵⁰⁹ Pārtikas trūkums negatīvi ietekmēja arī armijas kaujasspējas.⁵¹⁰ Turklāt jāatzīst, ka pārtikas krīzes galvenais cēlonis bija nevis sliktā raža vai vācu okupācijas varas veiktās rekvizīcijas, bet gan komunistu nerēķināšanās ar objektīvo ekonomisko situāciju, ekonomiskas jautājumus risinot no ideoloģiskām un politiskām pozīcijām.

3.4.3. Kara komunisms

Raksturojot Padomju Latvijā īstenoto ekonomisko politiku, literatūrā parasti to apzīmē kā „kara komunismu.”⁵¹¹ Zināmā mērā tas ir attaisnojams, ja mēs ņemam vērā Latvijā un

⁵⁰⁷ Dekrēts tika pamatots ar frontes stāvokli un to, ka Latvijā irniecīgi produktu krājumi. Skat.: *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.329. Jautājums par brīvās tirdzniecības atjaunošanu tika aplūkots LKP CK 1. aprīļa sēdē, kurā D. Beika ziņoja, ka strādnieku apgāde ar pārtiku ir tik sliktā, ka vairāki strādnieki saslīmuši no bada un nespēka. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 21.lp.op.

⁵⁰⁸ A. Bērce LKP Valmieras organizācijas konferencē teica: "Pārtikas jautājumā CK, nākdama pie slēdziena, ka ir ļoti maz produktu, bet daudz produktu ir noslēpti, nolēmusi uz zināmu laiku atkāpties no savas politikas un uz laiku atļāvusi brīvo tirdzniecību. Rīgas strādnieki piekrīt šim solim." Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga, 1958. 338.lpp.

⁵⁰⁹ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.78, 79

⁵¹⁰ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 47.lp.

⁵¹¹ Blūzma V. *Kreisā radikālisma viņa Latvijā (1917. g. marts – 1920. g. janvāris) vēstures problēmas un to atspoguļojums historiogrāfijā. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1998. 18.lpp.

Krievijā īstenoto ekonomisko reformu galveno tendenču lielo līdzību (plaša nacionalizācija, ekonomikas centralizācija, tirgus aizstāšana ar valsts organizētu sadali, mantīgo šķiru ekonomiska apspiešana, pārtikas politika u.c.). Tomēr pavisam citāda kļūst situācija, ja mēs ņemam vērā „kara komunisma” jēdzienisko saturu. Tā lietojumu parasti pamato ar to, ka Padomju Krievijā īstenotās ekonomiskās reformas bija pilsoņu kara izraisīts ārkārtas solis. „Kara komunismam” pilnīgi pretējā „jaunā ekonomiskā politika”, kas sekoja pēc Krievijas pilsoņu kara, it kā apstiprina šādu tēzi. Ja mēs pieņemam šādu argumentāciju, tad Padomju Latvijas gadījumā par „kara komunismu” nevar runāt.

Karadarbība Padomju Latvijas gadījumā neatstāja tiešu ietekmi uz saimnieciskajiem pārkārtojumiem. Privātīpašuma likvidāciju, nacionalizāciju un ekonomikas centralizāciju nekādā gadījumā nevar uzskatīt par ārkārtas līdzekļiem vai reakciju uz notikumiem frontē. Gluži pretēji, tik svarīgi lēmumi kā dekrēts par zemi un dekrēts par uzņēmumu nacionalizāciju tika pieņemti 1919. gada marta sākumā, kad situācija frontē bija neskaidra. Kopumā Padomju Latvijā īstenotās saimnieciskās reformas bija daudz radikālākas nekā Krievijā, lai gan Padomju Latvijas militārais stāvoklis gandrīz visu tās pastāvēšanas laiku bija daudz nestabilāks. Vienīgais izņēmums bija 1919. gada 3. aprīļa dekrēts, kurā, atsaucoties uz stāvokli frontē un vispārējo pārtikas trūkumu, tika atļauta brīva tirdzniecība par brīvām cenām ar nenormētiem pārtikas produktiem. Tas, kā liecināja komunistu izteikumi, tika uzskatīts tikai par pagaidu līdzekli.⁵¹² Tātad, ja arī karadarbība varēja ietekmēt reformas, tad nebūt ne radikālisma virzienā.

Runājot par Padomju Latvijas saimniecisko attīstību, grūti neievērot, ka lielinieku ekonomiskās politikas principi pilnībā sakrita ar Kārļa Marksa 1848. gadā publicētajā „Komunistiskās partijas manifestā” formulētajiem. K. Markss izvirzīja 10 punktus, kurus pēc viņa domām būtu jāīsteno attīstītākajās zemēs ceļā uz sociālismu. Tie bija: 1) Zemes īpašuma ekspropriācija un zemes rentes izlietošana valsts izdevumu segšanai; 2) augsts progresīvais nodoklis; 3) mantošanas tiesību atcelšana; 4) visu emigrantu un dumpinieku īpašuma konfiskācija; 5) kredīta centralizācija valsts rokās, nodibinot nacionālu banku ar valsts kapitālu un pilnīgu monopolu; 6) visa transporta centralizācija valsts rokās; 7) valsts fabriku, ražošanas rīku pavairošana, zemes iekopšana un kultivēšana pēc kopīga plāna; 8) vienādi obligāts darbs visiem, rūpniecisku armiju nodibināšana, sevišķi zemkopībā; 9) zemkopības un rūpniecības darba savienošana, pakāpeniski novēršot pilsētas un lauku atšķirības,

⁵¹² A. Bērce LKP Valmieras apriņķa organizācijas 2. konferencē izteicās, ka „Pārtikas jautājumā CK (...) nolēmusi uz zināmu laiku atkāpties no savas politikas un uz laiku atļāvisi brīvo tirdzniecību. Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 338.lpp.

iedzīvotājiem vienmērīgi sadaloties pa visu zemi; 10) visu bērnu sabiedriska un bezmaksas audzināšana (...) Audzināšanas apvienošana ar materiālo ražošanu.⁵¹³

Visi augstāk minētie punkti Padomju Latvijā tika īstenoti vai nu daļēji vai pilnībā. Tika uzsākta pat izglītības reformas īstenošana, ieviešot Latvijā „darba skolu”, kuras mērķis pilnībā atbilda K. Marksa formulētajam.⁵¹⁴ Acīmredzot „Komunistiskās partijas manifesta” ekonomiskās programmas īstenošanu dzīvē P. Stučka un viņa līdzgaitnieki uzskatīja par īsāko ceļu uz sociālismu. K. Marksa piebilde attiecībā uz minētajiem punktiem, ka tie ieviešami it visur „attīstītākajās zemēs”, latviešu komunistiem varēja būt tikai vēl viens pamudinājums, jo viņi Latviju uzskatīja par salīdzinoši attīstītāku novadu nekā Krievija. Padomju Latvijas saimniecība izrādījās esam kļuvusi par dogmatiskā marksisma ķīlnieci un šādā kontekstā lielinieku īstenotās ekonomiskās reformas var uzskatīt par liela mēroga eksperimentu.

***

Lielinieku režīma īstenotā politika Latvijā balstījās uz marksistiskās ideoloģijas dogmām, Iskolata darbības laika un Padomju Krievijas pieredzi. Ciešā saistība ar Krieviju un pārlicība par latviešu proletariāta augstāko attīstības pakāpi bija pamatā centieniem Padomju Latviju pārvērst sociālu un ekonomisku eksperimentu poligonā. Par padomju valdības mērķi tika izvirzīta sociālisma tūlītēja uzbūvēšana, lai Latvija kļūtu par paraugu citiem. Šī motivācija lielā mērā noteica gan lielinieku režīma īstenotās politikas radikālismu, gan tās iracionalitāti (atrautību no reālās situāciju) un galu galā arī neveiksmi.

Ekonomikas jomā tika īstenota pilnīga privātīpašuma likvidācija, valsts rokās nonākot absolūtai saimnieciskajai varai. Agrārā, finanšu un pārtikas politika izrādījās neveiksmīgas, nostādot Padomju Latviju bada un bankrota priekšā, nespējot nodrošināt iedzīvotāju pamatvajadzības. Zemes nesadalīšana bezzemniekiem un zemes īpašumu atņemšana zemniekiem radīja lielu neapmierinātību laukos. Vienīgi rūpniecībā tika panākta aktivitātes palielināšanās un strādnieku skaita pieaugums, kaut gan tās produktivitāte saglabājās zema.

Lielinieku režīma programmā būtiska loma bija atvēlēta represīvajai politikai, kuras galvenais mērķis (līdzīgi kā ekonomiskajā politikā) bija tīri ideoloģisks – buržuāzijas šķiras iznīcināšana. Faktiski tā bija dzīšanās pēc ideoloģiska rēga saimnieciski izpostītā valstī, kurā komunisti nesastapa gandrīz nekādu pretestību. Rezultātā represijas vērsās pret plašām sabiedrības grupām, kurus labākajā gadījumā varēja turēt aizdomās kā potenciālu apdraudējumu. Tie bija cilvēki, kuri par spīti karam bija spējuši saglabāt nosacītu labklājību, inteliģence un vietējie vācieši. No represijām cieta arī parasti strādnieki, padomju darbinieki

⁵¹³ Markss K., Engelss F. *Komunistiskās partijas manifests*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008. 26.lpp.

⁵¹⁴ Vecvagars M. Vienotās darba skolas izveidošanas iecere LSPR 1919. gadā // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1991, Nr.10, 16.-23.lpp.

un sarkanarmiešu ģimenes, kas pat lielnieku atbalstītājos radīja sašutumu. Padomju Latvijā tika ieviesti vairāki jauninājumi terora sistēmā, uzlabojot revolucionāro tribunālu un slepenpolicijas (politisko apakšnodaļu) darbību, kā arī izvēršot koncentrācijas nometņu tīklu.

4. NODAĻA. PADOMJU LATVIJAS MILITĀRĀ ATTĪSTĪBA, 1919. GADA JANVĀRIS - APRĪLIS

4.1. Padomju Latvijas militārā politika

4.1.1. PLA izveidošana

Nākamajā dienā pēc Rīgas krišanas, 1919. gada 4. janvārī, Padomju Krievijas augstākā militārā iestāde - RRKP pieņēma lēmumu par PLA izveidošanu. Neapšaubāmi, tas bija politisku, nevis militāru motīvu⁵¹⁵ diktēts lēmums un iekļāvās kopējā tā laika VCIK realizētajā politikā, kuras mērķis bija visiem spēkiem demonstrēt jaunizveidoto komunistisko režīmu patstāvību.⁵¹⁶ Par pirmo armijas komandieri tika iecelts visu Padomju Krievijas bruņoto spēku virspavēlnieks J. Vācietis. Viņš gan pildīja savas funkcijas tīri formāli un kļuva par sava veida PLA „izkārtni”, jo armijas komandiera pienākumus faktiski veica J. Vācieša vietnieks P. Avens.

No PLA izveidošanas brīža var runāt par mērķtiecīgu lielinieku režīma īstenotu militāro politiku, jo tā kļuva par Padomju Latvijas galveno bruņoto spēku.⁵¹⁷ Padomju valdības uzmanības lokā nonāca jautājumi, kas saistījās ar armijas skaitlisko sastāvu, apgādi, papildināšanu, politisko kontroli un operatīvo vadību. Kaut arī PLA tika izveidota kā Krievijas Sarkanās armijas sastāvdaļa un visu tās pastāvēšanas laiku formāli tāda arī bija, tomēr Latvijas iestādēm bija ievērojama loma tās darbībā un attīstībā. Latviešu komunisti nostiprināja ietekmi PLA, pateicoties armijas formēšanas un organizatoriskajām īpatnībām, apgādes specifikai un vietējā lielinieku režīma politiskajām ambīcijām.

⁵¹⁵ 1919. gada 6. janvāra pavēlē par PLA darbības sākumu, bija norādīts, ka armija izveidota saistībā ar Rīgas ieņemšanu un uz Rīgu uzbrūkošo kolonnu savienošanas. Skat.: *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.493

⁵¹⁶ 1919. gada 25. jūnija lēmumā LKP CK atklāti atzina, ka Padomju Krievijas augstākās likumdevējas un izpildvaras institūcijas - Viskrievijas Centrālās Izpildkomitejas politika pagērējusi atsevišķas Padomju Latvijas valstiskuma un formāli arī tās armijas izveidošanu. Jāatzīmē, ka arī citās jaunizveidotajās padomju republikās (Padomju Igaunijā, Padomju Lietuvā un Baltkrievijā, Padomju Ukrainā) tika veidotas armijas ar nacionāliem nosaukumiem. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 46.l., 3.lp. Ukrainas Padomju armija tika izveidota 1918. gada 30. novembrī, lēmums par Igaunijas Sarkanās armijas izveidošanu tika pieņemts 1918. gada 18. decembrī, Lietuvas-Baltkrievijas padomju armija izveidota 1919. gada 13. martā. Skat.: Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 30.lpp.

⁵¹⁷ Līdzās PLA Padomju Latvijā pastāvēja vesela virkne militāru un paramilitāru formējumu, kuru personālsastāva statuss bija pielīdzināts sarkanarmiešiem – tās bija dažādas partizānu, komunistu un strādnieku vienības, padomju milicija, politisko apakšnodaļu kaujas grupas u.c.

PLA tika formēta par pamatu izmantojot Rietumu armijas Latvijas armijas grupu, kuras Revolucionārās Kara padomes (RKP) rīcībā tika nodots viss Latvijas teritorijā esošais karaspēks.⁵¹⁸ Tobrīd armijas skaitliskā sastāva lielāko daļu veidoja tā sauktās „krievu daļas”.⁵¹⁹ Turpmākajās nedēļās pēc trešās latviešu strēlnieku brigādes ierašanās un 2. Novgorodas strēlnieku divīzijas pārvietošanas uz Igauniju situācija mainījās un par noteicošo spēku PLA sastāvā kļuva latviešu strēlnieku pulki.

Organizatoriski PLA uzbūve paredzēja, ka tai jā sastāv no divām strēlnieku divīzijām. Pirmā no tām bija Sarkanās armijas Latviešu padomju strēlnieku divīzija, kura tika pārdēvēta par 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīziju. 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīziju formēja uz Sevišķās Internacionālās strēlnieku divīzijas bāzes, kura tika pastiprināta ar virkni Latvijā no jauna saformētiem pulkiem. Latviešu īpatsvars armijas sastāvā pieauga arī turpmāk, jo PLA tika formēta un papildināta, gandrīz vienīgi izmantojot Latvijas iedzīvotājus (tai skaitā latviešu komunistus). Turklāt priekšroka papildināšanas un arī apgādes ziņā vienmēr tika dota latviešu pulkiem, bet 2. divīzijas „krievu daļas” lielā mērā tika atstātas novārtā.

Latviešu pulku salīdzinoši privilēģētākajam stāvoklim bija arī politiskas konsekvences, jo tajos kopš 1917. gada bija saglabājusies īpaša organizatoriska struktūra. Atšķirībā no visām pārējām Sarkanās armijas daļām, kur jau 1918. gadā tika ieviests komisāru institūts, 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijā pastāvēja vēlēto institūciju (pulku un divīzijas komiteju) sistēma.⁵²⁰ Augstākajai no šīm institūcijām – divīzijas izpildkomitejai (Iskolastrelam) bija uzticētas kontroles funkcijas visas armijas mērogā. Par spīti PLA RKP pastāvīgajam spiedienam, komitejas tika likvidētas tikai pēc armijas izformēšanas 1919. gada vasarā. Rezultātā Iskolastrels visu 1919. gada pirmo pusi kalpoja kā alternatīvs varas centrs armijā un ar tā starpniecību karaspēks ieguva zināmu patstāvību saimnieciskajos jautājumos. Apstākļi, ka visu līmeņu komitejās plaši bija pārstāvēti LKP biedri, kā arī PLA organizatoriskās īpatnības un tās etniskais sastāvs radīja pamatu, lai armija un lielinieku režīms savstarpēji tuvinātos.

Latviešu lielinieku režīma ietekme armijā nāca ne tikai „no apakšas” ar vēlēto komiteju un uz armiju nosūtīto biedru starpniecību, bet arī „no augšas”. Tāpat kā citur Sarkanajā armijā, arī PLA tika realizēts kolektīvās vadības princips. PLA vadību īstenoja Revolucionārā kara padome (RKP), kura sākotnēji sastāvēja no trim locekļiem (viens no tiem armijas

⁵¹⁸ *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.493

⁵¹⁹ 2. Novgorodas strēlnieku divīzijas pulki, Sevišķā Internacionālā strēlnieku divīzija un citas sīkākas vienības.

⁵²⁰ Pārējā Sarkanajā armijā vēlētās iestādes tika likvidētas 1918. gada vasarā un aizstātas ar komisāru institūtu.

komandieris) un bija tieši atbildīga LCIK un Padomju Latvijas valdībai.⁵²¹ Armijas komandieris bija tikai viens no padomes locekļiem, kura izšķīra visus svarīgākos (arī operatīva rakstura) jautājumus, kas attiecās uz armijas darbību. RKP locekļu galvenais uzdevums bija politiskās kontroles nodrošināšana pār armiju un tās komandieri.

Vietējā režīma ietekme armijā tika nostiprināta 1919. gada februāra beigās, kad PLA RKP lūdza Padomju Latvijas valdību apstiprināt padomes sastāvu, lai palielinātu tās autoritāti.⁵²² Rezultātā RKP tika iekļauti vairāki augstu stāvoši LKP biedri, kuri vienlaikus ieņēma svarīgus amatus Padomju Latvijas valdībā. Tie bija: valdības vadītāja vietnieks Jūlijs Daniševskis, LSPR iekšlietu komisārs J. Lencmanis un Rūpniecības komisārs D. Beika. Nevienam no šiem cilvēkiem nebija atbilstošas militāras kvalifikācijas. Toties Padomju Latvijas valdība ieguva tiešu kontroli pār armiju un iespēju ietekmēt tās kaujas operācijas atbilstoši vietējā lielinieku režīma nodomiem. Tādēļ nebija izslēgtas situācijas, kad PLA RKP nodomi nesakrita ar Rietumu frontes vai Padomju Krievijas kopējām militārajām interesēm.

Laika gaitā, pieaugot Latvijas iestāžu nozīmei armijas formēšanā, papildināšanā un apgādē un stratēģiskajai situācijai arvien pasliktinoties, latviešu lielinieku loma PLA vadībā arvien pieauga. 1919. gada 9. aprīlī pieņemtajos armijas organizācijas noteikumos armijas vadība pilnībā tika koncentrēta RKP rokās.⁵²³ Turklāt padome tika papildināta ar jaunām politiskām figūrām: LSPR iekšlietu komisāru J. Lencmani un Rīgas KRK locekli J. Mežiņu.⁵²⁴ Maijā armijas vadība faktiski bija koncentrēta PLA RKP priekšsēdētāja J. Daniševska rokās.⁵²⁵ Militāro operāciju vadībā aktīvi iejaucās PLA RKP loceklis Ansis Daumanis. Militārajā jomā nepieredzējušu vai mazpieredzējušu personu nonākšana armijas vadībā negatīvi ietekmēja armijas kaujas spējas.⁵²⁶ Sevišķi asi tas izpaudās Rīgas zaudēšanas laikā, kad RKP locekļu iejaukšanās radīja tikai papildu haosu karaspēka vadībā.⁵²⁷

⁵²¹ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 206.lpp.

⁵²² Turpat, 110.lpp.

⁵²³ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 167.lpp.

⁵²⁴ Зиле А. Организация и строительство армии Советской Латвии в 1919 г. // *Ученые записки.* Т.2. Рига: Звайгзне, 1965. стр.145. PLA RKP sastāvs bieži mainījās. Piemēram, 1919. gada 15. martā tās sastāvā bija: J. Daniševskis (padomes priekšsēdētājs), armijas komandieris Pēteris Slavens, kara komisārs K. Pētersons, A. Daumanis un R. Bauze. Skat.: LVVA, P-699 f., 1.apr., 84.l., 90.lp.op.

⁵²⁵ KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 30.lp.op.

⁵²⁶ Piemēram, vienai no autoritatīvākajām figūrām PLA vadībā, armijas inspektoram Reinholdam Bērziņam bija tikai jaunākā virsnieka pakāpe cara armijā. 1918. gadā viņš ieņēma armijas komandiera amatu, bet par savām militārajām spējām izteicās ļoti paškritiski. Piemēram, kādā ziņojumā viņš sevi nosauca par "parastu pelēku komunistu", kurš tikai apstākļu sakrītības rezultātā kļuvis par armijas komandieri. Skat.: KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 115.lp. J. Daniševskis nebija pat dienējis armijā. Viņš 1918. gadā darbojās Austrumu frontes RKP, bet no septembra atradās RRKP sastāvā, veicot politiskā komisāra pienākumus. J. Lencmanim arī nebija militāras pieredzes, bet viņš 1918. gadā bija viens no Jaroslavļas dumpja apspiešanas vadītājiem. D. Beikam bija tikai un vienīgi politiskas darbības

4.1.2. PLA formēšana un papildināšana

17. decembra manifestā un citur paustās latviešu komunistu starptautiskās ambīcijas noteica nepieciešamība radīt skaitliski lielus bruņotos spēkus. PLA galvenais stratēģiskais mērķis bija Vācijas teritorijas sasniegšana un atbalsta sniegšana Vācijas komunistiem. Sevišķi aktuāls šis mērķis bija 1918. un 1919. gada ziemā, kad komunistiem bija pavisam reālas iespējas nonākt pie varas. Tomēr arī vēlāk, pat Padomju Latvijai kritiskās situācijās, tas nemainījās. Piemēram, T. Draudiņš 11. martā kādā rakstā izteicās: „(...) kad mūsu uzvarošā armija pāries Vācijas robežas, lai palīdzētu turienes spartakiešiem (un tas var notikt, un tam ir jānotiek drīzi vien), tad strādniecībai ir jāzin, ka proletariāts to darīs (...) vispasaules sociālistiskās revolūcijas labā.”⁵²⁸ Arī P. Stučka, uzstādamies LKP Cēsu apriņķa organizācijas konferencē 24. martā, paziņoja: “tagad mēs varam jau runāt par sociālisma valsts nodibināšanu visā pasaulē kā savu tuvāko mērķi.”⁵²⁹

Starptautiska mēroga ambīcijas atspoguļoja PLA formēšanas plāns, kas paredzēja divu strēlnieku divīziju izveidošanu atbilstoši 1918. gada 13. novembra štatam. Tas nozīmēja, ka labvēlīgos apstākļos armijas skaitliskajam sastāvam būtu jāpārsniedz 116 000 cilvēku.⁵³⁰ Par šādu nodomu pastāvēšanu liecina arī LSPR pārtikas komisāra 21. februāra ziņojumā VCIK, kurā tika norādīts, ka LSPR valdība uzstādījusi mērķi radīt 120 000 vīru lielu armiju, lai „nosargātu revolūcijas iekarojumus no Rietumeiropas imperiālistu uzbrukumiem.”⁵³¹ Jāpiezīmē, ka, iespējams, tas varēja arī nebūt maksimālais skaitlis, jo, piemēram, februāra beigās J. Vācietis pēc PLA pārstāvja ierašanās Maskavā deva rīkojumu izsniegt audumu 200 000 vīru vajadzībām.⁵³²

---

pieredze. A. Daumanis cara armijā bija dienējis praporščika dienesta pakāpē. 1917.-1918. gadā viņš ieņēma komandiera vai komisāra amatus dažādās karaspēka vienībās. Baltijas kampaņas sākumā A. Daumanis pildīja 6. strēlnieku divīzijas komisāra pienākumus, vēlāk viņš bija Latvijas armijas grupas RKP loceklis. Kara komisārs K. Pētersons 1. Pasaules kara laikā bija atradies latviešu strēlnieku rezerves pulkā. Skat.: Draudiņš T. *Latviešu strēlnieku cīņu ceļš 1917-1920*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1961. 138.- 145.lpp.

⁵²⁷ LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 4.lp.op., 5.lp., 9., 17.lp.

⁵²⁸ *Cīņa*, 1919, 11. marts

⁵²⁹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 303.lpp.

⁵³⁰ Strēlnieku divīzijas skaitliskais sastāvs atbilstoši 1918. gada 13. novembrī noteiktajam štatam bija 58328 cilvēki (1657 komandieri un 56668 sarkanarmieši). Skat.: Стрелковая дивизия / Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.576

⁵³¹ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.315; КФКА, 200.f., 1.apr., 159.l., 361.lp.

⁵³² КФКА, 200.f., 1.apr., 159.l., 224.lp.

PLA formēšanas procesā lielinieku režīmam bija jāatrisina vairākas problēmas. Pirmkārt, tie bija organizatoriski jautājumi, jo armijas skaitliskais sastāvs īsā laikā bija jāpalielina četras reizes. Tas nozīmēja ne vien to, ka jau esošajām karaspēka daļām bija jānogādā ievērojami papildinājumi, bet arī jāformē virkne jaunu vienību un štābu. Tika uzsākta piecu jaunu strēlnieku pulku, viena rezerves pulka, vairāku bataljonu un divizionu, kā arī sīkāku vienību organizēšana, tika formēts armijas štābs, armijas grupu un viens brigādes štābs, kā arī zemāka līmeņa vadības struktūras. Armijas sekmīgu funkcionēšanu vajadzēja nodrošināt dažādām aizmugures iestādēm, daļu no kurām arī nācās radīt no jauna.

Otrkārt, bija jāatrisina dzīvā spēka resursu piesaiste. Tas nebija viegls uzdevums jau tādēļ vien, ka 1. Pasaules kara laikā Latvijas iedzīvotāju skaits bija strauji sarucis. 1919. gada sākumā Latvijas teritorijā dzīvoja aptuveni 1,3 miljoni cilvēku, kas bija nedaudz vairāk kā puse no pirmskara rādītājiem.⁵³³ Mobilizāciju un evakuāciju rezultātā vēl vairāk bija samazinājies karadienestam derīgo vīriešu skaits. Tādēļ vienīgā iespēja, kā papildināt armiju līdz štata sastāvam, bija vispārējas mobilizācijas īstenošana. Tomēr apgērba, ekipējuma un pārtikas trūkuma dēļ mobilizāciju nebija iespējams uzreiz veikt. Rezultātā līdz 1919. gada februāra vidum vienīgais armijas papildināšanas avots bija brīvprātīgie.

Tūlīt pēc latviešu strēlnieku daļu ienākšanas Latvijā brīvprātīgo skaits, kas pieteicās dienastam, bija ārkārtīgi liels. Daļa no tiem nonāca armijā caur jaunizveidotajām militārajām iestādēm, tomēr lielākā daļa iestājās pulkos tiešā veidā. Pavisam LSPR Kara komisariātā un apriņķu kara nodaļās lielinieku režīma laikā pieteicās aptuveni 5000 brīvprātīgo.⁵³⁴ Cik daudz cilvēku apgāja militārās iestādes un iestājās tieši karaspēka vienībās, ir grūti noteikt, jo daudzviet uzskaitē bija visai pavirša un visu daļu dokumenti, kas attiektos uz šo jautājumu, nemaz nav saglabājusies. Tomēr ir iespējams apkopot skaitļus par atsevišķiem latviešu strēlnieku pulkiem. Piemēram, ir zināms, ka 1. Padomju Latvijas strēlnieku pulkā līdz janvāra beigām bija iestājušies vismaz 1278 brīvprātīgie un vēl 61 tika saņemts no rezerves daļām; 4. latviešu pulkā šajā laikā iestājās vismaz 1192 brīvprātīgie, bet 6. pulkā vismaz 580 (lielākā

⁵³³ Krastiņš J. *Vētrā dzimušās*. Rīga: Zinātne, 1981. 68.lpp. Vēl vairāk bija samazinājies iedzīvotāju skaits Rīgā. Ja 1913. gadā Rīgā dzīvoja 507635 cilvēki, no tiem 253976 vīrieši, tad 1919. gada februārī tikai 212000 iedzīvotāju, no tiem 90562 vīrieši. Skat.: *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.359

⁵³⁴ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 166.lpp. PLA inspektors R. Bērziņš 22. janvārī ziņojumā Virspavēlniekam J. Vācietim, norādīja, ka līdz 20. janvārim kara iestādēs pieteikušies 2650 brīvprātīgie (Valkā 600, Valmierā 150, Cēsīs 150, Rīgā 700, Jelgavā 300, Džūkstē 150, Tukumā 150, Rēzeknē 300, Frīdrihštatē 150, kopā 2650 cilvēki). Cik brīvprātīgie iestājās tieši karaspēka daļās, R. Bērziņš nevarēja norādīt. Skat.: KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 478.lp.op.

daļa no tiem bija Petrogradā savervētie latvieši).⁵³⁵ Zināms arī, ka 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas 1. brigāde līdz 1919. gada 13. februārim saņēma kā papildinājumu 1161 cilvēku, tai skaitā 2., 3. un 10. latviešu pulks 695.⁵³⁶ Savukārt 7. pulks līdz 17. februārim bija saņēmis 705 cilvēkus.⁵³⁷

Kopējā brīvprātīgi armijā iestājušos skaita aplēses var būt tikai aptuvenas, bet to kopskaits noteikti pārsniedza 7000 cilvēku.⁵³⁸ Sevišķi daudz brīvprātīgo pieteicās Rīgā un tādēļ šeit izvietotie pulki saņēma vislielākos papildinājumus. Kādēļ Rīgā bija tik liela atsaucība? No vienas puses, to var izskaidrot ar faktu, ka 1919. gada janvāra sākumā šeit bija savākti vienkopus visi K. Ulmaņa pagaidu valdībai lojālie militārie formējumi. Pamatot Rīgu, lielākā daļa (aptuveni 1000 cilvēku) dezertēja un daļa iestājās Sarkanajā armijā. No otras puses, Rīgā bija liels skaits bezdarbnieku un bēgļu, kas bija vervēšanai pateicīgs kontingents. Pat pašiem lieliniekiem nebija ilūziju par brīvprātīgo pieteikšanās motīviem – tie bija nevis ideoloģiski, bet galvenokārt sociāli un ekonomiski apstākļi, kas mudināja cilvēkus iestāties armijā.

Tas, ka armijas papildināšanai būs nepieciešams veikt vispārēju mobilizāciju, augstākajai vadībai bija skaidrs jau 1919. gada janvārī Jau 13. janvārī PLA inspektors R. Bērziņš ziņojumā padomju valdībai norādīja, ka brīvprātīgie ir tikai pagaidu līdzeklis un PLA komplektācijai nepieciešams īstenot iedzīvotāju mobilizāciju.⁵³⁹ Līdzīgās domās bija arī formālais PLA komandieris un Padomju Krievijas bruņoto spēku virspavēlnieks J. Vācietis, tādēļ 15. janvārī viņš uzdeva LSPR Kara komisāram veikt priekšdarbus mobilizācijas īstenošanai.⁵⁴⁰ Tas bija loģisks spriedums, jo pat masu entuziasms nevarēja būt līdzeklis, ar kuru varētu sasniegt 10% iedzīvotāju pieteikšanos dienestam karaspēkā.

⁵³⁵ Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 32.lpp.

⁵³⁶ LVVA, P-4 f., 2.apr., 56.l., 96.lp.; Citi skaitļi liecina, ka vienā pašā 10. strēlnieku pulkā janvārī un februāra pirmajā pusē iestājās 532 brīvprātīgie. Skat.: Ādamsons J. Padomju Latvijas 10. strēlnieku pulka cīņas ceļš 1919. gadā Kurzemē un Latgalē / red. Krastiņš J. *Latviešu strēlnieki cīņā par padomju varu Latvijā 1917.-1920. gadā. Atmiņas un dokumenti.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1960. 245.lpp.

⁵³⁷ LVVA, P-4 f., 2.apr., 62.l., 126.lp. Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam. Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 32., 33.lpp.

⁵³⁸ Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 34.lpp.

⁵³⁹ КФКА, 200.ф., 1.апр., 159.л., 489.лр.ор.

⁵⁴⁰ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. стр.91

Pirmās mobilizācijas skāra dažādu kategoriju militāros speciālistus, kuru ārkārtīgi trūka PLA daļām. 31. janvārī tika mobilizēti ārsti un feldšeri, 18. februārī kara, cietokšņu un smagās artilērijas artilēristi, 20. februārī virsnieki un kara ierēdņi, 25. februārī ložmetējnieki un telefonisti.⁵⁴¹ Pirmā plašākā mobilizācija notika tajā pat 25. februārī, kad visas Latvijas mērogā tika iesaukts pirmais gadagājums (1893. gadā dzimušie vīrieši). Apdraudētajos piefrontes apriņķos tika mobilizēti arī 1892.-1896. gadā dzimušie.⁵⁴² Pasliktinoties situācijai frontē, mobilizācijas kļuva plašākas. 12. martā visā Latvijas teritorijā tika izsludināta vēl viena gadagājuma (1894. gadā dzimušo) iesaukšana un pretinieka apdraudētajos apriņķos 1884.-1898. gadā dzimušo mobilizācija. Vēl pēc divām dienām, kad pretinieks apdraudēja jau Latvijas galvaspilsētu, Rīgā un Rīgas apriņķī tika iesaukti 1895.-1897. gadā dzimušie, bet Daugavpils apriņķī 1891., 1892., 1895. un 1896. gadā dzimušie.⁵⁴³

Vispārējā mobilizācija (15 gadagājumu iesaukšana) lielākajā daļā Latvijas teritorijas tika pabeigta marta beigās un aprīļa sākumā. Atsevišķi gadagājumi tika iesaukti Latgalē, Ilūkstes un Stukmaņu apriņķī aprīļa vidū un beigās.⁵⁴⁴ Atsevišķi jāmin specifisku iedzīvotāju grupu mobilizēšana. Lai uzlabotu disciplīnu armijā, aprīlī tika īstenota komunistu mobilizēšana (atsevišķās vietās tā tika izdarīta jau martā).⁵⁴⁵ Marta beigās tika veikta strādnieku „brīvprātīgā mobilizācija”, kuras rezultātā tika saformēti divi strādnieku pulki.⁵⁴⁶

Mobilizācijas deva ievērojamu dzīvā spēka papildinājumu armijai. Tomēr precīzi noteikt, cik daudz cilvēku nonāca bruņotajos spēkos pateicoties piespiedu mobilizācijām, nav iespējams. Literatūrā sastopami dažādi skaitļi. Piemēram, LSPR Kara komisāra vietnieks I. Tomaševičs ziņojumā par Rīgas zaudēšanas iemesliem norāda, ka mobilizācijas kopumā

⁵⁴¹ LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 73.lp.; *Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs*, 1919, 24., 25., 28.febr.

⁵⁴² Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 34.lpp.

⁵⁴³ 3. martā tika uzsākta ārštata ārstu un medicīnas studentu mobilizācija, 17. martā tika mobilizēti arī veterinārārsti un veterinārfeldšeri. Skat.: Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 35.lpp.

⁵⁴⁴ Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 35.lpp. Mobilizāciju Latgalē kavēja Rietumu frontes vadība, kas uzskatīja, ka Latgales apriņķi atradās Rietumu apgabala militārajā pakļautībā. Padomju Latvijas valdība stingri iestājās par Latgales piederību Latvijai gan politiskā, gan saimnieciskā, gan militārā ziņā, dažkārt šinī jautājumā saduroties ar Krievijas (sevišķi Vitebskas guberņas) iestādēm. Skat.: LVA, PA-30 f., 1.apr., 11.l., 4.lpp.

⁵⁴⁵ Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 35.lpp.

⁵⁴⁶ Ironiskā kārtā strādnieku pulku formēšanā tikuši izmantoti arī bezdarbieki. Kopumā uz pulkiem nosūtīja vairāk nekā 300 bezdarbniekus. Skat.: Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945.* Stokholma: Daugava, 1968. 98.lpp.

devušas 25 000 cilvēku.⁵⁴⁷ Tomēr jāņem vērā, ka šinī skaitlī, acīmredzot, nav iekļauti mobilizētie komunisti un strādnieki, turklāt I. Tomaševičs norāda, ka minētais skaitlis attiecas uz „aktīvo armiju” nosūtītajiem, nevis mobilizēto kopskaitu. Citi avoti liecina, ka no 15. aprīļa līdz 15. maijam, tātad mobilizāciju noslēguma posmā, apriņķu kara nodaļas karaspēkam nosūtījušas 15 112 personas.⁵⁴⁸ Edgars Andersons ir minējis vēl citu skaitli – no 10. līdz 27. martam tikuši mobilizēti 22 155 cilvēki.⁵⁴⁹ Arī citi dokumenti apstiprina to, ka lielākā daļa (varbūt pat divas trešdaļas) mobilizēto nonāca karaspēkā līdz aprīļa vidum. Piemēram, zināms, ka līdz 15. martam (tātad pirms plašāko mobilizāciju sākuma) Rīgas kara nodaļa bija mobilizējusi 2034 cilvēkus⁵⁵⁰, kamēr no 15. aprīļa līdz 15. maijam – 2016.⁵⁵¹ Balstoties uz šiem skaitļiem, var izdarīt pieņēmumu, ka kopējais mobilizēto skaits varēja sasniegt 45 000 vai pat būt lielāks.⁵⁵²

Pateicoties plašajām mobilizācijām, bija iespējams strauji palielināt armijas skaitlisko sastāvu. Skaitļi par PLA sastāvu avotos un literatūrā ir sastopami visai atšķirīgi. Tam ir vairāki iemesli: objektīvas izmaiņas daļu personālsastāvā (kritušie, ievainotie, bez vēsts pazudušie, komandētie, slimie u.c.), uzskaites īpatnības (uzskaitīts tikai kaujas sastāvs, vai tikai durkļi un zobeni, vai kopējais cilvēku skaits karaspēka daļās), ziņu saņemšanas problēmas (slikti sakari, kas novilcināja informācijas par personālsastāvu nonākšanu štābus) un uzskaites nepilnības (daudzas karaspēka daļas ilgstoši izvairījās no ziņu sniegšanas⁵⁵³).

Durkļu un zobenu skaita izmaiņas bija sekojošas: februāra sākumā 12 080 (11 900 durkļi un 180 zobeni), 26. februārī 14 128 (13 022 durkļi un 1106 zobeni), 12. martā 18 894 (17 172 durkļi un 1722 zobeni), 15. martā 22 804 (20 785 durkļi un 2019 zobeni), 15. aprīlī

⁵⁴⁷ LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 73.lp.; *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 143.lpp.; Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 166.lpp.

⁵⁴⁸ LVVA, P-4 f., 2.apr., 94.l., 2.lp.op., 3.lp.; *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959. стр.522-523

⁵⁴⁹ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920.* Stokholma: Daugava, 1967. 405., 406.lpp.

⁵⁵⁰ Rīgas kara nodaļa Kara komisariāta pavēli par bijušo virsnieku un kara ierēdņu mobilizāciju izpildīja tikai 18.-20. martā, tātad mēnesi vēlāk. Ar 22. februāra pavēli Nr.20 Rīgas kara nodaļa uzdeva ierasties uz visiem krasta, cietokšņa un smagajā artilērijā dienējušajiem uz mobilizāciju 26. un 27. februārī, Rīgas apriņķī dzīvojošajiem 3. martā. Pēdējo gadagājumu mobilizācija Rīgā un Rīgas apriņķī, kura bija izsludināta 27. martā, tika sākta 2.aprīlī un norisinājās līdz 12. aprīlim. Šajā laikā tika iesaukti desmit gadagājumi. Skat.: LVVA, P-4 f., 1.apr., 1.l., 13.lp.; Сіпа, 1919. 14. marts; LVVA, P-2 f., 1.apr., 42.l., 2.lp.; *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. стр.129

⁵⁵¹ LVVA, P-4 f., 2.apr., 94.l., 2.lp.

⁵⁵² Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 37.lpp.

⁵⁵³ R. Bērziņš ziņoja, ka vēl aprīlī daudzas daļas, piemēram, Panevėžas grupa, 1. un 2. krievu strēlnieku divīzija, 1. krievu strēlnieku divīzijas daļas 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas nesniedz pieprasītās ziņas. Skat.: KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 129.lp.op.

24 996, 11. maijā 30 007 (28 180 durkļi un 1827 zobeni).⁵⁵⁴ Tiešie cīnītāji veidoja tikai nelielu daļu no armijas skaitliskā sastāva. Kaujās aktīvu dalību ņēma arī dažādi speciālisti (komandieri, ložmetējnieki, artilēristi, sapieri, sakarnieki u.c.). Kopā ar tiešajiem cīnītājiem viņi veidoja armijas tā saukto „kaujas sastāvu”. Tā izmaiņas bija sekojošas (skat. arī 4.2 tabulu): 12. martā 34 600 cilvēki, 24. aprīlī 58 767 cilvēki, 22. maijā aptuveni 70 000 cilvēku.⁵⁵⁵ Vēl viena svarīga armijas sastāvdaļa bija dažādas aizmugures vienības un iestādes (štābi, sardzes un darba vienības, slimnīcas, rezerves vienības, militārās noliktavas u.c.). Pieskaitot šīs vienības, tika iegūts armijas kopējais uzturā esošo skaits. Tas pieauga no 50 423 cilvēkiem 13. februārī līdz 106 918 18. aprīlī.⁵⁵⁶ Maijā armijas skaitliskais sastāvs stabilizējās un pat nedaudz saruka. 14. maijā PLA inspektors ziņoja, ka armija sastāv no 374 karaspēka daļām un militārajām iestādēm ar kopumā 105 000 cilvēkiem uzturā.⁵⁵⁷

Jāņem gan vērā, ka kopējais uzturā esošo skaits, sevišķi PLA pirmajos pastāvēšanas mēnešos, neatbilda reālajai situācijai. Iemesls bija vājā kontrole pār karaspēka vienībām un pārtikas trūkums, kuru daļu komandieri centās kompensēt, norādot lielāku uzturā esošo skaitu. PLA inspektors Reinholds Bērziņš 1919. gada 21. februārī ziņoja, ka gandrīz visas daļas baro tā sauktās „mirušās dvēseles”.⁵⁵⁸ Piemēram, Daugavpils garnizonā atklātas vismaz 3000 “mirušās dvēseles”, bet 1. divīzijas 3. brigāde prasījusi pārtiku par 1269 cilvēkiem vairāk, nekā bijuši patiesībā.⁵⁵⁹ Turpmāk, pateicoties inspekcijas un citu iestāžu pastiprinātai kontrolei, situācija uzlabojās.

Spriežot pēc minētajiem skaitļiem, PLA kopumā atbilda tā laika armiju skaitliskajām proporcijām starp tiešajiem cīnītājiem, kaujas sastāvu un kopējiem uzturā esošajiem.⁵⁶⁰ Tāpat varam izdarīt secinājumu, ka PLA ir bijis visu laiku skaitliski lielākais militārais formējums, kurš nesis kaut padomju, bet tomēr Latvijas vārdu.⁵⁶¹ Turklāt PLA bija skaitliski tik liela, ka nepamatoti ir padomju historiogrāfijā sastopamie apgalvojumi par anti-lieliniecisكو spēku

⁵⁵⁴ Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 37.lpp.

⁵⁵⁵ Turpat, 38.lpp.

⁵⁵⁶ KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 397.lp.; KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 162.lp.op. Sīkāks armijas uzturā esošo sadalījums 13. februārī bija sekojošs: 1. divīzijas 1. brigāde (5520 cilvēki, 1375 zirgi), 1. divīzijas 2. brigāde (11816 c., 2620 z.), 1. divīzijas 3. brigāde (11290 c., 1638 z.), Daugavpils garnizons (14863 c., 1946 z.), Travinska grupa (6934 c., 1131 z.).

⁵⁵⁷ KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 105.lp.op.

⁵⁵⁸ Turpat, 394.lp.op.

⁵⁵⁹ Turpat, 159.l., 162.lp.op.

⁵⁶⁰ Šiliņš J. Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 39.lpp.

⁵⁶¹ Turpat, 39.lpp.

skaitlisko pārspēku, kas novedis pie padomju režīma sagrāves. Patiesībā PLA visu tās pastāvēšanas laiku bija skaitliskais pārsvars pār tās pretiniekiem.

4.1.3. PLA apgāde

Skaitliski lielu bruņoto spēku izveidošana un uzturēšana radīja lielas apgādes problēmas. Direktīvā par Latvijas armijas organizēšanu bija paredzēts, ka PLA kā Sarkanās armijas sastāvdaļu uzturēs KSFPK valdība, bet Latvijas Kara komisariāts lems par organizatoriskiem, saimnieciskiem un finansu jautājumiem.⁵⁶² No šīs direktīvas izrietēja, ka armiju ar tai nepieciešamo pārtiku, ekipējumu, munīciju un bruņojumu nodrošinātu galvenokārt Padomju Krievijas militārās iestādes. Realitāte izrādījās citāda, jo sarežģītā militārā situācija Krievijā spieda nozīmīgu lomu PLA apgādē uzņemties Latvijas iestādēm.

Apgāde ar pārtiku

Pēc aptuvenām aplēsēm tikai 11% no PLA nepieciešamās pārtikas visā tās pastāvēšanas laikā tika saņemti no Padomju Krievijas.⁵⁶³ Pārējā pārtika tika iegūta Latvijas teritorijā vai ar Latvijas iestāžu starpniecību. Tas lielinieku režīmam bija smags slogs, jo tas nespēja nodrošināt pat normālu civiliedzīvotāju apgādi ar pārtiku. Apgādes problēma samilza 1919. gada janvāra beigās un februārī, kad izsīka armijas pārtikas krājumi. Pārtikas trūkums un transporta krīze Krievijā nostādīja PLA ārkārtīgi smagā situācijā.

Organizatoriski armijas apgādes attīstību var iedalīt trijos attīstības posmos: 1) 1918. gada decembris – 1919. gada janvāris; 2) 1919. gada februāris – marts; 3) 1919. gada aprīlis – maijs. Pirmajā posmā karaspēks tika apgādāts no centrālajām un divīzijas noliktavām.⁵⁶⁴ Liela daļa latviešu strēlnieku pulku pirms došanās uz Latviju Krievijā bija saņēmuši pārtikas rezerves aptuveni mēnesi ilgam periodam.⁵⁶⁵ No vienas puses, tā bija liela priekšrocība salīdzinot ar citām Sarkanās armijas daļām, kuras nevarēja baudīt šādas privilēģijas. No otras puses, tas zināmā mērā veicināja apgādes krīzes rašanos, jo laikus nebija pabeigta PLA

⁵⁶² LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 25.lp.

⁵⁶³ Kalnbērziņš J. Piezīmes par LKP 1919. gada kļūmēm un Padomju Latvijas krišanas iemesliem / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1935. 98.lpp.

⁵⁶⁴ Jau decembra vidū armijas apgādāšanas jautājumu aktīvi izskatīja LSD CK Krievijas birojs, pat izsakoties par nepieciešamību izdarīt „spiedienu” uz VCIK priekšsēdētāju J. Sverdlovu, lai Latvijas frontes apgāde tiktu nokārtota. Skat.: LVA, PA-32 f., 1.apr., 1.l., 119.lp.op.

⁵⁶⁵ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 23.lp.; LVA, PA-45 f., 2.apr., 82.l., 15.lp. Zināms, ka, piemēram, 10. Padomju Latvijas strēlnieku pulks bija saņēmis pārtikas krājumus tikai 20 dienām. Skat.: LVA, PA-45 f., 2.apr., 82.l., 11., 12.lp. Latviešu strēlnieku pulki pārtiku saņēma no J. Vācieša izveidotās KPFSR bruņoto spēku pārtikas rezerves. Skat.: LVA, PA-45 f., 3.apr., 35.l., 22.lp. Atšķirīgā situācijā atradās PLA sastāva esošā Sevišķā Internacionālā strēlnieku divīzija, kura uz Baltiju bija pārsviesta bez pārtikas krājumiem un ar vēl nenoorganizētām saimniecības daļām. KFKA, 1042.f., 1.apr., 15.l., 5.lp.

apgādes organizēšana. Pirmais signāls par draudošo stāvokli tika saņemts 1919. gada 30. janvārī, kad armijas komandieris ziņoja LSPR Kara komisariātam, ka produkti no Krievijas tiek saņemti ierobežotā daudzumā un “patstāvīga sagāde uz vietām var drīz vien galīgi izbeigties.”⁵⁶⁶ Lai novērstu pārtikas krīzi, viņš ierosināja uzsākt pārtikas iepirkšanu un sagādi Ukrainā un citviet, kā starpnieku izmantojot Latvijas centrālās iestādes. Tomēr nekādi praktiski soļi netika sperti, jo Latvijas iestādes uzskatīja, ka armija jāuztur no Krievijas noliktavām.⁵⁶⁷

Otrajā posmā, iestājoties pārtikas krīzei (skat. 4.1. tabulu), bruņoto spēku apgādes sistēma piedzīvoja strauju decentralizāciju, pārtikas sagādei un sadalei nonākot karaspēka daļu rokās. Padomju Latvijas iestādes centās palīdzēt ar saviem resursiem, taču to iespējas bija ļoti ierobežotas. Tobrīd armijas apgādē bija iesaistītas trīs institūcijas. PLA apgādes nodaļa veica pārtikas sagādi un izdalīšanu aktīvajām daļām. LSPR Kara komisariāta apgādes pārvalde arī veica sagādi un izdalīšanu, apgādājot kara nodaļas un vietējās karaspēka daļas. LSPR Pārtikas komisariāts un pārtikas nodaļas arī piedalījās armijas apgādē, izsniedzot pārtiku pēc karaspēka daļu pieprasījuma. Līdz 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas apgādes nodaļas ierašanās Rīgā apgādes pārvalde Pārtikas komisariāta produktus tieši sadalīja PLA daļām.⁵⁶⁸

4.1. tabula. PLA pārtikas krājumi 1919. gada 13. febrārī⁵⁶⁹

	1.strēlnieku div pārtikas noliktava	6.strēlnieku div noliktava	1.brigādes pārt noliktava	2.brigādes pārt noliktava	3.brigādes pārt noliktava
Cilvēki	14863	6934	5520	11816	11290
Maize (pudi)	-	517	452	116	-
Gaļa (pudi)	2000	134	780	160	1244
Kartupeļi	/	22	/	780	17

Tā kā minētās iestādes nespēja nodrošināt armiju ar nepieciešamo pārtikas daudzumu, karaspēka daļas daudzviet pārgāja uz pašapgādi. Pastāvēja dažādas tās formas. Augstākajā līmenī darbojās RKP izveidotais armijas iepirkuma aparāts, bet tā darbības rezultāti bija vāji. Piemēram, 57 cilvēku lielā 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas iepirkšanas komisija Valmieras apriņķī divu nedēļu laikā spēja sagādāt tikai 1050 pudus labības, 2000 pudus auzu,

⁵⁶⁶ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 31.lp.

⁵⁶⁷ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 35.lp. Daļa vainas pārtikas trūkumā bija arī J. Vācietim, kurš vēlāk tika vainots vienaldzībā pret armijas saimnieciskajiem jautājumiem, kaut arī viņš vienlaikus pildīja Krievijas bruņoto spēku virspavēlnieka un PLA komandiera pienākumus. LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 25., 26.lp.

⁵⁶⁸ LVA, PA-55 f., 2.apr., 9.l., 19.lp.

⁵⁶⁹ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 32., 33.lp.

25 mārciņas sviesta un dažus pudus gaļas.⁵⁷⁰ Kā attaisnojums tika minēta zemnieku pretestība. Komisiju izformēja un tās priekšsēdētāju arestēja.⁵⁷¹ Daudzviet armijas veiktā pārtikas iepirkšana vairāk līdzinājās bruņotai laupīšanai un tas zemniekos radīja naidīgu noskaņojumu.⁵⁷² Arī padomju iestādes armijas nodarbošanos ar pašapgādi vērtēja negatīvi: “Karaspēka daļas, ņemot vērā to ārkārtīgi slikto apgādi, ir spiestas izmantot pašrocīgu sagatavošanu, kura traucē jebkādu darbu unniecīgi uzlabo karaspēka daļu stāvokli, jo tāda sagatavošana daļēji pārvēršas patvarīgās rekvizīcijās, noskaņojot iedzīvotājus ar to pret mums.”⁵⁷³

Trešajā posmā tika uzsākta armijas apgādes centralizācija, izveidojot vienotu Apgādes padomi.⁵⁷⁴ Padomei bija neierobežotas pilnvaras pārtikas produktu sagatavošanas, uzskaites, sadales un kontroles jautājumos. Jaunajai institūcijai bija pakļauti visi Latvijas apgādes orgāni⁵⁷⁵ un tā bija atbildīga vienīgi padomju valdības priekšā. Apgādes padomes uzdevumos ietilpa: armijas pārtikas un citu krājumu, cilvēku un zirgu uzskaitē, neesošu cilvēku (tā saukto “mirušo dvēseļu”) barošanas novēršana, dienā nepieciešamā pārtikas un elpes daudzuma noskaidrošana un rūpes par armijas pārtikas krājumu palielināšanu.⁵⁷⁶

Jāatzīmē, ka Apgādes padomes izveidošana pilnībā nenovērsa armijā valdošo haosu. Paralēli ar armijas apgādes jautājumiem turpināja nodarboties trīs iestādes: LSPR Pārtikas komisariāts, armijas pārtikas aparāts un jau minētā Apgādes padome. Vienlaikus tika sašaurināts armijas iestāžu darbības rajons. Turpmāk armijas iepirkuma komisijas varēja darboties tikai 20 kilometru platā piefrontes joslā.⁵⁷⁷ Tas, ka armijas pārtikas aparāts netika pilnībā likvidēts, kaut arī tas darbojās slikti, liecināja par centieniem iegūt lielāku kontroli

⁵⁷⁰ Turpat, 31.lp.; LVA, PA-55 f., 2.apr., 9.l., 22.lp.

⁵⁷¹ Minētās divīzijas komisijas vietā tika izveidota septiņu cilvēku komisijas LSPR Pārtikas komisariāta pārstāvja vadībā, kura tikpat ilgā periodā spēja sagādāt 22 000 pudu produktu. No tiem 18 000 pуди tika nodoti armijai. Skat.: LVA, PA-55 f., 2.apr., 9.l., 22.lp.

⁵⁷² Bijušais 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas komisārs Kārlis Dozītis rakstīja: “Kara spēka daļas dažreiz atņēma pēdējo pārtiku uz laukiem. Tas, protams, radīja nemieru un naidu pret Latvijas sarkano armiju un vietām izsauca mobilizēto pāriešanu pretinieka pusē.” Skat.: LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 47.lp.

⁵⁷³ LVA, PA-55 f., 2.apr., 9.l., 20.lp.

⁵⁷⁴ Apgādes padomes sastāvā ietilpa: LSPR pārtikas komisārs Klevers, iekšlietu komisārs J. Lenčmanis, darba komisārs O. Kārklīšs, PLA inspektors Bērziņš un padomju valdības priekšsēdētāja biedrs Mežiņš un 15 līdz 20 darbinieki uzskaites, sagatavošanas, kontroles un vispārējās sadales nodaļās. Ideja par Apgādes padomes organizēšanu radās pēc Jelgavas zaudēšanas 1919. gada marta beigās. Neveiksmēs frontē tika vainota armijas sliktā apgāde, kuras cēlonis bijis “šausminoši apgādes orgānu trūkumi (...) šie orgāni faktiski nepastāvēja, bet ja pastāvēja, tad to darbība līdzinājās labākajā gadījumā nullei”. Skat.: LVA, PA-55 f., 2.apr., 9.l., 19.lp.

⁵⁷⁵ Kara iestāžu apgādes orgāni bija pakļauti Apgādes padomei ar PLA RKP starpniecību. Kontrolei un uzskaitē tika izmantots PLA inspekcijas aparāts.

⁵⁷⁶ Skat.: LVA, PA-55 f., 2.apr., 9.l., 19.lp.op., 21., 21.lp.op.

⁵⁷⁷ LVVA, P-699 f., 1.apr., 11.l., 28.lp.

armijā. Sagādes joslas noteikšana ir jāuzskata par kompromisu starp valdību un armiju un zīmīgi, ka tas notika vienlaikus ar mēģinājumiem palielināt politisko ietekmi armijā.

PLA pastāvēšanas beigu posmā tās apgādi ar pārtiku nodrošināja divu veidu iepirkšanas komisijas: armijas pārtikas komisijas, kuras nodarbojās ar sagādi piefrontes joslā un LSPR Pārtikas komisariāta uzraudzītās komisijas, kuras darbojās aizmugurē.⁵⁷⁸ 1919. gada aprīlī armijas pārtikas aparāts tika reorganizēts, iepirkuma komisiju sastāvā iekļaujot komisariātu un vietējo komiteju locekļus. Piemēram, 1.strēlnieku divīzijas 2.brigādes joslā tika izveidota komisija, kuru veidoja Kara, Pārtikas komisariāta un Valmieras pārtikas komitejas pārstāvis.⁵⁷⁹ Apgādes padome armijas apgādi realizēja ar vietējo iepirkšanas komisiju starpniecību vai organizējot tās kopā ar LSPR Pārtikas komisariātu tur, kur tās vēl nepastāvēja. Maija sākumā attiecīgas komisijas bija izveidotas Cēsu, Valkas, Malienas, Jēkabpils, Stukmaņu, Bauskas, Ludzas, Viļānu, Rēzeknes, Daugavpils un Ilūkstes apriņķos.⁵⁸⁰ Katru komisiju vadīja Pārtikas komisariāta pārstāvis, kurš bija atbildīgs par produktu sagādi un nogādāšanu armijas daļās, kā arī grāmatvedību. Viņa palīgi bija vietējo pārtikas nodaļu darbinieki.

Pārtikas piegādes no Ukrainas un Krievijas un organizatoriskās reformas nespēja pilnībā atrisināt armijas apgādi ar produktiem. Ziņojumi no armijas daļām liecināja, ka situācija daudzviet bija kritiska. 21. aprīlī 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas 3.brigādes priekšnieks ziņoja, ka “noliktavās valda tukšums (...) Uz prasībām divīzija atbildēja, ka arī viņiem nekā nav. (...) Tādēļ pulki iet kur var un grābj ko var.”⁵⁸¹ 4.maijā viņš, komentējot pārtikas stāvokli, izteicās: “bez gaļas nomirsim badā vai sacelsim bada dumpi.”⁵⁸²

Apgāde ar bruņojumu, ekipējumu un munīciju

Armijas kaujas spēju uzturēšanai svarīga bija ne tikai apgāde ar pārtiku, bet arī tās nodrošināšana ar ieročiem, ekipējumu un munīciju. Līdz maija vidum PLA rīcībā esošā bruņojuma daudzums nepārtraukti pieauga gan absolūtos, gan relatīvos skaitļos. Piemēram, ložmetēju skaits karaspēkā piecu mēnešu laikā pieauga gandrīz piecas reizes (skat. 4.2. tabulu). Ieroči un tiem nepieciešamā munīcija daļēji tika saņemta no Padomju Krievijas, bet

⁵⁷⁸ Jāatzīmē, ka vēl maija vidū daudzas daļas nodarbojās ar patstāvīgu pārtikas iepirkšanu. Skat.: KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 107.lp.

⁵⁷⁹ Brigādes komandieris gan bija noskaņots visai skeptiski par komisijas izveidošanu. Viņš izteica pārlicību, ka komisija nespēs mainīt situāciju un sagādāt nepieciešamo pārtiku: „novārdzinātie iedzīvotāji nebūs spējīgi dot iepirkuma aparātam tik daudz produktu, cik vajadzīgs divīzijas uzturam, tajā skaitā brigādes.” Brigādes komandieris norādīja uz to, ka komisijai nāksies saskarties ar zirgu mobilizāciju, sliktiem ceļiem un iedzīvotāju pretestību uz vietām. Skat.: LVVA, P-699 f., 1.apr, 11.l., 28.lp.

⁵⁸⁰ LVVA, PA-55 f., 2.apr., 9.l., 22.lp.

⁵⁸¹ LVVA, P-699 f., 1.apr, 19.l., 1.lp.

⁵⁸² Turpat, 3.lp.

liels daudzums tika iegūts arī Latvijā kā vācu okupācijas karaspēka pamestās trofejas. Atkāpjoties no Latvijas, vācu armija pameta ievērojamu daudzumu ieroču un kara materiālu, galvenokārt Daugavpilī un Rīgā.⁵⁸³ Pēc nepilnīgām ziņām, 15 aprīņu kara nodaļas bija ieguvušas 450 ložmetējus, 9548 šautenes, 4,2 miljonus patronu un artilērijas 26260 lādiņus.⁵⁸⁴

4.2. tabula. PLA kaujas sastāva un bruņojuma daudzuma izmaiņas⁵⁸⁵

	1918.27.X	1919.23.	1919.1.I	1919.15.I	1919.11.
Kaujas sastāvs	17556	14094	14198	24996	30118
Ložmetēji	129	222	226	501	605
Lielgabali	46	48	52	80	98
Bruņu vilcieni	3	3	3	3	3
Bruņu automoti	5	5	5	8	8
Lidmašīnas	3	3	14	16	18

Otrs ieroču un munīcijas avots bija Krievija. Piemēram, zināms, ka no 28.februāra līdz 15. martam PLA saņēma 47 ložmetējus un 7 patšautenes, 10175 šautenes un 6 mīnmetējus.⁵⁸⁶ Līdz marta sākumam no Kreivijas tika saņemti 3 miljoni patronu.⁵⁸⁷ PLA artilērijas noliktavas līdz 10. aprīlim no Krievijas centrālajām iestādēm bija saņēmušas 17000 šauteņu un karabīņu, 64 ložmetējus, 10 bumbmetējus, 4 lielgabalus, vairāk kā 17000 rokas granātas, gandrīz 78000 artilērijas lādiņus un gandrīz 13 miljonus patronu.⁵⁸⁸ Varam secināt, ka KSFPR sniedza ievērojamu atbalstu Padomju Latvijai bruņojuma un munīcijas ziņā.

Viena no vājākajām PLA pusēm bija nepietiekamais nodrošinājums ar sakaru līdzekļiem. 1919. gada martā armijas rīcībā bija tikai aptuveni 250 telefona aparāti un nepilni 500 kilometri telefona kabeļu.⁵⁸⁹ Situācija bija tik slikta, ka ne vienmēr bija iespējams nodrošināt telefona sakarus starp pulku un brigāžu štābiem, nemaz nerunājot par zemāka līmeņa vienībām. Sevišķi asi šis trūkums izpaudās manevrējoša kara apstākļos, kad situācija strauji mainījās un PLA vadībai nebija iespēju uzzināt par stāvokli frontē, bet karaspēka daļām saņemt norādījumus no štābiem. Šeit jāatzīmē, ka Landesvērs un Dzelzsdivīzija bija nodrošināta ne tikai ar telefona, bet bieži vien arī ar radio sakariem, jo pretieliniecisks spēku

⁵⁸³ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 28.lp.

⁵⁸⁴ Daugavpilī 285 ložmetēji, 1590 šautenes, 35000 patronas, 3220 lādiņi, Rīgā 88 ložmetēji, 4538 šautenes, 2,5 miljonus patronu un Valmierā 69 ložmetēji, 138 šautenes, 181000 patronas, 5140 lādiņi. Skat.: LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 28., 29.lp.

⁵⁸⁵ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 26.lp.

⁵⁸⁶ LVVA, P-699 f., 1.apr., 13.l., 14.lp.

⁵⁸⁷ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 36.lp.

⁵⁸⁸ KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 180.lp.

⁵⁸⁹ LVA, PA-45 f., 3.apr., 47.l., 36.lp.

rīcībā bija vairākas stacionāras un pārvietojamas radiostacijas.⁵⁹⁰ Turpretim visā Padomju Latvijā darbojās tikai viena radio stacija Rīgā, kura sākotnēji bija pakļauta Satiksmes komisariātam un tika izmantota galvenokārt valdības vajadzībām. Tikai aprīlī radio stacija tika pakļauta armijas RKP un to sāka izmantot militārām vajadzībām.⁵⁹¹

Atsevišķi jāatzīmē armijas apgāde ar degvielu, kas bija svarīga moderna kara apstākļos. PLA rīcībā atradās vairākas bruņumašīnu vienības un aviācijas divīzions. Šo daļu darbība bija pilnībā atkarīga no saņemtā degvielas daudzuma. Visu PLA darbības laiku degvielas katastrofāli trūka.⁵⁹² Aprīļa beigās kā vienīgais degvielas ieguves avots bija palicis “melns turgus”, kur to bijis iespējams iegādāties par angļu mārciņām un par ļoti augstu cenu.⁵⁹³ Viena no pamanāmākajām degvielas deficīta izpausmēm bija ārkārtīgi zemā padomju aviācijas aktivitāte, kas ļāva pretinieka gaisa spēkiem saimniekot gaisa telpā virs Latvijas. Trīs mēnešu laikā PLA aviācijas divīziona 1. vienība izdarīja 14 un 2. vienība nepilnus 10 kaujas lidojumus, bet 3. vienība tikai 3 izlūklidojumus.⁵⁹⁴

Lielineku režīms 1919. gada pirmajā pusē centās izveidot arī ražošanas bāzi, ar kuras palīdzību varētu atbalstīt armiju. Tika organizēta apģērba un apavu šūšana un labošana⁵⁹⁵, kā arī izveidotas ieroču un kuģu remontdarbnīcas. Resursu trūkuma apstākļos tās nespēja sniegt nozīmīgu atbalstu armijai. Piemēram, Sevišķās nodaļas izmeklēšana aprīļa beigās “Parvica” rūpnīcā, kurā tika remontētas bruņumašīnas, atklāja virkni pārkāpumu un nepilnību: pieredzējušākie meistari bija mobilizēti armijā, rūpnīcas strādnieki saņēma niecīgas pārtikas devas, rūpnīcas vadība pārmērīgi lietoja alkoholu, bet daudzie vācu tautības strādnieki gaidīja komunistu padzišanu. Rezultātā no bruņumašīnu vienības sešām bruņumašīnām kaujasspējīgas bija tikai trīs.⁵⁹⁶ Neapmierinošs stāvoklis bija arī citviet.⁵⁹⁷

⁵⁹⁰ LVVA, P-4 f., 1.apr., 32.l., 159.lp.

⁵⁹¹ LVVA, P-4 f., 1.apr., 32.l., 159.-160.lp. Radio stacijas darbības rādiuss bija 500 verstes un aprīļa beigās tika domāts par jaudīgākas 1000 verstu raidstacijas uzstādīšanu. Skat.: LVA, PA-30 f., 1.apr., 11.l., 12.lp.

⁵⁹² Bērziņš V. Latviešu strēlnieku cīņas par padomju varu Latvijā 1919. gadā / red. Bīrons A. 1919. *gads Latvijā*. Rīga: Zinātne, 1969. 59.lpp.

⁵⁹³ LVA, PA-30 f., 1.apr., 11.l., 12.lp.

⁵⁹⁴ Хайрулин М., Кондратьев В. *Военлеты погибшей империи. Авиация в Гражданской войне*. Москва: Яуза, 2008. стр.292

⁵⁹⁵ P. Stučka savās atmiņās min apavu rūpnīcas izveidošanu ar 850 strādniekiem, kas spējusi saražot 5000 zābaku nedēļā. Skat.: Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1*. Псков, 1919. стр.80. Acīmredzot tā bija rūpnīcas maksimāli iespējamā jauda un patiesībā tā saražoja daudz mazāk, jo armijai visas tās pastāvēšanas laiku zābaku katastrofāli trūka.

⁵⁹⁶ LVVA, P-613 f., 1.apr., 82.l., 8., 9.lp.

⁵⁹⁷ Bijušais Rīgas Kara nodaļas lietvedis, savukārt, ļoti kritiski vērtēja strēlnieku ieroču remontdarbnīcas darbu. Skat.: Merts K. *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam*. Rīga-Liepāja: Astra, 1924. 7.lpp.

PLA apgādi ar ieročiem un munīciju kopumā var vērtēt kā apmierinošu. Stāvoklis šinī ziņā noteikti bija daudz labāks nekā ar pārtiku. Iespējams, ka armijas un civilo iestāžu aktīvākas darbības gadījumā būtu bijis iespējams palielināt PLA smagā bruņojuma daudzumu, kas ļautu samazināt atpalcību no pretiniekiem, sevišķi no Landesvēra un Dzelzsdivīzijas. Uz armijas kaujas spējām negatīvu ietekmi atstāja Padomju Latvijas vājā rūpnieciskā bāze, degvielas un sakaru līdzekļu trūkums.

4.1.4. Cīņa par vēlēto komiteju likvidēšanu

Jautājums par vēlēto komiteju lomu armijas iekšējā struktūrā bija aktuāls visu 1919. gada pirmo pusi. Divīzijas un pulku līmeņa komitejas PLA bija mantojusi no Latviešu strēlnieku padomju divīzijas. Visā Sarkanajā armijā vēlētās institūcijas tika likvidētas 1918. gada pavasarī, bet latviešu strēlnieki tās izņēmuma kārtā spēja saglabāt. Latviešu divīzijas vēlēto komiteju augstākais izpildvaras orgāns bija Latviešu strēlnieku izpildkomiteja (Iskolastrels). Kaut arī Iskolastreļa funkcijas un tiesības 1918. gada laikā Padomju Krievijas militāro iestāžu spiediena rezultātā pakāpeniski ierobežoja, tas vēl arvien bija nozīmīgs varas centrs divīzijā, kas lielā mērā noteica tās iekšējo dzīvi.⁵⁹⁸ Pēc PLA izveidošanas, kad bijusi latviešu strēlnieku padomju divīzija kļuva par armijas kodolu, jautājums par Iskolastreļa nākotni ieguva jaunu aktualitāti.

Tādēļ 1919. gadā jautājums par vēlēto komiteju saglabāšanu vai likvidēšanu tika plaši apspriests gan armijas, gan partijas vadības vidū.⁵⁹⁹ No vienas puses, PLA RKP, kara komisāra atbalstīta, neatlaidīgi cīnījās par Iskolastreļa un pulku komiteju likvidēšanu vai vismaz to lomas samazināšanu, jo saskatīja tajā spēcīgu konkurentu. Šīs grupas mērķis bija panākt komisāru institūta izveidošanu un nostiprināšanu atbilstoši Krievijas Sarkanās armijas paraugam. No otras puses, par komiteju saglabāšanu iestājās daļa LKP vadības un ar komitejām saistītie biedri, kritizējot komisāru institūciju.

Pirmo reizi atklāta sadursme starp abām pusēm notika 1919. gada 20.-22. februārī PLA LSD Organizācijas komitejas 3. konferencē Rīgā. Kara komisārs K. Pētersons savā runā aicināja nostiprināt armijas revolucionārās kara padomes lomu un uzsvēra komisāru institūta priekšrocības salīdzinājumā ar vēlētajām komitejām. Bet viņš sadūrās ar spēcīgu pretestību no

⁵⁹⁸ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 131., 132.lpp.

⁵⁹⁹ Pirmo reizi divīzijas iekšienē jautājums par komiteju sistēmas likvidēšanu tika izvirzīts 1918. gada 31. oktobrī. Skat.: Tomanis B. *Revolūcijas dēļi. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā*. Rīga: Liesma, 1970. 152.lpp.

daudzu strēlnieku-komunistu puses. Vienīgais, ko šinī sanāksmē komiteju pretiniekiem izdevās panākt, bija komiteju tiesību paplašināšanas idejas nepieļaušanu, kas tobrīd bija visai populāra.⁶⁰⁰ Dažas dienas vēlāk, 25. februāra PLA RKP sevišķajā apspriedē tika nolemts, ka nepieciešams izstrādāt nolikumu par komisāriem PLA daļās, nosakot to darbības loku, atbildību un attiecības ar komandējošo sastāvu.⁶⁰¹ Tātad armijas vadība, neguvusi armijas komunistu atbalstu, nolēma vienpusēji ieviest komisāru institūciju.

Nākamā viedokļu konfrontācija sekoja LSD 6. kongresā no 1.- 6. martam. Tā bija iespēja Iskolastrela jautājumu apspriest visaugstākajā līmenī. 5. martā ar radikāli atšķirīgiem referātiem uzstājās LSD CK pārstāvis Iskolastrelā Roberts Bauze un PLA RKP priekšsēdētājs J. Daniševskis. R. Bauze uzsvēra Iskolastrela kā disciplinējošas institūcijas lomu, pateicoties kurai daļu komandieri ir uzticami, tiek izpildītas pavēles un nav nodevības gadījumu. Iskolastrela aizvietošana ar komisāru institūtu, pēc viņa domām, novestu pie komisāru diktatūras, kas būtu kaitīga, jo komisāri pārāk vāji izprotot militārās un politiskās lietas. Tādēļ R. Bauze uzskatīja, ka Iskolastrels ne vien jā saglabā kā saimniecisks un administratīvs instruments, bet tam jāuztic arī komandējošā sastāva kontrole.⁶⁰²

Pilnīgi pretēju viedokli kongresā pauda J. Daniševskis. Viņš uzsvēra nepieciešamību izveidot komisāru institūciju, paziņojot, ka proletariāta diktatūru armijā var nodrošināt tikai komisāri. Viņa uztverē PLA sastāva ziņā nebija proletāriska, bet gan sīkburžuāziska. Tādēļ, lai neizlaistu armijas vadību no savām rokām un, lai armija „sevi nenovestu strupceļā”, viņš uzskatīja, ka nepieciešama stingra partijas kontrole, kuru varētu nodrošinātu komisāri, viņa vārdiem “sargaldāti – komunisti”.⁶⁰³

Pēc abiem nolasītajiem referātiem sekoja debates, kurās lielākā daļa strēlnieku atbalstīja R. Bauzes pozīciju, asi kritizējot komisāru darbību. Rezultātā notikušajā balsojumā R. Bauzes pozīcija ieguva vairākumu – 60 balsis pret 56. Šinī situācijā, lai nebūtu jāatzīst pilnīga sakāve, J. Daniševskis un viņa atbalstītāji panāca rezolūciju saskaņošanas komisijas izveidošanu, kurai bija jāizstrādā kompromisa tēzes. Uz to pamata LKP CK kopā ar armijas komunistu pārstāvjiem izstrādātu galīgo rezolūciju.⁶⁰⁴

Neskatoties uz LSD 6. kongresā piedzīvoto neveiksmi, PLA RKP 1919. gada 10. martā izdeva noteikumus “par revolucionāro disciplīnu, kārtību un kaujas spējām Padomju Latvijas

⁶⁰⁰ *Sarkanais Strēlnieks*, 1919, 9. marts

⁶⁰¹ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 110. lpp.

⁶⁰² Turpat, 113., 114. lpp.

⁶⁰³ Turpat, 112., 113. lpp.

⁶⁰⁴ Turpat, 207. lpp.; *Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. I d. 1904.-1940.* Rīga, 1958. 213. lpp.; *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 291.-292. lpp.

Sarkanarmijā”, kurā tika nostiprinātas komisāru tiesības. Nespējot likvidēt Iskolastreli, PLA RKP bija nolēmusi dot lielākas pilnvaras komisāriem. Minētajos noteikumos varam lasīt: “Visas pavēles un rīkojumus apstiprina revolūcijas cīnītāju avangards – komunistiskā partija, caur saviem komisāriem – pilnīgi uzticamiem un pārbaudītiem partijas biedriem. (...) Pavēles un rīkojumi, kurus izdod komisārs personīgi, ir jāizpilda obligatoriski un bez ierunām visām viņu rīcībā esošām karaspēka daļām un iestādēm; viņi par visu savu darbību atbild komunistu frakcijai un augstākam varas orgānam.”⁶⁰⁵

Konkurence starp komisāriem un Iskolastreli turpinājās visu PLA pastāvēšanas laiku un noteikti neveicināja tās kaujas spējas. Vēlēto komiteju liktenis pilnībā izšķīrās tikai pēc PLA sakāves un atkāpšanās uz Latgali. Sākoties PLA pārformēšanai 15. armijā, iekšējās organizatoriskās savdabības saglabāšana vairs nebija iespējama. Tai vajadzēja kļūt tādai pat kā visā pārējā Sarkanajā armijā. 1919.gada 17.jūnijā LKP CK Padomju Latvijas armijas komunistiskās organizācijas komitejas un Iskolastreļa apvienotajā sēdē J. Lenčmanis ziņoja, ka “Latvijas armija ir likvidēta (...) Iskolastreļš kā strēlnieku organizācija tiks likvidēts un tamdēļ jāapspriež un jāizstrādā plāns, kā ar mazākām sāpēm to izvest dzīvē.”⁶⁰⁶ Pat šajos apstākļos lielākā daļa strēlnieku iestājās par Iskolastreļa saglabāšanu, norādot, ka strēlnieku vidū komitejas ir populāras: “Strēlnieki stāv par pulka komiteju un pieprasa, lai tiktu atjaunota pulku komiteju un Iskolastreļa darbība tāpat kā 1918. gadā.”⁶⁰⁷ Situācija tomēr ievērojami atšķīrās no 1918. gada un strēlnieku pārstāvji galu galā bija spiesti piekāpties: “ja ir pavēle par likvidēšanu, tad mēs kā partijas biedri tai padosimies un izvedīsim to dzīvē.”⁶⁰⁸

Iskolastreļa un pulku komiteju likvidēšana nenorisinājās pietiekami ātri. Par to var spriest no 15. armijas 30. jūnija pavēles, kurā atkārtoti tika uzdots likvidēt Iskolastreli, vēlētās pulku un rotu komitejas, divīziju un brigāžu kara padomes un komisāriem ķerties pie tiešiem darba pienākumiem. Iskolastreļa likvidācijas komisijai tika uzdots pabeigt darbu 10 dienu laikā.⁶⁰⁹

Diskusijas par Iskolastreļa vēsturisko nozīmi nerimās arī pēc padomju varas sabrukuma, kad preses slejās un literatūrā sadūrās diametrāli pretēji viedokļi par to lomu armijas piedzīvotajās neveiksmēs. J. Daniševskis un citi komiteju pretinieki uzsvēra Iskolastreļa

⁶⁰⁵ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 114., 115.lpp.; *Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs*, 1919, 27.marts

⁶⁰⁶ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 135.lpp.

⁶⁰⁷ Turpat, 136.lpp.

⁶⁰⁸ Turpat

⁶⁰⁹ LVA, PA-45 f., 2.apr., 35.l., 52., 53.lp.

graujošo lomu un centās to pasniegt kā vienu no PLA neveiksmes cēloņiem.⁶¹⁰ Pretējā puse, tai skaita padomju valdības priekšsēdētājs P. Stučka noraidīja šos pārmetumus, kopumā pozitīvi izsakoties par vēlēto komiteju darbību.⁶¹¹ Tik tiešām, pārspīlēt Iskolastreļa lomu zaudējumos nebūtu pamata, jo tā nespēja tiešā veidā ietekmēt kauju norisi. Cīņa par un ap vēlētajām komitejām atainoja aso cīņu par varu armijā un cīņu partijas iekšienē starp dažādām grupām, kas nevarēja pozitīvi atsaukties uz armijas darbību un liecināja par lielinieku režīma iekšējām problēmām.

4.2. Kara darbība Latvijā, 1919. gada janvāris – aprīlis

4.2.1. Militārās operācijas Vidzemes frontē

PLA izveidošana nenesa izmaiņas Sarkanās armijas kopējos stratēģiskajos mērķos Baltijā. Tā vēl arvien bija strauja virzība uz rietumiem, lai pēc iespējas ātrāk sasniegtu Vācijas robežu. Vienlaikus jāatzīmē, ka pēc Rīgas atbrīvošanas var runāt par aptuveni divu nedēļu ilgas operatīvas pauzes iestāšanos, jo Kurzemē uzbrukumu turpināja tikai viena latviešu strēlnieku brigāde, bet Ziemeļlietuvā uz priekšu virzījās skaitliski nelielā Sevišķā Internacionālā strēlnieku divīzija.⁶¹² Pārējie armijas spēki atradās dziļākā aizmugurē Rīgas, Pļaviņu un Daugavpils apkārtnē, kur tika veikta to pārgrupēšana un papildināšana.⁶¹³

Literatūrā PLA vadības pasivitāte tikusi pamatoti kritizēta.⁶¹⁴ Lielākās armijas daļas bezdarbības rezultātā ofensīva rietumu virzienā norisinājās nepietiekami strauji un arī draudi no Igaunijas puses netika novērsti, kas janvāra beigās noveda pie militāras katastrofas. Daļēji PLA pasivitāti var izskaidrot ar nepieciešamību atpūtināt karaspēku, lai gan tikai 3. Padomju Latvijas strēlnieku brigāde bija ieradusies pēc smagām kaujām Dienvidkrievijā. Šķiet, ka šinī

⁶¹⁰ Bērziņš R. Padomju Latvijas pārvalde un Iskolastreļi / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 141.lpp.

⁶¹¹ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.* Ч.1. Псков, 1919. стр.144

⁶¹² Sevišķās Internacionālās strēlnieku divīzijas sastāvs 1918. gada 23. decembrī bija: 292 komandieri, 5842 ierindas sarkanarmieši, 227 ārrindas sarkanarmieši, 31 ložmetējs, 12 bumbmetēji, 4 mīnmetēji. Skat.: KFKA, 1042 f., 1.apr., 12.l., 15.lp.

⁶¹³ 2. Padomju Latvijas strēlnieku brigādei (1., 4., 6. latviešu strēlnieku pulki, 10. Novgorodas strēlnieku pulks, 2. kavalērijas divīzions) 6. janvārī tika uzdots nostiprināties Rīgas rajonā, atjaunot Daugavgrīvas nocietinājumus un veikt izlūkošanu līdz Jelgavas – Ventspils dzelzceļa līnijai. 3. latviešu strēlnieku brigādei bija jāpaliek Daugavpilī, bet armijas rezervei (8. Novgorodas strēlnieku pulks un 48. strēlnieku pulks) jākoncentrējas Pļaviņu – Gostiņu rajonā. Skat.: *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.494 - 496;

⁶¹⁴ V. Bērziņš norādīja, ka latviešu pulku nosūtīšana uz Dienvidigauniju notikusi “ar ievērojamu novēlošanos” un pamatoti aizrādīja, ka PLA vadības pūles nostiprināt Daugavas līniju neatbilda militārajai situācijai, aizkavējot uzbrukumu turpināšanu. Skat.: Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā.* Rīga: Zinātne, 1969. 63., 120.lpp.

gadījumā būtu jāņem vērā politiskie apsvērumi, kuri varēja ietekmēt notikumus frontē. Būtiskākais no tiem bija 1919. gada 13. - 15. janvārī Rīgā notiekošais Apvienotais Vislatvijas strādnieku padomju kongress. Jāņem vērā, ka tolaik Rīga atradās frontes tuvumā. Lai aizsargātu kongresa dalībniekus, tai skaitā augstos viesus no Krievijas, no iespējamiem pretinieka uzbrukumiem vai provokācijām, uzturētu pilsētā kārtību un demonstrētu jaunā režīma militārās spējas, bija nepieciešams ievērojams karaspēks.

Latviešu strēlnieku pulki kongresa laikā tika izmantoti, lai nodrošinātos pret iespējamiem ienaidnieka uzbrukumiem un nemieriem Rīgā un apsargātu kongresa delegātus un augstos viesus – to vidū bija arī viena no Padomju Krievijas augstākajām amatpersonām - VCIK priekšsēdētājs. Strēlnieki tika izmantoti arī 14. janvārī sarīkotajā demonstrācijā, lai demonstrētu jaunā režīma militārās spējas. Tikmēr militārā situācija ziemeļos strauji pasliktinājās. 8. janvārī A. Bērce aicināja nosūtīt uz Ziemeļvidzemi strēlnieku pulku un pārņemt militāro operāciju vadību.⁶¹⁵ Arī augstākā padomju militārā vadība raudzījās uz PLA pasivitāti ar bažām, liecina 11. janvārī RRPK lauka štāba priekšnieka F. Kostjajeva saņemtā sūdzība par kavēšanos ar PLA vienību nosūtīšanu uz Tallinas rajonu.⁶¹⁶ Atsevišķas vienības šajā laikā jau tika pārvietotas uz ziemeļiem, piemēram, 12. janvārī tika ziņots, ka Valkā jau atrodoties atsevišķas PLA daļas.⁶¹⁷ Tie bija armijas sastāvā esošie tā sauktie „krievu pulki”. Pirmā latviešu strēlnieku vienība, kura tika piedalījās kaujās pret igauņiem, bija viens 6. strēlnieku pulka bataljons, kurš 14. janvārī ieradās Tērbatā.⁶¹⁸ 16. janvārī uz Igauniju tika pārsviests 8. strēlnieku pulks,⁶¹⁹ 18. janvārī uz Valku devās 1. latviešu strēlnieku pulks, bet 20. janvārī – 4. pulks.⁶²⁰ 7. strēlnieku pulku uz Igauniju pārvietoja tikai 29. janvārī, kaut arī Rīgā tas bija ieradies jau pirms divām nedēļām.⁶²¹ Novēlotā un pakāpeniskā latviešu strēlnieku pulku iesaistīšana kaujās nespēja mainīt padomju spēkiem nelabvēlīgo cīņu gaitu un janvāra beigās visa Dienvidigaunija bija zaudēta. 18. janvārī igauņu karaspēks ieņēma Rūjienu, līdz ar to karadarbība tika pārnesta uz Latvijas teritoriju.⁶²²

⁶¹⁵ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 161.lpp.

⁶¹⁶ *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.502

⁶¹⁷ 85. strēlnieku pulks, 4. latviešu strēlnieku pulks (patiesībā pulks ieradās tikai 20. janvārī – J.Š.), 8. un 10. Novgorodas strēlnieku pulks, pamazām ieradās 6. latviešu strēlnieku pulka daļas. Skat.: *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.506

⁶¹⁸ LVA, PA-200 f., 9. apr., 52. l., 7.lp.

⁶¹⁹ LVA, PA-45 f., 2. apr., 253.l., 2.lp.

⁶²⁰ LVA, PA-45 f., 2. apr., 200. l., 2.lp.op.

⁶²¹ LVA, PA-45 f., 2. apr., 247.l., 5.lp.

⁶²² Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 118.lpp.

16. janvārī visas Igaunijas dienvidos (no Pleskavas austrumos līdz Pērnavai rietumos) esošās Sarkanās armijas vienības tika pakļautas PLA operatīvai vadībai. Vienlaikus tika uzsākta 2. un 3. Padomju Latvijas strēlnieku brigādes pārsviešana uz Valku.⁶²³ Uz strēlniekiem tika liktas lielas cerības, iespējams, pat pārāk lielas, jo 20. janvārī virspavēlnieks J. Vācietis deva tā brīža situācijai pilnīgi neatbilstošu pavēli PLA pāriet uzbrukumā Tērbatas un tālāk Tallinas virzienā. Patiesībā padomju karaspēks vairs nespēja atvairīt igauņu uzbrukumus. Janvāra pēdējā nedēļā tika izklīdinātas padomju robežsargu vienības (2. apgabala 5. rajons), bet 83. un 85. strēlnieku pulks nekārtībā atkāpās. Atsevišķas vienības pārgāja pretinieka pusē.⁶²⁴ Igauņi tuvojās Valkai no trim pusēm un 31. janvāra vakarā PLA bija spiesta pamest Valku, kas bija stratēģiski svarīgs komunikāciju mezgls, savienojot Pleskavu un Rīgu. Situācija bija tik kritiska, ka PLA vadība apsvēra iespēju no Kurzemes frontes pārsviet 10. strēlnieku pulku.⁶²⁵ PLA no pilnīgas sagraves paglāba igauņu karaspēka pagriešanās austrumu virzienā pēc Valkas ieņemšanās. 1. februārī igauņi ieņēma Veru un 4. februārī – Pečorus, noslēdzot Igaunijas teritorijas atbrīvošanu.

Valkas zaudēšana bija ne tikai smaga militāra neveiksme, kuras rezultātā PLA zaudēja vienīgo dzelceļa apgādes līniju, kas savienoja Rīgu ar Pleskavu⁶²⁶ un bija spiesta apturēt ofensīvu Kurzemes frontē un Padomju Latvija tika turpmākos mēnešus nolemta grūtai cīņai divās frontēs. Pilsētas zaudējums bija arī pirmā ievērojamā lielinieku režīma politiskā neveiksme, jo Valka bija arī svarīgs padomju varas simbols. Tā bija neformālā 1917./1918. gada Iskolata režīma galvaspilsēta un to padomju pagaidu valdība bija izvēlējusies kā savu pirmo mājvietu pēc ierašanās Latvijā. Tādēļ var uzskatīt, ka vairākkārtīgajiem Valkas atgūšanas mēģinājumiem bija gan militāri, gan politiski motīvi, bet tam, ka to tā arī neizdevās paveikt – demoralizējošas sekas.

Igauņu veiksmīgā ofensīva iezīmēja pirmo nopietno militāro krīzi, ar kuru saskārās lielinieku režīms 1919. gadā. Tā kalpo kā pierādījums Baltijas kampaņā iesaistītā padomju karaspēka zemajām kaujas spējām. Esot divkāršā un pat trīskāršā skaitliskā pārsvarā, 7. armija un no janvāra vidus arī PLA piedzīvoja vienu sakāvi pēc otras. Igaunu armija izrādījās ievērojami pārāka manevrēšanas, spēku koncentrācijas un ieroču šķiru sadarbības ziņā (karakuģu un plaša bruņuvilcienu izmantošana, desanta operāciju un dziļu reidu īstenošana). PLA inspektors R. Bērziņš bija ļoti kritisks attiecībā uz stāvokli armijā. 8. februārī viņš to

⁶²³ Turpat, 119.lpp.

⁶²⁴ PLA inspektors R. Bērziņš ziņoja, ka 85. strēlnieku pulks pārgāja pretinieka pusē. Skat.: KFKA, P-200.f., 1.apr., 159.l., 438.lp. Valkas zaudēšanā tika vainota krievu daļu pāriešana pretinieka pusē. Skat.: LVA, PA-30 f., 1.apr., 11.l., 35.lp.

⁶²⁵ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 122.lpp.

⁶²⁶ Uz dzelceļa līnijas Daugavpils – Rīga tolaik vēl nebija salaboti vāciešu uzspridzinātie tilti.

novērtēja kā pūli, kuram ir rotu, bataljonu un pulku nosaukumi, kā pilnīgi kaujas nespējīgu, bez organizācijas un disciplīnas. Valkas un Dienvidigaunijas zaudēšanu R. Bērziņš nosauca par apkaunojošu.⁶²⁷

Situācija Ziemeļvidzemē stabilizējās, pateicoties Igaunijas armijas pasivitātei un ievērojamai spēku koncentrācijai no PLA puses. 12. februārī Vidzemes grupas rīcībā atradās vairāk kā 10 200 cilvēku kaujas sastāva⁶²⁸, bet Kurzemes frontē tolaik bija novietota 1. Padomju Latvijas brigāde ar 4900⁶²⁹ un 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīzija ar apmēram 4200 cilvēkiem.⁶³⁰ Tātad Vidzemes frontē tika koncentrēta vairāk kā puse armijas kaujas sastāva. Reaģējot uz piedzīvotajām neveiksmēm cīņās pret Igauniju, Sarkanās armijas vadība nolēma visus Baltijas telpā karojošos spēkus (7., Padomju Latvijas un Rietumu armija) 12. februārī apvienot vienā stratēģiska līmeņa formācijā –Rietumu frontē. Līdz ar to tika atmests līdzšinējais politiskais aizsegs, kas bija militāro kampaņu vairāk traucējis nekā atvieglojis.

4.2.2. Militārās operācijas Kurzemes frontē

1. Padomju Latvijas strēlnieku brigādes (2., 3., 10. latviešu strēlnieku pulks) un Sevišķās Internacionālās strēlnieku divīzijas uzbrukums Ziemeļlietuvā un Kurzemē 1919. gada janvārī ritēja ļoti sekmīgi. Nepilna mēneša laikā padomju spēki ieņēma Zemgali un lielāko daļu Kurzemes, sasniedzot Ventas upes līniju. PLA panākumu galvenais iemesls bija pretinieka spēku mazskaitlīgums. Pret pirmo latviešu strēlnieku brigādi, kuras rindās janvārī skaitījās vairāk kā 4000 cilvēku,⁶³¹ cīnījās O. Kalpaka komandētais atsevišķais latviešu bataljons un Landesvēra vācu vienības ar kopumā aptuveni 700 karavīriem.⁶³² Turklāt pretlieliniecisko spēku morālo noskaņojumu negatīvi bija ietekmējusi sakāve Inčukalna kaujā un Rīgas steidzīgā atstāšana. PLA pusē pilnībā bija iniciatīva – tā varēja netraucēti izvēlēties uzbrukumu virzienus un iesaistāmos spēkus.

Vienīgais, kas varēja aizkavēt PLA ofensīvu Kurzemē, bija padomju puses neizlēmība un pārliedzīga piesardzība. Līdz pat janvāra vidum PLA vienības operatīvā ziņā bija pakļautas 7. armijai. Pasliktinoties stāvoklim Igaunijas frontē, 7. armijas vadība uzskatīja, ka Kurzemes fronteī jākļūst pasīvai, kas nozīmēja nocietinašanos Tukuma-Jelgavas-Panevėžas līnijā. PLA

⁶²⁷ KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 437.lp., 437.lp.op.

⁶²⁸ LVVA, P-4 f., 2.apr., 56.l., 92.-95.lp.

⁶²⁹ Turpat, 96.lp.

⁶³⁰ KFKA, 1042 f., 1.apr., 144.l., 58.lp.

⁶³¹ LVVA, P-4 f., 2.apr., 56.l., 96.lp.

⁶³² Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.87 Pret Sevišķās Internacionālās strēlnieku divīzijas pulkiem Ziemeļlietuvā cīnījās Dzelzsbrigādes un atsevišķu brīvkorpusu vienības un tur padomju pusei arī bija ievērojams skaitliskais pārspēks.

vadība, gluži pretēji, vēlējās turpināt virzību uz Ventspili un Liepāju, izmantojot izdevīgo situāciju.⁶³³ 16. janvārī bruņoto spēku virspavēlnieks J. Vācietis apsoliņa P. Avenam dot rīkojumu, lai nodrošinātu PLA pilnīgu patstāvību operatīvā ziņā.⁶³⁴ Līdz ar to virspavēlnieks netieši akceptēja arī tālākās ofensīvas nepieciešamību.

Šajā pat dienā, 16. janvārī, notika divas nelielas kaujas pie Lielaucē un Vecauce. Vecaucei, kuru aizstāvēja Landesvēra Rādena rota, uzbruka 10. latviešu strēlnieku pulks, bet Lielaucē muižai, kurā atradās atsevišķais latviešu bataljons - 2. latviešu strēlnieku pulka 1. rota.⁶³⁵ Kauju rezultātā pretielinieckisko spēku atkāpšanās turpinājās un pēc piecām dienām 2. strēlnieku pulka avangards sasniedza pēdējo dabisko šķērslī ceļā uz Liepāju – Ventas upi pie Skrundas. 27. janvārī lielinieku rokās krita Kuldīga, bet 30. janvārī arī Ventspils.

Par spīti straujiem panākumiem Kurzemē, lielinieku spēku darbība nebūt nav vērtējama viennozīmīgi. Kritika tikusi izteikta par, piemēram, 1. Padomju Latvijas strēlnieku brigādes neveiksmīgo izvietojumu operācijas laikā, kas padomju pusei liedzis visā pilnībā izmantot skaitlisko pārspēku. Piemēram, 21. janvārī 1. Padomju Latvijas strēlnieku brigāde atradās izstiepta aptuveni 120 kilometru garā kolonnā. Brigādes avangards atradās pie Skrundas, tuvākā lielākā formācija (2. strēlnieku pulka galvenie spēki) bija 32 kilometrus tālāk aizmugurē Saldū, vēl 30 kilometrus uz austrumiem Lielblīdenes rjonā - 3. latviešu strēlnieku pulka bataljons. Pirmās brigādes štābs un 3. pulka otrs bataljons tolaik atradās Jelgavā.⁶³⁶ Tik dziļi ešelonēts izvietojums ļāva pretiniekam aizstāvēties ar daudz mazākiem spēkiem, izvairīties no pilnīgas iznīcināšanas un pat izdarīt sekmīgus pretuzbrukumus.

Uz ziemeļiem no Jelgavas – Liepājas ceļa līdz pat janvāra beigām neoperēja neviena regulāra karaspēka vienība. Tikai 19. janvārī 3. kavalērijas divizionam tika dota pavēle iziet no Rīgas Tukuma un tālāk Kuldīgas virzienā, lai padzītu pretinieku no Kurzemes centrālās un ziemeļu daļas.⁶³⁷ Divizons 30. janvārī ieņēma Ventspili, kur nežēlīgi izrēķinājās ar sagūstīto aptuveni simts vīru lielo vācu garnizonu.⁶³⁸ Tas bija pēdējais ievērojamais PLA panākums Kurzemē.

⁶³³ Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1. Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971. стр.514

⁶³⁴ Турпат, стр.513

⁶³⁵ Strauss A. 2. Latvju strēlnieku pulks revolūcijas cīņās / red. Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju strēlnieku vēsture. 2.sēj. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 220.lpp.

⁶³⁶ Турпат, 206.lpp.

⁶³⁷ Tikai trīs dienas agrāk bija izdota pavēle divizonu nosūtīt uz Valku, tomēr lēmums tika mainīts. Skat.: Urbanovičs K. 3. atsevišķā kavalērijas divizona kaujas par Padomju Latviju / red. Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju strēlnieku vēsture. 2.sēj. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 39., 40.lpp. 3. atsevišķais kavalērijas divizons 24. janvārī ieradās Tukumā, 27. janvārī ieņēma Kuldīgu.

⁶³⁸ Urbanovičs K. 3. atsevišķā kavalērijas divizona kaujas par Padomju Latviju / red. Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju strēlnieku vēsture. 2.sēj. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 40.lpp.; Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 165.lpp.

Viens no pretrunīgākajiem jautājumiem PLA Kurzemes ofensīvas kontekstā ir 1. Padomju Latvijas brigādes spēku apstāšanās Ventas krastos un nedošanās tālāk uz Liepāju, lai noslēgtu Latvijas ieņemšanu. Neapšaubāmi, šāda iespēja pastāvēja.⁶³⁹ Pārmetumi par šādu „kļūdu” tikuši vēltīti gan brigādes nemākulīgajai vadībai, gan pretinieku spēku pārvērtēšanai. Tomēr, šķiet, korektākā atbilde būtu, ka tā laika stratēģiskā situācija kā galveno mērķi noteica igauņu ofensīvas apturēšanu Vidzemē nevis Liepājas ieņemšanu. Turklāt svarīgās ostas pilsētas ieņemšana neatvieglotu PLA stāvokli, bet gan drīzāk to sarežģītu. Pirmkārt, PLA tuvošanos Liepājai Vācija un Lielbritānija uzskatīja par nopietnu draudu. Tādēļ februārī no Berlīnes uz Austrumprūsiju vācieši pārsvieda veselu kājnieku divīziju⁶⁴⁰, lai tā aizsargātu Vācijas teritoriju no iespējamā komunistu iebrukuma. Liepājas krišana PLA rokās situāciju padarītu vēl draudīgāku un līdz ar to arī iespējamus Vācijas un Lielbritānijas pretošus. Otrkārt, Ventas upe kalpoja kā dabīga aizsardzības līnija, bet Liepājas ieņemšanas gadījumā PLA būtu jānodrošinās pret iespējamiem uzbrukumiem gan no jūras, gan Austrumprūsijas puses. Ņemot vērā sarežģīto stāvokli Vidzemes frontē, lēmums par PLA apstāšanos pie Ventas upes nebūtu jāuzskata par kļūdainu.

29. janvārī apvienotā Landesvēra spēku uzbrukumā no pozīcijām Ventas kreisajā krastā pie Skrundas tika padzīts 2. Padomju Latvijas strēlnieku pulka bataljons. Tā bija pirmā PLA neveiksme Kurzemes frontē un iezīmēja pakāpenisku iniciatīvas pāriešanu pretlieliniecisko spēku pusē. Februārī Landesvēram vairākos lokālos uzbrukumos izdevās atgūt Kuldīgu un Ventspili.

4.2.3. Kurzemes frontes sabrukums 1919. gada martā

1919. gada februārī PLA Kurzemes frontē cieta vairākas lokālas neveiksmes. 8. februārī Dzelzsdivīzijai izdevās uz laiku ieņemt Mažeļķus, 13. februārī Landesvērs ieņēma Kuldīgu un 24. februārī kombinētā uzbrukumā no sauszemes un jūras arī Ventspili. PLA pretuzbrukumi bija sekmīgi tikai Mažeļķu rajonā, bet 18.-28. februāra kaujas pie Kuldīgas beidzās neveiksmīgi. Rezultātā februāra nogalē padomju spēki visā Kurzemes frontē bija atsviesti Ventas labajā krastā un pretinieks ieguvis izdevīgas izejas pozīcijas tālākām uzbrukuma

⁶³⁹ Strauss A. 2. Latvju strēlnieku pulks revolūcijas cīņās / red. Strauss V., Stucka K., Viksne P. *Latvju strēlnieku vēsture. 2.sēj. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 212.lpp.; Urbanovičs K. 3. atsevišķā kavalērijas divīziona kaujas par Padomju Latviju / Latvju strēlnieku vēsture. 2.sēj. 2.d. Red. Strauss V., Stucka K., Viksne P. Maskava: Prometejs, 1934. 43.lpp.

⁶⁴⁰ Lēmums par 1. gvardes rezerves divīzijas pārvietošanu uz austrumiem tika pieņemts 1. februārī. Skat.: Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920.* Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.133, 134.; Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 171.lpp.

operācijām. 27. februāra apspriedē 6. rezerves korpusa vadība pieņēma uzbrukuma plānu, kas paredzēja vispirms dot triecienu ar labā spārna spēkiem (1. gvardes rezerves divīzija un Dzelzsdivīzija ar atsevišķo latviešu bataljonu) virzienā no Mažeikiem uz Jelgavu. Otrajā ofensīvas fāzē uzbrukumā dotos Landesvēra galvenie spēki no Kuldīgas un Ventspils Tukuma virzienā. Uzbrukuma operācijas tika sāktas 3. martā, pirms tam izdarīti vairāki demonstratīvi uzbrukumi.⁶⁴¹

PLA dokumenti liecina, ka arī padomju puse marta sākumā gatavoja savu uzbrukumu, lai padzītu pretlielinieciskos spēkus no Kurzemes. Pateicoties frontes stabilizēšanai Vidzemē, radās iespēja pastiprināt vienības Kurzemē. Steidzīgi tika formēti jauni pulki (16. un 18. strēlnieku pulks) un saņemtas rezerves no Rietumu frontes - skaitliski lielais Vitebskas VĀK pulks,⁶⁴² kā arī tika gatavota 4. strēlnieku divīzijas 2. brigādes (31., 32., 33. strēlnieku pulks) un 11. strēlnieku divīzijas 3. brigādes (97., 98., 99. strēlnieku pulks) pārsviešana. 1. martā PLA RKP uzdeva Kurzemes grupas karaspēkam pāriet izšķirošā uzbrukumā Liepājai tūlīt pēc Vitebskas VĀK pulka ierašanās Jelgavā, tātad, dažu tuvāko dienu laikā. Uzbrukuma plāns paredzēja vispirms ieņemt Kuldīgu un nodrošināt Kuldīgas – Mažeikū līniju. Pēc tam vajadzēja sekot uzbrukumam Aizputes un Priekules virzienā, ar galveno mērķi ieņemt Liepāju. Vienlaikus 2. Padomju Latvijas divīzijas daļām bija jāuzbrūk Ziemeļlietuvā, lai panākumu gadījumā vajātu pretinieku Austrumprūsijas virzienā.⁶⁴³

Pretlieliniecisko spēku uzbrukums, tātad, tikai par dažām dienām apsteidza PLA plānoto ofensīvu. Pretinieku uzbrukums marta sākumā lieliniekiem gan nebija negaidīts. Bijušās Internacionālās strēlnieku divīzijas štābā bija ziņas, ka pretinieks sāks uzbrukumu 1. martā.⁶⁴⁴ Divīzijas vadība vienlaikus arī uzskatīja, ka nebūs spējīga uzbrukumam atsist, jo sakari starp daļām bija slikti un vienības pārāk vājas. Tādēļ jāšaubās, vai lielinieku uzbrukums būtu bijis sekmīgs un vai tas padomju pusi nenostādītu vēl neizdevīgākā situācijā. Frontē no Mažeikiem līdz Ventspilij februāra vidū atradās aptuveni 6000 sarkanarmiešu (no tiem vairāk kā 2000 durkļi un zobeni).⁶⁴⁵ Uz dienvidiem no Mažeikiem aizsargājās 2. Padomju Latvijas strēlnieku

⁶⁴¹ Piemēram, 27. februārī tika aplenkts un daļēji iznīcināts Žemaišu pulks Ziemeļlietuvā, bet 2. martā pie Tirkšļiem sakauts 39. Internacionālais strādnieku pulks. Skat.: Борьба Борьба за советскую власть в Прибалтике. / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967. стр.528

⁶⁴² 26. februārī pulkā bija 100 komandieri un 1938 karavīri ar 18 ložmetējiem un 2 lielgabaliem. Skat.: LVA, PA-45 f., 2.apr., 33.l., 65.lp.

⁶⁴³ LVA, PA-45 f., 2.apr., 263.l., 36.lp.

⁶⁴⁴ КФКА, 200.f., 1.apr., 159.l., 358.lp.op.

⁶⁴⁵ 1. Padomju Latvijas strēlnieku brigādē (bez 16. strēlnieku pulka un 3. kavalērijas divizionā), 13. februārī bija 4940 cilvēki, no tiem 1728 durkļi. Skat.: LVVA, P-4 f., 2.apr., 56.l., 96.lp. 16. pulkā 1. martā bija 590 cilvēki. Skat.: LVA, PA-45 f., 2.apr., 263.l., 33.lp.; LVVA, P-4 f., 2.apr., 62.l., 122.lp. 3. kavalērijas divizionā 15. februārī bija 450 cilvēki. Skat.: КФКА, 200.f., 1.apr., 159.lp., 403.lp.op.

divīzija ar aptuveni 5000 cilvēkiem (no tiem 1992 durkļi).⁶⁴⁶ Kopā ar rezervēm PLA Kurzemes grupā marta sākumā bija vairāk kā 14 000 cilvēku (tai skaitā vairāk 5776 durkļi un zobeni).⁶⁴⁷ Pretinieka pusē 6. rezerves korpusa marta sākumā atradās aptuveni 13 000 cilvēku, bet korpusa kaujas sastāvu veidoja aptuveni 8500 (durkļu un zobenu skaits sasniedza 4 līdz 5 tūkstošus) cilvēki.⁶⁴⁸ Tātad abu pretinieku spēki bija aptuveni līdzvērtīgi. Tomēr PLA daļu kaujas spējas, sevišķi flangos, bija ārkārtīgi zemas.

Pretieliniecišķie spēki pirmajās ofensīvas dienās saskārās ar niknu PLA pretestību. 1. gvardes rezerves divīzijai Mažeļķus izdevās ieņemt tikai pēc trīs dienu ilgām kaujām, bet cīņas Skrundas apkārtnē turpinājās no 3. līdz 6. martam. Tikai 6.-7. martā sākās PLA pakāpeniska atkāpšanās visā frontes dienvidu spārnā. 10. martā, kad PLA bija atkāpusies aiz Saldus – Auces līnijas, uzbrukuma operācijas sāka Landesvēra galvenie spēki. Atšķirībā no dienvidu kaimiņiem, Landesvērs guva ievērojamus panākumus jau pirmajās dienās.⁶⁴⁹ Padomju spēki nespēja izrādīt vērā ņemamu pretestību un 15. martā pretinieks ieņēma Tukumu, dziļi apejot PLA ziemeļu spārnu. PLA 10. un 16. strēlnieku pulks bija zaudējis kaujasspējas un atkāpās tālāk Slokas un Lielupes virzienā (smagas kaujas tobrīd ritēja austrumos un dienvidos no Dobeles). Visi padomju vadības mēģinājumi apturēt pretinieka spēku virzību uz priekšu bija izrādījušies nesekmīgi.⁶⁵⁰

Tukuma ieņemšana ievērojami pasliktināja Kurzemes grupas stāvokli. Tobrīd ritēja smagas kaujas austrumos un dienvidos no Dobeles, bet Tukuma zaudēšana radīja nopietnus draudus PLA aizmugurei Jelgavas un Rīgas virzienā. Rīgas pievārti aizsargāja iepriekšējās kaujās sakautie pulki – Slokas rajonā atradās 16. strēlnieku pulks, bet pie Kalnciema 10. strēlnieku pulks. Starp Kalnciemu un Dobeli bija izveidojies pārrāvums, kuru PLA vadība 16.

⁶⁴⁶ LVA, PA-45 f., 2. apr., 33. l., 57.-60. lp.

⁶⁴⁷ Какурин Н. *Как сражалась революция. Т2. 1919-1920.* Москва: Издательство политической литературы, 1990. стр.109. Pēc citiem skaitļiem Kurzemes grupas rīcībā marta sākumā bija 6400 durkļi un 487 zobeni. Skat.: Draudiņš T. *Latviešu strēlnieku cīņu ceļš 1917-1920.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1961. 69.lpp. Kurzemes grupas rezerves veidoja 18. strēlnieku un Vitebskas VĀK pulks, sapieru bataljons un dažādas sīkākas vienības. 4. strēlnieku divīzijas 2. brigādes un 11. strēlnieku divīzijas 3. brigādes pulki, kuri kaujās iesaistījās cīņu gaitā, ievērojami palielināja Kurzemes grupas skaitlisko sastāvu.

⁶⁴⁸ E. Engelhardts raksta, ka Landesvēra kaujas sastāvā bija aptuveni 2500, Dzelzsdivīzijā arī 2500 un 1. gvardes rezerves divīzijā aptuveni 3500 cilvēki. Skat.: Engelhardt E. *Der Ritt nach Riga.* Berlin: Volk und Reich Verlag, 1938. S.111. Pretieliniecišķo spēku kopējais uzturā esošo skaits Kurzemes frontē bija šāds: Landesvērā aptuveni 4500; Dzelzsdivīzija aptuveni 4000; 1. gvardes rezerves divīzija 5000 cilvēku. Skat.: Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920.* Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S. 166

⁶⁴⁹ Landesvēra sekmes var izskaidrot gan ar to skaitlisko pārspēku, gan to, ka PLA vadībai trūka rezervju, ar kurām atbalsēt Kurzemes grupas ziemeļu spārnu, jo tās jau bija nosūtītas uz dienvidiem.

⁶⁵⁰ Viens no līdzekļiem bija no komunistiem saformētu aizsprosta vienību sūtīšana uz frontes aizmuguri, kurām vajadzēja ķert dezertierus un pastiprināt cīņu ar kontrevolūciju. Piemēram, 9. martā no Rīgas uz Jelgavu 3 kravas mašīnās izbrauca 49 Rīgas komunisti un 11 jātnieku miliču vienība. Vēlāk daļa no tās nonāca Ziemeļlietuvā. Skat.: KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 226.lp

martā aizsedza ar savu pēdējo rezervi – no Vidzemes frontes pārvietoto 1. Padomju Latvijas kavalērijas pulku.⁶⁵¹ Pulks izvietojās Džūkstes rajonā, lai aizsargātu Tukuma – Jelgavas šoseju un apdraudētu Tukumu no dienvidiem.

Operatīvā iniciatīva tobrīd pilnībā atradās pretlieliniecisko spēku rokās, kuri varēja netraucēti izvēlēties tālākos uzbrukuma virzienus. Pretestība nāca vienīgi no 6. gvardes rezerves korpusa vadības, jo ģenerālis R. fon der Gols iebilda pret riskantu operāciju turpināšanu ziemeļos. Viņš vēlējās vispirms nodibināt ciešus sakarus starp Landesvēru un Dzelzsdivīziju un tikai pēc tam turpināt uzbrukumu. Tomēr Landesvēra komandieru apspriedes rezultātā tika nolemts neievērot augstākās vadības norādījumus un izmantot izdevīgo situāciju, lai ieņemtu Jelgavu. Šo lēmumu ietekmēja gan militāri, gan psiholoģiski apsvērumi. Jelgavas ieņemšana radītu aplenkšanas draudus visai PLA Kurzemes grupai. Turklāt šis bija izdevīgākais brīdis, lai uzbruktu pilsētai, jo pretinieks vēl nebija spējīgs savākt pietiekamus spēkus aizsardzībai. Otrs steigas motīvs bija vēlme panākt Jelgavā arestēto ķīlnieku (to vidū lielākā daļa bija vācbaltieši) atbrīvošanu, kas iepriekš bija izdevies Tukumā.

Landesvēra uzbrukums sākās 18. marta rītā, un tajā bija iesaistīti visi pieejamie spēki. Pēc vairāku stundu ilgas kaujas PLA kavalērijas pulks bija izklīdināts un vācieši gandrīz netraucēti varēja doties uz Jelgavu. 1. brigādes štābs Jelgavā stāvokļa nopietnību apjauta tikai dažas stundas pirms pretinieku spēku parādīšanās pilsētas pievārtē. Tūlīt pat tika uzsākta steidzīga militāro un civilo iestāžu evakuācija, kuru gan neizdevās pabeigt. Septiņos vakarā pilsētā ienāca vācu vienību⁶⁵² avangards, kuru ielu cīņās nesekmīgi centās aizkavēt nelielais Jelgavas garnizons – nesen saformētā 18. strēlnieku pulka rota un 3. pulka kaujas skola. Vācieši sasniedza Jelgavas dzelzceļa staciju laikā, kad evakuācija tur ritēja pilnā sparā. Pretinieka rokās krita vairāki militārie ešeloni, kuros atradās 1. brigādes štābs, dažādas saimniecības iestādes, liels daudzums kara materiālu un ievainotie.

Atlikušās padomju vienības, vezumni, Jelgavas padomju darbinieki un miliči bēga Olaines un tālāk Rīgas virzienā. Jau agrāk no pilsētas bija aizvesti ķīlnieki un daļa Jelgavas cietumnieku, kopumā 351 cilvēks. Tie lielā salā bruņota konvoja pavadībā bija spiesti mērot tālo ceļu uz Rīgu ar kājām. Cenšoties ķīlniekus glābt, Landesvērs nosūtīja bruņumašīnas un sīkākas vienības Olaines virzienā, tomēr tās ķīlnieku kolonnu nespēja panākt. Pa ceļam nosala

⁶⁵¹ Kavēšanās ar rezervju sūtīšanu uz Kurzemi liecināja par to, ka PLA vadība nespēja pilnībā novērtēt Landesvēra draudus. Alūksnes grupas komandieris Matisons 14. martā, kad stāvoklis Kurzemes frontē kļuva kritisks, ierosināja pāriet uzbrukumā Vidzemē un ieņemt Valkas – Pleskavas dzelzceļa līniju, šo svarīgo komunikāciju līniju, kura saistīja Ziemeļlatviju ar Krieviju. 17. martā, kad stāvoklis Rīgas tuvumā bija draudošs, Valmieras grupa sāka uzbrukumu. 23. martā PLA pietuvojās 15 km attālumā no Valkas un Veru, bet uzbrukuma iespējas izsīka. 24. martā igauņi sāka pretuzbrukumu.

⁶⁵² Landesvēra sastāvā ietilpstošās krievu vienības pēc 1. kavalērijas pulka sakaušanas tika pagrieztas Kalnciema virzienā un uzbrukumu Jelgavai turpināja tikai vācbaltu un vāciešu formējumi.

vai tika nogalināt 215 cilvēki,⁶⁵³ bet dzīvi palikušie tika nosūtīti uz koncentrācijas nometni vai nošauti.⁶⁵⁴ Jelgavas cietumā palika nošauts 41 cilvēks.⁶⁵⁵

Jelgavas zaudēšana PLA Kurzemes grupai radīja aplenkuma draudus. 1. Padomju Latvijas strēlnieku brigādes štābs bija daļēji iznīcināts Jelgavā, bet tās pulki atradās tālu rietumos. Lai izglābtos no iznīcināšanas, 2., 3., 8. Padomju Latvijas strēlnieku pulks, Vitebskas VĀK pulks un 97. un 98. krievu strēlnieku pulks steidzīgi atkāpās austrumu virzienā, izmantojot vēl brīvo koridoru starp Jelgavu un Janišķiem.⁶⁵⁶ Atkāpšanās laikā PLA vienības cieta smagus zaudējumus, tomēr spēja izkļūt no ielenkuma draudiem un izveidot jaunu fronti Lielupes austrumu krastā.

Pēc Jelgavas zaudēšanas nopietni apdraudēta bija Rīga. Vairāk kā nedēļu Padomju Latvijas galvaspilsētu no pretinieka uzbrukuma sargāja tikai skaitliski nelielas iepriekšējās kaujās stipri cietušas vai steigā saformētas vienības. Rīgā steidzīgi tika formētas komunistu un strādnieku vienības⁶⁵⁷, kā arī uz pilsētu pārsviests karaspēks no citiem frontes iecirkņiem. LKP CK gatavojās iespējamam Rīgas zaudējumam un izveidoja komisiju partijas nelegālās darbības organizēšanai pilsētā.⁶⁵⁸

Jelgavas krišana Rīgā radīja lielu paniku. Pienākot ziņām par vāciešu tuvošanos pilsētai, daudzi ievainotie sarkanarmieši bēga no slimnīcām un nosala Rīgas ielās.⁶⁵⁹ Rīgu pameta daļa

⁶⁵³ Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 412.lpp. Pēc citām lielinieku sniegtajām ziņām Rīgu sasniedza 284 cilvēki. Skat.: Schlau K.O. *Bolschewikenzeit in Mitau 9. Januar – 18. März 1919*. Wedemark-Elze: Verlag Harro v. Hirschheydt, 1999. S.64, 65.; *Sarkanais Karogs*, 1919, 26. marts

⁶⁵⁴ Jelgavas revolucionārā tribunāla ārkārtas paplašinātā sēde 23. martā nolēma, ka koncentrācijas nometnēs kā kaitīgi uz nenoteiktu laiku jāievieto 122 cilvēki (54 vīrieši un 68 sievietes). Skat.: LVVA, P-12 f., 1.apr., 98.l., 41.lp. Šī paša tribunāla 20., 21. un 23. marta sēdēs nāvēssodi tika piespriesti un izpildīti 46 personām. Skat.: LVA, PA-84 f., 2.apr., 27.l., 261.lp. Pēc citām ziņām naktī no 23. uz 24. martu tika nošauti 55 cilvēki. Skat.: Schlau K.O. *Bolschewikenzeit in Mitau 9. Januar – 18. März 1919*. Wedemark-Elze: Verlag Harro v. Hirschheydt, 1999. S.64. Literatūrā sastopama informācija arī par 100 nošautajiem Jelgavā. . Skat.: Puriņš A. *Sarkanais terors Latvijā // Latvijas Vēsture*, 1998. Nr.3, 26.lpp.

⁶⁵⁵ Schlau K.O. *Bolschewikenzeit in Mitau 9. Januar – 18. März 1919*. Wedemark-Elze: Verlag Harro v. Hirschheydt, 1999. S.51 Pēc citām ziņām Jelgavas cietumā nošāva 56 cilvēkus. Skat.: Baltās pasaules sarkanie mīkrošļi // *Internacionāle*, 1927, Nr.6, 3. lpp.

⁶⁵⁶ Pulku komandieru apspriedē tika apsvēta arī iespēja mēģināt pretuzbrukumā atgūt Jelgavu, lai iznīcinātu Landesvēra galvenos spēkus, tomēr ar balsu vairākumu tika nolemts atkāpties Bauskas virzienā.

⁶⁵⁷ Rīgas komunistiskais bataljons, Internacionālais leģions, divi Rīgas strādnieku pulki.

⁶⁵⁸ LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 14.lp.

⁶⁵⁹ F. Bergs atmiņās apraksta paniku, kas izcēlusies Rīgas pilsētas 2. slimnīcā: „Līdz ar citiem, arī es pilnīgi kails izskrēju uz ielas, bet drudža murgos un nespēkā turpat pie slimnīcas bez samaņas nokritu uz ielas zemē un paliku guļot. (...) tos slimniekus, kuri trauksmes panikā bija aizskrējuši tālāk – tā arī neviens viņus vairs atpakaļ neatnesa un tie vairāki desmiti cilvēku, kā vēlāk dzirdējām – aizgājuši bojā.” Skat.: LVA, PA-200 f., 9. apr., 128. l., 11.lp. Jāatzīmē, ka slimnīcas tika gatavotas evakuācijai. Par to liecina 18. martā Daugavpilij un Maskavai pieprasītie trīs sanitārie vilcieni ievainoto evakuācijai. Skat.: LVVA, P-4 f., 4.apr., 14.l., 40.lp.

miliču un padomju darbinieku, pilsētu pārpludināja dezertieri.⁶⁶⁰ Rīgas cietumos sākās ieslodzīto masveidīgas nošaušanas. Steidzīgi tika uzsākta uzņēmumu, noliktavu un iestāžu evakuācija no Rīgas. No pilsētas tika izvesti partijas biedru piederīgie un slimnieki.⁶⁶¹ Tika veikta ieroču un munīcijas evakuācija. No 16. līdz 26. martam pavisam tika evakuēti 259 vagoni ar dažādiem kara materiāliem.⁶⁶² Evakuācija gan nodarīja vairāk posta nekā labuma. Tā risinājās ļoti lēni, haotiski, bez noteikta plāna un sistēmas. Tika pārtraukti sakari starp apgādes daļām un noliktavām un rezultātā visas armijas apgāde piedzīvoja krīzi.⁶⁶³ PLA inspekcija noskaidroja, ka daudzi vilcienu ešelonu virzījās uz austrumiem bez noteikta maršruta, „pēc noskaņojuma.”⁶⁶⁴ Nonākot Krievijā, ešelonus nevarēja izkraut, jo trūka noliktavu. Daudzviet armijas un padomju iestāžu īpašums tika izlaupīts, bojāts vai iznīcināts. Uz Padomju Krieviju tika izvesta arī daļa pārtikas rezervju, kuru atgriešana vēlāk radīja lielus sarežģījumus un pasliktināja Latvijas iedzīvotāju apgādi.

Kurzemes frontes sabrukums radīja arī politisko krīzi. Politiskās varas grožus padomju valdība nodeva Rīgas Kara revolucionārās padomes rokās.⁶⁶⁵ Lielinieku režīma politiskā un militārā vadība apsprieda arī Rīgas atstāšanas iespējas, lai saīsinātu frontes līniju un glābtu armiju no iespējamās katastrofas. Šis nodoms gan tika noraidīts, izlemjot aizstāvēt Rīgu līdz pēdējai iespējai.⁶⁶⁶ Viena no iespējām, kā glābt stāvokli un izkļūt no stratēģiski sarežģītās situācijas, bija miera noslēgšana ar Igauniju. Šādu iespēju 26. marta LKP CK sēdē izvirzīja P. Stučka, kurš uzskatīja, ka miera slēgšanas nepieciešamību nosaka „tagadējais politiskais un frontes stāvoklis, tāpat arī tas, ka igauņu komunisti saviem spēkiem vien nav spējīgi nodibināt Padomju Valdību.”⁶⁶⁷ Pret šādu iespēju izteicās vairāki LKP CK locekļi un P. Stučka bija spiests savu piedāvājumu atsaukt. Vēlreiz miera jautājums ar Igauniju tika izvirzīts LKP CK 6. aprīļa sēdē, kad P. Stučka paziņoja, ka no Krievijas saņemti norādījumi uzsākt miera

⁶⁶⁰ No 10. līdz 24. martam Rīgas komandantūras Pārsūtīšanas daļa uz karaspēku nosūtīja vairāk kā tūkstoti karavīru. Skat.: LVVA, P-4 f., 4.apr., 13.l., 60.-70.lp.

⁶⁶¹ Lēmums par to tika pieņemts LKP CK 19. marta sēdē. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 15.lp.

⁶⁶² LVVA, P-4 f., 4.apr., 22.l., 16., 29.lp.

⁶⁶³ KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 127.lp.

⁶⁶⁴ KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 128.lp.

⁶⁶⁵ Revolucionāro kara komiteju Rīgas aizsardzībai LKP CK nolēma izveidot 1919. gada 15. martā. Tās sastāvā ietilpa J. Lenčmanis, D. Beika un I. Tomašēvičs.

⁶⁶⁶ Armijas inspektors R. Bērziņš 23. martā ieteica padomju valdībai atkāpties uz Rēzekni. Skat.: Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 387.lpp. P. Stučka rakstīja, ka PLA štābs marta beigās bija izstrādājis projektu par Rīgas atstāšanu bez kaujas un atkāpšanos uz Latgali. Šī jautājuma izlemšanai Rīgā tikusi sasaukta speciāla sanāksme, kurā piedalījās valdības locekļi un tajā „pēc politiskiem apsvērumiem” noraidīja Rīgas atdošanu bez kaujas. Skat.: Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1*. Псков, 1919. стр.174. PLA Vidzemes – Kurzemes grupas komandieris G. Mangulis vēlāk liecināja, ka jautājumu par Rīgas pamešanu sanāksmē izvirzījis P. Stučka. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 19.lp.op.

⁶⁶⁷ LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 18.lp.

sarunas (šoreiz miera sarunu iniciatore esot bijusi Igaunija). LKP CK pilnvaroja toreizējo izglītības komisāru Jāni Bērziņu vest šāda veida sarunas, ja tādas sāktos.⁶⁶⁸ Vēlreiz jautājums par mieru tika aplūkots 25. aprīlī, kad tika izskatīta no Padomju Ungārijas saņemta telegramma ar ierosinājumu noslēgt miera līgumu starp Igauniju un Padomju Latviju.⁶⁶⁹

Kurzemes frontes sabrukums neizraisīja padomju režīma bojā eju tikai tādēļ, ka pēc Jelgavas ieņemšanas pretlielinieciskie spēki neturpināja aktīvu darbību. Frontes līnija Lielupes krastos stabilizējās un turpmāk šeit notika tikai atsevišķas lokālas sadursmes. Arī Vidzemes frontē situācija stabilizējās un tikai aprīļa beigās notika PLA un Padomju Igaunijas armijas mēģinājums pāriet vispārējā uzbrukumā, lai izslēgtu Igaunija no kara.

Kopumā periodā no 1919. gada janvāra līdz aprīļa beigām iezīmējās lūzums cīņu gaitā Latvijā par labu pretlielinieciskajiem spēkiem. Janvārī tika apturēta PLA ofensīva Kurzemē un Vidzemē tās vienības bija spiestas atkāpties uz Latvijas teritoriju. Februārī PLA cieta vairākas sakāves gan Kurzemes, gan Vidzemes frontē, kur izveidojās ļoti kritiska situācija. Februāra beigās PLA izdevās novērst militāro krīzi Ziemeļvidzemē, tomēr jau marta sākumā jauna krīze iezīmējās Kurzemes frontē. Divu nedēļu laikā padomju spēki tika padzīti no Kurzemes un atkāpās aiz Lielupes līniju, zaudējot Tukumu, Jelgavu un Bausku. Norises frontē liecināja par PLA zemajām kaujas spējām. Tā spēja veikt tikai ierobežotas uzbrukuma operācijas, kurās panākumi tika gūti tikai ievērojama skaitliskā pārsvara gadījumā. Kara darbība Kurzemes frontē liecināja, ka PLA nav spējīga mēroties spēkiem ar skaitliski līdzvērtīgu, bet labāk vadītu, organizētu un apbruņotu pretinieku.

***

Padomju Latvijas īstenoto militāro politiku noteica gan straptautiska mēroga ambīcijas (līdzdalība revolūcijas eksportā uz rietumumiem un aktīva dalība karā pret pasaules „imperiālistiskajām lielvalstīm”), gan reālā militārā situācija reģionā. Padomju Latvijas militārās politikas galvenais mērķis bija skaitliski lielu bruņoto spēku izveide. Šis mērķis, pateicoties vispārējai mobilizācijai, daļēji tika sasniegts. PLA karavīru skaita ziņā pārspēja visus tās pretiniekus kaujas laukā. Tomēr PLA kaujasspējas saglabājās salīdzinoši zemas. Par to liecināja nepārtrauktās neveiksmes frontē. PLA bieži nebija spējīga atvairīt skaitliski līdzvērtīgu pretinieku uzbrukumus un bez nomācoša skaitliskā pārsvara nespēja gūt ievērojamus panākumus.

⁶⁶⁸ LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 24.lp.op.; Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 173.lpp.; 20. *gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 53.lpp.

⁶⁶⁹ LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 26.lp.op.; *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 338.lpp.

PLA 1919. gada kampaņas laikā neizdevās izslēgt no cīņas nevienu no saviem pretiniekiem, un tā bija nolemta bezperspektīvai cīņai divās frontēs Kurzemē un Ziemeļvidzemē. Armijas zemo kaujasspēju iemesli bija dažādi: PLA tika formēta steigā un tās galīga noorganizēšana līdz 1919. gada maijam netika pabeigta; ne militārās, ne civilās iestādes nespēja novērst armijas apgādes problēmas, no kurām smagākā bija pārtikas trūkums; militāro speciālistu trūkums un militārās lietās profānu politisko darbinieku iesaistīšanās armijas vadībā; nepietiekamā karavīru apmācība un apbruņojums; mobilam karam neatbilstoši izvēlētā stratēģija un taktika; lielinieku režīma neveiksmīgā saimnieciskā, represīvā un sociālā politika, kas pasliktināja karavīru noskaņojumu.

5. NODAĻA. PADOMJU LATVIJAS SABRUKUMS, 1919. GADA MAIJS - JŪNIJS

5.1. Padomju Latvijas stratēģiskā un iekšpolitiskā situācija 1919. gada maijā

5.1.1. Padomju Latvijas stratēģiskās situācijas pasliktināšanās Baltijā

1919. gada maija sākumā Padomju Latvijas armija (PLA) bija nokļuvusi neizdevīgā stratēģiskā situācijā. Salīdzinot ar citām Rietumu frontes armijām, tā atradās izvirzīta dziļi uz rietumiem. Ziemeļvidzemē PLA fronte stiepās aptuveni paralēli mūsdienu Latvijas un Igaunijas robežai; Zemgalē – no Rīgas jūras līča līdz Kalnciēmam, tālāk gar Lielupi līdz Bauskai; Lietuvā – pakāpienveida atkāpē dienvidaustrumu virzienā līdz Viļņas apkārtni. Padomju Igaunijas armija ieņēma aizsardzības pozīcijas Pleskavas virzienā, bet Padomju Lietuvas un Baltkrievijas armija – Lietuvas ziemeļaustrumos un Baltkrievijā. Vislielākie draudi padomju spēkiem Latvijā nāca no abiem flangiem, kurus aizsargāja PLA kaimiņu armijas. Sekmīga pretinieka uzbrukuma gadījumā, ja tas ieņemtu Pleskavu un Daugavpili, PLA nonāktu ielenkumā un tiktu iznīcināta. Cīņu gaita 1919. gada aprīļa otrajā pusē un maija sākumā liecināja, ka šāds lieliniekiem nelabvēlīgs scenārijs bija iespējams.

Aprīļa otrajā pusē notikušais Padomju Igaunijas armijas un PLA apvienotais uzbrukums pret igauņu nacionālo karaspēku nedeva gaidītos rezultātus. Neskatoties uz divreiz mazākajiem spēkiem, Igaunijas armija ne tikai netika sakauta, bet saglabāja savas pozīcijas praktiski neskartas. Līdz ar to Igaunijas frontē padomju pavēlniecība nevarēja gaidīt drīzu stāvokļa uzlabošanu. Vienlaikus satraucoši notikumi risinājās PLA dienvidu flangā, kad aprīļa otrajā pusē uzbrukumā pārgāja poļu karaspēks. 1919. gada 19. aprīlī poļu leģiona pulki deva triecienu Viļņai un pēc trīs dienu kaujām pilsētu ieņēma. Padomju Lietuvas un Baltkrievijas armija nonāca kritiskā situācijā. Lai novērstu tās pilnīgu sabrukumu, un tātad arī visas Lietuvas un, iespējams, arī Daugavpils zaudēšanu, PLA uz savu dienvidu flangu pārsvieda visas tās rīcībā esošās rezerves (18. latviešu strēlnieku, 8. un 9. Tveras pulks⁶⁷⁰). 30. aprīlī Lietuviešu padomju strēlnieku divīzija, kura cieta vienu sakāvi pēc otras cīņās pret poļu leģionāriem, tika iekļauta PLA sastāvā. Līdz ar to PLA fronte ievērojami pagarinājās, bet uzdevumu loks – paplašinājās.

---

⁶⁷⁰ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 179.lpp.

Maija sākumā situācija Lietuvā kļuva arvien smagāka. Vācu un lietuviešu vienības ieņēma Panevėžu, no kuras tika padzīti PLA sastāvā esošie 31. un 32. strēlnieku pulki. 4. maijā padomju karaspēks atstāja Ukmerģi, bet vēl pēc dažām dienām – Švenčoi, kuras aizstāvēšanā piedalījās 18. Padomju Latvijas strēlnieku pulks. Maija pirmajā pusē poļu leģionāri turpināja tuvoties Daugavpilij, kas bija galvenā PLA apgādes bāze un vadības centrs. Šeit atradās gan PLA štābs, gan dažādas saimniecības daļas, kā arī armijas noliktavas. Lai nodrošinātos pret Daugavpils zaudēšanu, uz šejieni tika pārsviesti spēki no citiem PLA iecirkņiem - 3. Padomju Latvijas kavalērijas divizions, 17. Padomju Latvijas strēlnieku pulks (to Daugavpilī ievērojami papildināja) un maija vidū arī 6. strēlnieku pulks.⁶⁷¹ Tikai 18. maijā PLA Švenčones grupai izdevās apturēt poļu leģionu 1. brigādi pie Ignalīnas.

Maija vidū, vēl pirms poļu apturēšanas Daugavpils virzienā, Rietumu frontes ziemeļu spārnā padomju karaspēks piedzīvoja smagu sakāvi. 1919. gada 12. maijā krievu brīvprātīgo Ziemeļu korpuss ar nacionālās Igaunijas armijas un sabiedroto karakuģu atbalstu pārgāja uzbrukumā Narvas rajonā. Neskatoties uz visai nelielajiem spēkiem (Ziemeļu korpusa kaujas vienībās tobrīd bija aptuveni 5500 cilvēku, no tiem 3000 durkļu un zobenu⁶⁷²), krievu brīvprātīgie guva lielus panākumus. Dažu dienu laikā viņi pārrāva 7. armijas pozīcijas un ātri virzījās uz Petrogradu. 22. maijā Ziemeļu korpuss tuvojās Lugas pilsētai, apdraudot Petrogradas – Pleskavas dzelzceļu, bet Petrogradas pievārtē atradās tikai dažus kilometrus no Gatčinas. Arī Pleskavas frontē situācija kļuva kritiska. Pēc tam, kad Igaunijas nacionālās armijas pusē pārgāja vairāki Padomju Igaunijas armijas komandieri (1. igauņu padomju divīzijas, brigādes un 2. strēlnieku pulka komandieris) un skaitliski lielākais 1. igauņu padomju pulks,⁶⁷³ igauņi 24. maijā pārgāja vispārējā uzbrukumā, kurš noslēdzās ar Pleskavas ieņemšanu 26. maijā.

Neskatoties uz to, ka stratēģiskā situācija aprīļa beigās un maijā nepārtraukti pasliktinājās, Padomju Latvijas valdība atteicās pakļauties augstāko Padomju Krievijas militāro iestāžu prasībām saīsināt frontes līniju. Situācijā, kad Petrogradu vistiešākajā veidā apdraudēja pretlielinieciskie spēki un 22. maijā KK(b)P CK Petrogradas iecirkni atzina par vissvarīgāko, jautājums par PLA iziešanu no pusielenkuma no jauna kļuva aktuāls. Rietumu

⁶⁷¹ Турпат, 179.-181.лpp.

⁶⁷² Корнатовский Н. *Борьба за Красный Петроград*. Москва: АСТ, 2004., стр. 124. Literatūrā sastopami arī citi skaitļi, piemēram, ka tā rīcībā maija vidū bija 5800 durkļi un zobeni, 11 lielgabali, 2 bruņuvilcieni, 2 tanki. Skat.: Оборона Петрограда/ *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1987. стр.409

⁶⁷³ Raun T. U. *Estonia and Estonians*. Stanford: Hoover Press, 2001. p. 108; Корнатовский Н. *Борьба за Красный Петроград*. Москва: АСТ, 2004. стр.138. Vienlaikus dziļākā aizmugurē, uz Pleskavas – Polockas dzelzceļa līnijas izcēlās dezertieru sacelšanās, kas izpletās arī uz Pleskavas – Daugavpils līniju. 25. maijā pretinieka pusē pārgāja 6. igauņu padomju pulks. *Корнатовский Н. Борьба за Красный Петроград*. Москва: АСТ, 2004., стр. 140, 142.

frontei bija steidzami nepieciešamas rezerves un tās varēja iegūt, saīsinot PLA fronti. Tātad padomju politiskā un militārā vadība atgriezās pie Rīgas atstāšanas jautājuma, kurš pirmo reizi tika izskatīts divus mēnešus agrāk, kad pretinieks ieņēma Jelgavu.

Rīgas atstāšanai, kas no militārā viedokļa neapšaubāmi tobrīd būtu pamatots solis, radās spēcīga opozīcija LSPR politiskās vadības vidū. Frontes līnijas saīsināšana nozīmētu ne tikai Rīgas atstāšanu, bet visa lielinieku režīma sabrukumu Latvijā. Kārlis Lapiņš (Merts), tolaik Rīgas kara nodaļas lietvedis, atstājis šādas atmiņas par vienu no pēdējām Padomju Latvijas valdības un komunistu kopsēdēm Rīgā: „Valdība savās nakšu sēdēs tomēr ne pie kāda gala nebij nākusi, tāpēc Rīgas atdošanas priekšvakarā sasauca visu rajonu komunistu un atbildīgo darbinieku sapulci Ķēniņielā, lai noklausītos tūkstošgalvainās komunistiskās Rīgas hidras domas šinī [Rīgas atstāšanas] jautājumā. (...) Visas runas šinī pēdējā masu sapulcē nesa nenoteiktu raksturu, baigu nojautu nokrāsu, un neizbēgama gala priekšnojautu. (...) Vienīgi iekšlietu komisārs Lencmanis uzstājās pret Maskavas priekšlikumu, norādīdams uz „iespējām” noturēt komunistu varu Latvijā. (...) Lencmaņa runa tomēr sakarsēja Ķēniņielā sapulcināto kompartijas biedru smadzenes, un gala rezultāts bija tāds, ka valdības un centrālkomitejas nākošā plenārsēdē sagatavoja atbildi Maskavai, ka „Rīgas proletariāts jūtas pietiekoši stiprs nest varu arī uz priekšu,” un no „maisa” laukā list nevēlas.”⁶⁷⁴

Padomju Latvijas valdības priekšsēdētājs P. Stučka 16. maijā piedalījās PLA RKP sēdē, kur tika apspriests jautājums par Rīgas atstāšanu. Ierosinājums īstenot Rīgas evakuāciju tika noraidīts.⁶⁷⁵ 20. maijā P. Stučka kopā ar vēl divām augstām Padomju Latvijas amatpersonām (LSPR kara komisāru K. Pētersonu un LSPR Apgādes padomes priekšsēdētāju O. Kārkliņu) devās uz Maskavu.⁶⁷⁶ Šī iemesla dēļ padomju valdības galva 22. maijā neatradās Rīgā. Literatūrā pausti dažādi vērtējumi un viedokļi par P. Stučkas aizbraukšanu uz Maskavu, tomēr apgalvojums par viņa bēgšanu nav pamatots.⁶⁷⁷ P. Stučka skaidroja, ka brauciens uz Maskavu bijis jau sen ieplānots un brauciena mērķis bijis 1919. gada izdevumu tāmes iesniegšana Krievijas iestādēm un naudas lūgšana, kuras katastrofāli trūcis.⁶⁷⁸ Vienaikus P. Stučka Maskavā piedalījās sarunās ar kādu ārzemju delegāciju par vācu karaspēka atvilkšanu

⁶⁷⁴ Merts K. *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam*. Rīga-Liepāja: Astra, 5., 6.lpp.

⁶⁷⁵ LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 27.lp.op. K. Lapiņš (Merts) savās atmiņās liecina, ka Maskava devusi „padomu” PLA iet ārā no „maisa” pēc Gdovas ieņemšanas (Gdovu Ziemeļu korpusu ieņēma 15. maijā). Skat.: Merts K. *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam*. Rīga-Liepāja: Astra, 4.lpp.

⁶⁷⁶ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок*. Ч.1. Псков, 1919. стр.175

⁶⁷⁷ Piemēram, E. Andersons raksta: “20. maijā Stučka, kara komisārs K. Pētersons un iekšlietu komisārs J. Lencmanis pameta Rīgu un aizbrauca uz Maskavu. Divas dienas vēlāk vācieši ieņēma Latvijas galvaspilsētu.” Skat.: Andersons E. *Latvijas vēsture, 1914.-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 387.lpp.

⁶⁷⁸ 22. maijā P. Stučka sūdzējās, ka valdībai katastrofāli trūkstot naudas, neesot ko izmaksāt strādniekiem un zaldātiem. Skat.: LVA, PA-30 f., 1.apr., 11.l., 12.lp.

no Kurzemes. Ar pēdējo apstākli tika izskaidrota steiga, ar kādu viņš pameta Rīgu, jo no Daugavpils (acīmredzot J. Daniševska) 18. maijā tikusi saņemta telegramma ar attiecīgu lūgumu.⁶⁷⁹

Tā vietā, lai saīsinātu frontes līniju, Padomju Latvijas militārā vadība piedāvāja savu risinājumu – evakuācijas vietā īstenot aktīvas aizsardzības stratēģiju. Iecere bija vienkārša – nepārtraukti uzbrūkot dažādās frontes vietās maldināt pretinieku par savu spēku patieso stiprumu un traucēt tam izvērst uzbrukuma operācijas. Jau 1919. gada 30. aprīlī PLA RKP loceklis A. Daumanis telefona sarunā aicināja PLA RKP priekšsēdētāju J. Daniševski PLA frontē nekavējoties pāriet pie aktīvas darbības, lai „izkustinātu” fronti un pavirzītu karaspēku kaut nedaudz uz priekšu. Pretējā gadījumā, pēc viņa uzskatiem, neizbēgami pasliktināsies PLA stāvoklis, karaspēka un vietējo iedzīvotāju noskaņojums.⁶⁸⁰ Tomēr šādas stratēģijas izvēle rezervju trūkuma apstākļos patiesībā nozīmēja pakāpenisku PLA spēku novājināšanu. Strēlnieku vienībām tas nozīmēja došanos nepārtrauktos vietējas nozīmes uzbrukumos bez cerībām gūt izšķirošus panākumus, pakāpeniski zaudējot dzīvo spēku un uzticību augstākiem štābiem. Jo sarežģītāka kļuva stratēģiskā situācija, jo aktīvāka uzbrukumu organizēšanā kļuva PLA. Tomēr ne 16., ne 18., ne 19., ne 20. maijā neizdevās ieņemt ne Sloku, ne Kalncienu, ne Bausku. Karaspēks šajos uzbrukumos cieta smagus zaudējumus un rezultātā nebija spējīgs atsist uzbrukumu Rīgai. Neskatoties uz neveiksmēm, PLA RKP nedomāja atteikties no aktīvās aizsardzības stratēģijas. 21. maija sarunā starp A. Daumani un PLA RKP priekšsēdētāju J. Daniševski pirmais ierosināja sadalīt Kurzemes-Vidzemes grupu divās daļās. Vidzemes sektoram bija jābūt pasīvam, bet Kurzemē jāturpina uzbrukumi, „nebaidoties pat no riska.”⁶⁸¹

Jāatzīmē, ka Padomju Latvijas nepakļaušanās Padomju Krievijas militārajām iestādēm tā laika situācijā potenciāli radīja draudus visai Rietumu fronteī, kura varēja sabrukt LSPR vadības spītības un politisko ambīciju rezultātā. Tas, ka situācija bija tiešām kritiska, apzinājās arī LKP vadītāji. LKP CK loceklis J. Daniševskis 1919. gada 17. maijā partijas Daugavpils apriņķa organizācijas II konferencē deva šādu militārās situācijas novērtējumu: „Pilsoņu karš sasniedzis pasaules apmērus un ieguvis visasāko, visnežēlīgāko un visnesaudzīgāko raksturu. (...) Ņemot visu to vērā, mēs secinām, ka tiklab Krievijas Padomju Republikai, kā arī Latvijas Padomju Republikai pienācis pats kritiskākais brīdis. Tāpēc mums jāmobilizē visi dzīvie, materiālie un tehniskie spēki; visu bruņoto spēku vadībai jābūt stingri

⁶⁷⁹ Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок.*

Ч.1. Псков, 1919. стр.175

⁶⁸⁰ LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 32.lp.

⁶⁸¹ LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 33.lp.

centralizētai, atstājot atsevišķām padomju republikām tiesības organizēt savus bruņotos spēkus saskaņā ar vietējām paražām un vēsturiskām tradīcijām.”⁶⁸²

Tolaik jautājums par Baltijā un Ukrainā izveidoto režīmu militāro un politisko likteni tika apspriests augstākajos Padomju Krievijas varas gaitēnos. Efektīvākais risinājums situācijā, kad Rietumu un Dienvidu frontē iezīmējās smaga krīze, tika saskatīts visu atsevišķo padomju republiku armiju likvidēšanā un pašu republiku ciešākā militārā sadarbībā. Svarīga loma šī projekta izstrādāšanā un ieviešanā bija KSFPR bruņoto spēku virspavēlniekam J. Vācietim. Viņš 1919. gada 23. aprīļa ziņojumā Aizsardzības padomes priekšsēdētājam Ļeņinam norādīja uz nepieciešamību novērst spēku saskaldīšanu nacionālās armijās un izveidot vienotu militāro nometni.⁶⁸³ Nākamajā dienā Ļeņins vērsās pie RRPK priekšsēdētāja E. Skļanska pavēlot KK(b)P CK vārdā sagatavot direktīvu par padomju republiku militāro vienību.⁶⁸⁴ 1. maijā Padomju Krievijas Administratīvās pārvaldes priekšnieks L. Ivanovs un komisārs Boļšakovs nosūtīja telegrammu Padomju Lietuvas un Baltkrievijas, Igaunijas, Latvijas un 7. armijai, informējot tās par RRPK apspriedes rezultātu, kurā ticis konstatēts, ka karadarbības pieredze Rietumu frontē un rietumu padomju republiku joslā liecinot, ka „pašreiz izveidotais režīms ne mazākā mērā nav attaisnojams no militārā viedokļa. Patstāvīgu kaimiņu republiku valdību darbība karaspēka formēšanā, apgādē un daļēji arī operatīvos jautājumos ir pazudinoša Republikas robežu aizsardzībai.” Tādēļ esot nepieciešams īstenot stingru centralizāciju, kas ļautu kontrolēt visu padomju republiku kara iestāžu darbību un bez ierunām īstenot Maskavas uzdevumus.⁶⁸⁵ 1919. gada maijā KK(b)P CK sagatavoja direktīvas projektu par padomju republiku militārās vienības īstenošanu, kas tika pamatota ar izmaiņām stratēģiskajā situācijā, pilnībā pārejot uz aizsardzības karu, kur nepieciešama visu bruņoto spēku centralizēta vadība un apgāde.⁶⁸⁶ Šāda Maskavas politika nesakrita ar latviešu komunistu nodomiem, jo stingras centralizācijas gadījumā PLA būtu jāpakļaujas prasībām saīsināt fronti un atstāt Rīgu.

⁶⁸² *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 350.lpp.

⁶⁸³ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā.* Rīga: Zinātne, 1969. 206.lpp.

⁶⁸⁴ Грицкевич А. *Западный фронт РСФСР. 1918-1920.* Минск: Харвест, 2010. стр.121

⁶⁸⁵ LVA, PA-45 f., 2.apr., 27.l., 153.lp.

⁶⁸⁶ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 364.lpp.

5.1.2. Iekšpolitiskais stāvoklis un sabiedrības noskaņojums Padomju Latvijā

1919. gada aprīļa otrajā pusē un maija sākumā pasliktinājās ne vien Padomju Latvijas stratēģiskais stāvoklis, bet arī iekšpolitiskā situācija. Lai iegūtu sabiedrības atbalstu, lielinieku režīms lika lielas cerības uz propagandas pasākumiem, sevišķi uz 1. maija svinībām, kuras ar grandiozu vērienu tika svinētas visā Latvijā. Tomēr aģitācija nespēja noslēpt no sabiedrības acīm ikdienas skaudro realitāti – pārtikas trūkumu, kas maija sākumā pārauga badā, epidēmijas, plašās mobilizācijas un nežēlīgo teroru. Visās šajās likstās vistiešākajā veidā bija vainojami lielinieki. Padomju Latvijas valdības realizētā militārā politika, veidojot skaitliski lielus bruņotos spēkus, un radikālā agrārā un ekonomiskā politika, bija radījusi nepārvaramu pārtikas trūkumu. Bada nāves gadījumi tika reģistrēti jau agrāk, bet maija sākumā tie kļuva sistemātiski, tika reģistrēta pat veselas ģimenes bada nāve.⁶⁸⁷

Pilsētās pārtikas vairs nepietika pat komunistiem un padomju darbiniekiem, kuri līdz tam varēja dzīvot salīdzinošā labklājībā. Pārtikas un medikamentu trūkums, un terors pret slimnīcu personālu ļāva plaši izvērsties epidēmijām. 1919. gada maijā mirstība Rīgā pārsniedza normu piecarpus reizes.⁶⁸⁸ Sevišķi smagi apstākļi bija cietumos un koncentrācijas nometnēs, kur nāves gadījumu skaits bija ārkārtīgi liels un ieslodzījuma vietās slimo proporcionāli bija tik daudz, ka tās līdzinājās slimnīcām.⁶⁸⁹ Latvijas sabiedrību smagi skāra arī lielinieku īstenotās mobilizācijas, kuru rezultātā tika iesaukti gandrīz visi vīrieši vecumā no 20 līdz 35 gadiem, atņemot daudzām ģimenēm vienīgos apgādniekus.

Visu augstākminēto iemeslu dēļ 1919. gada pavasarī ievērojami pieauga aktīvā un pasīvā pretestība lielinieku režīmam. Aktīvās pretestības pieaugums izpaudās biežos zemnieku nemieros un partizānu kustības aktivitātē. Vīrieši, kas bija izvairījušies no mobilizācijas, ievērojami pastiprināja partizānu kustību.

„Zaļo” darbības apgabali aptvēra galvenokārt Vidzemes austrumu daļu, bet to grupas darbojās arī Latgalē un Sēlijā. 1919. gada marta sākumā leitnantam A. Veckalniņam bija izdevies apvienot aptuveni 370 Vidzemes partizānu.⁶⁹⁰ 22. martā viņa vadītā nodaļa padzina vairākas padomes un iesaistījās atsevišķās kaujās ar pretinieka vienībām. Partizānu aktivitāte radīja satraukumu padomju iestādēs, kuras veidoja speciālas kaujas grupas cīņai pret

⁶⁸⁷ LVA, PA-84 f., 2.apr., 12.l., 94., 95.lp.

⁶⁸⁸ Turpat

⁶⁸⁹ Šiliņš J. Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris – maijs // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2009, Nr.3, 131.lpp.

⁶⁹⁰ Krīpens A. Partizānu cīņas / red. Peniķis M. *Latvijas Atbrīvošanas kara vēsture*. Linkolna: Daugavas Vanagi, 1961. 283.lpp.

partizāniem un iesaistīja kaujās arī apriņķu centros saformētās sardzes rotas. Iekšlietu komisārs J. Lencmanis 28. marta LKP CK sēdē ziņoja, ka Malienā notikušas „sīkas balto sacelšanās.”⁶⁹¹

Cīņas turpinājās arī aprīlī. Iekšlietu komisariāts saņēma sūdzības no Jēkabpils apriņķa par ložmetēju un strēlnieku trūkumu un ziņojumus par arvien jauniem nošautiem kontrrevolucionāriem.⁶⁹² Aprīļa sākumā uz Ungurmuižu tika nosūtīta speciāla vienība, kura nošāva četrus cilvēkus un vairākus ievainoja.⁶⁹³ Cīņās pret zemniekiem tika izmantotas pat karaspēka daļas, kuras bija atsauktas no frontes.⁶⁹⁴ Cēsu apkārtnē ritēja cīņa ar 50 cilvēku lielu „dezertieru bandu.”⁶⁹⁵ Aprīļa beigās tika saņemta informācija, ka Ērgļu pagasta mežos slēpjas dezertieru bandas, kuras ienākušas no Cēsu un Malienas apriņķa.⁶⁹⁶ 24. aprīlī LSPR Iekšlietu komisārs izdeva pavēli vairākām vietējām izpildkomitejām apsargāt visus pagastu ceļus, kontrolēt gājējus un braucējus un iedzīvotājiem ziņot par aizdomīgiem cilvēkiem un visiem, kuri pārvietojas divu un vairāk cilvēku grupās. Komisariāts norādīja, ka „dažos novados uz ceļiem un mājās balto bandas laupa un slepkavo (...) lai nodibinātu zemē pilsoņu drošību un iznīcinātu laupītāju bandas, izsūtīja pastiprinātas Apsardzības Nodaļas, Iekšlietu komisariāta Ārējās un Iekšējās apsardzības A-nodaļu [milicijas – J. Š.] vadītāju vadībā.”⁶⁹⁷ Tomēr, neskatoties uz šīm aktivitātēm, ievērojamus panākumus cīņā pret partizāniem neizdevās gūt. Maija sākumā A. Veckalniņa vadītie partizāni veica uzbrukumu Mēdzulas muižai, atbrīvojot daudzus apcietinātos.⁶⁹⁸ Padomju prese ziņoja, ka 12. maijā cīņā ar baltgvardu bandām bija kritis Ikšķiles rajona komunistiskās partijas biedrs Jānis Rozenbergs.⁶⁹⁹

Ievērojamākā partizānu kaujas operācija notika naktī no 13. uz 14. maiju, kad nemiernieki uz vairākām stundām ieņēma Cēsu pilsētas centru un no cietuma atbrīvoja vairāk kā divsimt ieslodzīto. 13. maija naktī Cēsīs ar šķūtniekiem ieradās maskējusies A. Veckalniņa vadīta partizānu grupa. To atbalstīja arī aptuveni 30 vietējie iedzīvotāji. Cēsīs viņiem pievienojās 4. Padomju Latvijas strēlnieku pulka satiksmes rota, no kuras gan tikai daži desmiti cilvēku bija apbruoti. Arī ierodoties 4. pulka 3. bataljona ložmetēju komandas

⁶⁹¹ LVA, PA-31 f., 1.apr., 62.l., 20.lp.

⁶⁹² LVVA, P-4 f., 1.apr., 23.l., 133.lp.

⁶⁹³ Turpat, 132.lp.

⁶⁹⁴ 20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj. / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. 57.lpp.

⁶⁹⁵ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 175.lpp.

⁶⁹⁶ LVVA, P-4 f., 1.apr., 23.l., 99.lp.

⁶⁹⁷ LKM, 19764/19850-VII

⁶⁹⁸ Krīpens A. Partizānu cīņas / red. Peniķis M. *Latvijas Atbrīvošanas kara vēsture*. Linkolna: Daugavas Vanagi, 1961. 284.-286.lpp.

⁶⁹⁹ *Cīņa*, 1919, 15.maijs

kazarmās, nemierniekiem pievienojās vairāki desmiti strēlnieku. Partizāni kopā ar strēlniekiem ieņēma Cēsu kara nodaļas, pasta un telegrāfa telpas un milicijas iecirkni. Cietuma priekšniekam F. Kalniņam nemiernieki pieprasīja atbrīvot ieslodzītos strēlniekus un sievietes, bet F. Kalniņš uzstāja, lai tiktu atbrīvoti visi ieslodzītie. Par šādas iniciatīvas izrādīšanu, cietuma pārzinim pēc nemieru apspiešanas revolucionārais tribunāls piesprieda nāvessodu. No Cēsu cietuma kopumā tika atbrīvoti 212-214 cilvēki.

Partizāniem un strēlniekiem neizdevās ieņemt visu pilsētu, jo jau uzbrukuma sākumā milicijas iecirknim izdevās brīdināt Cēsu izpildkomiteju un 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas štābu. Daudzviet komunisti un padomju darbinieki izrādīja pretestību, kaujās tika iesaistīta arī Cēsu sardzes rota, bet no rīta pilsētu ielenca karaspēks, uzsākot atbrīvoto cietumnieku gūstīšanu un pilsētas centra ieņemšanu. Partizānu nodaļai un kādiem 50-70 cietumniekiem izdevās pamest Cēsis, pārējie tika sagūstīti.⁷⁰⁰

Notikumi Cēsīs lielinieku režīmam atklāja vairākas nepatīkamas patiesības. Pirmkārt, partizānu kustība bija kļuvusi tik spēcīga, ka varēja īstenot liela mēroga akcijas, šajā gadījumā ievērojama komunikāciju, militārā un administratīvā centra ieņemšanu. Lai nodrošinātos pret citām iespējamām līdzīgām akcijām, tika sperti attiecīgi soļi. Piemēram, Valmieras Revolucionārās cīņas padome 15. maijā uzdeva noskaidrot komunistu un uzticamo padomju darbinieku skaitu pilsētā, kurus vajadzības gadījumā varētu izmantot pilsētas aizsargāšanā. Viņiem vajadzēja būt bruņotiem gan darbā, gan mājās, lai jebkurā brīdī varētu iesaistīties kaujā.⁷⁰¹ Tika aizliegta arī iedzīvotāju pulcēšanās grupās uz ielām un draudēts ar nošaušanu baumu izplatītājiem, kā arī paziņots, ka „par vismazāko mēģinājumu uzsākt bruņotu provokāciju tiks atklāta uguns.”⁷⁰² Otrkārt, Cēsu notikumi parādīja, ka padomju valdība nevarēja rēķināties ar viennozīmīgu PLA daļu uzticību – noskaņojums tajās svārstījās un bija iespējama to pāriešana nemiernieku pusē. Pusotru nedēļu vēlāk šīs bažas lielā mērā apstiprinājās, kad lielākā daļa armijas dezertēja.

Pret pasīvās pretestības gadījumiem padomju iestādes izturējās ar lielu satraukumu. Tika reģistrēti dzelzceļa ritošā sastāva un sliežu ceļu, kā arī telefona un telegrāfa līniju bojājumi, dažādas komisijas ziņoja par nolaidību rūpnīcās un ieroču darbnīcās.⁷⁰³ Iedzīvotāji arvien atklātāk kritizēja komunistu politiku, to darīja pat padomju iestādes. Piemēram,

⁷⁰⁰ Puriņš Ā. Dumpis uz grimstoša kuģa // *Rīgas Laiks*, 1995, Nr.5, 20.-23.lpp.

⁷⁰¹ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. стр.152.

⁷⁰² LKM, 2317-VII

⁷⁰³ Stučka; Rīgas Sevišķā nodaļa izmeklēja bruņumašīnu nolaidīgo remontu rūpnīcā “Parvics”, tika konstatēts, ka tur strādā daudz vācu kolonistu, kuri gaida baltgvardu ierašanos. Skat.: LVVA, P-613 f., 1.apr., 82.l., 9.lp.

Vitebskas pulka saimniecības komisijas darbinieks 20. aprīlī ziņoja, ka Piņķu pagasta izpildkomiteja uzskatot, ka „komunismu nav iespējams izmantot dzīvē.”⁷⁰⁴

Par negatīvās attieksmes pieaugumu pret komunistiem liecināja Rīgas padomes vēlēšanu rezultāti. Vēlēšanas sākotnēji bija paredzēts organizēt 1919. gada marta vidū, bet tās pārtrauca pretinieka sekmīgais uzbrukums Kurzemes frontē. Jelgavas ieņemšana izraisīja paniku Rīgā, tika veikta plaša evakuācija un daudzi komunisti nosūtīti uz fronti. Maija sākumā vēlēšanas beidzot tika sarīkotas, bet, pat par spīti acīmredzamiem demokrātisko principu pārkāpumiem, LKP tajās piedzīvoja neveiksmi. Strādnieki varēja balsot gan par komunistiem, gan bezpartejiskajiem, gan sociālistu-revolucionāru (eseru) partijas pārstāvjiem, kuri kā līdz tam margināls politiskais spēks tika pielaisti vēlēšanās. Pret pēdējiem gan tika vērsta asa aģitācija un uz laiku slēgta eseru avīzes „Uz priekšu” tipogrāfija.

Vēlēšanu nolikums paredzēja, ka strādnieku balsu vairākuma ieguvēji saņemtu visas vietas Rīgas padomē. Tas tika darīts tādēļ, lai Rīgas strādnieku deputātu padomē netiktu ievēlēti bezpartejisko vai eseru pārstāvji. Tomēr vēlēšanu rezultāti bija tik nelabvēlīgi komunistiem, ka 13. maijā tos atcēla un nolēma sarīkot atkārtotas vēlēšanas. Tām vajadzēja risināties no 15. līdz 25. maijam katrā atsevišķā arodbiedrībā pēc pastiprinātas LKP kandidātu aģitācijas.⁷⁰⁵ 18. maijā LKP Rīgas komitejas aicinājumā visiem Rīgas darbaļaudīm bija teikts: „Tagad, aicinādama balsot jūs par komunistu kandidātiem, viņa prasa no katra strādnieka noteiktu atbildi uz revolūcijas pamatjautājumiem. Tagad nav vietas pusvārdiem un nenoteiktai plāpāšanai, kā to piekoptj mūsu mietpilsoņi ar soc.-rev. [sociālrivolucionāriem – J.Š.] priekšgalā. Ir tikai divas atbildes: jā vai nē! (...) Katram strādniekam, nododot savu balsi padomju vēlēšanās, tagad ir jāsaka – par vai pret šo padomju iekārtu. Par vai pret Komunistisko partiju – šīs iekārtas dvēseli un vadītāju.”⁷⁰⁶ Vienlaikus asa kritika tika vērsta pret eseriem, kuri iepriekšējās vēlēšanās bija guvuši lielus panākumus: „Šī partija vispilnīgāk izteic sīkā birģeļa privātīpašnieciskās tieksmes, bet viņa nekautrējas līst arī strādnieku vidū. Viņa nav mums bīstama kā ienaidnieks, bet gan kā neuzticams draugs. Svārstīšanās starp buržuāziju un proletariātu ir viņas neatņemamā īpašība. (...) Patlaban šī partija ved aizmaskotu cīņu pret padomju iekārtu. (...) Viņa kauc pret nāves sodiem, pret kontrevolucionāru vajāšanām un nes savu karogu zem „darba tautas maskas”. Šīs partijas rokās nodot kaut

⁷⁰⁴ LVVA, P-613 f., 1.apr., 82.l., 11.lp.

⁷⁰⁵ *Uz priekšu!* 1919, 15. maijs; *Cīņa*, 1919, 14. maijs

⁷⁰⁶ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 355.lpp.

druskas no padomju varas nozīmē Padomju Latviju pazudināt un nodot baltgvardiem. (...) Tāpēc, strādnieki, nevienu balsi par sīkpilsoņu partiju!”⁷⁰⁷

Atkārtotajās vēlēšanās kā pirmie balsoja metālrūpniecības strādnieki, kuri tika uzskatīti par viskomunistiskāk noskaņoto Rīgas strādnieku grupu. Rezultāti bija satriecoši - no 477 balsīm LKP saņēma tikai 210, kas nozīmēja, ka no metālstrādniekiem komunisti neguva pārstāvniecību Rīgas padomē.⁷⁰⁸ Tādēļ arī šī balsojuma rezultāti 20. maijā tika atcelti, paziņojot, ka vēlēšanās ievērotais neproporcionalitātes princips ir nepareizs. Vēlēšanu uzvarētājs (eseri) nedrīkstot saņemt visas balsis, kaut arī to paredzēja sākotnējais nolikums. Ar šādu soli bija ārkārtīgi neapmierināti sociālisti-revolucionāri, kuri, redzot strādnieku novēršanos no komunistiem, veica aktīvu aģitāciju. Vēlēšanu rezultāti liecināja, ka strādnieku vairākums ir gatavs balsot par jebkuru politisko spēku, arī par līdz tam nepopulārajiem eseriem, tikai ne par komunistiem. To apliecināja turpmākā vēlēšanu gaita. Izglītības un mākslas darbinieki no 312 balsīm tikai 102 nodeva par komunistu kandidātiem.⁷⁰⁹ Savukārt, grāmatniecības strādnieki priekšvēlēšanu aģitācijas pasākumā, kurā piedalījās ievērojamākie Rīgas komunisti, traucēja runas ar kāju dimdināšanu un kliedzieniem „Pietiek!”⁷¹⁰

Dramatiskie notikumi Rīgā liecināja, ka lielinieku režīms vairs nevarēja rēķināties ar strādnieku vairākuma atbalstu, kuri par spīti iespējamām represijām, balsoja pret komunistiem.⁷¹¹ Rīgas padome un LKP Rīgas organizācija bija ieguldījusi lielas pūles, lai mēģinātu atjaunot ražošanu un nodrošinātu strādniekus ar pārtiku. Tika organizēti lieli propagandas un aģitācijas pasākumi, kuriem vajadzēja palielināt strādnieku simpātijas. Vēlēšanu rezultāti bija vēl satraucošāki tādēļ, ka padomju režīms, vismaz formāli, tika radīts tikai un vienīgi strādnieku interešu vārdā. Komunisti vienmēr, vismaz vārdos, bija aktīvi cīnījušies par strādnieku tiesībām, ievērojuši šķiru cīņas principus un ieviesuši proletariāta diktatūru, kas nozīmēja citu sabiedrības grupu apspiešanu un privilēģiju piešķiršanu strādniekiem. Taču, par spīti lozungiem un visam paveiktajam, Rīgas strādnieki, kuriem teorētiski vajadzēja būt apzinīgākajai Latvijas proletariāta daļai, vēlējās redzēt pie varas jebkuru citu spēku, tikai ne komunistus.

Vienīgais arguments, kas vismaz ārēji liecināja par vēl arvien nozīmīgu atbalstu lielinieku režīmam, bija straujais LKP biedru pieaugums. Ja 1918. gada rudenī, pateicoties vācu okupācijas varas ierobežojumiem un represijām, kā arī daudzu biedru atrašanos bēgļu

⁷⁰⁷ Turpat, 336., 337.lpp.

⁷⁰⁸ *Uz priekšu!* 1919, 20. maijs

⁷⁰⁹ *Uz priekšu!* 1919, 22. maijs

⁷¹⁰ Turpat

⁷¹¹ E. Andersons min, ka aptuveni trīs ceturtdaļas iedzīvotāju un ap ceturtdaļu strādnieku bijusi pret padomju varu. Skat.: Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 387.lpp.

gaitās Krievijā, LSD locekļu kopskaits nepārsniedza 700 - 800 cilvēkus,⁷¹² tad 1919. gada martā LSD VI partijas kongresa laikā tas bija jau 8379 biedri.⁷¹³ Tātad komunistu skaits dažu mēnešu laikā bija pieaudzis desmit reizes. Arī turpmāk, pat neskatoties uz neveiksmēm frontē un ekonomiskajiem, un sociālajiem sarežģījumiem, LKP skaitliski turpināja augt. Piemēram, Rīgā komunistu skaits maijā, salīdzinot ar marta sākumu, bija pieaudzis līdz 3450 cilvēkiem,⁷¹⁴ tātad gandrīz divas reizes. Pieaugums ir vēl ievērojamāks, ja ņemam vērā, ka 1919. gada janvārī Rīgas organizācijā bija 500 biedri.⁷¹⁵ Arī citur Latvijā komunistu skaits strauji auga. Zināms, ka Jēkabpils organizācijā 1919. gada janvārī bija 61 komunisti, bet maijā jau 270.⁷¹⁶ Daugavpils organizācijā 1919. gada martā skaitījās 250, bet maija otrajā pusē 350 biedri.⁷¹⁷ Stukmaņu apriņķa organizācijā 25. februārī bija 267 biedri, bet 18. maijā aptuveni 550 biedri.⁷¹⁸ Kaut arī precīzs kopējais LKP biedru skaits 1919. gada maijā nav zināms, minētie skaitļi un ļauj izdarīt pieņēmumu, ka tobrīd komunistu skaits Latvijā tuvojās vai pat pārsniedza 10 000 cilvēku.

Vai straujais partijas biedru skaita pieaugums liecināja par to, ka sabiedrībā vēl arvien valdītu entuziasms attiecībā uz lielinieku režīmu? Neapšaubāmi, iedzīvotāju vēlme iestāties partijas rindās varēja liecināt par tās popularitāti un režīma īstenotās politikas akceptēšanu vismaz daļā Latvijas sabiedrības. Tomēr jāņem arī vērā, ka lielai un, iespējams, pat lielākajai daļai jaunuņemto partijas biedru iestāšanās motīvi saistījās galvenokārt ar materiāliem apsvērumiem. Šādā kontekstā sevišķi svarīga varēja būt iespēja saņemt papildu pārtiku, nokļūstot augstākā pārtikas sadales kategorijā, kas tā laika Latvijas (sevišķi Rīgas) apstākļos bieži vien varēja būt dzīvības vai nāves jautājums. Šādas motivācijas vadītus biedrus paši komunisti mēdza dēvēt par „kartiņu komunistiem.”⁷¹⁹ Jāņem vērā, ka komunisti varēja saņemt arī dažādas privilēģijas, straujāk virzīties pa karjeras kāpnēm un izvairīties no represijām pret

⁷¹² 1918. gada oktobrī Rīgas organizācijā bija 350, Vidzemes organizācijās vairāk kā 280, Kurzemes organizācijās novembrī 95 biedri. Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 617.lpp.

⁷¹³ Turpat, 608.lpp.

⁷¹⁴ Biedru skaits Rīgā un Rīgas apriņķī bija vēl lielāks, jo LKP Rīgā un apriņķa konferencē 1919. gada 11. maijā piedalījās tikai 14 no 18 rajoniem. Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 333.lpp.

⁷¹⁵ Turpat, 618.lpp.

⁷¹⁶ Turpat, 344.lpp.

⁷¹⁷ No tiem 188 pilsētnieki, 128 karavīri un 34 no pagastiem. Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 351.lpp.

⁷¹⁸ Turpat, 354.lpp.

⁷¹⁹ LVA, PA-31 f., 1.apr., 46.l., 9., 10.lp. LKP Rīgas pilsētas un apriņķa konferencē 1919. gada 11. maijā tika konstatēts: „Partijas biedru skaits ir audzis, bet viņu attīstības līmenis kritis, sabiedriskās audzināšanas mums tikpat kā nemaz nav. Bez tam partijai līp klāt dažādi elementi, kuri mūsu partiju uzskata kā ierēdniecības partiju, kā tādu, kurā iestājoties, atkrīt zināmi labumi.” Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 333.lpp.

sevi un savām ģimenēm. Vēlākie notikumi liecināja, ka tas tik tiešām tā arī bija. Komunistu mazākā daļa palika uzticama režīmam atkāpšanās laikā un daži, iespējams, pat iesaistījās aktīvā cīņā pret to.⁷²⁰

Latvijas sabiedrībā augošā neapmierinātība ar komunistu īstenoto politiku ievērojami samazināja armijas kaujas spējas. PLA karavīru lielāko daļu tobrīd veidoja nesen mobilizētie, kuri tiešā veidā bija izjutuši lielinieku režīma negatīvās puses. Noskaņojumu 16. strēlnieku pulkā 1919. gada aprīļa beigās raksturoja pulka komunistu frakcijas komitejas ziņojums PLA organizācijas komitejai: „Politiskais stāvoklis rotās un komandās, izņemot 6. rotu un 1. bataljona ložmetēju komandu, neapmierinošs. Stipra kurnēšana pret aizmugures komunistiem, sevišķi pret tiem, kas strādā padomēs. (...) Disciplīna pulkā vāja. Iemesli: vāja barība un apģērbs, kā arī kontrrevolucionāru elementu aģitācija, kurai bija pilnīga vaļa pirms pulka frakcijas, rotu šūniņu un emisāru noorganizēšanas. Kaujas spējas strēlniekos var pacelt un viņas jau tagad samērā labas, jo strēlniekos liels naidis pret muižniekiem un kapitālistiem, kas tomēr neizslēdz zināmu naidu pret komunistiem.”⁷²¹ PLA vadības iespējas nostiprināt disciplīnu armijā bija visai ierobežotas. Steigšus tika formētas vairākas aizsprosta vienības jeb sevišķās rotas, kurām vajadzēja samazināt dezertēšanu un nepieļaut karaspēka atkāpšanos. Lai nodrošinātu kārtību aizmugurē, J. Daniševskis 17. maija runā Daugavpilī aicināja pastiprināt teroru: „Modri jāuzrauga mantīgās šķiras, visas aizdomīgās personas jāiesloga koncentrācijas nometnēs, buržuāziskā nometne jāorganizē darba rotās un jānosūta uz dziļu aizmuguri. Apdraudētos apvidos ne ar kādiem ieganstiem nedrīkst atstāt kaujas spējīgus buržujus – tie jāevakuē, uzraudzībā jānosūta sabiedriskos darbos.”⁷²²

5.2. Rīgas zaudēšana un evakuācija uz Latgali

5.2.1. Rīgas zaudēšana 1919. gada 22. maijā

Šādā lielinieku režīmam gan iekšēji, gan ārēji kritiskā situācijā 1919. gada 22. maijā pulksten četros rītā no Rīgas jūras līča ziemeļos līdz Bauskai dienvidos uzbrukumā pārgāja pretlielinieciskie spēki. Ziemeļu spārnā cauri Jūrmalai uzbruka J. Baloža komandētā 1. Atsevišķā latviešu brigāde, Kalnciema rajonā - Landesvēra vācu un krievu (Līvena nodaļa)

⁷²⁰ Par to liecina apšaudes Rīgas centrā 1919. gada 22. maijā, kad no Vecrīgas un centra namu logiem uz karaspēku, miličiem un strādniekiem tika šauts. Šajā laikā ieroči tikai komunistu rokās varēja legāli atrasties ieroči un pēc buržuāzijas pārvietošanas uz Kundziņsalu un Zaķu salu Rīgas centrā dzīvoja tikai strādnieki un komunisti.

⁷²¹ LVA, PA-45 f., 2.apr., 263.l., 150.lp.

⁷²² *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 351.lpp.

vienības, no Jelgavas - Dzelzsdivīzija, bet Bauskas apkārtnē – 1. gvardes rezerves divīzija. Uz Rīgu virzījās Landesvērs un Dzelzdivīzija, bet 1. gvardes divīzija uzbruka uz austrumiem no Bauskas Krustpils virzienā. Abu iesaistīto pušu skaitliskais samērs uzbrukuma priekšvakarā bija aptuveni līdzvērtīgs. Pret Landesvēra 4000 karotājiem (2400 vācu, 1200 latviešu, 400 krievu karavīru) aizstāvējās PLA 1. un 2. strēlnieku pulks, kuru rindās kopumā bija 3742 cilvēki.⁷²³ Arī Jelgavas apkārtnē situācija bija līdzīga. Dzelzsdivīzijas uzbrukumā raidītajās kolonnās bija koncentrēti 4000 karavīri (tai skaitā 2300 durkļi un 230 zobeni).⁷²⁴ Pret šiem spēkiem aizstāvējās PLA 3., 10. un 16. strēlnieku pulks, bet tuvākajā rezervē Olainē atradās arī Daugavgrīvas cietokšņa bataljons ar kopumā aptuveni 4500 cilvēkiem (no tiem 2500 durkļi un zobeni).⁷²⁵ Uzbrucējiem gan bija ievērojams pārsvars bruņojuma ziņā. Piemēram, Landesvēra rīcībā bija 156 ložmetēji pret PLA 57 un 17 lielgabali pret PLA 8.⁷²⁶ Tas pats sakāms par Dzelzsdivīziju – tās bruņojumā bija 203 ložmetēji un 37 lielgabali, kamēr lielnieku vienībām – 54 ložmetēji un 10 lielgabali.⁷²⁷

Neskatoties uz to, ka abas puses bija skaitliski līdzvērtīgas un PLA aizsardzības pozīcijas Lielupes tuvumā ieņēma jau divus mēnešus, 22. maija rītā tikai dažu stundu laikā tās aizsardzības fronte tika pārrauta un pretlielinieciskie spēki varēja attīstīt strauju uzbrukumu. Jau agrā pēcpusdienā Landesvēra spēku avangards sasniedza Daugavu, deviņu stundu laikā pārvarot 30 līdz 40 kilometru lielu attālumu, kas 20. gadsimta sākuma karadarbībai bija neierasti augsts temps. Kādi bija tik smagas padomju spēku sakāves iemesli? Uz šo jautājumu meklējuši atbildes gan lielnieku režīma vadītāji, gan vēsturnieki. Pēc Rīgas zaudēšanas notikušo izmeklēja dažādas armijas un partijas iestādes.⁷²⁸ To slēdzienos tika minētas gan tīri

⁷²³ Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.209. LVVA, P-4 f., 2.apr., 56.l., 2.lp.; Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 186.lpp.

⁷²⁴ Bischoff J. *Die letzte Front. Geschichte der Eisernen Division im Baltikum 1919*. Berlin: Buch und Tiefdruck Gesellschaft, 1935. S. 101. Kopumā Dzelzdivīzijas uzturā 12. maijā bija 8090 cilvēki, no tiem 5006 atradās kaujas sastāvā. Tomēr ne visas divīzijas kaujas vienības piedalījās uzbrukumā. Piemēram, aizsardzības pozīcijās ziemeļos un austrumos no Jelgavas ieņēma 4 policijas rotas (25 virsnieki, 86 apakšvirsnieki, 523 kareivji) un Luca ložmetēju-snaiperu bataljona rota, kas veica pasīva rakstura uzdevumus. Skat.: Bischoff J. *Die letzte Front. Geschichte der Eisernen Division im Baltikum 1919*. Berlin: Buch und Tiefdruck Gesellschaft, 1935. S.78, 101

⁷²⁵ 10., 16. pulkā un Daugavgrīvas cietokšņa bataljonā 22. maijā bija 2793 cilvēki (no tiem 1899 durkļi), bet 3. pulkā 14. maijā 1767 cilvēki. Skat.: LVVA, P-4 f., 2.apr., 56.l., 2.lp.; Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 186.lpp.

⁷²⁶ Grimm C. *Vor den toren Europas 1918-1920*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963. S.209; Strauss V. *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija*. Maskava: Prometejs, 1931. 105.lpp.

⁷²⁷ Bischoff J. *Die letzte Front. Geschichte der Eisernen Division im Baltikum 1919*. Berlin: Buch und Tiefdruck Gesellschaft, 1935. S.78; Strauss V. *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija*. Maskava: Prometejs, 1931. 106.lpp.

⁷²⁸ Bija izveidota LKP CK Rīgas atstāšanas izmeklēšanas komisija, savas izmeklēšanas komisijas izveidoja arī PLA RKP un KSFPK Augstākā Kara inspekcija. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 1.lp.,

militāras nepilnības (haotiska kaujas vadība, nepareizs vienību izvietojums, rezervju trūkums, vienību nogurums, sliktā apgāde), gan politiskas kļūdas. Piemēram, PLA Pārvaldes nodaļas komunistiskās frakcijas pilnā slēgtā biedru sapulcē, kura risinājās no 12. līdz 16. jūnijam, par sakāves cēloņiem nosauca partijas un padomju saplūšanu, kā arī neveiksmīgo agrārpolitiku.⁷²⁹ PLA RKP izveidotās izmeklēšanas komisijas slēdzienā papildus atzīmēja padomju iestāžu darbību (sevišķi pārtikas rekvizīciju laukos) un sociālo politiku, kā arī armijas komandējošā sastāva pasivitāti.⁷³⁰ Savukārt, LKP CK 25. jūnija lēmumā uzsvēra kļūdaino PLA iekšējo organizāciju (vēlēto komiteju saglabāšana karaspēkā) un Padomju Krievijas centrālo iestāžu nevērību pret PLA.⁷³¹

Analizējot 22. maija notikumu militāros aspektus, var izvirzīt trīs PLA sakāves iemeslus. Pirmkārt, tā bija armijas vadības izvēlēta aktīvās aizsardzības stratēģija, kura 22. maija rītā radīja neizdevīgus apstākļus aizsardzības kauju īstenošanai. Rīgas frontē esošais karaspēks jau no aprīļa beigām bija iesaistīts lokālos uzbrukumos Jelgavas, Bauskas, Kalnciema un Slokas rajonā. Šeit tika izmantotas visas pieejamās rezerves, kuru tik ļoti pietrūka 22. maijā. Turklāt nepārtrauktie uzbrukumi ne vien nogurdināja frontē esošos pulkus, bet arī noteica to aizsardzībai nepiemēroto izvietojumu uzbrukuma dienā. Tāpat kā iepriekšējās dienās, arī 22. maijā gan pie Kalnciema, gan Slokas padomju spēki gatavoja kārtējos uzbrukumus. Rezultātā PLA spēki bija izvietojušies pilnīgi neatbilstoši pretinieka uzbrukuma atvairīšanai. Piemēram, 2. Padomju Latvijas strēlnieku pulka, kuram bija jāaizstāv Rīgas – Kalnciema šoseja, galvenie spēki atradās nevis ierakumos šosejas rajonā, bet gan tālāk uz dienvidiem savākti trieciengrupā Skangaļu mežā. Tādēļ Landesvēra triecienvienības varēja viegli pārraut pulka fronti un apiet tā galvenos spēkus no flangiem.

Aktīvās aizsardzības stratēģijas izmantošana veicināja arī militārās vadības vispārēju nevērību pret aizsardzības kauju sagatavošanu. Tādēļ augstākos štābos nebija izstrādāti precīzi aizsardzības plāni pretinieka ofensīvas atvairīšanai. Savukārt Rīgas priekšpilsētas un Vecrīga nebija pietiekami nocietinātas un tilti pār Daugavu palika nemīnēti, kas ļāva pretiniekam 22. maijā tos ātri šķērsot.

Otrkārt, nozīmīgs faktors Landesvēra un Dzelzsdivīzijas panākumos bija to pārākā taktika. Uzbrukumā tika izmantotas kombinētas kaujas grupas, kurās bija apvienotas

19.lp.; LVA, PA-31 f., 1.apr., 3.l., 4.lp.op.; Stranga A. *Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā*. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000. 37.lpp.

⁷²⁹ LVA, PA-31 f., 1.apr., 46.l., 9., 10.lp.

⁷³⁰ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 140.lpp.

⁷³¹ Bērziņš R. *Padomju Latvijas armijas pārvalde un Iskolastres* / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. I d.* Maskava: Prometejs, 1934. 139.-141.lpp.

visdažādāko funkciju apakšvienības (kājnieki, kavalēristi, sapieri, artilēristi, ložmetējnieki u.c.). Šāda taktika karaspēkam nodrošināja augstu elastību un strauju pielāgošanos izmaiņām kaujas situācijā, kā arī iespējas veikt plašu uzdevumu loku. Vienlaikus šādas kaujas grupas bija ļoti kustīgas un varēja darboties autonomi, neuztraucoties par apdraudējumu flangiem vai atrašanos dziļā ienaidnieka aizmugurē. Pretlieliniecisko spēku izmantotā kaujas grupu taktika izgaismoja PLA vājākās vietas: nepietiekamos sakarus starp karaspēka daļām un ar štābiem, spēku izkliedētību un rezervju trūkumu, kā arī smagā bruņojuma trūkumu.

Treškārt, jāatzīmē Rīgas frontē esošā karaspēka zemās kaujas spējas. To ietekmēja gan lielinieku īstenotā politika, kas daudzus strēlniekos izsauca sašutumu, gan tīri objektīvi militāra rakstura iemesli. Lielākā daļa PLA karavīru bija nesen mobilizēti un to apmācība bija nepietiekama. Turklāt strēlnieku pulkos trūka apģērba, ekipējuma un pārtikas, kas negatīvi ietekmēja strēlnieku noskaņojumu un to fizisko stāvokli. Maija vidū padomju amatpersonas armijas stāvokli vērtēja kā „kritisku”, atzīstot gan materiāla, gan politiska (nepietiekama aģitācija) rakstura problēmas.⁷³² Karaspēka zemās kaujas spējas samazināja tā noturību pretinieka uzbrukuma laikā. Tādēļ 22. maijā bieži bija dezertēšanas un pavēļu neizpildīšanas gadījumi. Kā vienu no spilgtākajiem piemēriem var minēt Daugavgrīvas cietokšņa pulka bataljona daļēju pāriešanu pretinieka pusē Olaines rajonā.⁷³³

Tomēr pat pēc frontes straujā sabrukuma Rīgas zaudēšana vēl nebija nenovēršama. Rīgas garnizonā 22. maijā atradās skaitliski diezgan prāvi spēki: Rezerves pulks, Daugavgrīvas cietokšņa pulka bataljons, Padomju Latvijas kara flotiles jūrnieki, Rīgas piejūras rota, kara skolas kursanti, vairākas bruņumašīnas un artilērija, kā arī vairāki tūkstoši bruņotu komunistu, padomju darbinieku un miliču.⁷³⁴ Lielinieku līderi cerēja arī uz plašu iedzīvotāju (sevišķi strādnieku) atsaucību un aktīvu dalību pilsētas aizsardzībā.

⁷³² 1919. gada 11. maijā notikušajā LKP Valmieras apriņķa organizācijas II konferencē LKP CK un padomju valdības pārstāvis A. Bērce ziņoja: „Armija atrodas kritiskā stāvoklī. To kritisku padara kā materiālais (apavu, drēbju un pārtika) stāvoklis un politiskais (aģitācijas trūkums). (...) Materiālās puses apgādāšana ir ļoti vāja. Drēbes nav dabūjamas. Arī pārtikas trūkums ir liels.” Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 337.lpp.

⁷³³ LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 20.lp.op.

⁷³⁴ Rezerves pulkā bija 600 un kara skolā 170 durkļi. Rīgā atradās arī 6 lauka lielgabali un 2 zenītliekgabali. Skat.: Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 196.lpp. Rīgas pilsētas milicijā maija vidū strādāja aptuveni pusotrs tūkstotis cilvēku, bet Rīgas apriņķī vēl aptuveni 400 miliču. Skat.: LVVA, P-1 f., 3.apr., 51.l., 118.lp. Skat.: LVVA, P-1338 f., 1.apr., 73.l., 8.lp. LSPR Kara komisariāta Jūras pārvaldes uzturā pirms Rīgas zaudēšanas skaitījās vairāk kā 500 cilvēki. Skat.: KFKA, 200.f., 1.apr., 159.l., 101.lp.op. Jāatzīmē, ka kara jūrnieki tika izmantoti kaujās arī ārpus Rīgas. 60 matrožu liela grupa tikusi nosūtīta kā aizsprosta vienība uz Pūpes staciju, lai aizturētu sarkanarmiešu atkāpšanos. Kaujā grupa tika iznīcināta gandrīz pilnā sastāvā. Skat.: LVA, PA-36 f., 10.apr., 151.l., 99.lp. Pilsētas aizsardzībā varēja izmantot arī 100 vīru lielo Rīgas politiskās apakšnodaļas kaujas grupu. Skat.: LVA, PA-84 f., 2.apr., 8.l., 215.lp.op.

Rīgas garnizona iesaistīšanās kaujās izvērtās neveiksmīgi. Atbildība par to lielā mērā gūlās uz PLA Kurzemes – Vidzemes grupas vadību, kura pieņēma vairākus kļūdainus lēmumus par karaspēka nosūtīšanu uz Kalnciema šosejas un Olaines apkārtni. Pavēles tika dotas bez pietiekamas informācijas par frontes stāvokli un pretinieka atrašanās vietu. Rezultātā Daugavgrīvas cietokšņa pulka bataljons tika iznīcināts īsi pēc tā iekāpšanas ešelonos Zaslauka stacijā, kur tam uzbruka Landesvēra avangards, apšaudot ešelonu ar ložmetējiem un lielgabaliem. Savukārt Rezerves pulku izklīdināja Pārdaugavā Pētera (tagadējā Uzvaras) parka rajonā.⁷³⁵

Pēc Sarkanās armijas vienību izklīdināšanas Pārdaugavā, barona H. fon Manteifela komandētais triecienvienības avangards agrā pēcpusdienā sasniedza Lībekas tiltu. Šeit viņi pamanīja Padomju Latvijas kara skolas kursantus, kuru kolonna tobrīd iznāca Daugavas krastmalā. Ar spēcīgu uguni kursanti tika izklīdināti un kaujas grupa devās pāri tiltam. Daugavas labajā krastā tika izveidota priekštilta pozīcija, bet H. fon Manteifels ar nelielu karavīru grupu devās cauri Vecrīgai uz Guberņas cietumu („Citadeli”), lai atbrīvotu tur turētos ķīlniekus. Kaujas vairākas stundas turpinājās Vecrīgā, pie dzelzceļa stacijas, Rīgas kanāla apstādījumos un pie Tallinas ielas, kur bija uzbūvētas barikādes.⁷³⁶

Pēc regulārā karaspēka sakaušanas kā pēdējā cerība noturēt pilsētu savās rokās lielniekiem atlika Rīgas komunistu, miliču, padomju darbinieku un vairāk kā 60 000 arodbiedrību biedru iesaistīšanu cīņās.⁷³⁷ Liela daļa šo cilvēku tika uzskatīti par režīmam lojāliem un bija apmācīti rīkoties ar ieročiem. Sevišķi tas attiecās uz aptuveni 3500 Rīgas komunistiem, kuri bija labi bruņoti un piedalījušies regulārās šaušanas apmācībās.⁷³⁸ Tomēr līdz 22. maija pēcpusdienai ielu cīņās pilsētā iesaistījās tikai daži simti komunistu, strādnieku un miliču. Vēl sliktāk, daudzi strādnieki izrādīja aktīvu pretdarbību komunistu kaujiniekiem. Vecrīgā, kura marta beigās bija iztīrīta no potenciālajiem režīma pretiniekiem, uz

⁷³⁵ Medem W. *Stürmer von Riga. Die Geschichte eines Freikorps*. Leipzig-Wien: Franz Schneider Verlag, 1935. S.15.

⁷³⁶ LVA, PA-35 f., 12.apr., 96.l., 5.-10.lp.; Merts K. *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam*. Rīga-Liepāja: Astra, 1924., 12.lp.

⁷³⁷ J. Daniševskis rakstīja, ka Rīgas arodbiedrības marta sākuma bija 63 250 strādnieki, strādnieces un kalpotāji. Rūpniecības strādnieku gan nebija vairāk par 10 000. Skat.: Daniševskis J. Padomju Latvijas saimnieciskais stāvoklis / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 117.lpp.

⁷³⁸ LKP Rīgas un apriņķa konferencē 1919. gada 11. maijā bija pārstāvēti 3450 biedri, bet ir zināms ka konferencē piedalījās 14 no 18 rajoniem, tāpat komunistu skaitam vajadzētu būt lielākam. Skat.: *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 333.lpp.

sarkanarmiešiem no māju logiem un bēniņiem tika šauts, mesti akmeņi un pat puķu podi. Daudzviet iedzīvotāji aizslēdza māju durvis, neļaujot komunistiem patvērties no pretinieka.⁷³⁹

Kaujas par Rīgu noslēdzās 23. maija agrā rītā, kad pēdējās komunistu vienības atkāpās no pilsētas un sapulcējās pie Juglas tilta.⁷⁴⁰ Rīga līdz ar to bija zaudēta un sākās divu nedēļu ilgā PLA un padomju iestāžu atkāpšanās uz austrumiem.

5.2.2. PLA atkāpšanās uz Latgali

Pirmajās dienās pēc Rīgas zaudēšanas armijas un zemāka līmeņa vadības vidū vēl pastāvēja cerības ar pretuzbrukuma palīdzību atgūt Rīgu, neskatoties uz to, ka 22. maijā kaujās pilnībā bija sakauti 5 latviešu strēlnieku pulki (1., 2., 3., 10. un 16. pulks) un divi rezerves pulki (Daugavgrīvas cietokšņa un Rezerves pulks), bet visa Kurzemes fronte dienvidos no Daugavas atradās atkāpšanās kustībā uz austrumiem. Kurzemes grupas aizsardzības līnija Vecāķi – Jugla – Ikšķile – Baldone – Skaistkalne, kuru tā ieņēma pēc Rīgas zaudēšanas, tika noteikta arī kā izejas pozīcija iespējamam uzbrukumam. Tika gaidītas rezerves, kas dotu iespēju izdarīt pretuzbrukumu. 1919. gada 24. maijā J. Vācietis vērsās pie Rietumu frontes komandiera ar jautājumu, vai PLA vadība apsver iespēju atgūt Rīgu un atjaunot Kurzemes fronti ar tiem spēkiem, kurus var dot Rietumu fronte un kādi īsti ir armijas nodomi.⁷⁴¹ Jāpiezīmē, ka tobrīd Rietumu frontes rīcībā nekādu ievērojamu rezervju nebija un visi spēki tika koncentrēti Petrogradas aizsardzībai. Tomēr vēl 25. maijā, neskatoties uz grūto stāvokli Ziemeļvidzemē, Kurzemes grupas RKP⁷⁴², kura tobrīd atradās Siguldā, paziņoja, ka kopīgais uzdevums esot Rīgas atgūšana.⁷⁴³

Igauņijas nacionālās armijas un tās operatīvā pakļautībā esošās latviešu Ziemeļlatvijas brigādes uzbrukums Vidzemē sākās 24. maijā. 25. maijā PLA atkāpās līdz Gaujas līnijai. Arī PLA Kurzemes grupa bija spiesta uzsākt tālāku atkāpšanos uz Lorupes – Lielvārdes – Skaistkalnes līniju.⁷⁴⁴ PLA atkāpšanās uz Latgali kopumā risinājās organizēti. Igaunu armija

⁷³⁹ LVA, PA-35 f., 12.apr., 96.l., 10.lp. Zīmīgi, ka pirms Rīgas zaudēšanas Rīgas politiskās apakšnodaļas pārskatā iedzīvotāju noskaņojums tika vērtēts kā „ne visai labvēlīgs.” Skat.: LVA, PA-84 f., 2.apr., 8.l., 209.lp.

⁷⁴⁰ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 200.lp.

⁷⁴¹ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. стр.158.

⁷⁴² Kurzemes – Vidzemes grupa tika sadalīta 24. maijā. Skat.: Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 201.lpp.

⁷⁴³ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. стр.158.

⁷⁴⁴ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1960. 201.lpp.

galveno triecienu vērša Alūksnes – Pļaviņu virzienā, lai nonāktu PLA vienību aizmugurē pie Daugavas, vienlaikus aizsteidzoties priekšā vācu vienībām, kuras bija koncentrētas Rīgā. Par spīti tam, ka Alūksnes grupas spēki, kuri tobrīd bija nodoti PLA rīcībā⁷⁴⁵, neizrādīja ievērojamu pretestību, aplenkšanas manevrs neizdevās. Galvenais iemesls bija tas, ka PLA vienībām izdevās salīdzinoši organizēti un ātri atkāpties no Vidzemes, sekmīgi atraujoties no vajātājiem. Igaņu karaspēks un tā sastāvā esošais Valmieras pulks strauji virzījās uz priekšu. 26. maijā tika ieņemta Valmiera, 29. maijā Cēsis un Alūksne, 31. maijā Vecgulbene, 4. jūnijā Madona un 5. jūnijā Krustpils, sasniedzot Daugavas – Aiviekstes līniju. Vairumā gadījumu aizejošajām PLA daļām izdevās izvairīties no ielenkumiem, tikai dažviet vajātājiem izdevās panākt un sagūstīt lielākas sarkanarmiešu grupas.⁷⁴⁶ Atkāpšanās laikā gandrīz pilnībā tika pārtraukti sakari starp PLA štābu un atejošā karaspēka grupām. Rezultātā katra no tām atkāpās izolēti un ļoti ātri, lielā mērā pateicoties informācijas trūcumam un pārspīlētajām baumām, kuru rezultātā PLA vienības pat nemēģināja nonākt kontaktā ar pretinieku.

PLA komandiera Pētera Slavēna 30. maija telegrammā Padomju Krievijas bruņoto spēku virspavēlniekam vairs netika runāts par iespējām noturēt Vidzemi vai pat atgūt Rīgu. Par armijas jauno galveno aizsardzības pozīciju tika noteikta līnija: Novorževa – Opočka – Ludza – Rēzekne – Daugavpils – Polocka, ar piebildi, ka tāda līnija tiks ieņemta, ja tiks pavēlēts noturēt Daugavpili par katru cenu. Ja šādas pavēles nebūtu, tad armija atkāptos tālāk, ieņemot pozīcijas līnijā Novorževa – Sebeža – Drisa – Polocka.⁷⁴⁷ Tātad maija beigās PLA vadība nopietni apsvēra iespēju pamest Latgali un, visticamāk, tas arī tiktu izdarīts, ja vācu un igauņu spēki jūnija sākumā turpinātu vajāšanu.

Kaut arī PLA uz austrumiem atkāpās ātri un organizēti, ierodoties Latgalē, bija pilnībā zaudējusi kaujas spējas. No 105 tūkstošiem cilvēku, kuri skaitījās PLA uzturā pirms Rīgas zaudēšanas, bija atlikuši tikai 35 tūkstoši,⁷⁴⁸ tikai trešdaļa no sākotnējā sastāva. No 30 000 durkļiem maija vidū bija atlikuši tikai 10-15 tūkstoši.⁷⁴⁹ Armija divu nedēļu ilgās atkāpšanās laikā bija nevis sakauta, bet sabrukusi no iekšienes. Dezertieru skaits bija ārkārtīgi liels.

⁷⁴⁵ Alūksnes grupa līdz maija vidum atradās Padomju Igaunijas armijas pakļautībā.

⁷⁴⁶ Cesvaines aplenkta 9. strēlnieku pulka bataljons 1. Valmiera pulks 1919. gada 1. jūnija rītā Lubānas muižā sagūstīja 4. Padomju Latvijas strēlnieku pulka saimniecības rotu un orķestri, kopumā 300 cilvēkus ar 100 zirgiem un pulka kasi. Pulks 1. jūnijā Krapes muižā tika sagūstīts 94. strēlnieku pulka 3. bataljonu (650 cilvēki un 7 ložmetēji), pie Stāķiem 94. strēlnieku pulka 2. bataljonu (750 cilvēki un 8 ložmetēji). Skat.: Bojārs. Atmiņas par Ziemeļvidzemes atbrīvošanu 1919.g. // *Lāčplēsis*, 1936, Nr.4, 23.lpp.

⁷⁴⁷ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. стр.161, 162.

⁷⁴⁸ Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli. Daugavpils: Saule, 2006. 145.lpp. PLA inspekcijas pārskatā minēts, ka 18. jūnijā uzturā atradās 35269 cilvēki. Skat.: KFKA, P-200 f., 8.apr., 34.l., 98.lp.op.

⁷⁴⁹ LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.l., 8.lp.op.

Piemēram, 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas 3. brigādes Kara padome ziņoja: “Dezertēja gandrīz viss komandējošais sastāvs (...) No sakaru rotas dezertēja 36 cilvēki, no sapieru rotas 151 cilvēks, no komandanta komandas 26.”⁷⁵⁰ Dezertēja arī divi brigādes štāba priekšnieka palīgi, brigādes izlūkošanas priekšnieks un viņa palīgs, kasieris, štāba komandants, sakaru un sapieru rotu komandieri u.c.⁷⁵¹ Dezertēja 7. strēlnieku pulka komandieris, 9. un 11. pulka komandiera vietnieki.⁷⁵² Ārkārtīgi smagi cietuši bija pulki, kuri atkāpās no Rīgas frontes. Piemēram, 10. strēlnieku pulks 22. maija kaujā bija zaudējis 15 ievainotos un 50 kritušos, bet bez vēsts pazuduši un dezertējuši bija 623 cilvēki.⁷⁵³ 31. maijā pulkā skaitījās tikai nepilni 300 cilvēki (150 durkļi) un 2 ložmetēji.⁷⁵⁴ Pretinieka pusē pārgāja arī strēlnieki no vienībām, kuras atradās salīdzinoši stabilākos frontes iecirkņos, piemēram, dienvidos no Daugavpils. Tur poļu gūstā nokļuva liela daļa 18. Padomju Latvijas strēlnieku pulka (ap 1000 cilvēku) un 45. Maskavas strādnieku pulka (aptuveni 2/3 jeb 500 cilvēku bijuši latvieši strēlnieki).⁷⁵⁵

Dezertēšanas motīvi bija visdažādākie. Par galveno iemeslu jāuzskata PLA aiziešana no Latvijas teritorijas. Lielākā daļa sarkanarmiešu, sevišķi mobilizētie sarkanarmieši, nevēlējās pamest dzimteni un karot Krievijā. Jāņem vērā arī ārkārtīgi smagie sadzīves apstākļi armijā, pārtikas un apģērba trūkums, kas karavīriem lika riskēt un atstāt savas karaspēka daļas. Dezertēšanu veicināja arī katastrofāli zemā morāle un disciplīna armijā atkāpšanās laikā. Piemēram, 17. jūnija LKP CK Padomju Latvijas komunistiskās organizācijas komitejas un Iskolastrela apvienotajā sēdē 16. Padomju Latvijas strēlnieku pulka pārstāvis ziņoja, ka gan pulka komandieris, gan viņa palīgs visu atkāpšanās laiku bijuši piedzērušies.⁷⁵⁶ Bieži bija komandieru pazušanas gadījumi, kuri vai nu dezertēja, vai pameta savas daļas un devās uz aizmuguri.

Padomju historiogrāfija, aplūkojot PLA sabrukuma procesu, nenoliedza dezertēšanas faktu kā tādu. Vienlaikus tika izmantotas dažādas metodes, lai atainotu šos notikumus labvēlīgākā gaismā. Piemēram, tika izmantoti visai apšaubāmi skaitļi, ka uz Latgali atkāpušies

⁷⁵⁰ LVVA, P-4 f., 1.apr., 12.l., 8.lp.

⁷⁵¹ LVVA, P-4 f., 1.apr., 12.l., 8.lp.

⁷⁵² Strauss V. Valkas-Rūjienas operācija // red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1935. 247.lpp.

⁷⁵³ LVA, PA-45 f., 2.apr., 262.l., 13.lp.op.-14.lp.op.

⁷⁵⁴ Turpat, 18.lp.op.; LVA, PA-45 f., 2.apr., 263.l., 174.lp.

⁷⁵⁵ Jēkabsons Ē. Latviešu karavīru un bēgļu atgriešanās dzimtenē no Polijas un Lietuvas 1919.-1921. gadā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2008, Nr. 3, 97.lpp.

⁷⁵⁶ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem. 1915 – 1920. Dokumenti un materiāli.* / Sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 135. lpp.

60% jauno (mobilizēto) un 90% veco strēlnieku.⁷⁵⁷ Patiesībā attiecīgajā LKP CK pārskatā (tas bija nevis armijas, bet civilo iestāžu sastādīts dokuments) tika norādīts tikai tas, ka uz Latgali atkāpušies 60% no pulku sastāva.⁷⁵⁸ Šāda proporcija tik tiešām bija vērojama atsevišķos strēlnieku pulkos, bet nekādā ziņā PLA kopumā. Piemēram, 2. Padomju Latvijas strēlnieku pulka ierindā pēc atkāpšanās palika 65% cilvēku, mazāk cieta arī Vidzemes frontes „vecie” strēlnieku pulki, piemēram, ar 4. pulku atkāpās 73,5% strēlnieku, bet ar 7. pulku - 74% sastāva.⁷⁵⁹ Vienlaikus jāņem vērā, ka daudzi jaunformētie pulki gandrīz pilnībā tika izklīdināti un arī daži „vecie” pulki bija cietuši lielus zaudējumus, piemēram, 9. pulks apmēram pusi sastāva. Jāatceras arī, ka no kaujas vienībām (pulkiem) dezertēt bija sarežģītāk nekā no saimniecības un apgādes daļām. Tādēļ strēlnieku pulku rindās varēja palikt proporcionāli vairāk cilvēku nekā aizmugures vienībās. Otrs paņēmieni, ar kuru padomju vēsturnieki centās apslēpt piedzīvotās katastrofas apmērus, bija 1918. gada beigās Latvijā ienākušo un 1919. gada jūnijā no Latvijas aizejošo pulku skaitliskā sastāva salīdzināšana.⁷⁶⁰ Tā kā visos gadījumos strēlnieku pulki 1919. gada jūnijā bija skaitliski lielāki nekā pusgadu iepriekš, tad tika izdarīts secinājums, ka strēlnieku un darbaļaužu masas kopumā palikušas uzticīgas komunisma idejām un atkritusi tikai neapzinīgā daļa. Tomēr jāņem vērā, ka pat tajos pulkos, kuri zaudēja tikai ceturto daļu sastāva, tas notika ārkārtīgi īsā laikā ar niecīgu pretinieka iedarbību, kas ļāva ierobežot dezertēšanu un pāriešanu pretinieka pusē. Turklāt no pulkiem dezertēja daudzi komunisti, kurus nekādi nevar uzskatīt par „neapzinīgu elementu.”⁷⁶¹ Jāņem vērā arī tas, ka dezertēšana turpinājās pēc atkāpšanās uz Latgali visu 1919. gada vasaru, kas bija viens no iemesliem, kādēļ latviešu strēlnieku divīziju pārvietoja uz Padomju Krieviju.

Pēc atkāpšanās uz Latgali stāvoklis armijā bija ļoti smags. Tas pat bija zināms atvieglojums, ka PLA sastāvs bija samazinājies par divām trešdaļām, jo Latgalē trūka visa veida apgādes. Daļa pārtikas un militāro noliktavu bija pamestas Rīgā, lieli krājumi tika atstāti arī Vidzemē. Situāciju pasliktināja tas, ka atkāpjoties karaspēka daļas zaudēja ne tikai cilvēkus, bet arī ieročus, munīciju un ekipējumu. Sevišķi lieli zaudējumi bija apgādes un saimniecības daļu dezertēšanas dēļ. Karavīriem trūka pilnīgi visa - gan apavu, gan apģērba, gan pārtikas. Vairākas dienas 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas 3. brigādes karavīriem

⁷⁵⁷ Šos skaitļus ir apšaubījis V. Bērziņš. Skat.: Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 186.lpp.

⁷⁵⁸ Bērziņš R. *Padomju Latvijas pārvalde un Iskolastrels / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 140.lpp.

⁷⁵⁹ Strauss V. *Valkas-Rūjienas operācija / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. Latvju revolucionārais strēlnieks. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1935. 246.lpp.

⁷⁶⁰ Turpat, 246.-247.lpp.

⁷⁶¹ Piemēram, no 2. Padomju Latvijas strēlnieku pulka dezertēja 63% komunistu, kaut arī kopējie personālsastāva zaudējumi bija tikai 39%. Skat.: Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 185.lpp.

vajadzēja iztikt ar 200 gramu maizes dienā.⁷⁶² Vairākos pulkos tika formētas baskājaino komandas, jo trūka apavu. Grūtajos apstākļos strauji izplatījās epidēmijas. Rezultātā stāvoklis 7. un 9. pulkos, kuri samērā veiksmīgi bija atkāpušies, tika vērtēts kā tuvs sabrukumam. Tika ziņots, ka karaspēkā strauji izplatās dzeršana un azartspēles, vēl vairāk pasliktinot disciplīnu.⁷⁶³

1919. gada 7. jūnijā virspavēlnieks J. Vācietis deva pavēli Rietumu fronteī izformēt PLA un pārdēvēt to par 15. armiju. PLA RKP attiecīgu pavēli izdeva 11. jūnijā.⁷⁶⁴ Vienlaikus tika nomainīts armijas komandieris, par kuru P. Avena vietā kļuva S. Harlamovs. Rietumu frontes, tai skaitā arī 15. armijas spēki tika pilnībā reorganizēti.⁷⁶⁵ Jūnija otrajā pusē tika izformēta 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīzija. Lielākā daļa tās pulku tika pievienota pirmajai latviešu divīzijai, sapludinot vairākus pulkus. Atsevišķi 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas pulki tika nodoti arī citām 15. armijas daļām: 12. un 17. strēlnieku pulks - 4. strēlnieku divīzijai, bet 13. pulks - 11. strēlnieku divīzijas 2. brigādei.⁷⁶⁶ Šajā laikā tika likvidētas pulku vēlētas komitejas un Iskolastrels, aizstājot to ar komisāru institūtu. Reorganizācijas rezultātā tika cerēts paaugstināt armijas kaujas spējas, lai varētu apturēt iespējamo pretinieka ofensīvu.

Pēc atkāpšanās uz Latgali 1919. gada jūnija sākumā PLA bija cietusi tik ievērojamus cilvēku un materiālos zaudējumus, ka tās kaujas spējas ievērojami samazinājās. Tā varēja pildīt vienīgi pasīvus aizsardzības uzdevumus pret nelieliem pretinieka spēkiem. Armijas inspektora ziņojumā PLA RKP tika norādīts, ka lielākā daļa no pulkiem uzskatāma par kaujas nespējīgiem. Inspektors ieteica nekavējoši sākt sevišķo uzdevumu bataljonu jeb „sarkano komunāru bataljonu” formēšanu, kā arī turpināt aizsprosta nodaļu formēšanu, katras divīzijas rīcībā nododot 1 vai 2 nodaļas.⁷⁶⁷ Tātad, lai noturētu karaspēku frontē, bija nepieciešams steidzīgi pastiprināt vienības, kuras ieročiem rokās to spētu atturēt no tālākas atkāpšanās. Var uzskatīt, ka Latgale palika lielinieku rokās tikai tādēļ, ka ne igauņu, ne vācu karaspēks 1919. gada vasarā neturpināja nozīmīgas uzbrukuma operācijas Latgalē, bet iesaistījās savstarpējā konfrontācijā. Savukārt lieliniekiem bija zudušas cerības atgūt agrāko ietekmi un varu Latvijā,

⁷⁶² LVVA, P-4 f., 1. apr., 12. l., 8. lp. op.

⁷⁶³ Turpat

⁷⁶⁴ LVA, PA-45 f., 2. apr., 35. l., 28. lp.

⁷⁶⁵ Izformēta tika arī Padomju Igaunijas, Padomju Lietuvas un Baltkrievijas armija un Padomju Ukrainas armijas, Padomju Lietuvas strēlnieku divīzija.

⁷⁶⁶ LVA, PA-45 f., 2. apr., 35. l., 54., 55. lp.

⁷⁶⁷ *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. стр.156., 157.

jo jaunas militāras kampaņas īstenošanai bija nepieciešami pārāk lieli resursi, kuru sarežģītajos Krievijas pilsoņu kara apstākļos 1919. gadā tiem ārkārtīgi trūka.

5.2.3. Padomju iestāžu evakuācija uz Latgali

1919. gada maija beigās uz Latgali atkāpās ne tikai armija, bet arī dažādas centrālās un vietējās iestādes. 22. maijā ap pulksten vieniem, kad pretinieks jau tuvojās Torņakalnam, tika uzsākta Rīgas evakuācija. Rīgu steidzīgi pameta padomju valdība un komisariāti. Daudzas augstākās amatpersonas uz austrumiem devās ar vilcieniem vai automobiļiem, bet vairums pārējo vezumos vai ar kājām. Evakuācija notika tik lielā steigā, ka daļa padomju iestāžu dokumentu un personāla palika Rīgā. Pretinieka rokās krita Padomju Latvijas kase un lielas materiālās vērtības, kuras nebija iespējams evakuēt.⁷⁶⁸ Vairāki augstu stāvoši padomju darbinieki tika nogalināti Rīgā (darba komisāra vietnieks Nikolajs Allens, iekšlietu komisāra vietnieks E. Vīksniņš, Padomju Latvijas Jūrlietu pārvaldes priekšnieks K. Ziediņš⁷⁶⁹). Pēc Rīgas pamešanas katra padomju darbinieku un komunistu grupa tālāk uz Latgali atkāpās patstāvīgi, bez centrālas vadības. Vairākas dienas LSPR vadībā valdīja liels apjukums, to veicināja arī tas, ka P. Stučka tobrīd atradās Maskavā, bet padomju valdība savu darbību Rēzeknē atjaunoja tikai 26. maijā, tātad četras dienas pēc Rīgas zaudēšanas.

Atkāpšanās norisi labi atspoguļo padomju iestāžu pārskati, kurus tās iesniedza LSPR Iekšlietu komisariātam pēc ierašanās Rēzeknē vai Veļikije Luki, Krievijā. Tie apstiprina, ka frontes sabrukums padomju iestādēm bija pilnīgi negaidīts. Tādēļ evakuāciju tām nācās veikt lielā steigā bez iepriekš izstrādāta kopēja darbības plāna. Nebija skaidri ne evakuācijas maršruti, ne galamērķis, nekādi norādījumi no augstākām iestādēm netika saņemti. Daļai fronteī tuvāko iestāžu izdevās izglābties tikai pateicoties tam, ka 1919. gada marta beigās, pēc Jelgavas zaudēšanas, tās jau bija vienreiz evakuētas un tām bija attiecīga pieredze. Lielākajai daļai iestāžu atkāpšanās laikā nācās saskarties ar vairākām smagām problēmām. Visapgrūtinošākā no tām bija disciplīnas zudums karaspēkā. Daudzi komandieri bija pazuduši vai dezertējuši, pārejot nacionālās armijas pusē vai pievienojoties partizāniem, tādēļ daudzviet

⁷⁶⁸ Ļ. Trockis 5. jūnijā esot telegrāfējis Skļanskim: “Rīgā palika daudz karamantu, jo, par spīti centra prasībai, muļķīgā separātisma dēļ tās neizveda, - vainīgie jāmeklē un jāsoda.” Skat.: Dunsdorfs E. *Kārļa Ulmaņa dzīve*. Rīga: Zinātne, 1992. 131.lpp. Jāatzīmē, ka PLA Kurzemes – Vidzemes grupas komandieris Mangulis arī uzskatīja, ka par neveiksmīgo evakuāciju atbildība jāuzņemas padomju valdībai, kuras vadītājs un vairāki komisāri gan neatradās Rīgā. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 12.lp., 23.lp.op.

⁷⁶⁹ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. Rīga: Zinātne, 1969. 201.lpp. Kārlis Ziediņš gāja bojā, kad kravas mašīnā kopā ar jūrniekiem mēģināja šķērsot pontona tiltu. No kādas mājas mašīnā tika iemesta granāta, kas nogalināja jūrniekus un arī K. Ziediņu. Skat.: LVA, PA-36 f., 10.apr., 151.l., 80.lp.

nebija iespējams uzturēt sakarus ar aizejošo karaspēku un koordinēt tā darbību ar padomju evakuāciju. Par spīti iestāžu pārskatos atrodamajām ziņām, daudzviet padomes nolēma evakuēties vēl pirms karaspēka aiziešanas, tādējādi dezorganizējot PLA aizmuguri. Piemēram, 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas 3. brigādes vadība no Vidzemes frontes ziņoja, ka “atkāpšanās laikā komitejām bija jāpaliek pēdējām, bet komitejas nedēļu pirms karaspēka daļām aizbrauca”.⁷⁷⁰

Tajās vietās, kur padomju iestāžu evakuācija notika vienlaikus ar PLA atkāpšanos, daudzos gadījumos karaspēks izturējās agresīvi pret komunistiem un padomju darbiniekiem. Ļoti bieži bija laupīšanas gadījumi, kuri liecināja ne vien par armijas zemo disciplīnu, bet arī par apgādes problēmām, ar kurām saskārās PLA. Padomju iestāžu kolonnas, kuras uz austrumiem veda līdz lielu skaitu lopu un zirgu, bija viegls mērķis šādiem uzbrukumiem. Tādēļ atsevišķas padomes izvēlējās izvairīties no karaspēka vienībām un atkāpties patstāvīgi. Tomēr tādā gadījumā garās un vāji apsargātās padomju iestāžu kolonnas varēja kļūt par vieglu mērķi partizāniem, kuri tolaik aktīvi darbojās Vidzemes centrālajā un austrumu daļā. Padomju iestādēm bieži nācās izvēlēties, vai doties kopā ar karaspēku, kurš tās aizsargātu no partizāniem, riskējot ar to, ka tiks aplaupītas, vai arī mēģināt pārvarēt partizānu kontrolētos rajonus pašu spēkiem.⁷⁷¹

Bieži padomju iestādes cieta gan no karaspēka, gan partizāniem. Piemēram, 15. jūnija Rīgas kara nodaļas pārskatā bijušais tās pārzinis K. Lapiņš rakstīja, ka „steidzīgas atkāpšanās dēļ nebija iespējams gandrīz neko evakuēt.”⁷⁷² Uz Latgali tika evakuēti 76 zirgi ar 40 ratiem, 18 rakstāmmašīnas, 6 telefona aparāti un 8 velosipēdi. Ceļā 10 zirgus atņēma karavīri, 4 tika pārdoti. Nodaļas velosipēdus atņēmušas klīstošas kareivju bandas. Zirgu rezerves pārzinis vedis 50 slimus zirgus no Ropažiem, bet pa ceļam partizāni tos atņēmuši, atstājot tikai 3.⁷⁷³

Partizānu jeb „zaļās armijas” aktivitātes bija visai nopietns drauds. Kaut arī partizānu grupas nebija skaitliski lielas un to iespējas sadursmēs ar regulāro karaspēku bija ļoti ierobežotas, tās centās aizejošās iestādes un karaspēka vienības turēt nepārtrauktā sasprindzinājumā. Informācijas trūkuma apstākļos izplatījās baumas par partizānu darbības apmēriem, kas ietekmēja pārvietošanās maršrūtus un lika iestādēm meklēt karaspēka aizsardzību. Sevišķi bīstama bija Vidzemes vidiene un austrumu daļa (Ērgļu, Madonas, Cesvaines, Lubānas apkārtnē), kur aktīvi darbojās A. Veckalniņa vadītie partizāni. Sēlijā 8. jūnijā partizānu grupa uzbruka Gārsenes izpildokimtejai, kura gatavojās evakuēties. 11. jūnijā

⁷⁷⁰ LVVA, P-4 f., 1.apr., 12.l., 9.lp.op.

⁷⁷¹ Sīkāk par padomju iestāžu atkāpšanos uz Latgali skat.: Šiliņš J. Padomju Latvijas iestāžu evakuācija uz Latgali 1919. gada maija beigās // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2008, Nr.4, 126.-140.lpp.

⁷⁷² LVVA, P-4 f., 1.apr., 34.l., 30.lp.

⁷⁷³ Turpat

sekoja uzbrukums Bebrene muižai, kurā atradās vairākas aizejošās padomju iestādes. No partizānu grupām tika saformēts Augškurzemes partizānu pulks.⁷⁷⁴ Jūnija sākumā Lubānas tuvumā izveidojās divas partizānu grupas kopumā aptuveni 80 cilvēku sastāvā, kuras uzdrošinājās uzbrukt pat 4. strēlnieku pulka vezumniekiem.⁷⁷⁵ Balvu apkārtnē darbojās aptuveni 100 partizānu, no kuriem jūlija sākumā tika saformēts Latgales partizānu pulks.⁷⁷⁶ PLA daļas atsevišķos gadījumos veica kaujas operācijas pret partizāniem, bet 30. maijā LSPR kara komisārs uzdeva kara nodaļām organizēt pagaidu vienības cīņai ar „zaļo” bandām. Sevišķi tika uzsvērtā nepieciešamība tādas veidot Stukmaņu un Vecgulbenes apriņķī, kur partizānu aktivitāte bija ļoti liela.⁷⁷⁷

5.3. Stāvoklis 1919. gada jūnijā un jautājums par Padomju Latvijas likvidēšanu

5.3.1. LKP 1919. gada maija beigās un jūnijā

Situācija LKP pēc Rīgas zaudēšanas bija gandrīz tikpat dramatiska kā armijā. Gluži tāpat kā PLA, arī komunistiskās partijas rindas atkāpšanās laikā strauji saruka. LKP biedru skaits 1919. gada maijā varēja pārsniegt 10 000 cilvēku. Savukārt, pēc atkāpšanās jūnija sākumā Latgalē tika reģistrēti tikai 2963 biedri (2131 vīrietis un 832 sievietes), tātad nepilna trešdaļa no biedru skaita maijā. Papildus tiem reģistrēti bija arī 725 partijas kandidāti un vēlētie padomju darbinieki.⁷⁷⁸ Pārskatā par LKP CK darbību gan tika minēts, ka vēl aptuveni 2000 cilvēku esot nodoti bēgļu kolēģijas rīcībā, bet cik to vidū bija partijas biedru, nav zināms. Vairāk kā 1000 cilvēku tikuši mobilizēti Rēzeknē, Viļānos un Ludzā, bet liela daļa Rīgas organizācijas biedru – tūlīt pēc Rīgas pamešanas pie Juglas. Zināms, ka no 88 partijas organizācijām pēc atkāpšanās uz Latgali, tikai 54 varēja nodot savu dokumentāciju, bet 63 – kasi. Par 15 rajonu likteni vispār nebija nekādu ziņu.⁷⁷⁹ Arī armijas komunistiskās organizācijas stipri cieta no partijas biedru dezertēšanas. V. Bērziņš, izvērtējot atkāpšanās

⁷⁷⁴ Krīpens A. Partizānu cīņas / red. Peniķis M. *Latvijas Atbrīvošanas kara vēsture*. Linkolna: Daugavas Vanagi, 1961. 290., 291.lpp.

⁷⁷⁵ Turpat, 296.lpp.

⁷⁷⁶ Turpat, 300., 302.lpp.

⁷⁷⁷ LVA, PA-45 f., 2.apr., 27.1., 203.lp.

⁷⁷⁸ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 453.lpp.; Padomju darbinieku dezertēšanas apmēri bija lieli. Visbiežāk nozuda kasieri ar tiem uzticētām lielām naudas summām, bet par palikšanu Vidzemē izšķīrās arī daudzi ierindas darbinieki. Tas ārkārtīgi apgrūtināja pilnīgu iestāžu īpašuma evakuāciju.

⁷⁷⁹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 453.lpp.; Par Komunistu dezertēšanu skat.: *Latvijas Komūnas Strēlnieks*, 1919, 3., 12. jūl.

laikā notikušos procesus strēlnieku pulkos secina, „ka pulku komunistiskās frakcijas pārdzīvoja īstu krīzi.”⁷⁸⁰ Arhīvu materiālos atrodamas norādes, ka uz Latgali pavisam evakuējušies 4000 biedru⁷⁸¹, kas nozīmē, ka LKP rindas atkāpšanās laikā saruka par 60%.

Minētie skaitļi liecina, ka liels skaits komunistu bija izvēlējušies labāk palikt pretinieka ieņemtajā teritorijā, nekā atkāpties kopā ar savām organizācijām uz Latgali un tālāk uz Krieviju. Viņi palika Latvijā pat par spīti nāves briesmām, kuras tiem draudēja (sevišķi Rīgā). Tas tikai vēlreiz apliecina idejisko motīvu trūkumu lielākajā daļā komunistu, jo daudzi LKP rindās bija iestājušies tikai tādēļ, lai varētu izdzīvot bada un terora apstākļos, bet briesmu brīdī pameta partiju.

LKP smagi skāra arī vispārējā nicinošā vai naidīgā attieksme no karaspēka un iedzīvotāju puses, kas liecināja par lielnieku režīma pilnīgu politisko bankrotu. Sevišķi smaga situācija bija armijā, kuras pastiprināšanai ar komunistiem iepriekšējos mēnešos bija veltīta liela uzmanība. Piemēram, 7. pulka strēlnieku vidū noskaņojums pret komunistiem bijis tik slikts, ka “atkāpšanās laikā zaldāti lamājās, it kā pie visa notikušā būtu vainīgi komunisti, ka visi komunisti [ir] laupītāji”.⁷⁸² Kad J. Daniševskis ar PLA štābu izbrauca no Daugavpils, strēlnieki esot ielenkuši vilcienu un gribējuši izrēķināties ar RKP priekšsēdētāju, kuru vainojuši militārajās sakāvēs.⁷⁸³ 17. jūnija LKP CK Padomju Latvijas komunistiskās organizācijas komitejas un Iskolastrela apvienotajā sēdē bijušais LSPR iekšlietu komisārs J. Lenčmanis uzsvēra, ka “lielais vairums no armijas ir pret komunistiem.”⁷⁸⁴

Biedru skaita samazināšanās, militārais un politiskais sabrukums un vispārējā negatīvā sabiedrības attieksme izraisīja šķelšanos partijā. Dažādas partijas organizācijas vērsa asu kritiku viena pret otra un pret partijas vadību. Tā laika situāciju Latgalē LKP CK raksturoja šādi: „vietējo organizāciju saistīšanās ar Centrālo Komiteju stiprā mērā atslāba. Partijas darbība aiz dažādu orientāciju kultivēšanas nomira. Latgalē sāka attīstīties dažādas sīkpilsoniskās gan „zemes socializācijas”, gan citādas tieksmes, un nereti tās kultivēja arī partijas biedri.”⁷⁸⁵ Jūlijā pēc Viskrievijas Latviešu komunistisko sekciju centra un LKP CK pieprasījuma tika likvidēts laikraksts „Komunists”, kurš atļāvās asi kritizēt partijas iestāžu darbību Padomju Latvijā. LSPR vadītājus laikraksts atļāvās nosaukt par „oportunistiskajiem

⁷⁸⁰ Bērziņš V. *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995. 186.lpp.

⁷⁸¹ LVA, PA-55 f., 1.apr., 1.l., 27.lp.

⁷⁸² LVVA, P-4 f., 1.apr, 12.l., 9.lp.op.

⁷⁸³ Merts K. *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam*. Rīga-Liepāja: Astra, 1924. 17.lpp.

⁷⁸⁴ *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006. 136.lpp.

⁷⁸⁵ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga, 1958. 454.lpp.

komunistiem „cekistiem”” un pārņemst tiem glāvēvulību un neizdarību.⁷⁸⁶ Protestējot pret laikraksta likvidēšanu, Rēzeknes Sevišķās nodaļas komunistu frakcija 31. jūlijā norādīja, ka birokrātisms pa daļai ir ieviesies padomju varas aparātā.⁷⁸⁷ Asa padomju valdības īstenotās politikas kritika tika izteikta ne tikai avīžu slejās. Piemēram, PLA Pārvaldes Komunistiskās frakcijas pilna slēgta biedru sapulce aicināja veikt tīrīšanas partijas rindās un uzsvēra, ka „jāatmet pārliecīgā cienība pret vecākiem partijas darbiniekiem, uz kuru dažreiz nepielaižamu rīcību vadošās iestādes daudzkārt skatās „caur pirkstiem.””⁷⁸⁸ Partijas rindu tīrīšana tik tiešām tika veikta 1919. gada vasaras beigās un rezultātā kārtība un disciplīna tika atjaunota. No 1. līdz 17. augustam notika LKP biedru pārreģistrēšana, kas vēl vairāk sašaurināja partijas biedru skaitu. Piemēram, Rēzeknes apriņķī partijas organizācija saruka no 500 biedriem līdz 269.⁷⁸⁹ Pavisam LKP pēc pārreģistrēšanas bija palikuši tikai 1482 biedri.⁷⁹⁰

5.3.2. Jautājums par Padomju Latvijas likvidēšanu

Rīgas zaudēšana izraisīja dziļu šoku latviešu komunistu līderu vidū, kuru pilnībā pieņemt un pārvarēt tie nespēja arī trimdā Padomju Savienībā 20. gadsimta 20. un 30. gados. P. Stučka rakstīja, ka ziņām par Rīgas zaudēšanu viņš sākumā pat neesot noticejis. Kad telefona sarunā Rīgas krišanas faktu vēlreiz apstiprinājis J. Daniševskis, P. Stučka esot bijis tik satricēts, ka nav spējis atrast vārdus, ar kuriem atbildēt. Šādu P. Stučkas reakciju var saprast. Rīga nebija tikai militārs, politisks un ekonomisks centrs. Lielinieki to bija padarījuši par savas varas vienu no svarīgākajiem simboliem, tā saukto „Sarkano Rīgu”.⁷⁹¹ Rīgas pamešana bija psiholoģiski smaga arī tādēļ, ka tai sekoja nenovēršama atkāpšanās uz Latgali, kura lielinieku acīs bija ekonomiski un politiski neattīstīts reģions. Pat tur darbojošies komunisti tika uzskatīti par „atpalikušajiem biedriem”.⁷⁹² Līdz ar Rīgas zaudēšanu izgaisa latviešu komunistu cerības uz savu ambiciozo plānu piepildīšanu. P. Stučka to izteica šādi: „Mēs cerējām kļūt par logu proletariāta revolūcijai uz pārējo Padomju Eiropu.”⁷⁹³

⁷⁸⁶ *Komunisti*, 1919, 27.jūn., 13. jūl.

⁷⁸⁷ LVA, PA-31 f., 1.apr., 46.l., 14.lp., 14.lp.op.

⁷⁸⁸ Turpat, 9., 10.lp.

⁷⁸⁹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 402.lpp.

⁷⁹⁰ Turpat, 455.lpp.

⁷⁹¹ Šiliņš J. *May Day 1919: Representation of Soviet Power in Riga* / eds. Bilsel C., Esmark K., Kizilyurek N., Rastrick O. *Constructing Cultural Identity, Representing Social Power. Power and Culture*, vol. 5. Pisa: Plus-Pisa University Press, 2010. pp.190, 200, 201

⁷⁹² Стучка П. *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок*. Ч.1. Псков, 1919. стр.27

⁷⁹³ Turpat, стр.176

LSPR centrālās iestādes Rēzeknē sāka ierasties jau 24. un 25. maijā. Normālu to darbu traucēja telpu un sakaru trūkums, kā arī bailes no pretinieka uzbrukuma un iespējamās sacelšanās. Lai uzturētu kārtību Rēzeknē, tika izveidota speciāla komisija, kurai tika dotas plašas pilnvaras iespējamās sacelšanās apspiešanai. Piemēram, paziņojumā iedzīvotājiem tika draudēts, ka cilvēku pulcēšanās gadījumā uz grupiņām atklāta uguns, bet nemieru apspiešanai pat artilērija.⁷⁹⁴ Tas liecināja par nedrošību, kāda tolaik valdīja augstākajās valdības un partijas iestādēs.

26. maijā, četras dienas pēc aizbraukšanas no Rīgas, padomju valdība atjaunoja savu darbību Rēzeknē.⁷⁹⁵ Tika atzīts, ka valdības darbība turpmāk būs saistīta tikai ar atsevišķiem jautājumiem, tādēļ LKP CK nolēma sašaurināt valdības sastāvu no 11 līdz 5 locekļiem. Valdības amatos tika atstāti tikai P. Stučka (priekšsēdētājs), J. Daniševskis (vietnieks), J. Lencmanis, D. Beika un O. Kārklīšs. Tika nolemts arī likvidēt daļu komisariātu un nodaļu, bet atlikušos sašaurināt. Likvidēto komisariātu vietā tika nozīmētas atsevišķas pilnvarotās personas. Saglabāti tika: Iekšlietu komisariāts (vadītājs J. Lencmanis) un Pārtikas komisariāts, pievienojot tam Apgādes padomi (vadītājs O. Kārklīšs), vienā komisariātā tika apvienots Zemkopības, Rūpniecības un Darba komisariāts (vadītājs D. Beika). Likvidēto komisariātu vietā tika nozīmēti sekojoši pilnvarotie: tieslietās F. Linde, finansu lietās R. Kārklīšs, sociālās apgādības lietās A. Bērce, izglītības lietās E. Eferts, tautas veselības lietās Ādamsons. Pilnībā tika likvidēti: Satiksmes un ceļu komisariāts, kurš savas lietas nodeva PLA RKP, Ārējās maiņas, Būvju un Statistikas komisariāts (to lietas nodotas Iekšlietu komisariātam).⁷⁹⁶ Šādā ārkārtīgi sašaurinātā sastāvā padomju valdība Rēzeknē turpināja darboties nedēļu, katru dienu noturot sēdes. Nākamajā dienā pēc LSPR uzņemšanas padomju republiku militārajā savienībā, 1919. gada 2. jūnijā, padomju valdība pameta Latvijas teritoriju, pārceļoties uz Veļikije Luki pilsētu Krievijā. Tur tā darbojās līdz 11. jūlijam.

Maija beigās un jūnija pirmajā pusē Rēzeknē ieradās tūkstošiem komunistu un partijas darbinieku, kā arī arvien jaunas karaspēka vienības, saimniecības daļas.⁷⁹⁷ Tik lielu skaitu cilvēku nebija kur izmitināt un ar ko paēdināt, tādēļ arvien pieauga neapmierinātība evakuēto vidū. Lai risinātu smago situāciju, tika izveidots armijas Sevišķu uzdevumu bataljons, tika

⁷⁹⁴ LKM, 7664/12078-VII

⁷⁹⁵ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 452.lpp.

⁷⁹⁶ Turpat, 360.lpp.; LVA, PA-31 f., 1.apr., 3.l., 3.lp., 3.lp.op.

⁷⁹⁷ 29. maijā Rēzeknē atradās 39 dažādas karaspēka daļas un iestādes, ieskaitot 39. dzelzceļa apsardzības pulku un PLA štābu. Skat.: LKM, 18467/4083

organizētas arī partizānu grupas un vervēti spiegi, kurus varētu sūtīt pāri fronteī uz Vidzemi un Kurzemi.⁷⁹⁸

Situācija, kad lielākā Latvijas daļa bija zaudēta, armija un partija atradās sairuma procesā, sabiedrība bija novērsusies, un padomju valdība bija palikusi sašaurinātā sastāvā un pārcēlusies uz Krieviju, aktuāls kļuva jautājums par Padomju Latvijas tālākās pastāvēšanas lietderību. Cerības ilgstoši saglabāt padomju varu Latgalē 1919. gada vasarā nebija lielas. Kuru katru brīdi igauņu, poļu, vācu vai nacionālā latviešu karaspēka uzbrukuma rezultātā varēja nākties atstāt Latgali. Jāņem vērā, ka Latgalē, salīdzinot ar citiem Latvijas novadiem, komunistiem tolaik bija ļoti vājas pozīcijas. Viens no galvenajiem iemesliem bija spēcīgā Romas katoļu baznīcas ietekme. 1919. gada martā no 7564 LKP biedriem tikai 362 jeb 4,7% pārstāvēja Latgales organizāciju. Šie biedri sīkāk sadalījās: no Daugavpils 250, no Rēzeknes 76, no Ludzas 36 biedri.⁷⁹⁹ LKP CK stāvokli vērtēja šādi: „Nabadzīgā zemniecība Latgalē vēl nav sapratusi savu uzdevumu, un viņas aktivitāte vietējo padomju darbā ir ļoti vāja, daudz vājāka kā dažā labā vietā Krievijā.”⁸⁰⁰ Paļauties uz plašu vietējo iedzīvotāju atbalstu lielieki nevarēja.

Pēc atkāpšanās uz Latgali tika apsvērta iespēja pilnībā izbeigt Latvijas padomju valdības darbību. LKP CK darbības pārskatā varam lasīt: „Jūnija sākumā tika izdots no Krievijas Tautas Komisāru Padomes dekrēts par revolucionāro komiteju organizēšanu piefrontes apgabalos. Līdz ar to pacēlās jautājums par Latvijas Padomju valdību. CK šai jautājumā pieņēma principiālu lēmumu – par Latvijas Padomju valdības likvidēšanu.”⁸⁰¹ 13. jūnija sēdē LKP CK bija nolēmusi uzsākt Latvijas padomju valdības faktiskas likvidācijas procedūru, atzīmējot, ka „valdības pastāvēšana faktiski nav iespējama un nav nemaz, ievērojot vispārējo un sevišķi Latgales stāvokli, pielaižama.”⁸⁰² Sēdē tika nolemts formāli saglabāt valdības darbību līdz Latgales apriņķu pievienošanai Vitebskas guberņai. Vienlaikus TKP tika lūgta pēc iespējas ātrāk pārņemt visas Latvijas padomju valdības lietas.⁸⁰³ Veļikije Lukos tika uzsākta padomju iestāžu likvidācija. P. Stučka devās uz Maskavu, lai piedalītos KK(b)P CK 4. jūlija plenārsēdē, kurā tika izskatīts Latvijas jautājums. Viņš ziņoja, ka LKP CK ar balsu vairākumu nolēmis likvidēt Latvijas padomju valdību. Balsojumā trīs KK(b)P

⁷⁹⁸ Merts K. *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam*. Rīga-Liepāja: Astra, 1924. 16.-18.lpp. Teroristu un spiegu sūtīšanai pāri fronteī LKP CK izveidoja slepeno uzdevumu nodaļu. Skat.: Stranga A. *Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā*. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000. 37.lpp.

⁷⁹⁹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 619.lpp.

⁸⁰⁰ Turpat, 451.lpp.

⁸⁰¹ Turpat

⁸⁰² LVA, PA-55 f., 1.apr., 1.l., 9.lp.

⁸⁰³ LVA, PA-83 f., 1.apr., 5.l., 56.lp.; skat. arī: LVA, PA-55 f., 1.apr., 1.l., 9.lp.

CK locekļi atbalstīja, bet pieci noraidīja latviešu komunistu lēmumu par padomju valdības likvidēšanu. Rezultātā tika nolemts Padomju Latvijas valdību formāli saglabāt.⁸⁰⁴ Minētā jautājuma galīgai saskaņošanai 15. jūlijā uz Maskavu tika nosūtīta speciāla komisija, kuras sastāvā bija P. Stučka, K. Pētersons un R. Eihe.⁸⁰⁵ Tāpat kā Padomju Latvijas izveidošanas jautājumā, arī tās saglabāšana tika izlemta KSFPR augstākajā politiskajā vadībā un arī šoreiz latviešu komunisti pakļāvās KK(b)P vadītāju diktātam. Rezultātā padomju valdība faktiski pārstāja eksistēt, saglabājot tikai ļoti ierobežotas funkcijas. Tā turpināja darboties tikai kā Padomju Krievijai politiski izdevīga izkārtne. Pat LKP CK atzina, ka padomju valdības darbība pēc atkāpšanās uz Latgali kopumā „nav bijusi stipri intensīva.”⁸⁰⁶

Jūnijā turpinājās Padomju Latvijas ciešāka iekļaušana Padomju Krievijas militārajās, saimnieciskajās un politiskajās struktūrās. 31. maijā LSPR valdība apstiprināja savu pievienošanos kopējai padomju republiku militārajai savienībai, kas nozīmēja atteikšanos no patstāvības militārajos un transporta jautājumos.⁸⁰⁷ P. Stučka telefona sarunā apstiprināja, ka pakļausies Maskavas prasībai, bet vienlaikus uzsvēra, ka Latvijas stāvoklis ir katastrofāls un to var glābt tikai reāla palīdzība, nevis „papīra rezolūcija”.⁸⁰⁸ 1919. gada 1. jūnijā tika pieņemts VCIK dekrēts par Krievijas, Ukrainas, Latvijas, Baltkrievijas un Krimas padomju sociālistisko republiku ciešāku apvienošanos cīņā pret starptautisko imperiālismu. Dekrēts paredzēja apvienot ne tikai republiku militāros spēkus, bet arī to tautsaimniecības padomes, dzelzceļa pārvaldes, finansu un darba komisariātus.⁸⁰⁹ Rezultātā Padomju Latvija pievienojās ne vien militārajai, bet arī saimnieciskajai savienībai, nododot svarīgākās funkcijas Padomju Krievijas centrālo iestāžu rokās. Dekrētā gan bija norādīts, ka pievienošanās savienībai notiekot, pilnīgi atzīstot minēto republiku „darbaļaužu masu neatkarību, brīvību un pašnoteikšanos,”⁸¹⁰ tomēr faktiski tas nozīmēja jebkādas patstāvības likvidēšanu, saglabājot

⁸⁰⁴ LVA, PA-55 f., 1.apr., 1.l., 10.lp.; Blūzma V. *Kreisā radikālisma viļņa Latvijā (1917. g. marts – 1920. g. janvāris) vēstures problēmas un to atspoguļojums historiogrāfijā. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1998. 18.lpp.

⁸⁰⁵ Valdības 15. jūlija sēdē tika nolemts uz Maskavu sūtīt P. Stučku, K. Pēteronu un Eihi, „lai galīgi noskaidrotu L.P. Valdības attiecības pret centru un arī turpmākās darbības noteikumus.” Skat.: LVA, PA-55 f., 2.apr., 3.l., 19.lpp.

⁸⁰⁶ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 451.lpp.

⁸⁰⁷ Attiecīgo VCIK dekrētu vēsturnieks E. Dunsdorfs ir vērtējis kā Padomju Latvijas pievienošanu Krievijai. Skat.: Dunsdorfs E. *Kārļa Ulmaņa dzīve.* Rīga: Zinātne, 1992. 131.lpp. Līdzīgās domās ir V. Blūzma, kurš uzskata, ka ar šo brīdi var runāt par unitāras valsts veidošanās sākumu. Skat.: Blūzma V. *Kad īsti Latvija kļuva par valsti? // Latvijas Vēsture,* 1992, Nr.1, 7.lpp.

⁸⁰⁸ LVA, PA-30 f., 1.apr., 11.l., 8.-9.lp. Jautājums par LSPR pievienošanu militārajai savienībai tika apskatīts 31. maija LKP CK un padomju valdības apvienotajā sēdē, kurā pēc „garākām debatēm” tika apstiprināta P. Stučkas piedāvātā atbilde VCIK. Skat.: LVA, PA-31 f., 1.apr., 3.l., 15.lp.

⁸⁰⁹ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958. 376., 377.lpp.

⁸¹⁰ Turpat, 376.lpp.

vietējos padomju režīmus tikai kā dekorācijas. Var uzskatīt, ka līdz ar šo dekrētu Padomju Latvija kā patstāvīgs politisks subjekts pārstāja eksistēt, jo tās valdības pilnvaras faktiski atbilda Krievijas gubernas līmeņa pārvaldei.⁸¹¹ LSPR formāli turpināja pastāvēt līdz 1920. gada 13. janvārim, kad pēc lielākās Latgales daļas zaudēšanas tā tika oficiāli likvidēta.

***

1919. gada maijā Padomju Latvija bija nonākusi nelabvēlīgā stratēģiskā situācijā. No trim pusēm to ieskāva pretlielinieciskie spēki, bet Padomju Krievija samazināja savu militāro atbalstu LSPR. Vienlaikus komunistu īstenotā politika ievērojami samazināja režīma atbalstu Latvijas iedzīvotāju vidū. Politiskie procesi liecināja par pasīvās pretestības pieaugumu, bet partizānu kustība – arī par aktīvās pretestības pastiprināšanos. Šādos apstākļos 1919. gada 22. maijā sākās pretlieliniecisko spēku ofensīva.

Rīgas zaudēšana 22. maijā bija ne vien grandioza lielinieku režīma politiska un militāra katastrofa, bet arī viens no svarīgākajiem pagrieziena punktiem Latvijas 20. gadsimta sākuma vēsturē. Lielinieku sakāve uz divdesmit gadiem likvidēja Latvijas vēstures attīstības komunistisko alternatīvu, kura 1918. gada beigās un 1919. gada sākumā šķita pat ļoti iespējama. 22. maijs un tam sekojošie notikumi atstāja dziļu iespaidu uz latviešu komunistu līderiem. Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Rīgas zaudēšanas un tam sekojošais Padomju Latvijas sabrukums kļuva par vienu no galvenajām tēmām Krievijā patvērumu radušo lielinieku darbos. Tajos no visdažādākajiem aspektiem tika aplūkoti padomju režīma neveiksmju cēloņi, pieļautās kļūdas un aktīvi meklēti vainīgie.⁸¹²

Lielinieku piedzīvotā militārā sakāve pie Rīgas pati par sevi nav uzskatāma par neko ārkārtēju. 22. maija notikumiem bija vēsturisks precedents – PLA sakāve 18. martā pie Jelgavas. Dzelzsdivīzijas un Landesvēra marta ofensīva skaidri demonstrēja, ka PLA nespēj mēroties spēkiem ar skaitliski līdzvērtīgu, bet labāk bruņotu, vadītu un apgadātu karaspēku. Tas pats atkārtojās pēc diviem mēnešiem pie Rīgas. LSPR politiskajai vadībai varētu pārņemt vienīgi to, ka divu mēnešu laikā tai nebija izdevies paaugstināt PLA kaujasspējas un novērst sakāvi.

⁸¹¹ Piemēram, LSPR Kara komisariāts savu pilnvaru ziņā tika pielīdzināts KSFPR apgabala kara komisariātam. Skat.: LVA, PA-55 f., 2.apr., 3.l., 23.lp.

⁸¹² Bērziņš R. Padomju Latvijas pārvalde un Iskolastrels / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 121.-144.lpp.; Daniševskis J. Padomju Latvijas saimnieciskais stāvoklis / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 91-120.lpp.; Kalnbērziņš J. Piezīmes par LKP 1919. gada kļūdām un Padomju Latvijas krišanas iemesliem / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1935. 84.-140.lpp.

Citādi bija ar lielnieku režīma politisko sabrukumu, kas sekoja Rīgas zaudējumam. Neskatoties uz kopumā nelielo pretinieka militāro iedarbību PLA rindās sākās straujš sairuma process; iedzīvotāju atbalsts bija niecīgs un daudzviet armijai un padomēm nācās saskarties ar aktīvu bruņotu pretestību; procesi LKP iekšienē un dažādos padomju varas līmeņos arī radīja nopietnas bažas. Tas, ka Rīgu un līdz ar to varu lielākajā Latvijas daļā komunisti neatgriezeniski zaudēs, kļuva acīmredzams jau maija beigās. Viņi bija zaudējuši gan armiju, gan sabiedrības atbalstu, gan iekšējo saliedētību. Straujais lielnieku režīma sairums liecināja, ka lielnieku režīms ar skaitliski lielajiem bruņotajiem spēkiem, vareno terora sistēmu un plašajām LKP rindām patiesībā nav bijis nekas vairāk kā vien milzis uz māla kājām. Padomju Latviju no galīgas bojā ejas 1919. gada vasarā glāba tikai pretlieliniecisko spēku pasivitāte un to savstarpējā konfrontācija, kas kulmināciju sasniedza Cēsu kauju laikā.

SECINĀJUMI

Izvertējot Padomju Latvijas salīdzinoši īslaicīgās pastāvēšanas sekas, var piekrist Tadeuša Puisāna secinājumam, ka tā sagādāja psiholoģiski traumatisku pieredzi visai Latvijas sabiedrībai.⁸¹³ Karš, īpašumu atņemšana, bads un terors skāra gandrīz katru Latvijas iedzīvotāju. Var piekrist arī bieži dzirdētajam apgalvojumam, ka lielinieki 1919. gadā izdziedinājuši latviešu tautu no „komunisma slimības”. Lielinieku režīma pastāvēšanas sekas bija tik postošas, ka turpmākos divdesmit gadus komunisti nespēja iegūt vērā ņemamu atbalstu Latvijas sabiedrībā.

No otras puses, skaidrs ir arī tas, ka 1919. gads atstāja smagu psiholoģisku traumu uz latviešu lielinieku vadoņiem, kuri līdz pat sava mūža galam nespēja aptvert, kādēļ Padomju Latvijas eksperiments nebija izdevies. Vienīgais attaisnojums varēja būt vainas novelšana uz ārējo ienaidnieku militāro pārkumu, kura priekšā Padomju Latvija izrādījies bezspēcīga. P. Stučkas, J. Daniševska un viņu līdzgaitnieku vilšanās ir vēl labāk saprotama, ja mēs ņemam vērā, ka ielinieku režīma izveidošanās Latvijā 1918. gada beigās nebija nejaušība vai vēsturisks kuriozs. Komunistu nākšanu pie varas Latvijā var uzskatīt par latviešu sociālistiskās kustības (it sevišķi tā radikālākā spārna) attīstības kulmināciju. Aiz muguras bija palikušas 1905. gada revolucionārās cīņas, lielinieku panākumi 1917. gada vēlēšanās Vidzemē, Iskolata diktatūras un Krievijas emigrācijas laiks. Padomju Latvija šinī ceļā bija kārtējais un arī visaugstākais panākums. 1919. gadā Latvijas komunistiskais attīstības ceļš bija kļuvis par reālu Latvijas vēsturiskās attīstības alternatīvu.

Tomēr no lielinieku režīma izveidošanās līdz tā sabrukumam nepagāja pat pusgads. Šinī īsajā laika posmā lielinieki spēja iekarot gandrīz visu Latvijas teritoriju un veikt virkni būtisku pārkārtojumu, kas ietekmēja visas sabiedriskās dzīves sfēras. Tika izveidots proletariāta diktatūras režīms, kas faktiski nozīmēja vienas partijas (LSD, vēlāk LKP) diktatūru. Tika noteikts kurss uz sociālisma un komunisma ātrāku sasniegšanu, lai vēsturiskajā attīstībā apdzītu Krieviju un kļūtu par paraugu citām padomju republikām. Lai to sasniegtu, lielinieki veica vairākas būtiskas reformas. Pirmā no tām bija stingri kontrolētas un efektīvas represīvās sistēmas radīšana. Tā kļuva par instrumentu sabiedrības transformēšanai, kas bija jāpaveic ar masu terora starpniecību. Galvenais terora mērķis bija tā sauktās „buržuāzijas” likvidācija, kas faktiski bija tikai ideoloģiska ilūzija un rezultātā represijas izvērtās par gandrīz visas sabiedrības terorizēšanu. Padomju Latvijā īstenotajam teroram bija iracionāls raksturs. Tā

---

⁸¹³ Puisāns T. *The Emerging Nation*. Rīga: Centre of Baltic-Nordic History and Political Studies, 1995. p.187

nepieciešamību nenoteica reāla pretestība režīmam. Paradoksāli, bet sarkanais terors Latvijā bija visnežēlīgākais tur, kur sākotnēji lieliniekiem bija lielākais atbalsts.

Vēl viens sociālisma ātrākas sasniegšanas līdzeklis bija radikālu ekonomisko reformu īstenošana. Lielinieku īstenotajai ekonomiskajai politikai bija pat marksistiska dogmatisma iezīmes. To īstenošanā latviešu lielinieki gāja tālāk par Padomju Krievijā ieviesto “kara komunismu.” Patiesībā šīm reformām nebija tiešas saistības ar karu vai skarbo ekonomisko realitāti. Paši lielinieku līderi atzina, ka viņu veiktos saimnieciskos pārkārtojumus nenoteica racionāli, pragmatiski apsvērumi. Tāpat kā represīvās politikas gadījumā, arī šeit galvenie motīvi bija ideoloģiski – “buržuāzijas” ekonomiska un sociāla iznīcināšana un ātrāka sociālisma uzcelšana. Lai to paveiktu, tika burtiski īstenotas dzīvē tās pārmaiņas, uz kuru nepieciešamību bija norādījis K. Markss “Komunistiskās partijas manifestā” 70 gadus atpakaļ. Trīs mēnešu laikā Padomju Latvijā tika likvidēts privātīpašums. Tas attiecās gan uz visa veida uzņēmumiem, gan zemi. Iedzīvotājiem pat tika atņemti viņu iekrājumi un noteikts naudas daudzums, kas varēja atrasties to rīcībā. Tika īstenota bezprecedenta ekonomiskās varas koncentrēšana valsts rokās. Tomēr vissāpīgākais jauninājums Latvijas sabiedrībai neapšaubāmi bija agrārā reforma. Tās rezultātā visa Latvijas zeme nonāca valsts īpašumā. Bezzemnieku cerības saņemt zemi nepiepildījās, bet zemes īpašnieki zaudēja savus īpašumus. Tas viss tika darīts, neraugoties uz to, ka Latvija bija kara un vācu okupācijas izpostīta, rūpniecība bija sagrauta un iedzīvotāji atradās uz bada robežas.

Lielinieku īstenoto reformu rezultāti bija ļoti dramatiski. Jau pēc pāris valdīšanas mēnešiem pilsētās sāka plosīties bads un epidēmijas. Lai atrisinātu pārtikas krīzi, tika ieviesta iedzīvotāju dalīšana kategorijās, kas faktiski nozīmēja tās marķēšanu “derīgos” un “nederīgos” iedzīvotājos. Padomju Latvija visu tās pastāvēšanas laiku atradās uz finansiāla kraha robežas un tikai Padomju Krievijas ekonomiskā palīdzība spēja to glābt no vispārēja bada un bankrota. Savukārt neveiksmes kaujas laukos un ambiciozie starptautiskie mērķi noteica nepieciešamību īstenot vispārēju mobilizāciju un skaitliski milzīgas armijas radīšanu, kuru nebija iespējams ne pienācīgi apgērbt, ne pabarot. Situācija frontē neuzlabojās, bet tās aizmugurē arvien pieauga sabiedrības aktīvā un pasīvā pretestība. Neveiksme Rīgas padomes vēlēšanās 1919. gada maijā un arvien spēcīgākie zemnieku nemieri un partizānu kustība bija lielinieku režīmam ļaunu nesoši priekšvēstneši.

Tomēr būtu pārspīlēti apgalvot, ka Padomju Latvijas bojā eju noteica tikai iekšējie faktori. Lielinieku režīms tika sakauts kaujas laukā. Tas notika 1919. gada 22. maijā pie Rīgas. Padomju Latvijas armija nespēja atvairīt pretlielniecisko spēku uzbrukumu. Iemesli bija vairāki: gan Padomju Latvijas neizdevīgā stratēģiskā situācija 1919. gada maijā, gan

Padomju Krievijas intereses mazināšanās par lielinieku režīma pastāvēšanu Latvijā, gan pretlieliniecisko spēku salīdzinoši augstākās kaujas spējas un cīņas gars, gan PLA sliktā vadība. Pēc Rīgas zaudēšanas sekoja padomju iestāžu un armijas atkāpšanās uz Latgali. No šī brīža par noteicošajiem Padomju Latvijas liktenī kļuva „iekšējie” faktori. Masveida dezertēšana no armijas, padomēm un komunistiskās partijas rindām bija to uzskatāmais iznākums. Lielinieku stāvoklis pēc nonākšanas Latgalē bija tik slikts, ka tika apsvērta iespēja tūlīt pat likvidēt Padomju Latviju un to pilnībā iekļaut Krievijas sastāvā.

Kas bija lielinieku režīma neveiksmes cēlonis? Tas meklējams sabiedrības un varas attiecībās, kas tik spilgti izpaudās 1919. gada maija beigās un jūnija sākumā. Latvijas iedzīvotāji vairs nevēlējās mirt kaujas laukā par komunistu ideāliem un arī lielākā daļa ierindas komunistu vairs nevēlējās sekot šiem ideāliem. Lai labāk izprastu šādas situācijas iemeslus, mums jāsalīdzina 1917. gada lielinieku saukļi, kuri viņiem bija devuši neapstrīdamu atbalstu iedzīvotāju vidū pirms pusotra gada un 1919. gada realitāti. Solītā miera vietā komunisti bija atnesuši nežēlīgu karu, vispārēju mobilizāciju un iracionālu teroru; maizes vietā – pārtikas trūkumu un pat badu; taisnīgas sadales un vienlīdzības vietā – iedzīvotāju dalīšanu kategorijās; zemes vietā – agrāro reformu, kuras rezultātā neviens zemi neieguva un tie kam tā bija, to zaudēja; demokrātisku padomju vietā – vienas partijas diktatūru.

Šādā kontekstā būtisks ir jautājums, vai atšķirību starp komunistu solījumiem un reālo situāciju noteica objektīvi vai subjektīvi apstākļi. Citiem vārdiem: vai komunisti nespēja, vai arī nevēlējās apmierināt Latvijas sabiedrības intereses un vajadzības? Jāatzīst, ka bija vairāki objektīvi šķēršļi, kas apgrūtināja lielinieku režīma darbību: Igaunijas sīvā militārā pretestība; 1918. gada rudens sliktā raža, kas radīja problēmas pārtikas apgādē; rūpniecības sabrukums. Taču noteikti var konstatēt arī spēcīgus subjektīvos motīvus. Būtiskākais no tiem bija no Padomju Krievijas atgriezušos latviešu komunistu ārkārtējais radikālisms.

No vienas puses, lielinieku radikalizāciju veicināja Krievijā gūtā pilsoņu kara un sociālisma celtniecības pieredze. Daudzi latviešu lielinieki 1918. gadā ieņēma augstus amatus Padomju Krievijas institūcijās un tiešā veidā piedalījās tur uzsāktajos sociālajos pārveidojumos un nežēlīgajā cīņā pret politiskajiem pretiniekiem. No otras puses, var pieņemt, ka vēl viens radikalizācijas avots bija latviešu komunistiem Padomju Krievijas uzspiestā Latvijas patstāvība, kurai viņi tik ļoti pretojās. Ja Latvija būtu palikusi tikai autonoma Krievijas sastāvdaļa, tad diez vai latviešu komunisti būtu uzdrošinājušies īstenot tik radikālu politiku. Vienīgā no Krievijas nošķirtas Latvijas pastāvēšanas jēga tika saskatīta iespējā paātrināt pasaules revolūcijas sākumu un īstenot sociālus eksperimentus, kuri varētu tuvināt pasauli sociālismam. Tādēļ lielinieku režīma reformas tika īstenotas, nerēķinoties ar

reālo ekonomisko stāvokli Latvijā, pārejas posma nepieciešamību vai draudošo militāro situāciju.

Jāņem vērā arī otra puse sabiedrības un varas attiecībās. Kamēr lielinieku līderi atradās Padomju Krievijā, Latvija no 1918. gada februāra līdz novembrim bija vācu okupācijas varā, kas nozīmēja pilnīgu izolāciju no politiskajiem un saimnieciskajiem procesiem Krievijā. Kurzemieki atradās šādā izolācijā jau no 1915. gada un viņiem nebija nekāda priekšstata par lielinieku īstenoto reformu iekšējo loģiku. Šo situāciju varētu apzīmēt par temporālu pārrāvumu – sabiedrība un vara Padomju Latvijā dzīvoja katra savā vēsturiskajā laikā. No vienas puses, latviešu komunisti atradās spēcīgos Padomju Krievijas procesu iespaidos un vienlaikus nespēja atbrīvoties no pirmskara atmiņām par Latvijas attīstīto proletariātu. No otras puses, Latvijas sabiedrība nekādā ziņā nebija gatava pārmaiņam, kuras komunisti gribēja tai uzpiest.

Atzīmēšanas vērts ir fakts, ka šo problēmu pēc Padomju Latvijas sabrukuma saskatīja arī paši komunisti, tikai interpretēja to atšķirīgi. Piemēram, 1919. gada 18. augustā kādā sēdē P. Stučka izteicās: „Ienākot Latvijā, mēs pasludinājām komunisma programmu. Vai šī programma un līdz ar to Valdības politika bija nepareiza? (...) man jāsaka, ka visumā mēs gājām pa komunisma ceļu, saimniecība ar savu ideoloģiju nevarēja iedzīvoties komunismā, bet to nevar saukt par mūsu kļūdu.”⁸¹⁴ J. Daniševskis bija paškritiskāks: „Tā ir Latvijas komunistiskās partijas un Padomju Latvijas valdības 1919. gada **vislielākā kļūda**, ka tās darbinieki, tieši turpināja to, kas bij pieredzēts, piedzīvots un darīts (arī nevisai pareizi) 1905. gadā, kad Latvijas zemniecības sastāvs, apstākļi, sabiedriskā apkārtnē un starptautiskā situācija bij pavisam citādi, nekā 1919. gadā, pēc imperiālistiskā kara un vācu okupācijas un – 1917. gada proletāriskās revolūcijas Krievijā. Latvijas komunistiskā partija atradās savu **vecu tradīciju gūstā**, kas šoreiz bij jo liela kļūda, jo apstākļi bij krasi grozījušies”.⁸¹⁵

Promocijas darba ietvaros veiktā vēsturisko procesu analīze ļauj runāt vēl par vairākiem būtiskiem secinājumiem. Vairāki no tiem ir saistīti ar Latvijas Brīvības cīņu vēsturi. Pirmkārt, Baltijas militārā kampaņa un padomju valstiskumu izveidošana bija KSFPR inspirēta, finansiāli un militāri atbalstīta agresija pret jaunizveidotajām valstīm Baltijā. Tādēļ notikumus Latvijā nevar interpretēt kā pilsoņu karu. Militārās operācijas Latvijā līdz decembra vidum (no 1918. gada 22. novembra, kad Sarkanā armija šķērsoja Latvijas robežu līdz 18. decembrim, kad Valkā ienāca pirmās latviešu strēlnieku vienības) notika tikai ar Sarkanās

⁸¹⁴ Stranga A., Virsis M. Fakti un pārdomas. / Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950. Rīga: Avots, 1990. 71.lpp.

⁸¹⁵ Daniševskis J. Padomju Latvijas saimnieciskais stāvoklis / Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d. Maskava: Prometejs, 1934. 102.lpp.

armijas „krievu daļu” līdzdalību. Par noteicošo militāro spēku latviešu strēlnieki šeit kļuva tikai 1919. gada janvāra vidū un beigās. Tāpat jāuzsver Padomju Krievijas loma Latvijas padomju valdības izveidošanā un padomju varas organizēšanā. Bez tiešas KSFPFR iejaukšanās Padomju Latvija nekad nebūtu izveidota un pastāvējusi.

Otrkārt, PLA piedzīvotās sakāves kaujas laukā noteica nevis tās skaitliskais vai tehniskais vājums, bet gan tās zemās kaujasspējas. PLA bija skaitliski lielākais Brīvības cīņu laika militārais formējums, tā rindās 1919. gada aprīlī bija vairāk kā 106 tūkstoši cilvēku. Armijas kaujas spējas negatīvi ietekmēja: militārā ziņā mazpieredzējušu vai nepieredzējušu politisko darbinieku iejaukšanās armijas vadībā; nepietiekama apgāde ar pārtiku, apģērbu, sakaru līdzekļiem un degvielu; nepietiekama apmācība; neveiksmīgi izvēlēta stratēģija un taktika; mobilizēto karavīru zemais cīņas gars.

Treškārt, Padomju Latvijas politisko un militāro procesu analīze ļauj apgalvot, ka lielinieku režīms atradās sabrukuma priekšā jau 1919. gada marta beigās pēc Jelgavas zaudēšanas. Pretlieliniecisko spēku aktīvas darbības turpināšanas gadījumā bija iespējams gūt izšķirošus panākumus cīņā pret PLA, kura jau plānoja atkāpšanos uz Latgali. Tas pats sakāms arī par 1919. gada jūnija sākumu, kad tikai vācu un igauņu karaspēka iesaistīšanās savstarpējās cīņās pie Cēsīm deva iespēju PLA noturēties Latgalē, kaut arī tā apsvēra iespēju pamest Latvijas teritoriju.

Promocijas darba rezultāti ir svarīgi arī Baltijas reģiona vēstures kontekstā. Lielinieku režīma rašanās, darbība un sabrukums Latvijā atklāj daudz līdzīga ar padomju valstiskumiem Igaunijā un Lietuvā. Pirmkārt, Latvijas gadījumā vietējie lielinieki ilgāk pretojās Padomju Krievijas spiedienam izveidot patstāvīgu valstiskumu. Igaunijā un Lietuvā tik spēcīga pretestība un tik ilga vilcināšanās nenotika. Otrkārt, Padomju Latvijā tika īstenotas ievērojami radikālākas ekonomiskās reformas nekā Igaunijā un Lietuvā. Vienīgi agrārā politika visās trijās valstīs bija faktiski identiska. Treškārt, lielinieku režīms Latvijā spēja pastāvēt ilgāk nekā tā ziemeļu un dienvidu kaimiņi. No vienas puses, to noteica Latvijas lieliniekiem salīdzinoši izdevīgākā militāri stratēģiskā situācija, bet, no otras puses, iedzīvotāju sākotnēji pozitīvais vai vismaz neitrālais noskaņojums. Promocijas darba rezultātus var izmantot, lai turpmāk veiktu dziļākus salīdzinošus pētījumus.

Vēl viena produktīva perspektīva varētu būt Padomju Latvijas un Padomju Ungārijas, kā arī citu padomju valstiskumu salīdzinoša analīze. Hronoloģiski lielinieku režīms Latvijā pastāvēja gandrīz tikpat ilgi kā Padomju Ungārija (1919. gada 21. marts – 6. augusts). Turklāt gan Padomju Latvija, gan Padomju Ungārija gāja bojā militāra spiediena rezultātā. Tādēļ būtu

lietderīgi salīdzināt abus padomju valstiskumus varas koncentrācijas, terora un saimniecisko reformu, un militārās politikas ziņā.

Rezultāti, kuri iegūti promocijas darba izstrādāšanas gaitā, ir izmantojami ne tikai pētījumiem, kas skar reģiona vai Eiropas, bet arī pasaules mēroga vēsturiskos procesus. Sevišķi vērtīgi varētu būt pētījumi, kas aplūkotu Padomju Latviju totalitārisma ģenēzes kontekstā. Literatūrā lielinieku režīms Latvijā ir ticis dēvēts par totalitāru,⁸¹⁶ tomēr trūkst teorētisku pētījumu par šo tēmu. Promocijas darba rezultāti liecina, ka lielinieku režīmam Latvijā piemita totalitārisma iezīmes, piemēram, ja mēs izmantojam klasisko Hannas Ārentes totalitārisma koncepciju. H. Ārentes atziņa, ka totalitāras valdīšanas formas būtība ir terors,⁸¹⁷ rod apstiprinājumu Padomju Latvijas realitātē. Līdzās totalitārisma jautājumam pastiprinātas pētniecības vērtas ir ikdienas vēstures, propagandas un aģitācijas, padziļinātas ekonomisko un sociālo problēmu, kā arī lokālās vēstures pētniecība.

---

⁸¹⁶ Blūzma V. *Kreisā radikālisma viļņa Latvijā (1917. g. marts – 1920. g. janvāris) vēstures problēmas un to atspoguļojums historiogrāfijā. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1998. 28.lpp.; Puriņš A. Sarkanais terors Latvijā, 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.3, 25.lpp.

⁸¹⁷ Ārente H. *Totalitārisma izcelsme.* Rīga: Elpa, 2000. 418.lpp.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

Avoti**1. Npublicētie avoti****1.1. Arhīvi**

Krievijas Federācijas Kara Arhīvs (KFKA)

1. KFKA, 200.f. – 15. armijas (bijusī PLA) vadība
2. KFKA, 1042 f. – 2. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas vadība

Krievijas Federācijas Valsts Arhīvs (KFVA)

1. KFVA, P-1235 f. – Viskrievijas Centrālā Izpildu komiteja, 1917 - 1938

Latvijas Valsts Arhīvs (LVA)

1. LVA, PA-30 f. - Latvijas nacionālo lietu komisariāts
2. LVA, PA-31 f. - LKP CK
3. LVA, PA-32 f. - LSD CK Krievijas birojs
4. LVA, PA-35 f. - LKP Vēstures komisija
5. LVA, PA-36 f. - Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatas redakcija
6. LVA, PA-45 f. - Latviešu strēlnieku vēstures komisija
7. LVA, PA-55 f. - Pētera Stučkas personīgais fonds
8. LVA, PA-56 f. - LKP Rīgas komiteja
9. LVA, PA-83 f. - Latvijas Padomju valdība
10. LVA, PA-84 f. - Rīgas Strādnieku un zaldātu deputātu padome

Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs (LVVA)

1. LVVA, P-1 f. – Rīgas Strādnieku deputātu padomes Izpildu komiteja
2. LVVA, P-2 f. – Jēkabpils apriņķa Strādnieku deputātu padomes Izpildu komiteja
3. LVVA, P-4 f. - LSPR Kara komisariāts
4. LVVA, P-8 f. – LSPR Pārtikas komisariāts
5. LVVA, P-10 f. - LSPR Iekšlietu komisariāts
6. LVVA, P-12 f. - LSPR Tieslietu komisariāts
7. LVVA, P-21 f. – Rīgas apriņķa revolucionārais tribunāls

8. LVVA, P-26 f. – Stukmaņu (Pļaviņu) apriņķa Strādnieku deputātu padomes Izpildu komiteja
9. LVVA, P-47 f. – Valmieras apriņķa Strādnieku deputātu padomes Izpildu komiteja
10. LVVA, P-613 f. – Rīgas rajona Kara revolucionārās padomes revolucionārais tribunāls
11. LVVA, P-624 f. – Madonas rajona pagaidu revolucionārā komiteja
12. LVVA, P-699 f. - Padomju Latvijas latviešu strēlnieku divīzija
13. LVVA, P-1338 f. - Rīgas apriņķa revolucionārās apsardzības milicija

1.2. Muzeji

1. Latvijas Kara muzejs (LKM), 1057-VII; 2317-VII; 18467/4083; 19764/19850-VII; 7664/12078-VII

2. Publicētie avoti

2.1. Dokumenti un dokumentu krājumi

1. *Iskolata un tā prezidija protokoli (1917.-1918.).* / red. Spreslis A. Rīga: Zinātne, 1973.
2. *Latviešu strēlnieki par un pret lieliniekiem, 1915-1920. Dokumenti un materiāli.* / sast. Šalda V. Daugavpils: Saule, 2006.
3. *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958.
4. *Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi.* I d. 1904.-1940. Rīga, 1958.
5. Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku Padomju valdības manifesti. Pieejams Internetā: <http://www.historia.lv/alfabets/L/la/lspr/dok/1918.12.17.htm>
6. *Директивы главного командования Красной армии (1917-1920). Сборник документов.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1969.
7. *Директивы командования фронтов Красной армии (1917-1922 гг.). Сборник документов. Т.1.* Москва: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1971.
8. *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.1.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1959.

9. *Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т.2.* / ред. Крастинь Я. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960.

2.2. Atmiņas

1. **Bischoff J.** *Die letzte Front. Geschichte der Eisernen Division im Baltikum 1919.* Berlin: Buch und Tiefdruck Gesellschaft, 1935.
2. **Bojārs.** Atmiņas par Ziemeļvidzemes atbrīvošanu 1919 g. // *Lāčplēsis*, 1936, Nr.4, 17.-23.lpp.
3. **Cielēns F.** *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. 1. sēj. No bezvēstures tautas līdz pilnitiesīgai nācijai.* Lidingo: Memento, 1961.
4. **Engelhardt E.** *Der Ritt nach Riga.* Berlin: Volk und Reich Verlag, 1938. 152 S.
5. **Markss K., Engelss F.** *Komunistiskās partijas manifests.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2008.
6. **Medem W.** *Stürmer von Riga. Die Gescichte eines Freikorps.* Leipzig-Wien: Franz Schneider Verlag, 1935.
7. **Merts K.** *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam.* Rīga-Liepāja: Astra, 1924.
8. **Niedra A.** *Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi cīņā pret lieliniecismu.* Rīga: Zinātne, 1998.
9. **Popoff G.** *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town.* Westport: Hyperion Press, 1978.
10. **Stučka P.** *Rakstu izlase. 2. sēj. 1910.g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris.* / red. Dribins L. Rīga: Liesma, 1978.
11. **Стучка П.** *Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Ч.1.* Псков, 1919.

2.3. Prese

1. Baltijas Vēstnesis. - 1919
2. Brīvā Zeme. - 1922
3. Cīņa. - 1919
4. Jaunākās Ziņas. - 1919
5. Komunists. - 1919
6. Latvijas Komūnas Strēlnieks. - 1919

7. Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs. – 1919
8. Sarkanais Karogs. - 1919
9. Sarkanais Strēlnieks. - 1919
9. Strādnieku Cīņa. - 1919
10. Uz priekšu! - 1919
11. Valmieras Aprīņa Strādnieku Padomes „Biļetens”. - 1919

Literatūra

2.1. Monogrāfijas un rakstu krājumi

1. *20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 1.sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.
2. *20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918-1940). 2. sēj.* / red. Bērziņš V. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003.
3. **Ādamsons J.** Padomju Latvijas 10. strēlnieku pulka cīņas ceļš 1919. gadā Kurzemē un Latgalē / red. Krastiņš J. *Latviešu strēlnieki cīņā par padomju varu Latvijā 1917.-1920. gadā. Atmiņas un dokumenti.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1960.
4. **Aizsilnieks A.** *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945.* Stokholma: Daugava, 1968.
5. **Allens P.** *Padomju varas ekonomiskās politikas pamati Latvijā 1919. gadā.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1960.
6. **Andersons E.** *Latvijas vēsture 1914-1920.* Stokholma: Daugava, 1967.
7. **Apine I.** *1905.-1907. gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti.* Rīga: Zelta Grauds, 2005.
8. **Apsītis R., Kalniņš V.** *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture. 2. sēj.* Rīga: Zvaigzne, 1980.
9. **Ārente H.** *Totalitārisma izcelsme.* Rīga: Elpa, 2000.
10. **Bartele T., Šalda V.** *Latvieši Maskavā 1915-1922.* Daugavpils: Saule, 2001.
11. **Bērziņš R.** Padomju Latvijas pārvalde un Iskolastrels / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 121.-144.lpp.
12. **Bērziņš V.** *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā.* Rīga: Zinātne, 1969.
13. **Bērziņš V.** *Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1995.
14. **Bērziņš V.** Latviešu strēlnieku cīņas par padomju varu Latvijā 1919. gadā / red. Bīrons A. *1919. gads Latvijā.* Rīga: Zinātne, 1969.

15. **Blūzma V.** *Kreisā radikālisma viļņa Latvijā (1917. g. marts – 1920. g. janvāris) vēstures problēmas un to atspoguļojums historiogrāfijā. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1998.
16. **Bondarevs P.** Pēteris Stučka kā agrārrevolucionārs / red. Bondarevs P. *Labākas nākotnes vārdā.* Rīga: Zinātne, 1970. 67.-94.lpp.
17. **Daniševskis J.** Padomju Latvijas saimnieciskais stāvoklis / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 91.-120.lpp.
18. **Draudiņš T.** *Latviešu strēlnieku cīņu ceļš 1917-1920.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1961.
19. **Draudiņš T.** *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā.* Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957.
20. **Dunsdorfs E.** *Kārļa Ulmaņa dzīve.* Rīga: Zinātne, 1992.
21. **Ezergailis A.** *Esejas par 1917. gadu.* Rīga: Zinātne, 1991.
22. **Ezergailis A.** *The 1917 Revolution in Latvia.* New York, London: Columbia University Press, 1974.
23. **Ezergailis A.** *The Causes of the Bolshevik Revolution in Latvia.* [b.v.] [b.i.] 1979.
24. **Ezergailis A.** *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution.* New York: Columbia University Press, 1983.
25. **Greitjāne R.** *Vidzemes bezzemnieku padomju darbība. 1917.g. marts – 1918. g. februāris.* Rīga: Zinātne, 1986.
26. **Grimm C.** *Vor den toren Europas 1918-1920.* Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1963.
27. **Henings D.** 1905. gada revolūcija un 1919. gads / red. Bērziņš J. *1905. gads Latvijā: 100. Pētījumi un starptautiskas konferences materiāli, 2005. gada 11.-12. janvāris.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2006. 520.-525.lpp.
28. **Jēkabsons Ē.** Latvijas Neatkarības karš 1918.-1920. gadā: galveno militārpolitisko norišu atspoguļojums historiogrāfijā / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 20.-44.lpp.
29. **Kalnbērziņš J.** Piezīmes par LKP 1919. gada kļūmēm un Padomju Latvijas krišanas iemesliem / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1935. 84.-140.lpp.
30. **Kalniņš B.** *Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi.* Stokholma: LSDSP Ārzemju komiteja, 1956.

31. **Kalniņš B.** *Vēl cīņa nav galā... 1899-1920.* Stokholma: Memento, 1983.
32. **Krastiņš J.** *Vētrā dzimušās.* Rīga: Zinātne, 1981.
33. **Krīpens A.** Partizāņu cīņas / red. Peniķis M. *Latvijas Atbrīvošanas kara vēsture.* Linkolna: Daugavas Vanagi, 1961. 282.-304.lpp.
34. *Latvijas sociāldemokrātija. Pagātne, tagadne un nākotne. Vēsturisks atskats un tagadnes principi* / red. Kalniņš B. Stokholma: Zviedrijas latviešu sociāldemokrātu klubs, 1946.
35. *Latvijas vēsture 20. gadsimts.* / Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A. u.c. Rīga: Jumava, 2005.
36. **Malle S.** *The Economic Organization of War Communism 1918-1921.* Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
37. **Niedre O.** *Vidzemes un Kurzemes strādnieki un zemnieki pirmā pasaules kara laikā.* Rīga: Zinātne, 1972.
38. **Popoff G.** *The city of the red plague. Soviet rule in a Baltic town.* Westport: Hyperion Press, 1978.
39. **Puisāns T.** *The Emerging Nation.* Rīga: Centre of Baltic-Nordic History and Political Studies, 1995.
40. **Raun T. U.** *Estonia and Estonians.* Stanford: Hoover Press, 2001.
41. **Schlau K.O.** *Bolschewikenzeit in Mitau 9. Januar – 18. Marz 1919.* Wedemark-Elze: Verlag Harro v. Hirschheydt, 1999.
42. **Stranga A., Virsis M.** Fakti un pārdomas / sast. Leitāns V. *Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950.* Rīga: Avots, 1990. 63.-72.lpp.
43. **Stranga A.** Komunistu diktatūra Latvijā: 1918. g. decembris – 1919. g. janvāris / red. Bērziņš J. *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 62.-79.lpp.
44. **Stranga A.** *Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā.* Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000.
45. **Strauss A. 2.** Latvju strēlnieku pulks revolūcijas cīņās / red. Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju strēlnieku vēsture. 2.sēj. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 181.-308.lpp.
46. **Strauss V.** *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija.* Maskava: Prometejs, 1931.
47. **Strauss V.** Valkas-Rūjienas operācija / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1935. 141.-254.lpp.
48. **Stumbiņa E.** *Padomju tiesas pirmie soļi Latvijā.* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1957.
49. **Šilde Ā.** *Latvijas vēstre 1915-1940.* Stokholma: Daugava, 1976.

50. **Šilde Ā.** *Pasaules revolūcijas vārdā.* Rīga: Elpa, 1993.
51. **Šilde Ā.** *Pirmā Republika.* Ņujorka: Grāmatu draugs, 1989.
52. **Šiliņš J.** May Day 1919: Representation of Soviet Power in Riga / eds. Bilsel C., Esmark K., Kizilyurek N., Rastrick O. *Constructing Cultural Identity, Representing Social Power. Power and Culture, vol. 5.* Pisa: Plus-Pisa University Press, 2010. pp.189-204
53. **Šiliņš J.** Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam / sast. Ciganovs J. *Latvijas Kara Muzeja Gadagrāmata. XI sēj.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010. 30.-39.lpp.
54. **Šiliņš J.** Totalitārā režīma cilvēciskā seja: latviešu lielnieku līderu sociālais portrets / red. Saleniece I. *Vēsture: Avoti un cilvēki. XX Zinātniskie lasījumi.* Daugavpils: Saule, 2011. 311.-318.lpp.
55. **Tomanis B.** *Revolūcijas dēli. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā.* Rīga: Liesma, 1970.
56. **Tomaševskis J.** *Latviešu strēlnieki 1917. gada martā – novembrī: nacionālais faktors.* Maģistra darbs. Latvija Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte. Rīga: Latvijas Univeristāte, 2009.
57. **Urbanovičs K.** 3. atsevišķā kavalērijas divizona kaujas par Padomju Latviju / red. Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju strēlnieku vēsture. 2.sēj. 2.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 34.-44.lpp.
58. **Vīksne P.** Koposim visus spēkus strēlnieku vēstures darbam / red. Apinis R., Strauss V., Stucka K., Vīksne P. *Latvju revolucionārais strēlnieks. 1.d.* Maskava: Prometejs, 1934. 3.-10.lpp.
59. *Борьба за советскую власть в Прибалтике.* / редкол.: Минц И., Дризул А., Жюгжда Ю., Маамяги В. Москва: Наука, 1967.
60. **Грицкевич А.** *Западный фронт РСФСР. 1918-1920.* Минск: Харвест, 2010.
61. **Зиле А.** Организация и строительство армии Советской Латвии в 1919 г. / *Ученые записки. Т.2.* Рига: Звайгзне, 1965. стр.143-189
62. *Иностранная военная интервенция в Прибалтике 1917-1920 гг.* / редкол.: Арумяэ Х., Берзиньш В., Бирон А. и др. Москва: Наука, 1988.
63. *История латышских стрелков.* / ред. Крастинь Я. Рига: Зинатне, 1972.
64. **Какурин Н.** *Как сражалась революция. Т2. 1919-1920.* Москва: Издательство политической литературы, 1990.
65. **Кирш Ю.** *Аграрная революция в Прибалтике.* Москва: Международный аграрный институт, 1931.

66. **Корнатовский Н.** *Борьба за Красный Петроград*. Москва: АСТ, 2004.
67. **Симбирцев И.** *ВЧК в ленинской России, 1917-1922. В заре революции*. Москва: Центрполиграф, 2008.
68. **Хайрулин М., Кондратьев В.** *Военлеты погибшей империи. Авиация в Гражданской войне*. Москва: Яуза, 2008.

2.2. Raksti periodiskajos izdevumos un Internetā

1. 1919. gada dekrēts un viņa izpildīšana // *Internacionāle*, 1927, Nr. 11, 4., 5.lpp.
2. **Asaris H.** Aizmirstie // *Latvis*, 1933, 13.okt., 1.lpp.
3. Baltās pasaules sarkanie mijkrēšļi // *Internacionāle*, 1927, Nr.6, 3., 4.lpp.
4. **Blūzma V.** Kad īsti Latvija kļuva par valsti? // *Latvijas Vēsture*, 1992, Nr.1, 3.-13.lpp.
5. **Blūzma V.** Pateiktais un noklusētais: lieliniecisma vilnis Latvijā (1917.-1919.) vēstures pētījumos // *Latvijas Vēsture*, 1994, Nr.1, 4
6. **Jēkabsons Ē.** Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1996, Nr.1, 42.-59.lpp.
7. **Jēkabsons Ē.** Latviešu karavīru un bēgļu atgriešanās dzimtenē no Polijas un Lietuvas 1919.-1921. gadā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2008, Nr. 3, 96.-116.lpp.
8. **Jēkabsons Ē.** Latvijas poļi un Latgales muižniecība valsts neatkarības sākumposmā. 1918.-1920.gads // *Latvija Vēstures Institūta Žurnāls*, 1995, Nr.3, 78.-108.lpp.
9. Miris Pēteris Stučka // *Jaunais Zemgalietis*, 1932, Nr.22, 3.lpp.
10. **Puriņš Ā.** Cēsu revolucionārais tribunāls 1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1999, Nr.2, 40.-52.lpp.
11. **Puriņš Ā.** Dumpis uz grimstoša kuģa // *Rīgas Laiks*, 1995, Nr.5, 20.-23.lpp.
12. **Puriņš Ā.** Sarkanais terors Latvijā 1917.-1919. gadā // *Latvijas Vēsture*, 1998, Nr.3., 4.
13. **Puriņš Ā.** Vecgulbenes (Malienas) revolucionārais tribunāls // *Latvijas Vēsture*, 1999, Nr.1, 55.-60.lpp.
14. **Rudiņš.** Pilsoņu karš Latvijā // *Burtnieks*, 1930. Nr.8, 9, 10
15. **Stranga A.** Padomju vara Latvijā 1919. gadā: komunistiskā terora nacionālais aspekts // *Latvijas Vēsture*, 2007, Nr.2, 104.-107.lpp.
16. **Stranga A.** Par Latvijas vēstures boļševistisko sānsoli: Stučkas režīms – 1918. gada dec./1919. gada janv. // *Latvijas Vēstnesis*, 2008, Nr.202, 139.lpp.
17. **Šiliņš J.** Padomju Latvijas iestāžu evakuācija uz Latgali 1919. gada maija beigās // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2008, Nr.4, 126.-140.lpp.

18. **Šiliņš J.** Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris – maijs // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2009, Nr.3, 119.-137.lpp.
19. **Vecvagars M.** Vienotās darba skolas izveidošanas iecere LSPR 1919. gadā // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1991, Nr.10, 16.-23.lpp.
20. **Джекобсон М., Смирнов М.** Система мест заключения в РСФСР и СССР 1917-1929. Pieejams Internetā: http://www.pseudology.org/GULAG/Gulag1917_1929.htm
21. **Новоселов Д.** «Приступить немедленно к ликвидации ВЧК...» // *Военно-Исторический Журнал*, 2006, Nr.12, стр.51-55

2.3. Uzziņu literatūra

1. *Latviešu periodika. 1.sēj. 1768-1919.* Rīga: Zinātne, 1977.
2. *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия.* Москва: Советская энциклопедия, 1987.